

B. Kovács András

Ócskavasként mérték ki

A székelyföldi magánosítás csődje,
ipari és más példákkal,
főleg Háromszékről
1991–2011

B. Kovács András

Ócskavasként mérték ki

A székelyföldi magánosítás csődje,
ipari és más példákkal,
főleg Háromszékről
1991–2011

B. Kovács András

Ócskavasként mérték ki

A székelyföldi magánosítás csődje,
ipari és más példákkal,
főleg Háromszékről

1991–2011

Kovászna
Megye
Tanácsa

Charta Print
kiadó és nyomda

A borítóterv Kisgyörgy Tamás munkája
Számítógépes tördelés: Mózes Tünde

© B. Kovács András, 2017
© Charta Kiadó, 2017

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

KOVÁCS, ANDRÁS B.

Ócskavasként mérték ki : a székelyföldi magánosítás csődje, ipari és más példákkal, főleg Háromszékről : 1991-2011 / B. Kovács András. - Sfântu Gheorghe : Charta, 2017

Conține bibliografie

ISBN 978-606-8755-05-2

TARTALOM

Előszó	7
Magánosítás honi módra – Pillanatkép 2011-ből	7

ELSŐ RÉSZ 13

Hosszú ideig süllyedt a hajó (Autóvillamossági gyár)	15
Függelék „Dudagyári” kármentés	41
Kudarca ítélt fások vergődése (Bútorgyár)	43
A székely ipar jelképe (Szövőgyár)	56
A székely ipar második erőssége – a Magyar Királyi Dohánygyár	71
Műanyaggyári capriccio	86
Csavarmentet (Kötőelemgyár)	96
Betonrengeteg az Olt partján (Házgyár)	115
A túlfejlesztés átka (Lengyár)	120
A kézdivásárhelyi keményítőgyár bukása	133
Kinőtték a helyiipart	153
Elapadt tejfeldolgozás (Kézdi tejgyár)	163
Az elillant szeszgyártás nyomában	167

MÁSODIK RÉSZ 175

Nem védték meg részvényesei (Gyümölcskertészet)	177
Kereskedők (Nagyáruház)	182
Jogi gubancok (élelmiszer-kereskedelem és vendéglátóipar)	188
Esélytelen befektetők (gabonafelvásárlás)	193
Vendéglősök	201

HARMADIK RÉSZ 205

Hogyan működik a csődvédelem?	
(Magánosítási utófejemények)	207
A kudarc leírása és egy lehetséges korrekciós terv	216
Függelék: Államfüggő átmenet a kapitalizmusba	229

UTÓSZÓ

Ne feledjük, szabadrablás folyt

235

235

INTERJÚALANYOK

237

ELŐSZÓ

MAGÁNOSÍTÁS HONI MÓDRA – PILLANATKÉP 2011-BŐL

Nicolae Ceaușescu, az 1989-ben kivégzett román diktátor – nevét két évtizedig leírni is nehezemre esett, annyira torkig voltunk hivatalos kultuszával – annak idején képes volt vért sajtolni népéből, a hetvenes-nyolcvanas években élelem, fűtés és áram nélkül hagyni milliókat, hogy teljes egészében törleszthesse képtelen határidőre országa tízmilliárd dolláros küladósságát. A napokban (2011) a kísértő államcsőd hírével kapta fel a sajtó a hírt, hogy egyedül az idén Romániának tíz milliárd eurót kell ismét felhalmozott adósságából visszafizetnie, s hogy ne kelljen újabb nagy összegeket felvennie, drasztikus bércsökkenésre kerül sor a közszférában és a nyugdíjakat is alaposan megnyirbálják¹.

Történik mindez a rendszerváltás utáni huszonegyedik évben. A nemzetközi válságot minden állam megszenvedte, de a régióknak talán Bulgária az a másik lerongyolódott állama, mely hasonlóan mélyre süllyedt és mely ennyire nem tudta kivédeni az egyensúlyhiányból fakadó bajokat.

ISMÉT NYOMORBA DÖNT AZ ADÓSSÁG?

E kudarcba, melyet jó csausiszta módszer szerint immár mindnyájan megérzünk – a nélkülözés elosztását e csődből csődbe bukdácsoló irányítói struktúra a tökélyre fejlesztette és „jó” hagyományától, íme, nem tud szabadulni – belesegített az a privatizációs stratégia is, melyet a román politikai elit választott s mely vállalatok sorának összeomlását, és kiemelten versenyképtelen, nagyfokban másoktól függő maradék gazdaságot eredményezett, s mely a világpiac kedvezőtlen fejleményeit a legkevesbé sem tudja kivédeni vagy ellensúlyozni.

A legfontosabb háromszéki vállalatok magánosításáról, annak fonákosságairól lesz szó az alábbiakban. Helyzetünknel fogva, némi rálátásunk van a magyarországi tapasztalatokra. Sokak családi, rokoni csatornákon át is értesültek arról, mi történt itt és ott. Mielőtt rátérnénk az elsínkófált állami vagyon honi sorsának taglalására, nagyvonalakban bár

¹ Végül a közalkalmazottak bérét csökkentették húsz százalékkal.

szerepnénk összehasonlítani a két ország egymástól eltérő privatizációs politikáját. Elkészültek az első szintézisek, ezek lesznek segítségünkre. Előrebocsátható, hogy miként az eredmény, a kezdetek és a lefolyás is más volt a két államban. Az eredmény pedig az egyikben a felszínen maradás vagy jobb esetben a kimondott siker, a másikban... hát szóval legfeljebb csak az ellentétes minősítést érdemli ki. Ha itt, Romániában most az adósságtörlesztés ismét tömegeket dönt nyomorba, az a szomszédban a különben nagyon nagy, még Kádár Jánostól és utódaitól örökölt és tovább halmozott államadósság ellenére sem ölt ennyire drámai formát. Nem utolsó sorban azért nem, mert a privatizáció ott tekintettel volt a vállalati versenyképesség megőrzésére, fokozására, míg nálunk romba döntötte például a háromszéki ipart is, nemhogy fennmaradásáról gondoskodni tudott volna.

A SOKKTERÁPIA ELMARADT, A CSŐD NEM

A „szocialista láger legvidámabb barakkjában”, Magyarországon a párturalom azzal vásárolta meg a társadalmi nyugalmat az '56-os forradalom után, hogy bizonyos korlátok között hagyta az embereket gyarapodni, így a magánvállalkozásnak is voltak előzményei, ami Romániára egyáltalában nem áll. Emiatt Magyarországon az átmenet bár viharos gyorsasággal, de sokkal simábban, békésebben folyt le, a privatizáció is célratörőbb formát öltött. Míg Romániában – a „lövöldözéses” dráma, a külső forradalmi forma leple alatt – Iliescu és Bărlădeanu korifeusok² 1990-ben még a szocialista piacgazdaságról, a régi rend egy javított kiadásáról ábrándoztak (Gorbacsov még hatalmon volt), Magyarországon már túlhaladni igyekeztek az ún. reformszocialista elképzeléseket és nekiláttak a régi rend radikális felszámolásának. Témánkra szorítkozva csak az ún. vállalatokról lesz szó az alábbiakban. Hosszú tárgyalássorozat után megkezdődött a magyar cégek társasággá alakulása, felmérték vagyonukat és kibocsátották a részvényeket. Megalakult az Állami Vagyongyűjtő (1990) és az Állami Vagyongazdálkodó (1992), ezek 1995-ben egyesültek és reprivatizációs irányt vettek. Legtöbb esetben versenytárgyalások útján értékesítették a vállalatokat, leginkább külső befektetők nyerték azokat meg. A vezetők, igazgatók vagy dolgozók nagyon kevés esetben tudták megvenni a

2 Ion Iliescu 1990 és 1996, valamint 2000 és 2004 között államelnök volt, Alexandru Bărlădeanu egy időben a képviselőház elnöke, gazdasági szakértő hírében állt. Korábban mindketten az RKP vezető garnitúrájához tartoztak, majd Ceaușescu belső ellenzékének lettek a képviselői.

cégeket, ún. vagyonejyet, kárpótlási jegyet – ezeket a mi honfitársaink is kaptak – a magánosítások 18 %-ban alkalmaztak. Bár számolódtak fel vállalatok, a többség döccenőkkel, de állta a kezdő piacgazdasági versenyt és a felkínált magyarországi vagyon nagyobb része 1997–98-ra magánkézbe került. A vállalkozói szféra összvagyonának mindössze 20 százaléka maradt állami kézben, ami különben a nyugatihoz hasonló arány, s a továbbiakban ez is csökkent. Ugrásszerűen nőtt a külföldi tőke súlya, de jelentős maradt a hazai is. Összességében a folyamatot, minden probléma ellenére, rövid idő alatt végbement sikeres privatizációnak könyvelik el.

A HAZA NEM ELADÓ!

Egészen másképp, felcsigázott tömegszenvélyek zajlása közepette kezdődött Romániában a piacgazdaságra való átállás. Olyan jelszavaktól volt hangos az ország, mint a címben kiugratott. A másik az egalitarizmushoz és a közvagyonhoz ragaszkodás indulata volt, mellyel politikus és a tömegek, sokszor egy húron pendülve, gátolták a magánosítást, s melyben a ma is uralgó populizmus gyökerezik. A szomszéd országba (Magyarországra) áramlott a külföldi tőke, s üzemben tartotta gazdaságát, nálunk meg kártyavárként és a dominóeffektus rendje szerint omlott össze az ipar, de eladni még mindig nem akaródzott semmit annak, aki persze maga szerette volna rátenni a kezét mindenre, illetve aki alkalmazottként még mindig az állambácsiban bízott, hogy az majd megtartja szolgálatában, akár teljesít, akár nem, akár van munka, akár nincs.

1990-ben kezdődtek meg az előkészületek, a vállalatok egy részét ún. regii autonome-nak (önállóan gazdálkodó vállalat) minősítették (ezekben dolgozott az alkalmazottak 20 %-a), a többi egységet pedig kereskedelmi társasággá – s ez utóbbit szánták magánosításra. Az állami vagyon becsült értékének 30 %-át ingyenesen osztották ki, méghozzá egyedülálló módon kétszer, a lakosság előbb tulajdonjegyeket (1992) kapott, utóbb névre szóló kuponokat (1995). Ezeket el lehetett adni vagy részvényre becserélni. 1991-ben öt ún. magántulajdonalap jött létre e 30 % adminisztrálására, ezek 1996-ban befektetői társaságokká alakultak át. A többi 70%-ot az Állami Tulajdonalap kezelte. Rengeteg egymásnak ellentmondó törvény és sürgősségi rendelet született. Bár 2005–6-ra be kellett volna fejezni a privatizációt, az akkor még mindig csak az állami vagyon fele részében történt meg, a nagy bankokra, kőolajcégekre stb. csak később került sor, tehát az ország 2007-es EU-s csatlakozása után.

KÉTSZER OSZTOTTÁK KI UGYANAZT

Az 1995-ös ún. tömeges privatizációs program az addig akadozó folyamat felgyorsítását lett volna hivatva biztosítani, de valójában mást eredményezett. Fonáságairól írják elemzésükben John S. Earle és Telegdy Álmós:

„A tömegprivatizációs-gyakorlat, amely az államot tartotta meg többségi tulajdonosként, vagy legalábbis a legnagyobb részvényesként, ellenétben áll más kelet-európai országokban alkalmazott tömeges privatizációs programok (tpp) konstrukciójával. Csehországban, Szlovákiában és Oroszországban a tömeges privatizáció majdnem minden esetben a részvények többségét kínálta fel privatizálásra; a lengyel program a kezdeti magánrészt 85 százalékban határozta meg. Az a tény, hogy az állam olyan könnyedén el tudta venni az öt privát vagyonalaptól portfóliójának nagy részét, szintén megkérdőjelezi ezek valóságos privát voltát. Hivatalos forrásokat alapul véve, a pontos szám 3904 volt. Később, más vállalatokat is belevettek a privatizációs programba, így végül 4803 vállalat vett részt a tpp-ben. Sajnos nincs információnk a kihagyott vállalatok nagyságáról (alkalmazottak száma és könyv szerinti érték), kézenfekvő feltételezés azonban, hogy a program a nagyvállalatokat hagyta ki, tehát a könyv szerinti értéke a tpp-ből kihagyott vállalatoknak valószínűleg több mint egyharmada az állam tulajdonában levő vállalatokénak. Ezekben az országokban az állam általában megtartott valamennyit a privatizálandó vállalatok részvényeiből, de ritkán tartott meg akkora részt, amely biztosította az állami ellenőrzést. Ezzel ellentétben a román tömeges privatizációs programot úgy konstruálták meg, hogy a román állam minden egyes vállalatban fenntartotta az állami ellenőrzést: nemcsak azáltal, hogy messze a legnagyobb részt – legalább 40 százalékot –tartott meg minden egyes vállalat részvényeiből, hanem azzal is, hogy a program révén a privát tulajdonosi struktúra annyira szétszórótt lett, hogy az állam ellenőrzésével szemben nem maradt értelme bármifajta ellenállásnak. A vállalatok ellenőrzése akkor kerül magánkézbe, ha az állami tulajdonban lévő részvények nagy részét privatizálják, és koncentrált tulajdonszerkezet jön létre. Ezzel kapcsolatban azonban a privatizációt felgyorsító törvény eddig még csak az ez irányú szándékot fogalmazta meg. Az Állami Vagyonalap feladata lett eladni a megmaradt állami részvényeket „bármilyen törvényes úton”, s a törvény azokat a módszereket javasolta, amelyek egyszer már a múlt-

ban az esetek nagy részében megbuktak. Habár a tpp kezdeti szándéka a vállalatok 49 vagy 60 százalékának a privatizálása volt, valójában a cégek egy részében egy ennél is kisebb részt ajánlottak fel (adatbázisunk szerint a cégek 2,1 százaléka esetében). Ennek oka tisztázatlan, de természetesen hozzájárult ahhoz, hogy még kevesebb tulajdon kerüljön át az államiból a magánszférába. A körülbelül 4800 vállalatnak 60 százalékos, 49 százalékos és egyes esetekben ennél is kisebb tulajdoni része alkotta a tpp kínálatát.” (Közgazdasági Szemle. 1998. május. 483–4 old.)

Szerintem a fentiek bizonyítják, hogy a folyamat késleltetése, szándékos időhúzás folyt. Ugyanannak az értéknek a kétszeri kiosztása pedig persze vajmi kevésbé vagy egyáltalában nem emelte a tömeg és a közember jólétét – országos választást viszont legalább kettőt is meg lehetett vele nyerni.

*

E manipulációk eredményeként Romániában a magánosítás akadályozott folyamatként kínosan lassan haladt.

2004-ben ott voltam a bálványosi nyári szabadegyetemen, amikor Radu Sârbu, a Román Privatizációs Ügynökség volt vezetője előadásában elmondotta, Romániában gyakorlatilag 1994-ben kezdték meg privatizálni a vállalatokat, alaposan megkésve tehát, ráadásul beruházható tőke hiányában. Ide gyakorlatilag nem engedték be a külföldi befektetőket, azzal az indokkal, hogy nem akarják eladni az országot. Sârbu úgy vélekedett, mindez a korábbi kommunista pártnomenklatúra hatalmának átmentését szolgálta és fékezte az átalakulást. Romániában mindhárom típusú privatizációt (ingyenes kiosztás, visszaszolgáltatás és áruba bocsátás) alkalmazták, összességében a cégek magánkézbe juttatása mégsem volt sikeres. Mindenekelőtt azért nem, mert elmaradtak a befektetések, pénz nem folyt be a vállalatokba, és így nem is lehetett nyereségessé tenni őket, megghiúsult az új piacokhoz való alkalmazkodásuk. A privatizációnak nincs alternatívája, szögezte le Sârbu, de az a tény, hogy Romániában megkésve láttak hozzá, nagyon sokba került az országnak.

Háromszék ezt, mint látni fogjuk, sorozatos csődjeivel bizonyította.

ELSŐ RÉSZ

HOSSZÚ IDEIG SÜLLYEDT A HAJÓ

(AUTÓVILLAMOSSÁGI GYÁR)

A sepsiszentgyörgyi IAME Rt.-t „dudagyár”-nak becézte a sajtó, Jájának az alkalmazottak és a megye, s ezekbe az elnevezésekbe nagy-nagy szeretet szorult – miként meggyőződhettem róla magam is még a nyolcvanas évek végén, amikor Háromszékre kerültem.

AZ IAME AZ 1990-ES ÉVEK ELEJÉN

Az autóvillamossági cikket gyártó üzemet 1972-ben a később erőltetett szocialista iparosítás korszakának nevezett időszak kezdetén alapították Brassó megyei segítséggel, mintegy kihelyezve onnan egy óriásgyár részlegét, melyet aztán itt önálló vállalattá fejlesztettek tovább. Az üzem fontos volt nem csupán azoknak, akik belőle éltek – és sokan voltak, fénykorában a 3300 alkalmazottja volt, akik a városból vagy a környék falvaiból jártak be, azaz több ezer család jövedelme származott innen, s a tízezret is elérhette azok száma, akiknek megélhetését szavatolta –, de kedvence volt a helyi sajtónak és a közvéleménynek is. Többek közt benne látták ama ipari létesítményt, mely nem gyengíti, hanem erősíti a helyi többség népi pozícióit, mely demográfiai és kulturális támasza is lehet egy székelysége épülő iparosításnak. Sokféle remény és nyilván illúzió foglalta is egyben. Egykori munkásalkalmazott meséli: valahányszor összefutnak a volt kollégákkal, ma is uralkodó témája beszélgetéseiknek a megboldogult üzem sorsa fölötti sajnálkozás. „Soha olyan munkahelyünk nem lesz, mint a Jájában” – ekképpen hangzik sűrűn ismételt sóhajuk. Egy formálódó székely iparosréteg, szakmunkások és mérnökök, mostohábbnak érzett körülményeket megtapasztalt emberek utólagos értékelése és nyilván a soha vissza nem térő fiatalkor utáni nosztalgia vegyül e véleményekbe, melyek mögött azonban kitakarható a kor valósága. A résztvevők megélt saját tapasztalata felől közelítünk a korhoz az alábbiakban, ama kérdésre keresvén más-más szemszögből a választ: hogyan folyt le az üzem privatizációja, és miért járt az ismert tragikus következménnyel.

A REMÉNY

Az IAME Rt.-t 2001-ben magánosították, addig egy érdekes, bár baljóslatú évtizeden át barátkozott az új rendszer kilátásaival, és próbált hozzászokni a piac változásaihoz. Csak ne lett volna e folyamat oly ellentmondásos és nemegyszer kiismerhetetlen, tele csapdákkal és visszalépésekkel.

Legelőbb persze a remény szárnyalt fel magásra a forradalmi idők ihletének ösztökélésére. Bong Vilmos mai szakszervezeti vezető szakmunkásként dolgozott akkor a szerszámműhelyben.

– Mit reméltünk '89 végén mindnyájan? Azt, hogy innentől arrafelé nagyon jól fogunk élni. A nyugati kapitalista és demokratikus világból csak a szépet láttuk. Csak azt, hogy a nyugati rokon hazajön a BMW-jével vagy az Audijával, és szórja a pénzt. Azt nem tudtuk, a szerencsétlen egy éven át látástól vakulásig kulizik ahhoz, hogy ezt megtehesse itthon pár héten át, a szabadsága alatt. Elképzelésünk sem volt arról, hogyan működik a piacgazdaság. Szerintem, akik vezették a vállalatokat, azoknak sem volt. De úgy hiszem, a politikusoknak, akik megalkották a jogszabályokat, még nekik sem. És ez a legnagyobb baj. Ugyanis a törvényalkotás a megfelelő közegbet biztosította volna az egész nemzetgazdaságnak. Az lehetett volna kedvező – de rossz lett, sajnos. Mert úgy alkották meg, hogy lehetővé tegye a szabadrablást. Mivel kellett nekik a nemzetgazdaság, meg is szerezték azt maguknak. De annak nem arra volt szüksége mindenekelőtt, hogy magánkézbe kerüljön, hanem arra, hogy átalakítsák, beruházzanak, és áthangolják valamilyen formában a piacgazdaságra. És kellettnek volna emberek, akik a jó törvények mellett vezetni tudják a vállalatot a piacgazdaságban. És jóindulatú tulajdonosokra is szükség lett volna. Ezekből, sajnos, semmi nem volt meg, talán csak egyvalami: egyes vállalatvezetők igyekeztek, amennyire tudták, fenntartani a gyárakat.

Nos, a fenti állásfoglalással bizony nyakig benne vagyunk a legszubjektívebb vélemények és mai viták világában, felismerhetőek a szakszervezeti érdekérvényesítés érvei is, megfogalmazójuk ma az Alfa szakszervezeti kartell megyei vezetője. Érdekes azonban az utalás az igazgatói kar erőfeszítéseinek méltánylására. A kilencvenes években egészen sajátos viszony alakult ki munkások és mérnökök, vállalatvezetők és a többi alkalmazott, azok különféle csoportjai között. A közös és külön érdekek olyan átmeneti szövvénye jött létre, mely élesen elkülöníti az időszakot a korábbi és a mai állapotoktól.

BELSŐ TARTALÉKOK

E szövvénybe világít bele az, amit Demeter Antal közgazdász fejt ki. Ő évtizedekig főkönyvelője volt a gyárnak még a korábbi időkben is, egészen addig, míg végül 2000-ben nyugdíjba nem ment. Ő meséli, hogy a cég még a szocialista időkben belső tartalékképzésbe kezdett. Nem részletezi,

de nyilván azért volt erre szükség, mert a csaisizta rezsim mohóságával, az elvonás magas fokával, a gazdasági biztonságnak és racionalitásnak fittyet hányó voluntarista államvezetéssel szemben meg kellett valahogyan szilárdítani a vállalat helyzetét. „Ha termeltünk, mondjuk, 300 millióra egy hónapban, abból 125-öt félretettünk, és csak 175-öt jelentettünk le. Emiatt bankhitelre sem igen volt szükségünk, legfeljebb formailag vettünk fel azt is.” Mint magyarázza, ehhez kellő kapcsolatépítéssel minisztériumi támaszt is lehetett kapni. „La voi e altfel” (Nálatok más világ van.) – mondogatta neki a szakmai főhatóságtól az ismerős, amikor ellenőrizni jött. „Az igazság az, hogy mi 1991-ig hat éven át a craiovai Electroputerére³ épülő fővállalathoz tartoztunk, utóbb ennek vezetői vetették át a Magántulajdon Alapot (FPP- Fondul Proprietății Private)), még később a SIF Olteniat (Olténia Befektető Alap), s ezekkel nekünk a viszonyunk nagyon-nagyon jó volt. Vagdalkozás volt ugyan köztük és a bukaresti FPS (Fondul Proprietății de Stat–Állami Tulajdonalap) között, de tulajdonképpen mind régi haverok voltak, mindenik a régi minisztériumból vagy a főipari vállalatától került az alaphoz és annak ama részéhez, mely az elektrotechnikával és a gépiparral foglalkozott, illetve később a SIF Olteniához, ezért aztán a dolgokat előbb-utóbb összehangolták.” Ennek köszönhetően a belső tartalékképzés a kilencvenes években is folyt, emiatt is nem omlott össze a vállalat korábban, és bírta ki a különösen nagy viszontagságokat, az általános hanyatlás, fojtogató körbetartozás és hiperinfláció éveit.

Némi magyarázatképpen: az FPS és az FPP az első privatizációs hullámmal jött létre, a befektetési alapok, köztük a SIF Oltenia a FPP-ből alakult ki a vállalati részvények vásárlására való áttérés, a tulajdonképpeni magánosítás idején.

A vállalati vezetés tehát ápolta kapcsolatait a felső szervekkel, a helyzet azonban fokozatosan megváltozott, és főleg a munkássággal kellett új viszonyt kiépítenie, mint kiderül az alábbiakból. De előbb pár szót a „Jájá” kitüntetett helyéről a román autóiparban.

BÚCSÚ A MONOPÓLIUMTÓL

A szocialista „parancsgazdaságban” a sepsiszentgyörgyi üzem megkehlhetetlen volt. Az ún. szocialista munkamegosztásban az egész országos

3 A szocialista Románia dieselmotordíny gyára volt.

ipar részfeladatokat kapott, mintha egyetlen vállalat lenne. Ismét a szakszervezeti vezetőé a szó:

– A román autóipar a brassói traktor- és teherautógyárból, a bukaresti buszgyárból, a pitești-i Dacia és a craiovai Olcit üzemekből, a targovistei ARO-ból és kisebb haditechnikai egységekből állt, mindenik számára mi állítottuk elő a kapcsolókat, sok apró villamossági kütyüt, ami bekerült a járművekbe. Mindezek mellett gyártottunk villanymotorokat, szivattyúkat, egyebeket. A berendezések nem voltak megfelelőek ahhoz, hogy kelő árban és minőségben termelhessünk, de mindaddig nem volt baj, amíg a szimbiózis köztünk és partnereink között fennállt, amíg azok a vállalatok működtek. Igen ám, de a kilencvenes évek elején azokat elkezdték bezárni. Megjelent a konkurencia. A magánszféra rájött, hogy ez üzlet, és elkezdtek előállítani ugyanazokat a járműkomponenseket. Minőségileg ugyan megközelítőleg sem voltak olyanok, mint a mieink, de akkorra „feltalálták” már a korrupciót. Ha a kellő embert a kellő helyen megkenték, ők kapták a megrendelést. Ebben a Jájá nem tudta követni őket, az igazgató nem lophatta a pénzt, hogy a mi termékünkön túladhasson. Hogy ez ásta volna meg a román autóipar sírját? Nemcsak ez. A román autók hihetetlenül pocskék minőségűek voltak. Az orosz, cseh, keletnémet, magyar jármű mind jobb volt. Ide kellett volna egy váltás, például a Mercedesnek lehetett volna eladni a brassói teherautógyárat. De nem ez történt. A Škoda-művekért a cseh állam nagyon kevés pénzt kapott, de a szerződésben kikötötték, hogy korszerűsítik. Az égvilágon minden régít kidobtak, de a márka maradt, és az a privatizáció egy sikertörténet.

– Mi történt a Jájával? Első lépésben óriásit csökkent a járműipari üzemek termelése. Most már nem ment, mint régen, hogy egy elvtárs telefonált Bukarestből: tessék tíz esztergát venni Aradról. Kevesebb volt a pótalkatrész is, le kellett építeni 3300 emberből 400-at. 1993-ban lettem szakszervezeti vezető, kezdődtek a problémák. Olyan drámákat láttam mindennap – és nem tudtam segíteni. Téhetetlen voltam, a gazdasági közeget varázsszavakkal nem lehetett megváltoztatni. A vezetőség új termékekkel kísérletezett, pár új gépet is vettek, de hiányzott, aki ismerte volna a piacgazdaságot és pótolta volna az elveszett piacokat. Új villanymotorokat kezdtek gyártani, új piacot kerestek Németországban, Olaszországban és Magyarországon, nagybani eladók vásároltak tőlünk, kezdte a villanymotor vinni a vállalatot. 1997-ben hatalmas volt az inflá-

ció⁴, béreket kellett volna emelni, a munkásság fellázadt. Spontán sztrájk tört ki, mi azonnal bekapcsolódtunk, és átvettük a vezetést. Éhségsztrájk is volt, két hét munkabeszüntetés. Igazgatóváltás. Vladimir Furdui lett az igazgató.

KETTŐS ÉRDEKVÉDELEM

A közgazdász következik, de előbb lássuk, hogyan folyt az érdekvédelem a lejtőre került cégben.

– Valahányszor kényszerhelyzetbe került a vállalat, le kellett építeni egy rend alkalmazottat, mást nem lehetett tenni – mondja Bong Vilmos. – 2000-re 1400 körül maradtunk. Hogy betekintésem volt-e az üzleti ügyekbe? Százszázalékos. A könyvelés mindig rendelkezésemre állt, első kérésre mindent ideadtak időközben is, amikor lejelentették a könyvelési mérleget, akkor is. Nem jutott pénz fejlesztésre, már csak azért sem, mert a szakszervezet mindig a nyakukon volt, az utolsó banit is fizetésemelésre fordítottuk. Akkoriban akkora volt az infláció, hogy előfordult, 200–250 százalékos fizetésemelést kértünk. Egyébbel nem is foglalkoztunk, mindig a következő béremelést készítettük elő. Ennek ellenére potyára nőttek a bérek, a bér vásárlóereje állandóan csökkent, akárcsak az egész országban. A hanyatlás ritmusa lemérhető a személyzeti leépítések sorozatán. Megjegyzem, azok közé tartoztunk, akik még a legtöbb embert tudtuk megtartani. Nemcsak ahhoz értettünk, hogy béreket követeljünk, hanem azt is láttuk, mikor kell behúzni a kézféket, hogy lehetőleg ne rúgassuk ki a dolgozókat. Ehhez hasonló egyezségeket kötöttünk: Nem kérünk túl nagy béremelést, de toljuk ki a leépítést. A munkaerőpiacon ugye nem lehetett állásokhoz jutni.

Demeter Antal méltánylólag szól a Jájá szakszervezetéről, létezett egy belső összetartás. Úgy tudja, a brassói óriásüzemekben, a tíz-húszezresekben másként történtek a dolgok, előfordult, hogy a szakszervezeti elnök erősebb volt, mint a vezérigazgató, a hatalmi viszonyok megfordultak, a pénz – egyes igazgatók cinkosságával – mind bérezésre ment. A kilencvenes évek egészére jellemző, hogy „csökkent a termelékenység, miközben nőttek a bérek”.

4 A kilencvenes évek inflációs mutatói a következők: 1990-ben 5,1%, 1991-ben 170%, 1992-ben 210%, 1993-ban 256,1%, 1994-ben 136,8%, 1995-ben 32,3%, 1996-ban 38,8%, 1997-ben 154,8%, 1998-ban 59,1%, 1999-ben 54,8%, 2000-ben 40,7%, utána fokozatos csökkent 30, majd 20 %-ra és tovább.

Mondhatni: a bukás biztos receptje.

MINDENT KIOSZTOTTA

A sepsiszentgyörgyi autóvillamossági gyárat végül 2001-ben magánosították. A megelőző pár évről Bong Vilmos sommásan ítélkezik. Úgy tudja, miután az állami vagyon harminc százalékát átadták a lakosságnak (még hozzá kétszer), a vállalat tulajdonosait az állami és a magánvagyon-alap emberei képviselték a vezetőtanácsban.

Az 1997-es igazgatóváltás után a nagyobb szabású átalakításhoz nagyon sok pénz kellett volna, az pedig nem állt rendelkezésre. „Állambácsit nem érdekelt, mi lesz a vállalatok sorsa. Ne feledjük, a nagy rablások időszaka volt, akik közel kerültek a tűzhöz, azzal foglalkoztak, hogyan lehetetlenítsék el jobban a gyárakat, hogy aztán olcsón lehessen felvásárolni őket. Nem az igazgatókra gondolok, hanem azokra, akik egyik napról a másikra meggazdagodtak, politikusok holdudvarához tartozó emberekre. A minisztériummal talán 1996–97-ig még volt némi kapcsolat, utána az állam nem foglalkozott egyáltalán ezekkel a vállalatokkal. Hogy a vagyon-alapok nem tudtak volna befektetni? Ezek, kérem, sóhivatalok voltak, nem tudtak semmit adni, elképzelésük sem volt a jövőről.”

A CORVINUS Rt.

Az IAME magánosítása rendkívül érdekes tőkemozgás révén valósult meg, mely úgy tűnt, a legátgondoltabbak és legjobban megalapozottak közé tartozik. Nem holmi spekulánsok és botrányhősjelöltek álltak a háta mögött, akiknek törvényszéki vesszőfutásával ma is tele a sajtó, hanem egy egész, a mienknél rendezettebb ország intézményhálózata. A Corvinus magyar befektetési Rt. támogatta ugyanis a Műszertechnika céget, hogy megszerezhesse az IAME részvényeinek többségét. Mit kell tudni a Corvinusról?

Erről írja egy 2003-as tanulmányában Máthé Csilla közgazdász:

„Az 1994. évi XLII. törvénnyel létrehozott Magyar Export-Import Bank Rt. fő feladatai a magyar áruk és szolgáltatások exportjának ösztönzése, az exporthoz fűződő állami érdekek érvényesítése, az exportfinanszírozás rendszerének továbbfejlesztése és a külföldre irányuló magyar befektetések közvetlen finanszírozása. Ez utóbbi tevékenységéhez kapcsolódóan a Bank 2000-ben a Corvinus Befektetési Rt.-vel együttműködve kidolgozta a közvetlen befektetéseknek a magyar tőkeexporthoz kapcsolódó hitelkonstrukcióját, és megkezdte a hitelezést, amellyel hozzájárult

a befektetések megtérülésének biztonságához. Így a Bank tudatosan vállalja a közvetlen külföldi befektetések támogatásának kockázatát, mert a hazai vállalkozások részvétele a környező országok felgyorsuló privatizációjában elengedhetetlen kereskedelmi pozíciójuk javításához, tőkeerejük növeléséhez, gazdasági kapcsolataik stabilizálásának erősítéséhez. Ezért a Bank 2001. január végén többségi tulajdont szerzett a Corvinus Befektetési Rt.-ben, amelynek fő feladata a környező országokba irányuló magyar tőke kivitel elősegítése.

A Corvinus Nemzetközi Befektetési Részvénytársaság 1997. júliusában kezdte meg működését 1 milliárd forintos alaptőkével, amit az Eximbank Rt. 2001-es tőkeemelése 2,6 milliárd forintra növelt. A társaság teljes egészében állami tulajdonban van, fő tulajdonosai az Eximbank Rt. mellett a Gazdasági Minisztérium, az Oktatási Minisztérium és a Magyar Exporthitel Biztosító Rt. Az alapító intézmények fő célkitűzése a társaság létrehozásával az volt, hogy az a tőkebefektetések megvalósításával és egyéb eszközökkel (tanácsadás, információszolgáltatás) profitorientált, piaci alapon segítse elő a magyar vállalatok közép-kelet-európai tőkeexportját, a határon átnyúló vállalati kapcsolatok és regionális integráció elmélyülését. Így a Corvinus Rt. Magyarországon az egyedüli olyan fejlesztési tőketársaság, amely kifejezetten a határon túli befektetésekhez nyújt pénzügyi forrásokat.

A Corvinus Rt. egymással szorosan összefüggő, kétféle pénzügyi szolgáltatást nyújt. A projektfinanszírozás keretében a társaság saját forrásaival felhasználásával, egy magyarországi befektetővel együtt részesedést szerez a határon túli céltársaságban; egyes esetekben pedig tagi kölcsönök folyósításával segíti elő a külföldi befektetést. Fő szempont, hogy a partnerük a befektetésből a többségi részt vállalja, mert a Corvinus Rt. csak a befektetés 49 százalékáig mehet el. Kettejüknek a célszársági vállalkozásban – ha harmadik ottani, helyi vállalkozó is részt vesz az ügyletben – többséggel kell rendelkezniük. A befektetés realizálása után öt évig lehet tulajdonos a Corvinus Rt., utána tulajdonrészét el kell adnia, mert a nyereségből finanszírozza további vállalkozásait.

A befektetés finanszírozás mellett az egyre nagyobb szerepet játszó másik tevékenység az üzleti és befektetési tanácsadás, amely magában foglalja a makrogazdasági, ágazati, pénzügyi, jogi és egyéb technikai jellegű befektetési tanácsadási szolgáltatásokat.

A felgyorsult akvizíciós munkának köszönhetően 2000-ben és 2001 elején a Műszertechnika Rt.-vel közösen megvásárolta az IAME Rt. autó-villamossági alkatrészeket gyártó sepsiszentgyörgyi vállalat 51 százalékos részvénytcsomagját. A befektetésben az Eximbank forgóeszköz-finanszírozást vállalt 1 millió dollár keretösszeg erejéig.” (Máthé Csilla: Magyar közvetlen befektetések Romániában. E-tudomány. 2003, 4. szám)

Az IAME vásárlását tehát nem holmi magányos tőkevadász bonyolította le, hanem állami támogatással lefolyt tőkeexport volt, melyet nyilván a honi szervek is illetéknéppen értékelték. A kellő megalapozottságnak és tőkeerős háttérnek garanciát kellett volna jelentenie a siker tekintetében, nem ok nélkül remélték hát az alkalmazottak, hogy munkaadójuk meg fogja tudni tartani munkahelyüket.

A MŰSZERTECHNIKA RT. ÉS HOLDING

Pár szót a Műszertechnikáról, mely ma már holdingként fut, és Magyarország egyik legerősebb cégcsoportjának számít. Honlapja szerint a Műszertechnika GMK-t 1981-ben alapította Széles Gábor és Kőszegváry András, előbbi ma Magyarország egyik leggazdagabb embere. 1985-ben kezdett bele a cég az IBM-kompatibilis PC-k (számítógépek) forgalmazásába, melyekből 1990-ben már évi tízezer darabot gyártott és értékesített, és ezzel magáénak mondhatta a magyar PC-piac 30 százalékát. A rendszerváltás után a számítógépekről a telekommunikációs, az irodatechnikai, illetve a vizuáltechnikai üzletágra nyergelt át, és holdinggá alakult. Témánk szempontjából jelentősebb, hogy történetében a következő nagy ugrás 1995-re tehető, ekkor kezdett iparvállalatok privatizációjával foglalkozni a társaság, az ipari portfólió részét ma már számos gyártási terület képviseli a járműipartól kezdve egészen az elektronikai iparig. Jelentős még az IAME csődjében játszott szerepére vonatkozóan, hogy a holding mai struktúrája 2001-től egymástól teljesen függetlenül kezeli az infokommunikációs vállalatokat, a gyártási tevékenységet, a pénzügyi szolgáltatásokat, illetve az ingatlanportfólió-hasznosítással és üzemeltetéssel foglalkozó vállalatokat. Bemutatkozásában külön kitér a vállalatcsoport cégfilozófiájára, és így összegzi: „az összecseng az elmúlt 25 év történéseivel: több lábon állás, minden egyes vállalkozás önmagában történő megítélése és jövedelmezőségének biztosítása, valamint folytonos növekedés mind cégeken belül, mind új tevékenységek beindítása révén”.

HOGYAN VETTÉK MEG A SZENTGYÖRGYI GYÁRAT?

Az IAME megvásárlásának indokait Demeter Antal így látja:

– Amikor a vásárlók dokumentálódtak, a cég könyvelési mérlege nagyon jó volt, és ezt így értékelte az a bukaresti brókercég is, mely által megvették a részvények 52 százalékát. A Jájának tartozásai jóformán nem voltak, és belső tartalékokkal is rendelkezett, régi pénzben olyan 30–40 milliárd lejell, ami abból állott főleg, hogy a késztermék ára az eladási árnál jóval alacsonyabb volt. Abban hibáztak viszont, amit mi sem hangoztattunk: a piaci viszonyok nagyon megváltoztak akkorra már. A mi húzóágazatunk a Dacia- stb. alkatrészgyártás volt, a villanymotorgyártás a réz és alumínium árának állandó növekedése miatt hol (alacsonyan!) rentábilis volt, hol egyáltalában nem volt az. Amikor a francia Renault a kilencvenes évek végén megvette a Daciát, az az olcsóbb és jobb külföldi alkatrészeket kezdte behozni – az első ránk mért nagy csapást ez jelentette. A franciák azzal jöttek, hogy le kell csökkenteni a beszállított termékeink árát, mert a török áru olcsóbb volt. A másik csapást akkor mérték ránk, amikor követelték, hogy a román kereskedelemnek szánt alkatrészeket is nekik szállítsuk le, hogy ők adhassák tovább. Ezek ára persze magasabb volt, mint a belső, szerelésre szánt termékeké.

– Szóval, ők akarták lefölözni ennek is a hasznát? Szinte azt mondtam, a biztos buktatás receptje. Tehát nem a gyár életben tartásában voltak érdekeltek, és nyíltan visszaéltek helyzetükkel.

– Úgy van. Amennyire tudtunk, kapálóztunk ellene, egy részét adtuk, egy nagyobb részét nem, tudtuk, tönkremegyünk, ha ezt teljesen átengedjük. Ez így állott, amikor 2000-ben nyugdíjba mentem, még egy évig voltam a vezetőtanács tagja. Szóval, a Corvinus rábízta magát a brókercégre, az meg nem figyelt a piaci változásokra. A mai Dacia Loganban már semmi sem az, ami a régi Daciában volt, mind a dizájn, mind a minőség szempontjából mások az alkatrészek. A magyarok előbb mérnökökkel jöttek, azokat kellemesen lepték meg a motorgyárba és a szerszámműhelybe behozott új gépek. Ezek voltak utolsó erőfeszítéseink, Spanyolországba én mentem például ki az egyik gépért. Az épületek akkor voltak rendbe téve stb. Később, amikor akadozni kezdett a dolog, közigazdászokat küldtek. Nem akarok senkit lebecsülni, de ahogy felbontották a vállalatot hét kisebb kft.-re – mindeniknek külön igazgatója, könyvelője volt, s köztük az elszámolás olyan bonyolulttá vált, s mindenki azt nézte,

hogyan tudná magát nyereségessé tenni– ez mind a végtermékre ütött vissza. A szerszámműhely például arra törekedett, minél drágábban adja a szerszámokat az anyavállalatnak. A külföldiek kiépítettek egy bonyolult szerkezetet, leckéket adtak a gyáriaknak. Amikor ennek ellenére sem ment a dolog, akkor elvették egyik hasznát, és a másiknak adták. Ha a kft.-k jövedelme növekedett, annak az anyavállalat látta kárát, amikor eladta a végterméket. Beindult a hanyatlás. És erre megoldást nem találtak a doktori fokozattal rendelkező tanácsadók sem.

Demeter Antal a hazai viszonyok ismeretében állítja, a tartalékképzés általa alkalmazott módszere hatékonyabb volt, de a privatizáció utáni időknek mások jobban ismerik a feltételeit, mondja, mert ő közben nyugdíjba ment. Még két kérdést azért feltettünk:

– Vajon a Műszertechnikának és a SIF Olteniának mint társtulajdonosnak állt-e elegendő tőke a rendelkezésére, hogy kihúzza a vállalatot a bajból?

– Szerintem ők úgy számítottak, befektetik a pénzt, és az nagyon hamar megtérül. Főleg ez érdekelte őket, utóbb pedig átszervezéssel próbálták nyereségessé tenni a céget, az pedig nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.

– Jól szervezett, komoly ipari egységnek számított a Jájá. Ismer még hozzá hasonlót, amely nem jutott szomorú sorsára?

– Sajnos, nem. Technológiailag és szervezésileg bírniuk kellett volna a versenyt a kézdivásárhelyi vagy brassói csavargyáraknak, azok is összeomlottak. A kommunizmusban, ugye, minden köztulajdonban volt, utána viszont minden a „mienk” lett, s valóban elkövettek mindent, amit lehetett, hogy az egész jövedelmet kiösszák az alkalmazottaknak, a produktivitás hanyatlott, a bérek pedig nőttek. Ezt meggátolni nem sikerült, így pedig lehetetlenné válik az életképes gazdálkodás.

A főkönyvelő egy nagyon fontos összefüggést, a kommunizmus anarchikus továbbélésének jelenségét véli tetten érni abban, ami történt, s alighanem igaza van. Az IAME e csapdát azonban elkerülte, csődjében más tényezők játszottak közre.

SOK BÁBA KÖZT A GYERMEK...

2001-ben megtörtént az IAME Rt. magánosítása, a részvények közel 52 százalékát a magyar Műszertechnika Holding vásárolta fel a Corvinus Rt. támogatásával a bukaresti tőzsdei forgalomból és az alkalmazottaktól.

Ezzel a többséget biztosította ugyan a maga számára, de 42 százalékkal – tehát szinte azonos súllyal – tulajdonostársa a SIF Oltenia befektetőtársaság lett. A csődeljárást a fizetéseképtelenné vált vállalat végül 2005-ben kérte, végleges csődbe jutását 2010-ben mondták ki, és napjainkban (2010 júniusa) szűnik meg a hírmondónak ott maradt negyven ember munkahelye is. Egy ekkora, volt szocialista, a magángazdaság vizeire kimerészkedő cég sikere vagy bukása ezer dolgon múlhat, így rugalmasságán, a piaci helyzet alakulásán, és még sorolhatnánk. Az alábbiakban megszólaltatott koronatanúk e feltételek módosulásáról iparkodtak képet nyújtani. Érdekelt például, milyen viszonyban volt a két főtulajdonos. Fontos egybeesés, hogy mindkettő mögött komoly állami támasz állt, s hogy súlycsoport dolgában a SIF Oltenia semmiben sem volt gyengébb, mint a Műszertechnika, sőt. Érdekeltség tekintetében azonban komoly különbség lehetett, ami pedig a mozgékonytságot, a kezdeményezőkézséget illeti, egy napon sem lehetett említeni a kettőt.

MÉG NÉGY SZABAD ÉV

Bong Vilmos szakszervezeti vezető sokak véleményét tolmácsolja:

– Amikor a magyar befektető megjelent, nagyon nagy reményeket fűztünk hozzá. Nehéz megállapítani, miért nem teljesültek ezek. De ha lépésről lépésre követjük az eseményeket, sok minden kiderülhet. A magyar befektetők megjelenése a Székelyföldön irritálta a román politikát, és rögtön elküldték a SIF Olteniát, minden eszközzel vásároljon részvényt, hogy alakuljon ki valamiféle egyensúly, nehogy azt tegye a magyar befektető azzal a vállalattal, amit akar. Ez sikerült is. Miután egy kisebb befektető is megjelent, kialakult 2002-re egy olyan megoszlás: kb. 52 százalék a magyar, kb. 42 százalék a SIF, pár százalék a kisebb befektető és a többi kisérszvényes kezébe került.

– No de tőkeerős volt-e a magyar cég, tudott-e volna fejleszteni?

– Szerintem nem volt eléggé az, bár ezen lehetne vitatkozni. De ha akartak volna változtatni, akkor sem biztos, hogy tudtak volna a SIF Oltenia hozzájárulása nélkül. Egyszerűen nem volt rá lehetőség. Tudunk arról, hogy 2002 után volt időszak, amikor a magyar befektető szeretett volna pénzt hozni és változtatni. Tudjuk, hogy a tervet megfűrták. Léteztek tervek a termelési folyamat korszerűsítésére.

– Esetleg átállítás más termékekre?

– Arra nem, de modernizálni a technológiát. Volt elképzelés új piacok meghódítására. De mivel a SIF nem járult hozzá, ezek nem valósultak meg.

Bong Vilmos nem tud törzstőke-emelési kísérletről, de úgy látja: „ha az egyik fél csak a részvények kb. 52 százalékát birtokolja, akkor a profitnak is csak akkora része az övé” – és ez nagyban korlátozza, csökkenti mind befolyását, mind érdekeltségét.

Patthelyzet alakult volna ki? – tettem fel magamnak a kérdést. Nem kizárt, különösen, ahogy az idő haladt, és a cég egyre hanyatlott.

Vajon kik álltak a SIF Oltenia mögött, és milyen szándékokkal? Hogy kikből, honnan származott e vezetői garnitúra, arról már szóltunk a korábbiakban. Vajon léteztek gazdaságpolitikai, netán biztonsági meggon-
dolások is a szinte azonos súlyú társtulajdonos viselkedését irányító szem-
pontok közt?

MAGYAR TŐKEBEHOZATAL ROMÁNIÁBA

Egyáltalán: milyen sorsra jutott a magyar tőkeexport Romániában? Érdemes ismételten fellapozni pár erről szóló tanulmányt, cikket, ha már a gazdaságpolitikai háttér is érdekelt minket. Térjünk vissza egy érv kedvéért a Corvinus Nemzetközi Befektetési Rt. és a magyar Eximbank együttműködésére, mely a Műszertechnika tőkeexportja fölött is bábáskodott. Várady Zoltán, az előbbi vezérigazgatója nyilatkozta a Cégvezetés című lapnak 2002-ben:

„A Corvinus a finanszírozáshoz szükséges tőke egy részét adja, ezzel kisebbségi befektetőként, csendestársként segíti a környező országokba a magyar tőkekivittelt, vagy kivételesen jogi kölcsönt folyósít az akvizícióhoz. A társaság segítségével a magyar tőkeexportőr cég megosztja a kockázatot, és pénzt takarít meg. A Corvinus általában öt év elteltével száll ki a befektetésekből, jellemzően a befektetőtárs vásárolja meg a tulajdonrészét. A társaság nem a magán kockázati tőke hozamelvárási szerint működik, de elvárás a pozitív hozam, ami állampapírhozamok feletti megtérülést jelent – hangsúlyozta a vezérigazgató. A fő cél az állami feladat segítése, azaz a magyar tőkeexport. A Corvinusnak eddig tíz befektetése volt, a legtöbb Romániában. A társaság 1998-ban a Pécsi Gabona Rt.-vel vásárolt egy bukaresti kenyérgyárat, egy évvel később pedig egy újabbat. A Műszertechnika Rt.-vel 2001-ben szerzett tulajdonrészt a sepsiszentgyörgyi IAME Rt.-ben, ahonnan hamarosan kiszáll a Corvinus, mert a

magyar befektetőtárs megvenné a részesedését. A Corvinus portfólióelemeinek átlagéletkora 1,2 év, az idén év végére a befektetett portfólió várhatóan 1,5 milliárd forint lesz. Általában 30 és 300 millió forint közötti összeggel száll be egy-egy ügyletbe, az igazán optimális szint azonban 100 és 200 millió forint közé esik.

A társaság fő ügyfélköre a magyar közép vállalati kör, amely a környező országokban szeretne terjeszkedni. Romániában egyébként több mint háromezer vállalkozásban van jelen a magyar tőke, Szlovákiában pedig hatszáz ilyen cég működik.”

2002-ben tehát háromezer cég kapott magyar állami segítséget a romániai terjeszkedéshez, mint látni fogjuk, e szám utóbb nőtt. Komoly szűrőkön át választották ki, kinek nyújtanak támaszt. 2001-re vonatkozóan a vezérigazgató elmondotta, hogy „hetven érdeklődő jelentkezett a cégnél, ezek mintegy fele jutott el a szokásos folyamat feléig, közülük pedig egyharmad, azaz tíz került az igazgatóság elé. Végül három befektetéshez nyújtott segítséget a társaság, így a Danubius Hotel szlovákiai szállodában történő részesedésszerzéséhez, a Magyar Alumínium Rt.-vel szlovéniai timföldfeldolgozó felvásárlásához és egy szlovákiai tejüzem megvásárlásához.”

ITDH

Látni való, hogy pontosan a 2000-es évet követően vett új lendületet a magyar tőkebehozatal Romániába. A magyar tőkét csábította a román privatizációs program kínálta lehetőség, és szerintem szervezetségbeli fölényt, az ország jobb anyagi helyzetét és versenyképességét természetesen kívánta kiaknázni e tekintetben. E szervezetséget irányító célrendszer működéséről külön intézmények gondoskodtak, főleg egy olyan hálózat, melynek Sepsiszentgyörgyön is volt irodája Máthé Csilla már idézett tanulmánya szerint (E-tudomány, 2003/4).

A tőkebehozatal irányát tekintve a cél egyértelmű volt: arra törekedtek, hogy a magyar tőke kivitel elsősorban a szomszédos és környező országokba irányuljon. Az említetteken kívül az információszolgáltatásban kulcs szerepet játszó „ITDH (Magyar Befektetési és Kereskedelemfejlesztési Közhasznú Társaság) tevékenységének fő irányait a külföldi közvetlen befektetések ösztönzése és az exportpromóció jelenti, és ezeket hosszú távon a magyar cégek elsősorban a környező országokba irányuló tőke kivitelének támogatása egészíti ki. E célok megvalósulását szolgálják a harminchárom országban működő kereskedelmi szolgálati irodák (2000-

ben harminchat) és az ITDH regionális képviselői a környező országokban (Romániában Szatmárnémetiben, Kolozsváron, Csíkszeredában, Marosvásárhelyen, Temesváron, Sepsiszentgyörgyön és Bukarestben). E külföldi irodák legfőbb feladatai a gazdasági kapcsolatok fejlesztését biztosító szolgáltatások nyújtása. Ezen belül információt szolgáltatnak a gazdasági környezetről, tendenciákról, a munkavégzést, üzleti kapcsolatokat befolyásoló rendelkezésekről, kapcsolatot tartanak a gazdasági szervezetekkel, tájékoztatnak a jogszabályokról, és közreműködnek a kereskedelemfejlesztési programok magvalósításában. Továbbá feltárják, feldolgozzák és közvetítik a befektetési és exportlehetőségeket, magukra vállalják az üzletipartner-közvetítést és a kiadványok, információs anyagok (főleg projektgyűjtemények) terjesztését. A különböző szakmai rendezvények keretében I–II. kategóriás kiállításokat, üzletember-találkozókat és befektetési, kereskedelemfejlesztési konferenciákat szerveznek, saját információs standot működtetnek.” A külföldi kiállításokon való részvételhez vissza nem térítendő támogatásokat nyújt. A cég szállítási és részvételi, utazási költségeket számol el bizonyos százalékban, s mint látjuk, imponáló organizációs háttért működtet.

*

A hazai magyar tőkebehozatal a következő években is felívelő tendenciát mutatott, egy 2009-es mérleg szerint – területi okokból mindössze egy táblázatot veszünk át belőle – „a legnagyobb magyar befektetők Romániában”:

- * MOL Romania Kft. (üzem- és kenőanyag-forgalmazás)
- * OTP Bank Romania (pénzügyi, banki szolgáltatás)
- * Gedeon Richter Romania (gyógyszergyártás)
- * Lasselsberger Rt. (csempe- és burkolólapgyártás)
- * Dunapack Rambox Kft. (papír csomagolóanyag gyártása)
- * Pipelife Romania Kft. (műanyag termékek)
- * Salina Invest Rt. (gyógyfürdő, szálloda)
- * ASA Cons Kft. (építőipar)
- * Unical Prodimpex (építőipari szolgáltatások).

Több ezerre rúg, és az évezred elejéhez képest tovább szaporodott a magyar–román vegyes társaságok száma.

A magyar cégek közül a tanulmány szerint a MOL-nak sikerült regionális multivá fejlődnie, de nem egy további is jelentősnek számít, s mint

látjuk, köztük a zöldberuházás nyomán létrejött sepsiszentgyörgyi hullámpapírgyár vagy az átvett és továbbfejlesztett szovátai fürdőtársaság is.

POLITIKAI HÁTTÉRVILÁG

No de visszatérve a sepsiszentgyörgyi autóvillamossági cégre, az már nem látta hasznát e felívelő tőkebehozatalnak. 2005-ben fizetéseképtelenné vált, s azóta a 2010-es végső felszámolásig csak bukdácsolt.

Hogy addig, amíg még felszínen tudta tartani magát, miért nem történt számottevő befektetés, arra részlegesen válaszoltunk a fentiekben, de nem merítettük ki a témát, ezért érdemes visszatérni rá. Előbb azonban még egy kérdést kellene megvizsgálnunk a fentiek alapján.

Létezett-e tehát gazdaságbiztonsági, politikai fék, mely a magyar tőke hazai térhódítását, jelesül székelyföldi szerepvállalását korlátozni kívánta, s ez játszott-e szerepet az IAME Rt. sorsának alakulásában? Nos, erre mai tudásunk mellett korai lenne válaszolni. De ha arra gondolunk, parlamentig terjedő politikai ügy és diverzió, hatalmas és zajos sajtópolemia kísérte azt, ahogy a magyar Salina Invest megvásárolta a szovátai fürdővállalatot és szállodakapacitást – és évekig hátráltatva a fejlesztést, még a privatizáció időszakos felfüggesztését is elérték –, vagy hogyan bántak a BCR magánosításakor az OTP ajánlatával, és a példákat szaporíthatnánk a magyar tőke jó pár erdélyi próbálkozásának felidézésével, akkor valószínűsíthető egy ilyen oksor is az IAME Rt. csődjének hátterében, de ebben egyelőre nem kívánunk állást foglalni.

No de akkor még a szigorúan piaci, a tulajdonképpeni gazdasági okokról nem szóltunk. Ezeket Vladimir Furdui, aki 1997 és 2010 között, a csőd végleges kimondásáig irányította vezérigazgatóként a vállalatot és annak maradékait, fogalmazta meg számunkra, s abból a befektetés, a vállalati átstrukturálódás elmaradásának körülményei is kikövetkeztethetők.

MIÉRT NEM DOBTAK MENTŐÖVET?

A kérdésre, hogy a bajba jutott IAME Group Rt.-nek miért nem dobott mentőövet a két, viszonylag erősnek nevezhető cég, a Műszertechnikához tartozó Carpathian Motors és a SIF Oltenia, sokakat foglalkoztat a meggyében.

Választ keresve, a riportban szakembereket, koronatanúkat faggatva bizonyos következtetéseket valószínűsíthetünk. Tény, hogy a cég sem fuldoklásában, sem ezelőtt nem tudott megkapaszkodni, nem volt, amiben.

A két fő társtulajdonos végül több száz milliós kárral maradt. Biztosan nem állt egyiknek sem érdekében veszíteni, mégsem tudták megállítani a cég hanyatlását. Lássuk hát Vladimir Furdui, az utolsó, magyarul jól beszélő vezérigazgató, hogyan számolt be a bukásról, annak szűkebben vett gazdasági, termelési és vállalatvezetési okairól.

A VILÁG GYORSABBAN

A volt vezérigazgató egy összegező mondatral kezdi: „Egyértelmű, hogy a környező világ gyorsabban változott annál, mint ahogy mi azt követni tudtuk volna”. A kérdésre, hogy milyen viszony állt fenn a főtulajdonosok közt, előbb azt tisztázza, hogy a magyar állam ellenőrzése alatt álló Corvinus támogatta a Műszertechnikát a többségi részvénytőke megszerzésében. A SIF Olteniával normálisnak minősíti a Műszertechnika viszonyát. A SIF általában nem helyezkedett más álláspontra, mint a Műszertechnika, egyetlen emlékezetes kivételtől eltekintve. Talán 2002-ben történt, hogy a IAME törlesztette a Román Kereskedelmi Banktól felvett kölcsönét, és kasszáját feltöltendő a magyar Eximbankhoz fordult új kölcsönért. Akkor a SIF e lépést ellenezte, de nem azért, mintha a BCR kedvezőbb feltételeket kínált volna – a magyar kölcsön olcsóbb volt –, hanem alighanem „hazafias okokból” húzott inkább a román Eximbankhoz. (A két pénzintézet azonos nevet viselt.) „Mi akkor mindkét külkereskedelmi bankot megkerestük, de ezek egymástól merőben elütően viselkedtek: a román bank rendkívül bürokratikusán, mely által mintegy kimutatta, hogy valójában nemigen érdekelt a kölcsön folyósításában, míg a magyar bank sokkal pragmatikusabban, ráadásul kimondottan előnyösebb feltételeket kínált mind a román külkereskedelmi, mind a BCR által megszabottaknál. Emiatt ezt választottuk.”

Az adott időszakban a cégvezető szerint még a forgótőkét is emelték, a termelés ugyanis fellendülőben volt, mivel 2002 körül a villamosmotorok iránt fokozódó kereslet mutatkozott. A motorgyártásban a nyers- és alapanyagok aránya a termelési költségek viszonylatában azonban nagyobb, mint az autóvillamossági termékek esetében – ezért is volt szükség nagyobb kölcsönre. Az utóbbiak termelése akkor már hanyatlott.

A kérdésre, hogy új beruházásokra lett volna-e szükség azokban az években, a vezérigazgató úgy véli, igen, de „visszatekintve, úgy gondolom, nem az volt akkori legfontosabb gondunk. Tehát, nem az új gépek vásárlása. Rendelkeztünk ugyanis azokkal a gépekkel, melyekkel akkori

megrendeléseinknek eleget tudtunk tenni. Utólag úgy látom, a termelékenység új gépek általi növelését nem kellett volna elsődlegesnek tekintünk. Ezzel szemben a fűtésrendszer 2002-es felújítása valóban fontos volt, és ezt, sajnos, nagy késéssel valósítottuk meg, korábban kellett volna, amit pedig gépekre költöttünk, az még várhatott volna.”

MEGLEPŐ VÁLASZ

– No de ha be is fektettek, hitelük is volt, és mégsem sikerült talpon maradniuk, akkor csak egy csoda menthette volna meg az üzemet, igazgató úr?

– Igen, e csoda bekövetkeztében én végig reménykedtem, de az, sajnos, elmaradt. E csodának a személyzet egésze saját magával és egy gazdasági egység célszerű működtetésével szembeni magatartásában kellett volna változást eredményeznie. A piaczgazdasági feltételekhez való alkalmazkodásról, a profittermelésről van szó.

– Azaz a munkatermelékenység lényeges emeléséről?

– Nem csupán arról. Akárhány tárgyalásomnak a szakszervezettel, a személyzettel, a paritásos (tulajdonosi) bizottsággal, az igazgatótanáccsal, visszatérő motívuma mindig az volt, hogy a személyzet az elavult gépek újakkal való helyettesítésében látta a varázslatszerű megoldást arra, hogy a vállalat piaci helyzetét megszilárdíthassuk. Ma világosan látom, nem volt igazuk.

– A régi rendszertől örökölt munkastílusban látja akkor a bukás fő okát?

– Azért másképp fogalmaznék. Végso soron egy ekkora vállalatban a dolog a szervezeti kultúrának és úgy lehet, a helyi műveltségnek függvénye. Kellő távolságtartás mellett azonban megállapíthatjuk, hogy az IAME még egészen jól ment akkor, amikor környezetében mások már rég beadták a kulcsot, tehát nem mi voltunk a legkevésbé felkészültek az új világra. Baj volt viszont alkalmazkodásunk ütemével, ezt a többiek és én is rosszul mértük fel.

Furdui igazgató az okok további taglalása során szükségesnek tartotta kitérni arra, hogy a 2001 utáni pár nyereséges év profitját soha osztalékként ki nem adták, azt mindig befektették, illetve folyó kiadásokra fordították. Mikor a két főtulajdonos tőkeerejét firtattam, felhívta figyelmem arra, hogy mindkettő pénzügyi befektető volt, és akként is viselkedett – ami valóban sokat megmagyaráz. A Műszertechnikának például volt

téglagyára, cérnagyára, autóalkatrész-üzeme, telekommunikációs cégei stb., őket a villanymotorgyártás a haszon szempontjából érdekelte, nem a marketingjével vagy a technológiájával foglalkoztak.

A piaci és külföldi tényezőkre térve a Dacia 1999-es privatizációjához fűződő remények meghiúsulásáról is beszélt. Úgy tudja, a pitești-i gyár egyetlen belföldi bedolgozójának sem sikerült az új francia tulajdonos igényeihez felemelkednie. „Két-három auditálás után lemondtak rólunk, ráadásul anélkül, hogy közölték volna velünk. Úgy tudom, Spanyolországból, Törökországból és Olaszországból hozzák be azokat az alkatrészeket, melyeket mi állítottunk elő korábban saját üzemeinkben.” Itt tehát megvan a felelőssége a román magánosítási szervnek is, mondom én, mely nem kötötte ki, hogy az alkatrészgyártásban a többi üzem is kapjon megrendelést, ezzel bebuktatta, feláldozta az egész bedolgozói kört. Furdui úgy tudja, nem is technikai színvonala, hanem az IAME „belső szervezeti felépítése és működés” ellen volt kifogásuk a franciáknak.

A KEGYELEMDÖFÉS

Furdui azt állítja, végig reménykedett abban, hogy a cég végül partot ér még a csődeljárás beindulása után is.

– A derűlátás és a pragmatizmus azonban nem zárja ki egymást. Amikor 2004-ben kiderült, hogy a motorgyártás nagy veszélybe került a kínai verseny mértéktelen felerősödése, valamint a nyersanyagárak növekedése miatt, szakítva az addigiakkal, már sokak számára fájdalmas döntésekre kényszerültünk. Hogy például szolgáljak: akkorra Hamburgban egy, a mienkhez hasonló minőségű kínai villanymotort alacsonyabb áron lehetett megvásárolni, mint amennyibe nekünk a nyersanyag került az illető termékhez. A versenyhelyzet elviselhetetlenné, termelésünk folytatása értelmetlenné vált. Ma Európában szabvány villanymotort nem is lehet gazdaságosan előállítani. Esetleg sajátos célokra szolgált igen. Itáliában állítanak elő még szokványosat, de kínai és malájföldi alkatrészekkel egy teljesen automatizált gyárban, tehát úgyszólván emberi munkaerő nélkül.

A gyár megpróbált alkalmazkodni az új helyzethez is, a speciális motorgyártás tette ki termelése húsz százalékát, de ez a túléléshez nem volt elegendő, ahhoz nyolcvan százalék kellett volna, amire már nem volt mód, nem maradt idő sem.

Vladimir Furduliu ma az IAME telephelyére beköltözött Walor francia cég itteni egységének menedzsere, pár tucat embert irányít, a hatalmas, kietlen csarnokban dolgozó munkásokra közvetlenül kilát az oda felhúzott könnyűszerkezetű és jól fűthető irodából. (Közben az ipari építkezés is gyökeresen átalakult.) Tapasztalta-e, hogy régi-új munkásai mentalitásában beállt-e a szükséges változás? – kérdeztem végül. „Okvetlenül igen, s nem csupán azért, mert átmentek egy elbocsátás, a leépítés sokkján, hanem azért is, mert nagy előnyt élvezünk: teljesen új alapokra tudtunk felépíteni egy új szervezeti kultúrát, merőben elütőt ahhoz képest, mely az IAME-ban alakult ki.”

Maga is alaposan megszenvedte, teszi hozzá, hogy kudarcot vallott a réginek egy profitorientált céggé való átalakításában, de a valamikori kölcsönös bizalom emléke ma is fontos számára.

*

Az IAME irányítói tehát a cég nagysága és feladatai közti optimális arányt nem tudták eltalálni a privatizációt követően, kezdetben a hullámzó termelés miatt, majd a folytonos hanyatlás körülményei közt sem. Persze, eleve hátrányos helyzetből indul, aki egy túlduzasztott, volt szocialista nagyvállalat átstrukturálásával bajlódik, amikor más szellemű és működésű versenytársak már lekörözni készülnek őt.

A cég elvesztette előbb belső, majd külső piacát, megbénította az acél stb. drágulása, hagyományos termékei nem kellettek már senkinek, a kínai áru versenye pedig megadta neki a kegyelemdőfést. Bevételeitől elesett, fizetéseképtelenné vált, csődbiztosai felügyelet alá helyezték, egy ideig vergődött még, majd tulajdonképpen kimúlt. Saját erejéből kikecmeregni a válságból nem tudott, márpedig magára volt utalva, fejlesztést csak saját erőből hajthatott volna végre, arra pedig képtelennek bizonyult. Illetve nem is a fejlesztés, hanem egy teljes rekonstrukció segíthetett volna rajta, ehhez sem tulajdonosaitól, sem belülről, sem hitelezőitől nem kapott már segítséget. A tulajdonosok pénzügyi befektetők módjára viselkedtek vele. Nem a magyar tőke mindenáron való mitizált terjeszkedéséről volt tehát szó, a Műszertechnika azt várta el tőle, álljon meg a saját lábán, nem kívánta más cégeibe bekapcsolni, egy más tulajdonmegoszlás tehette volna esetleg ebben érdekeltté. A SIF Oltenia negyvenkét százaléka emiatt sokat, a kelletténél többet nyomhatott a latban, ha van alapja a fenti gondolatfutamnak. A rész-

vények megoszlása szerintem nem ösztökölte egyik főtulajdonost sem arra, hogy kívülről hozzon tőkét a cégbe, hogy átstrukturálja, hogy más ipari együttműködés körforgásába bekapcsolva új életre keltse. Az IAME-nak Münchhausen báró módjára saját hajánál fogva önmagát kellett volna kihúznia a mocsárból, és ez nem sikerült, nem is sikerülhetett neki.

ÉS MÉGIS

A szentgyörgyiek, volt alkalmazottjai szemében azonban pótolhatatlan a veszteség, nem tudnak belenyugodni az üzem bukásába. A gyár munkaközösségében ugyanis volt némi rugalmasság, s ha az elégtelennek bizonyult is a kihívásokkal szemben, mindenképp az életerő jele. Kérlelhetetlennek tűnnek a riportban ismertetett gazdasági okok, melyek a cég vesztét okozták. Legyen szabad mégis visszatérnünk Bong Vilmos vallomáshoz annak érzékeltetésére, hogy itt érték ment kárba, melyről bűn lenne azt állítani, hogy pusztuláson kívül mást nem is érdemelt volna. Arról beszélgettünk éppen, hogy volt nagy gyáraink hanyatlásukban egyre szimplább alkatrészek előállítására fanyalodtak, még alegységekre sem kaptak megrendelést, mikor megjegyezte:

– A nagyobb alegységet egy multinacionális cég nem fogja soha nekünk ideadni, a gyengék mindig az alja munkát kapják, bocsánat a kifejezésért, ráadásul harmad-negyedkézből. És ha jól vezetik, pénzügyileg fejlődő- és versenyképes a cég, akkor jöhet szóba az, hogy vált vagy nem vált, és áttér-e egy jobban fizetett termékre. Amúgy a Jájának alapvető problémája volt már létrehozatalakor, az 1970-es években, hogy a szecselevárosi üzemtől a nehezen előállítható termékeket kapta meg, melyeknek nem volt áruk. Így indult útnak. Szerintem azért is nevezhető részlegesen bár, de sikertörténetnek a Jájáé, mert ennek ellenére eljutott valahová, és emiatt igazán nem kell szégyellnie magát sem igazgatónak, sem munkásnak. A szecseleiek mindig elismeréssel beszéltek rólunk.

Mára a szakszervezetnek azonban annyi maradt, hogy az alkalmazottak végkielégítéséről gondoskodják, a 2005-ben elbocsátottak ezt 98 százalékban megkapták, a 2006-ban leépítettek a nyolc fizetésből ötöt kaptak meg, az utóbbi években utcára kerültek pedig ezután juthatnak pénzükhöz, annak függvényében, ahogy a csődeljárás végéhez közeledik.

EGY KESERŰ MUNKÁSKIFAKADÁS

Bacs Mihály jelige alatt mondta el véleményét a fentiekről egy olvasó (2010.júliusa):

Csoda hogy egyetlen hozzászólás nélkül maradt ez a cikk. Egyáltalán valóban senkinek sem jelentett semmit, hogy csak arra volt jó a 1989-es események utáni szabadság, hogy a volt gazdasági vezetők eljátszanak több mint 12000 munkahelyet, csődbe rántva a legrégebb vállalatoktól kezdve (TEXTIL GYÁR, BÚTOR GYÁR, stb.) a legutolsó nagyvállalattig (ISAMA) minden valamire való gazdasági egységet. Mindezt a mindenkori dicsőséges megyei és városi adminisztrációs és politikai vezetés, gazdasági rendőrség szeme láttára. És a sors iróniája mit hoz számunkra: Saját magát illegiti-billegeti a HÁROMSZÉK hasábjain a magát fehérre mosni óhajtó holló furdui vladimir (így kisbetűkkel) képében. Egy halovány kis fekete foltot hagyva magán, hogy állítólag tévedni tetszett volna. Ideje lenne a pohárba tiszta vizet önteni. A tisztelt riporter gárda vehetne magának annyi fáradtságot, hogy megszólaltasson régi IAME dolgozókat is, hadd lássuk tényleg csak egy vékony kis tévedésről van-e szó, vagy hűtlen kezelés, milliárdos károkat okozó előnytelen szerződések sokasága, tudatosan, de következetesen eltervezett és végrehajtott saját zsebre hasznót hozó, de a vállalatnak kimondottan káros kereskedelmi politikáról van szó. Ennyi év után tartozunk egymásnak igazat mondani. Vagy talán az idők végezetéig csak a hazugságnak adunk teret? Akkor megérdemeltük a sorsunk, amit ezek a derék „managerek” elműveltek velünk és azt is, hogy jelenleg a háromszéki gazdasági egységekben/intézményekben országos szinten a legkisebbek egyike az átlagbér. tehát tovább folyik a játék.

MIÉRT NEM LETT BELŐLE ÉNEKES HALOTT?

A LEZÁRHATATLAN TÖRTÉNET

Nem maradt visszhang nélkül, amit a sepsiszentgyörgyi autóvillamosági gyár magánosításáról írtunk. Többen, köztük Fazakas Enyed György 1997 és 2004 közti volt motorgyár-igazgató hívta fel a figyelmünket arra, hogy alig pár tucat kilométerre Szecselevárosban ma is folyik a villany-motorgyártás, méghozzá nem kis sikerrel.

Utánanéztünk az interneten, a gyárnak ma ezernél több alkalmazottja van, és ötvenmillió eurót meghaladó termelést valósít meg, ennek nyolcvan százaléka exportra megy. Termékskálája imponáló, benne a különféle

villanymotorok előkelő helyet foglalnak el. Mi több, a gyár újabban bővítené alkalmazottjai körét. Az Electroprecizia különben a szentgyörgyi IAME Rt. egyik anyavállalata volt. Az üzem sikerének elemzése nyilván más megvilágításba helyezné azt, ami eddig a „Jájáról” megjelent.

Ezt elvégezni azonban egyelőre nem áll módunkban. Örvendtünk viszont annak, hogy egy beszélgetés erejéig visszatérhetünk a gyár egy másik vezetőjének tapasztalataira, melyek sok tekintetben kiegészítik az eddigieket. Kiss Lőrinc volt termelési igazgató harminc évet szentelt életéből az IAME-nak, és beszámolójából olyan kép bontakozik ki, mely alapvonalaiban nem mond ellent az eddigi koronatanúk vallomásának, de pontosítja azokat – és az ördög, ugye, mint mondani szokták, nemegyszer a részletekben rejtőzik.

NEM HITTE VOLNA

Az udvarhelyi Kiss Lőrinc Temesváron végezte a kényszerpályás járművek szakot, a gyakornoki éveket Marosvásárhelyen töltötte, ott letelepednie viszont nem sikerült. Sok magyar szakemberhez hasonlóan őt is abba a hibás körbe zárták, melyből nem volt szabadulás.

– Vásárhely ún. zárt városnak számított (egyesekeknek volt zárt – szerk.), lakást nem kaptunk. Hiába volt minisztériumi kihelyezésünk, a néptanácsnál vásárhelyi személyit, a milícián vásárhelyi lakást kértek, mondtam, nem kínlódom tovább, 1974-ben átcsaptam Szentgyörgyre feleségemmel. Kezdtem egész letről, a kazánházban, voltam műhelyfőnök, szekciófőnök, termelési osztályvezető, közben öt évet a MEO-nál is lehúztam. 1990-ben tömegnyomásra elvállaltam egy olyan munkát, amit életemben nem hittem volna, hogy végezni fogok, a vezérigazgatást.

– Népszerűségi mutatónak nem rossz.

– Lőrincz Józsefet váltottam, ő nyugdíj előtt állt. Szerintem nem volt rossz igazgató. Nekifogtunk. Ahogy mondtam, nem tudtuk, mibe vágunk. Az embereknek egyéb nem kellett, csak pénz, munka semmiképp, egyik sztrájk a másikat követte. Mondjuk, még ezt kibírtuk volna, de mikor a politikum is kezdett beleszólni, ami nekem nem nagyon ízlett, akkor azt mondtam, vagy hagyják, tegyem, amit jónak látok, vagy csinálják mások. 1992-ben Sántha Benjámin lett az utódom. Amikor ő 1997-ben lemondásra kényszerült, Furduit léptettük a helyére. Én elvállaltam a technikai részt, és termelési igazgató voltam szinte a nyugdíjazásomig. A szerzőszámműhelytől a főgépészetig az egész termelési részleg hozzám tartozott.

A MÉLYPONT

Az alany ma is lojális egykori társaihoz:

– Egy konklúziót már most megfogalmazhatok. Annak a csapatnak, mely 1990-ben átvette a gyár irányítását, egyetlen célja volt: fenntartani az üzemet. Egyikünknek sem volt az a szándéka vagy gondolata, hogy fiúk, itt „kereskedni” lehet. Azaz meggazdagodni, igen. Azért húztunk, hogy fennmaradjon a gyár. Tudni kell, az igazi mélypontra 1992-ben süllyedtünk. Addig a motorexportunk a volt KGST-országokba ment. Akkor hagyott cserben a volt Kelet-Németország, Lengyelország, maradt még valami az olasz kivitelből, de a motorgyárról elmondható: leült. Az országban senkinek nem volt kedve dolgozni. Az autóvillamossági termékekre, amíg nem jött újabb lendületbe a Dacia, a traktor- és tehergépkocsigyár, szintén nem volt igény. Mindenki csak ténfergett. A Dacia termelése az évi 200 000 gépkocsiról 60 000-re esett vissza, az Olcit szinte leállt, az évi 28 000-hez képest ezret ha gyártott, a traktorgyár elveszítette nagy piacát, az iránit. Gyakorlatilag senki sem vásárolt, mert azon az áron a földműves nem tudta megvenni. Tulajdonképpen szinte totálcsőd állapota következett be. Ebből kellett kilábalni, ez volt az első. Számítani pedig csak magunkra számíthattunk. Nos, akkor indultunk el a nagyvilágba, új vevők után nézni. Az autóvillamosságot maga után húzta az apránként csak újrainduló hazai ipar. A motorgyárnak pedig sikerült eléggé szép piacot összekotornia. Következett egy fejlődési periódus. Kezdtük Franciaországgal – ezt jártam –, Németországgal, Olaszországgal, Hollandiával. Miért fogadták el a román terméket? Nem volt könnyű, mert nem volt a legjobb hírünk a nagyvilágban. Mi főleg nagybani kereskedőkkel tárgyaltunk. A francia például ellátta egész Franciaországot, és a gyengébb árfekvésű motorok közé befértünk mi is, akárcsak a kelet-német motorok. A svéd AWG-motorok jelentik a világmárkát, a finneknél, németeknél, Olaszországban, mindenütt van központjuk és gyártóbázisuk is. Az első lépés sikerült, jött a második.

TERMELÉKENYSÉG ÉS TÁRSAI

– A partnerek mindig azzal szorítottak, hogy megjelent a kínai stb. versenytárs, az olcsóbban termel, mint ti. Hozzá kellett nyúlni az árához, a termelékenységen javítani, az pedig fejlesztés nélkül nem nagyon

megy. Egyaránt jelent új gépeket és fokozott munkafegyelmet, kezdve az-
zal, hogy olcsóbb anyagokat próbálsz szerződni. Nem volt könnyű, a réz,
az alumínium, az acél ára ment felfelé. Ahol olcsóbbat találtunk, Iránból
hoztuk a veresréz drótot például. Az volt a második, amikor megindul-
tunk ismét, ezúttal beszállítókat keresni. Jártam én, járt Gossler András
– nyugodjék csendesesen –, járt a vezérigazgató.

A Jája ráadásul olyan malomköveket hordott a nyakában, melyekkel a
régi rendben terhelték meg.

– Ne feledjük, az IAME megalomán stílusban épült a szocializmus
idején. Volt egy kazánházunk, mely a technológiai gőzt és a meleg vizet
állította elő, de nemcsak nekünk, hanem az egész ipari platformnak és
még két lakótelepnek, az állomásinak és a Leninnek, a mai Olt negyed-
nek. Miután a platform beadta a kulcsot – kezdte a bútorgyár, majd levált
az IMASA –, maradtunk a lakótelepekkel. A lakosság fizetett, amikor
tudott. Az szinte százszázalékos ráfizetés volt, se a megye, se a város nem
segített. Felajánlottuk, vegye át a város, odaadjuk egy lejért, de nem kel-
lett senkinek. Végül 1999-ben vagy 2000-ben muszáj volt lépniük, már
nem bírtuk tovább. Ugye, a lakosságnak magának kellett megoldania a
dolgát. Nagy veszteség volt, sajnos belement a termék árába. Ott volt a
sűrítettlevegő-hálózat. Azt muszáj volt éjjel-nappal működtetni, egy 300
kilowattos kompresszor állandóan ment, az is tiszta ráfizetés volt, míg ki
nem iktattuk, és fel nem szereltünk a magunk számára négy kisebb lég-
sűrítőt. E hatalmas költségek redukálása sok pénzbe került. Ott a fűtés:
400 000 euróba került a beruházás, bankkölcsönt vettünk fel, azt vissza
kell fizetni. Amíg az új technológia be nem jött, a tetőt évente le kellett
szigetelni, az milliárdokba került.

KÉT DUDÁS EGY CSÁRDÁBAN

Kiss Lőrinc és a csapat, melyhez tartozott, tulajdonképpen a kilencve-
nes évek állapotai között tudta igazán a magáénak tekinteni a vállalatot,
erre az időszakra voltak megoldásai, a továbbiakat illetően nem sokat ker-
tel, a privatizáció csődjét a kialakult-kialakított tulajdonosi szerkezettel
magyarázza.

– Jött a magánosítás, és egyik szemünk sírt, a másik neve-
tett. Reménykedtünk abban, hogy két ilyen erős partner, a magyar
Műszertechnika és a SIF Olténia komoly támaszt jelent, de egyúttal
láttuk, a mi munkánk gyümölcsét mások fogják learatni. A privatizáció

tanulságát egyetlen mondatban össze lehet foglalni: ők látszólag mindenben egyetértettek, de két dudás egy csárdában nem fér meg. Ugye a tökérszesedés szinte egyforma volt. S evvel mindent elmondtunk. Minden határozatot alaposan megrágtak, elhalasztották a következő ülésre, s közben mindenik figyelte a másikat: az vajon miért akarja ezt vagy amazt? Egy kerek évig tárgyaltak arról, hogy tényleg tőkeinfúzióra lenne szükség, mert ment a termelés úgy, ahogy, de ha a banki kölcsönt törlesztettük, nyersanyagra már nem futotta. Egy évig halogatták, végül beállt a csőd. Mert miért lépjek én, hogy a másik pénzhez jusson?

– Nem próbálta a Műszertechnika bővíteni a maga részét, ha a fele-fele arány ennyire bénítólag hatott?

– Ő mindent felvásárolt, amit felvásárolhatott, valami négy százalék maradt szabadon.

– A SIF nem mondhatott volna le a sajátjából?

– Lemondhatott volna, de nem akart. Aztán hogy nyomásra vagy saját döntésére nem akart, azt csak ők tudják. De miért kellett megkapniuk ingyen a harminc százalékot állam bácsitól? A magyar fél sem akart lépni, volt egy olyan tartózkodás a részükről, hogy ha én egy ilyen szép összeget befektettem, miért ne áldozhatna a másik is valamennyit...

Nos, e kérdések végső tisztázása nyilván már az irattárak valamikori búvárlóira vár, de eme kölcsönös elidegenedés nem volt jó ómen, s a román fél nem kívánt beruházni, ez biztos. A Műszertechnika különben mangánbefektetői csoportként viselkedett Magyarországon is, újabban átcsapott a médiapiacra, a hajdan jól menő Ikarus gyár pedig nehéz időszakot élt át alatta. Kiss Lőrinc végül a termékszerkezet változásáról mondja el véleményét:

– Világos volt, hogy a Renault⁵ már nem igényel tőlünk semmit. Amilyen terméket végigvittünk, és igazolódott, hogy jó, arra is azt mondták, olcsóbb a török. Nagy érvágás volt nekünk, mert a villanymotor anyagigényes és drága. Az acél egyszerre négyszeresére drágult. Az autó-villamosság viszont hozott profitot, az inkább munkaigényes, és annak termelését a bérekkel lehetett kompenzálni. Ezért nem voltak elszállva a bérek az IAME-ban. De a Dacia lemondott rólunk, a traktor- és a tehergépkocsigyár bezárt, az ARO eltűnt, vége volt.

5 A Renault cég vette meg a Dacia gyárat.

Némi fejlesztés árán egy ideig az AWG-nek is beszállítói voltak, de a minőségi és határidős követelmények túl szigorúnak bizonyultak, ezért a világcég inkább Szecseléhez fordult.

– Az, hogy végül be kellett zárjunk, az már a főtulajdonosok döntése volt szerintem, mert a szecselei Electroprecizia a mai napig gyártja, amit tőlünk vett át. Áraik annak idején semmivel sem voltak jobbak, mint a mieink.

Nos, a szecselevárosi gyárról annyit mesél az alany, hogy azt a MEBO-módszerrel az alkalmazottak társulása vette meg, s miután a Dacia magukra hagyta őket, átálltak a villanymotorgyártásra. Az ántivilágban kétszer akkora volt, mint a sepsiszentgyörgyi gyár, hétezer alkalmazottja is volt, ma 1200-zal dolgozik, és még bővítené. Úgy tudja, egy szentgyörgyi román üzletemberrel társulva jutottak friss tőkéhez, ez sokat segített nekik.

Érdekes képlet: a MEBO és a tőke házassága. Hasonló felállás itt vajon milyen eredményt hozott volna?

2010. május –július

FÜGGELÉK:

„DUDAGYÁRI” KÁRMENTÉS

Szerencsés fordulattal fejeződött be a napokban (2012) a IAME felszámolása. A sepsiszentgyörgyiek valamikori kedvenc ipari üzemének csődeljárása végére úgy tehetünk pontot, hogy egyúttal újabb munkahelyek létrejöttéről, egy nyugati viszonylatban is versenyképes cég meghonosodásáról számolhatunk be. Az egykori dudagyár, a Jájának becézett nagy üzem még el nem adott része a napokban az eddig ott évek óta bérlőként termelő Zambelli Kft. birtokába került.

Tamás László felszámolóbiztos nem ok nélkül elégedett, ámbátor a „sikersztori” minősítést helyből hárítja. „Sikertörténetről abban az esetben beszélhattünk volna – mondja –, ha az eredeti elképzelésem szerint sikerül átszervezni a Jáját, és a hitelezők is megkapják a pénzüket, a cég is megmarad. Kármentésnek azonban a mai megoldás mindenképpen jó, mivel minimizálja a veszteségeket. Ezt azzal sikerült elérni, hogy az átszervezés során kitűzött célt a felszámolásban is követtük, nevezetesen azt, hogy nem hagytuk az ingatlanokat leromlani, ezért bérbe adtuk valamennyit. E stratégiát igazolta végül az is, hogy gyakorlatilag az egyik bérlőnk, a kelet-bajor székhelyű Zambelli Kft. vette meg a most elkelt épületeket, csarnokokat és irodahelyiségeket. A Zambelli az első beköltöző volt annak idején, pár emberrel kezdte, és lassan felfejlesztette termelését, ma (2012) százhusz alkalmazottja van, és bővíteni kíván a közeljövőben, ezért is szánta el magát a vásárlásra. Tamás László szerint a „hosszas egyeztetés és utána számolás után ajánlottak egy árat, mégpedig 2,2 millió eurót, ami tízmillió új lejnél valamivel több. Az ajánlatot ráadásul rögtöni kifizetéssel tették, hogy minél előbb birtokába kerülhessenek az épületeknek, mivel fejleszteni kívánnak. Eddig felszámoláskor mindig elbocsátással járt együtt a folyamat, most azonban más történik: átveszik az eddigi Jája utolsó mohikánként itt maradt tíz alkalmazottját, és további munkásfelvétel is lesz, tehát nem kell senkit az utcára tenni.” Tamás kiemeli: eladás előtt sikerült környezetvédelmi szempontból tehermentesíteni a cég telephelyét. A volt szocialista óriásüzemek hasznosításának fő kerékkötője a környezetszennyezés által

visszamaradt hátrány. Ezt nekünk itt sikerült elhárítanunk, egy szakcég elhordott minden veszélyes anyagot – magyarázta. A biztos külön gondot fordított arra, hogy az IAME levéltára ne csorbuljon és ne hányódjék el, így a volt alkalmazottak – mint ismeretes, kétezernél több ember kereste itt kenyerét – fizetési igazolásaikat bármikor hiánytalanul beszerezhetik egy ezzel megbízott kiscég révén. A valamikori óriásüzem hatalmas kiterjedésű gyártelepén a korábbi eladások nyomán tulajdonosok a következő cégek lettek: a D-Toys, a Compact, mely építőipari raktárat rendezett be itt, hátul a Santa Edile vásárolt, most pedig a legkiadósabb rész a Zambellinek jutott. Eladatlan egy kisebb részleg, mely az úton túl fekszik, de arra is van már jelentkező.

2012. októberében

KUDARCRA ÍTÉLT FÁSOK VERGŐDÉSE (BÚTORGYÁR)

A volt sepsiszentgyörgyi bútorgyár, mely 1990 után Confolux Rt. néven futott, nem érte meg magánosítását, mivel még az előtt csődbe ment, és azt, ami maradt belőle, a felszámolás során egy sepsiszentgyörgyi üzletember vásárolta meg.

A valamikor kombinát nevet viselő, Kovásznán, Kézdivásárhelyen és Bodzafordulón is részlegekkel rendelkező óriásgyárat, mely a román kivitel egyik oszlopának számított az 1970-es és '80-as években, az idejében végrehajtott magánosítás menthette volna meg. Hogy ez milyen körülmények között és miért hiúsult meg, többek közt erről érdeklődtünk Smazenka Ferenc volt vezérigazgatótól. Ő annak idején felmondással távozott cégtől, s miként mondja, valósággal emberkerülővé vált, évekig tartott, míg kiheverte a kudarcot. Egy csőd története nem csupán gazdasági kérdés, közben emberi sorsokat darál be a gépezet, idegeket nyű el, és az embertársakba vetett bizalmat ingatja meg – az egzisztencián túl az erkölcsi biztonságot is aláaknázhatja. A narrátor lelki válságán túljutva úgy érezhette, számadással tartozik a nyilvánosságnak. Köszönet érte.

VONAKODOTT A FŐNÖKSÉGTŐL

Smazenka Ferenc faipari mérnök 1969-ben végezte el szülővárosában, Brassóban a műszaki egyetemet, az észak-moldvai Rădăuți-ra helyezték ki feleségével együtt, onnan öt év múlva költöztek Sepsiszentgyörgyre, miután első gyermekük megszületett, hogy közelebb legyenek a nagyszülőkhöz. Itt a Helyiipari Vállalat – legnagyobb cége volt a megyének – bútorgyárának lett vezetője, s miután felépült az új gyár, és kiválva országos vállalattá lépett elő, annak részlegvezetőjeként, majd a megyei kombinát megalakulása után technikai és kereskedelmi igazgatóként dolgozott tovább.

–'89-ben megtörtént a váltás, és bár sose szerettem főnök lenni, írásba is adtam a Nemzeti Megmentési Frontnak, hogy nem veszek részt semmilyen választáson – azt én helytelen dolognak tartottam⁶ –, végül mégis megválasztottak. De hazudnék, ha nem ismerném el, jól is esett. Kigyűltek az emberek, nem akartak dolgozni, hát engedtem. Nem bán-

6 Mármost az igazgatók alkalmazottak általi választását. A fordulat után közvetlenül általános gyakorlat volt a helyzet konszolidálódásáig. A kommunista államgépezet összeomlása után a Nemzeti Megmentési Front alakított új közigazgatási struktúrát.

tam meg egészen 1994-ig. Habár nagyon nehéz időszak volt gazdaságilag, de volt tapasztalatom, mindenki ismert, a legrégebbi ember voltam a gyárban, és mindig találtam megoldást. De sajnos, egyéb gondok is felvetődtek. Én Brassóban nőttem fel, nem tudtam, mi az, hogy „magyar” vagyok. Mindhárom nyelvet beszéltem, mindenkivel kijöttem Rădăuți-on is, s nem vettem észre, hogy a szembenállás annyira kiélezett lett volna. De amikor '90-ben arra készültünk, hogy ezentúl a saját belátásunk szerint kell vezetnünk a gyárat, kirobbant a román–magyar ellentét

HOGYAN FOLYT A BETELEPÍTÉS?

– A vezérigazgatónk Munteanu volt, akkor már tíz éve abban a tiszt-ségben. Én testi-lelki jó barátomnak tartottam, a lelkemet odaadtam volna érte, és úgy hittem, ő is. S akkor 1990 elején egy gyűlésen kijelentette, hogy én ki akarom rúgni a gyárból a románokat. Ő észrevette ugyanis, hogy szervezkednek az én megválasztásomra, s ehhez folyamodott, számítva arra, hogy az irodai személyzet, az ún. TESA hetven százaléka románokból állt. Hibáztatom magam, hogy nem vettem észre korábban, tíz év alatt teljesen kibillent e tekintetben az egyensúly. De a személyzeti ügyeket a vezérigazgató maga intézte. Ráadásul megvolt a saját iskolánk faipari szakos osztályokkal. Ott pár év alatt három-négyszáz gyerek végzett inas és szakmunkás képesítéssel. Én pedig nem tudtam, azok kilencven százaléka román. Úgy hittem, helyiek a tanulók, pedig hozták őket pénzért Moldvából. Tőlük tudom, ugyanis 1990-ben összeszedtem őket. Akkor mesélték, hogyan élnek szegények a bentlakásban, megfőznek egy levest, megvesznek egy kenyeret, és egész héten át azt eszik. Ráadásul kilencven százaléka leányka volt. Egy bútorgyárban legfeljebb hatvan-hatvanöt százaléka lehet az alkalmazottaknak nő, a többinek férfinak kell lennie, mert bizonyos munkahelyeken elképzelni sem lehet, hogy nő dolgozzék. Mi mégis rákényszerültünk a felvételükre, mert nem volt más. Ezekkel a gyerekekkel évről évre állandóan hígult fel szakmailag az amúgy sem túl erős személyzet. Olyan volt a termelési terv, mint a gumi, mindig kétszer annyit szabtak meg, amennyit teljesíteni lehetett, s erőszakkal a személyzetnövelést. Állandó volt a harc a tervleamaradás miatt, nem volt meg a fizetés. Nos, a gyerekek akkor elmondták nekem, hogyan toborozták őket. Állítólag a családjuk kapott egy bizonyos összeget, ha szerződnek a gyárral, s azzal beiratkoztak a szakiskolánkba. Volt a megyei pártbizottságban egy osztály, mely ezzel foglalkozott.

A VÁLASZTÁS

– Nos, az első reakcióm az volt, le kell stoppolnunk a létszámnöve-
lést, hogy feljavíthassuk a munkatermelékenységet. A maximum ter-
melékenységet csak úgy érhetjük el, ha a legnagyobb termelési kapaci-
táshoz arányítom a létszámot. Olyan 1000–1100 ember dolgozott itt
Sepsiszentgyörgyön akkor, e létszámot le kellett volna csökkentenünk
850-re. El kellett volna bocsátani, de 400 tanulónak kellett végeznie az
iskolában. Ők szerződést írtak alá, hogy az iskola elvégzése után öt évig
itt dolgoznak, ha nem, visszafizetik az iskoláztatási költségeket, ami
tízezer lejre rúgott. Az 1800–2000 lejes bérek korában nem lett volna
olcsó mulatság. Azt javasoltam, engedjük el e tartozást a diákoknak,
s aki haza akar menni, menjen haza. Egy gonddal kevesebb lesz. Na,
ez kirobbantotta a bajt, ebből kifolyólag ellentétbe kerültünk. Én ak-
kor írásban jelentettem be, hogy elmegyek szabadságra, és nem veszek
részt a választáson. No de vacakoltak, végül belementem. S elkezdtük
a menetet. Én mindenkit felírtam valamilyen tisztségre jelöltnek, volt
vagy kilencven mérnök összesen. Nem akartam, hogy azzal vádoljanak:
megrendeztem a választást. Érdekes volt, vezérigazgató nem akart senki
lenni, így én maradtam egyedül. Az első körben megválasztottak, de azt
mondtam, érvénytelen, szavazzunk még egyszer. A kovásznai küldöttek
legalább kétharmada román volt, de azok is mind mellettem álltak.
Ismertek, mert 1990 előtt minden egységnél előfordult, hogy nem volt
igazgató, s így én másfél évig Kovásznára jártam ki igazgatni, aztán
Bodzafordulóra a székgyárba. Azok mind románok voltak, de engem
támogattak.

(A megyei kombinátban különben 4600 alkalmazott dolgozott ak-
kor, Kézdivásárhelyen ebből 1000 körül, Bodzafordulón 600. Az et-
nikai összetétel: „’74-ben nem tudom, hogy Sepsiszentgyörgyön volt-e
két román, az irodákon is legfeljebb tíz százalék. Sok tanuló került
Kovásnára és Bodzafordulóra, Kézdi ügyesen lavírozott, nem is na-
gyon erőszakolták arrafelé az embereket. Szentgyörgyön az említett
rengeteg leánykával volt tele a gyár. Mondjuk, a fele lehetett magyar az
alkalmazottaknak, az idősebb munkások, akik a hangot megadták, in-
kább azok. Ők kezdeményezték az én jelölésemet. No de ugyanők a ma-
gyar részlegfelelőst 1990 elején elhajtották, és a románok tartották meg.”)

– A választás után sajnos megkezdődött a balhé. Nekem ráadásul egy csúf epekövem lett, amiről azt hitték itt, hogy hasnyálmirigygyulladás, amivel megijesztettek, azelőtt halt meg egy barátom hasonló betegségben. Azt javasolták, nézessem meg Magyarországon, végül Németországban műtöttek meg. Azalatt itt elszabadult minden. Az irodai személyzet Munteanut akarta visszarendezni. Egy tizenvalahány pontos panaszt küldtek fel a központba és a minisztériumba. Azt remélték, nem jövök haza. Na, de felépültem, s bár nem lett volna még szabad, bementem dolgozni. Összehívtam az irodistákat, és kiálltam elejükbe. Az volt a baj az itthoni vezetőkkel, hogy nem mertek szembesülni az emberekkel. Hát meg kell tárgyalni a dolgokat! Én kiálltam, s ott egy napig tárgyaltunk. Sorra vettem a pontokat, megbeszéltük őket, elmondták a bajaikat ők is, én is. Persze, felhívott közben a miniszter. Többek közt azzal vádoltak, hogy a románokat üldözöm el Szentgyörgyről. Megtárgyaltunk mindent, s én azt hittem, lecsillapodtak a kedélyek. De nem úgy történt. Sok brassói elment. Ők eredetileg azért választották Szentgyörgyöt, hogy közel legyenek otthonukhoz. Előfordult, felhívott a brassói gyárból egy kolléga: Mi történik nálatok, Feri? Négy mérnök nő jött ma azzal, hogy üződ el őket. Ezzel a szöveggel vetették ott fel magukat, s itt pezsgőt nyitottak, hogy sikerült. A dolog eljutott a parlamentig, a Har-Cov-jelentésben⁷ négy oldalt szenteltek név szerint nekem. Amikor felolvasták, attól féltem, édesanyám egyedül nézi otthon a tévét, s baja esik... Az állt benne, hogy a legjobb mérnököket kiraktam, mert románok voltak, azért szállítok Magyarországra bútort, mert a lányom ott tanul, s hogy az hasznára váljék, a Balatonon villám van stb. Megvan a jelentés, tudom, ki jelentett fel, volt munkatársaim, a volt igazgató és a jogtanácsos.

⁷ Nacionalista diverzió a parlamentben székelyföldi románok állítólagos elűldözéséről. A diktatúra idején, különösen a hetvenes évek elejétől kezdve, erőltetett iparosításhoz és a fokozott tömbházépítéshez folyamodva, anyagi előnyök nyújtásával több tízezer többségít telepítettek le a székely tömb fellazításának céljával, mintegy megduplázva tizenöt év alatt ottani számukat. 1990. október 17-én a parlament két házának együttes ülésén felolvasták a *Kovácsna és Hargita megyéből elűzött románokról* szóló jelentést (ún. *Har-Cov Jelentés*), amit a Román Televízió élőben közvetített. Ez a jelentés tulajdonképpen az egész magyar nemzeti kisebbség kollektív bűnösségét fogalmazta meg. (Wikipédia)

VASÁRNAPOK HELYETT

– No de megindultunk. Elég nehezen ment, az emberek azt várták, jobb lesz, mint azelőtt. Könnyebbség volt, hogy szombat-vasárnap nem kellett dolgoznunk, mint korábban, de azt jelentette egyúttal, hogy 245 óra helyett csak 170 óra volt a munkaidő. (A korábbi időszakban soha egy szabad vasárnapunk nem volt, két vasárnapra kötelezett a központ, egyre a párt, és a negyedikre mi, mert csak úgy tudtuk teljesíteni a tervet. A faiparba '75 után semmit nem importáltak, hazai gépekkel kellett dolgozni, melyeknek nem volt meg a precizitásuk, a minőségük, ezt kézi munkaerővel kellett pótolni.) Ezért talán '90 végén hitelfelvétellel próbálkoztunk, következő év elején összeállítottuk a dokumentációt, de a bank csak kormányhatározattal adhatott kölcsönt. Én annak tulajdonítottam a sikert, hogy felvettük a Confolux Rt. nevet, s ebben nem utalt semmi a kombinátra, ahogy korábban hívtak. Kapott a villanyvállalat, a gázvállalat és mi 1,2 millió dollárt. Ennyit két év múlva sem kapott egyetlen faipari cég sem. Nos, beszereztük azokat a gépeket, melyekkel a 245 és a 170 óra közti termelékenységbeli különbözetet pótolni tudtuk. Rövid idő alatt elértük a '89 előtti szintet, erre nem volt példa egyetlen vállalatnál sem. 1990-ben ugyanis hatalmas visszaesés következett be, és sokan még tíz év múlva sem tudták utolérni magukat. '91-ben kivált a kovásznai gyár, úgy gondolták, jobb lesz nekik egyedül, de végül leálltak. Isten nyugtassa szegény Csegezi Lacit, a volt igazgatót. Utóbb őt is kicsinálták, s nem bírta idegileg. Új céget alapított, de belebukott, és öngyilkos lett. Nekünk azonban nem ment rosszul, megvoltak a hagyományos piacaink.

AZ ELSZABOTÁLT LEHETŐSÉG

– Mi 1974-től dolgoztunk a Parisot cégnek, mely a legnagyobb franciaországi bútorgyártók egyike. A cégalapító nagyatáról utca van elnevezve a székhelyen. Unokájának, François Parisot-nak köszönhetjük, hogy belementünk a hitelfelvételbe. Mert amikor megkaptuk az 1,2 millió dollárt, megijedtünk: hogyan fizetjük ezt vissza? A cégvezető öreg volt már, engem többször kihívott, s épp 1990-ben azt javasolta, hogy alapítsunk egy közös vállalatot. Gyönyörű szép lett volna, szabadulni tudtunk volna általa a szerintem előre megtervezett általános hanyatlásból. A közös vállalkozás terve nagy ellenállásba ütközött, Marin Nicolae miniszter – évfolyamtársam az egyetemen, nem állítom, hogy kedveltük egymást, no de ott nem kellett kézen fogva sétálnunk, 120-an voltunk az évfolyamon – nagyon

csúful viselkedett velem. Több mint valószínű, persze, hogy beleolvastott a Har–Cov-jelentésbe is, egy csapatot küldött ugyanis ki, hogy ellenőrizze nek. Miért szállítottam bútor Tőkés László püspöki hivatalának például? Igen, mondtam, és más forradalmároknak is gyártanék, ezek az emberek tettek valamit, én nem voltam képes kiállni és harcolni, mint ők. Tőkés ráadásul 150 százalékban kifizette a bútor árát. Nos, a közös vállalkozásból a franciákkal nem lett semmi. Nem létezett gyűlés, hogy Marin ismételt: ten ne engem hozzon fel negatív példának. Szóhoz sem engedett jutni. Persze, a végén felálltam, és ordítva hoztam tudomására az álláspontomat, de akkor már annyira ideges voltam, nem tudtam nyugodtan kifejezni az érveimet. Mégis reménykedtem, jóváhagyják együttműködésünket a franciákkal. De megfúrták. Pedig már annyira voltunk – a franciák nagyon alapos emberek –, hogy kijött hat megbízott, külön elemeztek technikai, könyvelési stb. vonalon mindent, még pszichológust is küldtek, aki szóba állt velünk. Következtetések kedvezőek voltak, de utána elcsendesedett minden. Közbejött François Parisot halála is, igaz, s négy utódját, akik átvették az irányítást, már nem érdekelte annyira a dolog.

Utóbb kiderült, ezzel a legnagyobb lehetőséget szalasztotta el a cég arra, hogy megkapaszkodjék a piacgazdasági körülmények között. („Nemcsak a nyugati piacot jelentette volna, hanem ha együtt termelünk, nem esünk bele a hatalmas inflációba és a kamatfizetési gondokba, melyek megöltek minket tulajdonképpen” – állítja Smazenka Ferenc. A riporter utánanézett, a Parisot világcégnek ma több egysége dolgozik Romániában, például Szovátán is, a sepsiszentgyörgyi gyárigazgató reménye tehát nem volt alaptalan.)

EGY BIZALMAS ÉRTESÜLÉS

A hazai faipar csődjének egyik kulisszatitkába avat be az alább következő történet, melyet nem véletlenül illesztünk ide.

– 1992 végén a Világbank kezdeményezésére kiválasztottak többek közt a faipari vállalatok közül egy tucatnyi, valamint hat papírgyári igazgatót, s velük együtt engem is kiküldtek Svédországba kéthetes felkészítőre. A fő hangsúly azon volt, hogyan lehet hitelfelvételért folyamodni a nemzetközi bankokhoz. Erről többször elbeszélgettünk, s egy nagyon érdekes dolgot tudtam meg. A Petre Roman⁸-kormány még 1990-ben pont

⁸ A fordulat utáni első miniszterelnök Ion Iliescu államfő mellett.

attól az intézménytől rendelt meg tanulmányt a román faipar kilátásairól, ahova küldtek. Annyira konkrét kérdéseket tettek fel, láttam, alaposan felkészültek. Nos, Svédországban rendkívüli dolgokat tapasztaltunk: egy olyan gyárat is meglátogattunk, melyben hatvan ember egy nap alatt négyezer konyhabútort állított össze. Mi egy év alatt nem voltunk arra képesek nyolcszáz emberrel, igaz, mást is gyártottunk. Más volt a szervezés, sok félkész terméket kaptak, azt rakták össze. Nos, ők azt kifogásolták, hogy nálunk a munkatermelékenység nagyon alacsony. Vitatkoztam velük, ne a bevett pénzt osszák el az alkalmazottak számával, hanem értéket értékkel. Nálunk 50 dollár volt a havi fizetés akkor, náluk 2500. Ezzel bizonyítottam, mi nem is állunk olyan rosszul. Olyan gépsoruk volt, mely fiókokat állított össze. Amit nálunk négy cigány végzett el 200 dollárért, azt náluk egy gép, de az 250 ezer dollárba került... Nos, én belepillanthattam abba a tanulmányba, melyben az állt, hogy nyolc bútorgyárunk megmaradhat, a többit be kell zárni, mert nem termelnek gazdaságosan. A svéd bútoripar világ színvonalon áll, s tudnivaló, nekik és az európai uniónak nem termelő kellett, hanem fogyasztó. Piac. Nekik egyáltalán nem állt érdekükben, hogy mi létezzünk. De úgy hiszem, a tanulmány alapján itthon is úgy könyveltek el, nem is szabad minket segíteni.

Nem tudni, a fenti és a hasonló gazdasági érdekek által is determinált tanulmányok milyen szerepet játszottak a román kormányok gazdaságpolitikájában, de a nemzetközi bankokon keresztül nyilván nem akármilyen nyomást gyakoroltak rájuk és a cégekre is a rivális EU-s iparágak.

Smazenka Ferenc a kormány monetáris politikájának következményeivel folytatja.

A FORGÓTÓKE HIÁNYA S A VÉSZES KAMATOK

– Én nem állítom, hogy nem Isărescu⁹ lett volna az egyetlen normális ember, aki felelős posztot töltött be a húsz év alatt, de neki két fő célja volt: egyik az, hogy a bankhálózatot megerősítse és európai szinten kiépítse, a másik az inflációnak a kézben tartása. Nos, mindkettőt elérte, de későn. Lévé, hogy forgótőkével nem rendelkezett egy állami vállalat sem, valamennyien kölcsönökből élünk, de azt korábban háromezer százalékos kamatra vettük fel. Nos, mi az újonnan megalakult Kereskedelmi Bankhoz tartoztunk, de az nem nagyon adott hitelt még akkor sem, ami-

⁹ A Román Nemzeti Bank elnöke immár évtizedek óta.

kor az árakat 1990 októberétől liberalizálták, s mindennek elkezdett az ára futni felfelé. A kamatok is nőttek, s eljutottak a 160 százalékgig. Mi maximum tízszaalékos hasznot tudtunk volna termelni, abból kellett volna állnunk a kamatot is. Ez lehetetlennek bizonyult. Belföldi piac nem volt, exportra termeltünk: ott drága bútort ki vett?

– Korábban azt gondoltam, azért bukott meg sok bútorgyár, mert elvezítette keleti, KGST-s piacait.

– A szentgyörgyi részleg termékeinek hatvan százaléka korábban valóban az orosz piacra készült, de az új gépeknek köszönhetően hamar át tudtunk állni a nyugati exportra. Sokat harcoltunk az emberekkel, más volt a mentalitásuk, más volt az anyag, s a nyugati piac nem fényes, hanem matt bútorokat igényelt főleg. De kormányaink másik nagy hiányossága, hogy az oroszokkal, úgy tudom, a mai napig nincs komoly kereskedelmi kapcsolat. Korábban földgázzal fizettek a bútorért – nem lehetett volna ezt folytatni a rendszerváltás után is? Dehogynem, de nem törődtek vele. Mi úgy próbáltunk segíteni a dolgon, hogy egypár vállalattal összeálltunk, és megkíséreltük – pár korábbi ismerős ipari vezetővel felvéve a kapcsolatot – folytatni a szállítást. De ellopták még a vasúti vagon is, nemhogy a konténert, melyben a bútorok voltak! Ennyire nem volt ott meg a közbiztonság. Utána megpróbáltuk azt, hogy kifogjunk a vámhatáron, mert negyvenszaalékos vámot vetettek ki a bútorbehozatalra. Megjegyzem, az orosz árak nagyon jók voltak, mert amíg egy garnitúraért Nyugaton 300–400 dollárt adtak, ugyanazért az oroszok 2000-et fizettek, igaz, földgázt adtak érte cserébe, az pedig volt nekik elég. Amikor erre negyvenszaalékos vámot vetettek ki, persze nem lehetett volna már forgalmazni. Hát azt terveztük, hogy egy kisinyovi gyárban szereljük össze a bútort, Moldova és Oroszország közt nem volt vámhatár, de a terv nem sikerült. Az árak pedig elszabadultak. A gázé ötvenszeresére nőtt, a villany szintén nagyon elment, s mi azért a garnitúraért '90 előtt és utána is csak 500 dollárt kaptunk a francia piacon. Nem tudtunk lépést tartani az anyagárak és fizetések emelkedésével, újabb hitelekhez kellett folyamodni.

HITEL ÉS HITEL

– De ezt is kétféleképpen lehet csinálni. Külön hibaként rovom fel magamnak, arra is neveltek, hogy adósságba ne verjem magam. Amikor a kereskedelmi banktól nem kaptam kölcsönt, az agrárbankhoz folyamod-

tam, ott kaptunk 800 milliót, de azzal csak a lyukakat tudtuk betömni. Ahelyett, hogy felvettünk volna ötmilliárdot, és azzal éltetjük a gyárat, mindig csak a lyukakat tömködtük. Sajnos, így kezdtük, s úgy '94-ben már érződött, megindultunk a lejtőn lefelé. Pedig '93-ig kimondottan jól álltunk. Volt egy kiváló könyvelőnk, Simon Elemér, nagyszerű ember. Az említett román jogtanácsosnő ugyan havonta gyártotta ellenem a bűnügyi feljelentéseket, s én írtam is szorgalmasan a gazdasági rendőrségen a „rögtönzéseket”, de kitenni nem tudtam. Meglát egyszer a gazdasági rendőrség főnöke, kérdi, mit csinálok. Még mindig támadnak? „Egyes számban, mert tudom, ki az – feleltem. – Mit szólsz, tegyem ki?” Jaj ne, mert abból még nagyobb baj lesz... – így ő. Utóbb szerencsére ő kérte, hogy elmelessen.

– Leépítések? Munkahelyi konfliktusok?

– Amikor a Jájában 150 ember leépítéséért kiéleződött az ellentét, nálunk 400-at bocsátottunk el, és nem tudott senki róla. Maradtunk 700-zal. Jól megszerveztem, vizsgáztott mindenki, a szakszervezeti elnök is adott jegyet, s aki a felénél lejjebb került a listán, számíthatott rá, hogy mehet. S amikor az utolsó harmincből csak húsznak kellett mennie, akkor a többi tíz már mellettem állt. Persze, nem volt túl kellemes – három-négyszer fordult elő az öt év alatt –, hogy hatszáz ember összegyűl, mindenki ideges, kiabál, fizetésemelést követelnek, sztrájkolnak, te meg középen állsz, mint a gladiátor az arénában. Elhallgattam, megvártam, míg lecsillapodnak. Na, most beszélgethetünk. A szakszervezeti elnökkel – egy román ember volt – sikerült jól együttműködni.

*

Beszélgetésünk ezzel a csőd okait összegező szakaszába érkezett. Smazenka Ferenc elbeszélésének utolsó része már az örvénybe került bútorgyár és igazgatója vergődéséről szól. Személyes szabadsága is kockán forgott, nagyon körütekintően kellett cselekednie, amikor újabb támadások keresztüztüzébe került.

ÖRVÉNYBEN

– A kormány által egy svéd intézetnél megrendelt tanulmány végkövetkeztetését, miszerint a román bútorgyártásnak csak töredéke tehető nyereségessé és versenyképessé, a többi gyárnak be kell zárnia, ön úgy értelmezi, hogy halálra voltak ítélve?

– Igen, megadták ugyanis a megmaradásra ajánlottakat is. Így a marosvásárhelyit, az egyik legnagyobb és legnevezetesebbet, mely valóban megvan, akárcsak a iași-i vagy az aradi. Velünk pedig az történt, hogy miután a kormány nem támogatta közös vállalatalapítási tervünket a francia Parisot céggel, és az a cégvezető halála után lemondott rólunk, teljes pénztelenségbe süllyedtünk. Mi nekik gyártottuk a legtöbbet, s nem tudtuk pótolni, ami kiesett. Ezrével rendelték meg tőlünk a tölgyfa hálósobabútort, nehéz termék volt, de nagy áldozatok árán sikerült megtanulnunk. A partnert sem tudtuk pótolni, átállni valami másra sem lett volna könnyű. 1994-ben még két dolog történt. Támaszt keresve, kézbe vettem az Állami Vagyonalap törvényét, s találtam benne egy mondatot, mely szerint a vagyonalap beruházásokat is finanszírozhat. Mi lenne, ha én a már kész beruházásomra, mely 25 százalékkal megnövelte termelékenységünket, és már működik, kérnék támogatást? Nem kell egy évet várni, amíg jóváhagyják, még kettőt, amíg behozzák a gépeket, már megtörtént, és bevált. Vaskos anyagot állítottam össze, és elindultam. Igen ám, de az Állami Vagyonalaphoz (ÁVA) nem lehetett csak úgy bejutni, volt egy barátom, különben a Vatra Româneasca alelnöke, aki telefonált Hrebenciucnak, hogy „măi Viorele, aranjează o întâlnire cu directorul FPS-ului”(V., intézd el, hogy fogadják az ÁVA-nál.) Bejutottam, de ott nem volt egy faipari igazgató sem. Nehézipari, textilipari volt, de a faiparnak még osztálya sem. El nem tudom képzelni, hogyan lehetett ezt így kezelni! Már ebből látszott a hatalmas nemtörődomség az ország sorsával szemben. A telefonnak vagy másnak köszönhetően meghallgattak, vagy hat igazgatónak előadtam, mit szeretnék, bemutattam a dolgozatomat.

AZ UTOLSÓ MUNKALÁTOGATÁS

Közben megjelent Văcăroiu miniszterelnök a megyében, lejött látogatni. Felhívott Cășuneanu prefektus, hogy másnap eljön hozzánk. Mondtam neki, nem fair, mégiscsak fontos vendég, egy faipari gyárban meg nem lehet öt perc alatt mindent rendbe rakni, mert ott bizony nagy a por. De délután jön majd. Jaj, akkor nincs váltás, kiiktattuk. Nem baj, tartsam ott az embereket. Nos, Văcăroiu eljött, a gyárba nem vittem be, megmutattam a nagyon szép kiállításunkat, a protokollteremben szépen megterítettünk. Annyira jutottunk, hogy átölelt, és úgy néztük végig a bútorokat. A szekusok meg is kérdezték: Vă cunoașteți cu domnul prim-ministru? (Ismerik egymást a miniszterelnök úrral?) Mondom: igen,

együtt jártunk német óvodába, haha! Hátravonultunk az irodába, és elővettem a kétoldalas kivonatát a dossziémnak, amiről már beszéltem. Első hallásra nem értette: hogyan, visszamenőleg kérek támogatást? Persze, mondom, már eredményt értem el vele, és most meg kell adnom a kölcsönt, azt a termeléstől kellene elvonnom, ahelyett, hogy nyersanyagot vennék, a hitelt törlesztem. Logikus! – mondotta. „Se rezolvá!” (Meglesz!) Én kétmilliárdot kértem, amikor ő délelőtt Brassóban a Steagul Roşunak (a tehergépkocsigyár régi neve) egymilliárdot ígért. S akkor én, a melleslegesen kezelt bútorgyár kérek kettőt! No, nem is kaptam meg, viszont megígérte. Utóbb pedig mégis elintézttem úgy, ahogy nálunk mindent el lehet intézni. Igaz, nem egyben kaptam meg, hanem évharmadonként kiutaltak 400 milliót, végül többet a kétmilliárdnál is. Ez némi lélegzétvételi szünethez juttatott, a hiteleket ugyan nem tudtuk visszafizetni, de tovább működtettük a vállalatot, ez lett a forgótőkénk.

ÚJABB GÁNC

– Közben 1993 végén megalakult a Számvevőszék, mely ugye az állami vállalatokat ellenőrzi. Az első cég, melyhez '94-ben kiszállnak, a szentgyörgyi bútorgyár! Eszembe jutott, amit Căşuneanu későbbi prefektus egy december elsején, a nemzeti ünnepen egy vagy két évvel korábban a színházban megrendezett díszelőadáson mondott. Előtte gondolkodtam, elmenjek, ne menjek. De mivel „románfalónak” kiáltottak ki, gondoltam, elmegyek. Felszólalt ő is, akkor még a Vatra Româneasca megyei elnöke volt, s azt mondta, magyar igazgató nem maradhat a megyében. Ahogy prefektus lett, kezdte is leváltani őket. S mivel volt még egy összeszólalkozásunk – fát akart eladni nekünk a saját erdejéből, és nem vettem meg, mert nem volt rá szükségünk –, nos, az első én voltam, akit ellenőriztetett. Kiküldtek egy csapatot, az tíz hónapig ült a nyakunkon. Egy adott pillanatban nem értettem, az irodistákkal miért nem lehet tárgyalni. Behívtam valakit, és két perc múlva sírva fakadt. Még a férfiak is elbőgték magukat. Ezek ki vannak készülve idegileg! Annyit székírozták őket, ráadásul nem is értettek hozzá. A kinyilatkoztatott céljuk pedig az volt, hogy hibát találjanak valamiben. Elővettek engem is. Állj meg, mondom, nem munka közben, majd délután öt órakor. Úgyhogy tíz hónap után befejezték. Én játszottam az erőset, mert harcolni valóban szeretek, élvezem az agyak párbaját, nemigen tudott legyőzni vagy sarokba szorítani senki, aki ellenőrizni jött – de '94-ben egy szép nap

bizony összeestem. Felszállítottak Kovásznára, és ott kezeltek egy ideig. Szívinfarktust kaptam. Igaz, dohányoztam is, kávéztam, a sok idegesség aztán elintézett. Akkor gondoltam először a visszavonulásra. Közben elkészült az ellenőrök dossziéja, szinte kétmilliárd lejt szóztak a nyakamba, hogy az én hibámból annyit vesztett volna a vállalat. Ott kellett maradnom, amíg tisztázom magam, mert ha eljössz, járhatod a bíróságokat. Habár megnyertem volna a pert, annyira erőltetettek voltak a vádak. De megkezdődött a játék, fel kellett venni mielőbb a harcot.

VÉGJÁTÉK

– A kész dossziét mi rögtön megfellebbeztük. Főkönyvelőm már nem volt, meghalt, átvittem az óvásom szövegét jó barátomhoz, Demeter Tónihoz, a Jaja főkönyvelőjéhez. Nekem semmi észrevételem nincs, mondta, csak a sorrendet fordítsd meg, ne azzal kezd, hogy letámadod őket – leírtam, hogyan jöttek, miként viselkedtek –, hanem az objektív érveléssel és cáfolattal. Rendben, úgy tettem. A fellebbezést átadták a Számvevőszék ügyészének, aki kezdte előlről. Kijött hozzám, ismertem korábról, a gazdasági rendőrségen dolgozott, jófiúnak nézett ki. Kikérdezett, mindent el kellett magyaráznom, habár mindent leírtam korábban. Vagy hat hónapig forgatta az iratcsomót, azt mondta, nem tudja teljesen lezárni, két-három pontot átad a megyei ügyészségnek, folytassa az. De fogta és átadta az egész dossziét. Luppinger megyei főügyész felhívott, beszéljessünk. Nagy probléma – azt mondja. Azt feleltem, nem az, annyit kérek csak, olyan embernek adja oda, aki nem ellenségesen viselkedik velem szemben. Ne legyen jó szándékkal sem, de ellenséges sem, mert akkor nem lesz semmi gond, meg tudok mindent magyarázni. S odaadta valakinek, aki akkor került ide a megyébe. Nem lett volna baj, de végül az is hat hónapig kínozott. De rosszul emlékszem, az ügyészség előbb a gazdasági rendőrséghez továbbította, az vagy háromnegyed évet vizsgálódott, hetente kellett nyilatkozatot adnom. Tőlük visszakerült az ügyészségre, hogy az véleményezze: urmărire penală vagy neurmărire penală (elrendeli-e a büntügyi eljárást vagy sem). És 1996. október 26-án megjött tőlük a levél, melyben az állt, hogy nem lesz büntügyi eljárás, és a dossziét az irattárnak adták át. Én abban a helyben összehívtam a vezetőtanácsot, és november elsején felmondtam. Felvett a feleségem cége, onnan mentem nyugdíjba, ahogy betöltöttem a harmincegy szolgálati évet.

– Milyen állapotban volt akkor a cég, és mi lett vele utóbb?

– Akkor olyan kétmilliárd lej hitelünk volt felvéve, adósságunk viszont az állam felé, társadalombiztosítás és egyéb, a büntetőkamatokkal együtt tízmilliárdra rúgott. Egy darabig még próbálkozott a vezetőség és az utód, Dan Telea korábbi kereskedelmi igazgató. Még reménykedtek, megadták a Dacia Felix Banknak a 400 millió lejt olyan formában, hogy a bank egy ügyfelének bűtort szállítottak. Azt el tudták volna adni a piacon is. A francia cég visszamondta a szerződést, mert nem tudtak szállítani. Ha maradok, még tudtam volna talán húzni az időt, de nem hiszem, hogy sokáig. Beindult a bomlás, Kézdivásárhely olyasmit követelt, ami nem járt neki. Végül 1999-ben már 39 milliárd lejre dagadt az adósság, egyik bank csődöt kért, és beindult az eljárás a gyár ellen. Addigra már az alkalmazottakat mind leépítették. Egy alkalommal bementem, hát a vezetőségen kívül csak a tűzoltók és az őrség volt már. Az eljárás nem tartott sokat, akadt egy vevő, Száraz Albert, volt mester az IMASA-ban, akinek faházgyára volt a szomszédságunkban, és az megvette, kifizetvén az adósság egy részét. A munkások? Szétszéledtek. A jó szakik már negyven fölött voltak, több száz ember, ahhoz képest tucatnyiról tudom csak, hogy folytatták. A sok kislány pedig eltávozott vagy férjhez ment. A faanyag? Nem megyei fából dolgoztunk, hanem bükkből és cserefából, mely nálunk ugyan megtalálható, de nem jó minőségű, ezért más megyékből hozattuk. Át kellett volna térnünk fenyőbútorra, nekünk nem sikerült. Az viszont nagyon kényes, emlékszem, Rădăuți-on minden reggel ellenőriztük, levágták-e a munkások a körmüket, nehogy megkarcolják a bűtort... Azt úgy kell kezelni, mint a hímes tojást, s a mi felszerelésünk, a megörökölt gépek nem voltak alkalmasak arra a termelésre.

*

A Confolux Rt. tehát nem érte meg privatizálását, illetve útja a magánosításhoz csődeljáráson keresztül vezetett. A MEBO-törvény megjelenése után történt még egy próbálkozás arra, hogy az alkalmazottak vegyék meg, a vállalat adóssága azonban akkora volt, hogy a kezdeményezők lemondtak a tervről, s az hamvába holt.

2010. júliusában

A SZÉKELY IPAR JELKÉPE

(SZÖVŐGYÁR)

A sepsiszentgyörgyi textilgyárról szólva, úgy véljük, nem szabad a témával amúgy kutyafuttában foglalkozni. Az ipar itteni meghonosításának regionálisan is úttörő vállalkozását tisztelhetjük ugyanis benne, sokáig jelképként emlegették a székely ipar korszaknyitó létesítményét, melynek kezdetei a 19. század végre nyúlnak vissza.

Mielőtt privatizációs kálváriáját ismertetnénk, hadd foglaljuk össze, ami többek közt lapunkban is megjelent róla az évek során. Családok ezreinek, sokáig szinte a fél városnak eltartója volt százharminc évet meghaladó működése alatt, s története, bár mai kilátásai korántsem biztatóak, nem számít még befejezettnek, holott nála nagyobb egységek már régen bezárták kapuikat, és a se vége, se hossza csődeljárások malmaiban őrlődve várják, hogy bár maradványaiknak valaki hasznát vegye.

AZ ÚTTÖRŐ

A kezdetekről röviden emlékeznénk meg, hogy mielőbb rátérhessünk az utóbbi két viszontagságos évtized eseményeire, majd koronatanúink vallomásaira. A Cserey Zoltán–József Álmos szerzőpáros által jegyzett, Sepsiszentgyörgy képes története (Médium, 1999) című kötetben olvashatjuk, hogy a mai megyeközpont ipara a 19. század végén a szövőgyárral, továbbá a tizennyolc évvel később, 1897-ben létesített dohánygyárral és egynéhány élelmiszer-ipari, pl. szeszgyártó, valamint fafeldolgozó céggel veszi kezdetét.

Az Első Székely Szövőgyárat 1879-ben alapították, s 1900-ban Klinger Henrik lett a tulajdonosa. Érdekes, hogy a bővítés rendjén a belső gépi termelés mellett 1901-ben mintegy ötszáz házi szövőszéket osztottak ki Háromszék-szerte, s a gyár kötelezte magát a háziiparosok nyersanyaggal való ellátására. Valóságos hálózatépítés indult, bedolgozott ugyanis az üzemnek még 108 varró háziiparos is, aki főleg vasutas-zubbonyokat készített. A gyár az osztrák–magyar vámvédelmet kihasználva nagyarányú exportba kezdett, konfekciós részleget hozott létre, részben a háziipari bedolgozókra építve terjeszkedését. Ebben az időben paplanhuzatok, lepedők, férfi- és női szövetek, oxford kanavásznak, esernyőanyagok, szalmazsákvásznak, vitorlavásznak, köpenyanyagok, festővásznak stb. készültek itt. 1920-ban félezret meghaladó alkalmazottja mellett közel

ugyanannyi kisiparosnak biztosított megélhetést. „A részvények egy része politikai személyiségek, más részük svájci és amerikai tőkeérdekeltségű üzletemberek kezébe került.” A második világháború alatt hadiüzemmé nyilvánították, a háború után fonodával bővült a gyár, teljesen gépesítették a szövődet, kikészítő- és cérnázóüzemmel egészítették ki a telepet. 1948-ban, az államosításkor 1246 alkalmazottja volt (i. m. 50–51. oldal), e szám az erőltetett iparosítás évtizedeiben szinte megháromszorozódott, majd rohamosan csökkent. Az ezredvégi rendszerváltást követő reprivatizáció után, amikor sikerült évtizedes válságából kilábalnia, felére apadt alkalmazotti létszáma 1200 körülire rúgott 2003-ban, ezzel persze ismét a város legnagyobb ipari üzeme lett, az őt a hetvenes-nyolcvanas években leköröző gépgyár, bútorgyár stb. ugyanis időközben elsorvadt, és gyakorlatilag megszűnt.

AMIKOR ELKERÜLTÉK A ZÁTONYRA FUTÁST

A rendszerváltást követő húsz év az újjáalakuló piacgazdaság viharos vizeire vezette ki az addig a zárt parancsgazdaság nyűgét hordó, de védelmét is élvező gyárat, s erről lapunk és más újságok időnként visszatérő riporterei iparkodtak híven hírt adni. Beszámoltunk így a privatizáció utáni vezetői stílusváltásról, mely az alacsonyan tartott bérekkel együtt szakszervezeti megmozduláshoz vezetett. A konfliktus baljós módon a megmozdulás letörésével ért véget. Mivel a sajtót az új vezetőség bizalmatlanul kezelte, és elzárkózott tőle, sokáig csend honolt a gyár körül, majd egy nyitási kísérlet is történt a nyilvánosság felé 2003. szeptemberében, a sajtóértekezletre engem küldött a lap.

Az Olt Textilművekben, ha hitelt lehet adni az igazgatótanács minapi sajtóértekezletén elhangzottaknak, véget ért a magánosítást követően, három és fél évvel ezelőtt elrendelt hírzárlat – írtuk akkor. Az üzemi vezetőség úgy látja, elért eredményeivel nyugodtan a nyilvánosság elé állhat, a gyáron belül is sikerült, miként mondták, „fegyelmet” teremteniük. „Emiatt neveztek diktátornak, de szükség volt rá” – vélte az igazgató, Vlastimir Isacovici. A tájékoztatón sok újdonság nem hangzott el, ezért inkább a joggal kíváncsi közvélemény és az ipartörténet számára jegyeztük fel távirati stílusban: a belga Drapantex cég 1999. márciusában vált többségi tulajdonossá, azóta törlesztette állammal szembeni 27 milliárd lejes adósságát, és végrehajtott egy 159 milliárd lejes beruházási programot: új gépeket vett, felújította a csarnokok egy részét, hét szolgálati la-

kást vásárolt idetelepítendő mérnökei számára stb. A rekonstrukció folytatódik – erősítették meg –, a beralap szeptember elsejétől hatmilliárdról hétmilliárd fölé emelkedik. A legérdekesebb, hogy a maga nemében egyedülálló cége Romániának: az egyetlen függőlegesen integrált textilüzem, azaz rendelkezik mind fonodával, mind szövődével, festődével, szabászattal, s a kommunizmus idején működött kb. negyvenből azon négy-öt közé tartozik, melynek sikerült talpon maradnia. Szentgyörgyön és megyénkben viszonylag nagy alkalmazotti létszámával (1200) került az első helyre. A munkaerőpiacon készül felvenni a versenyt az idetelepült nadrágygyárakkal, s vezetői úgy vélik, mivel legalább háromszáz hazai cégnek, köztük kb. negyven megyénkbelinek adnak munkát, szociálisan is nagyobb hasznot hajtanak a helyieknek, mint a bér munka rendszerében dolgoztató említett gyárak. Ezt állította 2003-ban a gyár vezetősége, és nyilvánvaló, hogy bizonyos anyagi gondok megoldása szolgáltatta az alkalmat arra, hogy nyilvánosság elé álljanak. A siker, mint később kiderült, kérészetletűnek bizonyult. Akkor azonban még annyit tettem szóvá: a gyár korábban évtizedekig számottevő szociális és művelődési szerepet is játszott, mióta hadilábon áll a közvéleménnyel és a várossal, e szerepről hallani sem akar. Ha az anyagi gondok rendeződtek, talán ideje lenne visszatérni. Nos, a békülékeny hang és javaslat pusztába kiáltott szó maradt. Kettőn áll ugyanis köztudomás szerint a vásár, de belátom, a gazdasági helyzet is fölöttébb változónak és kiszámíthatatlannak bizonyult.

KÍNIAIAK – ELŐSZÖR

Többek között ez is kiolvasható a 2006. májusában felröppent hírből, miszerint a sepsiszentgyörgyi Olt Textil Rt. igazgatója a kínai nagykövetséghez fordult, hogy munkaerőt toborozzon a textilgyárba – mondta Kelemen Tibor, a Kovászna megyei munkaerő-ügynökség igazgatója. A Magyar Nemzet által kivonatolt hír szerint Kelemen a sepsiszentgyörgyi Szemerja negyedi lányotthonban a munkaerő-ügynökségnek egy kirendeltséget akart kialakítani, azonban Vlastimir Isacovici, a gyár vezetője kijelentette, az épületre szüksége van a textilgyárnak, mert a közeljövőben körülbelül száz kínai munkásnőnek kíván az otthonban szállást biztosítani. Kelemen Tibor szerint a textilgyár munkaerőhiánnyal küzd, mert a volt alkalmazottak máshol kerestek munkát, és függetlenül a mostani körülményektől, már nem hajlandók visszatérni a gyárba. A lányotthon, amelyben egykor a textilgyári munkások laktak, jelenleg üresen áll.

A hazai és helyi sajtó bővebben tárlta az esetet, kiderült, hogy mester-séges munkaerőhiányról volt szó: Kelemen szerint a gyárban nem becsülik meg a szakembereket. A szerb származású igazgató hozzátette – írta a Krónika –, több romániai textilgyár küzd szakemberhiánnyal, ezért összefogtak, és közösen folytatnak tárgyalásokat a kormánnyal, hogy engedélyezze a kínai vendégmunkások behozatalát. Isacovici bízik abban, hogy még idén munkába állíthatja a száz kínai varrónőt, akiket három-négyszáz lej alatt akar kiképezni. Elmondása szerint kezdőfizetesként négyszáz lej bért, valamint szállást és étkezést biztosítana nekik. Úgy véli, a kínai kiváló munkaerő, és alacsony fizetésért is hajlandó dolgozni. A Kovászna megyei munkaerő-elhelyezési és -átképzési ügynökség igazgatója cáfolta a lapnak a gyárvezető állításait: a magas munkanélküliséggel küzdő megyében igenis sok a szakképzett varrónő. „Az Olt Textilgyárnak még nem volt olyan igénye, amit ne tudtunk volna kielégíteni” – állította Kelemen, hozzátéve: a gyár négy év alatt négyszáz alkalmazottjától vált meg. „A sepsiszentgyörgyi textilgyárban nem becsülik meg az alkalmazottakat, ezért az elbocsátottak nem mennek vissza” – jelentette ki, tamáskodva jegyezve meg: ha a kínai munkásoknak négyszáz lej nettó bért, szállást és étkezést biztosít a textilgyár, akkor az egy alkalmazottra eső költség akár az ezer lejt is elérheti. „Isacovici próbálja ki: ajánljon ennyi pénzt a háromszéki asszonyoknak, és meglátja, leütik a kapuját, annyian jelentkeznek” – összegezte véleményét a megyei munkaerő-ügynökség vezetője.

SÖTÉT KÉPEK

Még sötétebb képet festenek a gyárbeli állapotokról 2007-ben megjelent tudósítások. Egy februári jelentésből megtudjuk, a gyár végül lemondott a kínai munkásnők behozataláról, s ahol e megoldást alkalmazták, ott komoly munkahelyi konfliktus támadt. Bákóban ugyanis egy olasz tulajdonos háromszáz kínai munkásnővel kísérletezett, de vesztére tette, azok ugyanis, amikor kiderült, hogy ámtásnak és csalásnak estek áldozatul, nemcsak hogy sztrájkba léptek, hanem villákkal és kanalakkal felfegyverkezve a főnöki irodát is megrohamozták, hogy behajtsák követeléseiket. A munkásnők kizsákmányolása valóságos falanszter keretében folyt, a cég adminisztrátora havi 400 dolláros fizetésről regélt a sajtónak, de a bérek 25 százalékát a közvetítők zsebelték be, és a lakás, étkezés díját is abból tartották vissza.

A háromszéki megyei munkaerő-ügynökség viszont hiába javasolta az üzemvezetésnek, hogy újból nyissa meg a bezárt óvodát, bölcsődét, kantint, klubot. A gyár nem jótékonyági intézmény – indokolták az elutasítást.

2007 szeptemberében Ferencz Csaba tárta fel oknyomozással, mi áll az újabb elégedetlenség hátterében. „Az új szakszervezetet is azért hozták létre, mert minden jogos kérésüket elutasították, a régi szakszervezet pedig nem intézkedett. Megtudjuk, hogy elsősorban az alacsony fizetések (...), a szabadságok kiadása (nyári időszakban sorozatosan egy huzamban csak tíz napot adtak ki, az elmaradt szabadságokra járó összeget nem fizették ki, vagy késtek vele), na meg az áldatlan munkakörülmények (a gyárban patkányok, egerek futkosnak, nincs rendes öltöző, mosdó, zuhanyozó) álltak a konfliktus gyökerénél, de sokan, majdnem mindenki panaszkodott, csak nem merte kinyitni a száját. A májusban alakult Textil Szakszervezetet viszont nem akarták hivatalosan bejegyezni a vállalatnál. Az értesítést több ízben a titkárnő utasította el, az igazgató pedig nem fogadta az új szakszervezet vezetőjét. Elsősorban a düh, hogy csúfot üznek belőlünk, vezetett oda, hogy ennyi év után elhagyjam a textilgyárat – mondta a kezdeményező.”

EGYRE LENNEBB

2007 decemberében még riasztóbb hírek érkeznek. Újabb tömeges elbocsátásról számol be a sajtó, mintegy fordított karácsonyi ajándékként 173 szövödei és fonodai munkásától vált meg a vállalat. Az igazgató azzal indokolta a döntés szükségességét, hogy a kínai textilipar térhódítása miatt nem tudja eladni az áruját. A sepsiszentgyörgyi textilgyárban a tömeges elbocsátás után közel ötszáz alkalmazott maradt.

A 2008-as év elején kimondott szorultságról értesülünk. Időközben a tartozások miatt a megyei pénzügy zárolta a gyár vagyonának egy részét. Ekkor jelenti be az igazgató, hogy a gyár január végéig törleszteni fogja az állam felé felhalmozott, mintegy kétmillió lejes adósságát. Közben azonban leállt egy egész részleg is. A cégvezető azzal vigasztal, hogy a pénzügy a már amúgy sem működő szövöde épületét és a benne lévő gépeket foglalta le, tehát – magyarázta bizonyítványát – a gyár tevékenysége előtt nincs akadály. Egyúttal bejelentette, bővíteni akarják a varrodai részleget, hatvan személyt szeretnének alkalmazni, merthogy annak termékeire lenne vevő.

Ennyit a nyilvánosság elé tárt képről. De pillantsunk be a kulisszák mögé is.

A PAMUTIPAR ÉLVONALÁBAN

A sepsiszentgyörgyi Olt Textilgyár utolsó magyar igazgatója Szén Zoltán mérnök volt, a rendszerváltás „ugrasztoján” ő és csapata vezette azt át, s mandátuma alighanem hosszabban elnyúlik, ha még az állami ipar monopóliuma idején nem vetnek szemet a gyári funkciókra már akkor a következő váltásra készülő, maguk számára kedvező helyzetet biztosítani kívánó új csoportok.

– Társadalmilag is fontos létesítmény volt a város Első Székely Szövőgyárként létrejött textilüzeme. Nem győzzük ismételni: családok ezreinek adott kenyeret egy évszázadnál hosszabb ideig. Az ön egész pályája összefonódott a gyár történetének utolsó előtti szakaszával. Ma (2010), bár termel, sem szövődéje, sem fonodája nem működik... Átvészelte az első világháborút, át a másodikat, túlélte az impérium- és rendszerváltásokat, 1919-et, 1948-at és túl 1989-et is, de az újramagánosítást nem biztos. Nehéz ezt elfogadni. Ön meddig volt igazgatója?

– Tizenhárom éven át, 1982-től 1995-ig. Gyakornokként kezdtem, végigjártam a számlálrát egészen a vezérigazgatósáig.

– Amíg ott dolgozott, milyen fejlődésen ment át az üzem, és miből állt termékskalája?

– Minden évben lépett egyet előre. Amikor odakerültem, már 2500 alkalmazott dolgozott, a rendszerváltáskor 3100. Technológiailag a vállalat a szocialista ipar színvonalának megfelelt, sőt, afölött állt. A pamutipar fél-százánál több hazai vállalatának élvonalába tartozott, többször volt legelső. Elismert itthon és külföldön egyaránt. Lepedő-vászonnal kezdtük, utóbb millióféle terméket gyártottunk tiszta gyapotból, majd műszálas keverékekből is. 1969-ben végzett elektromérnökként helyeztek oda Brassóból az energetikai, majd a fejlesztési részlegben dolgoztam kezdetben.

– A 3100 alkalmazott túlnyomó többsége nő volt. A nyolcvanas években újdonsült háromszékiként azt tapasztaltam, a férjek a gépgyárban, egyebütt, a feleségek pedig a szövőgyárban kaptak állást.

– Ez utólag alakult így, az ötvenes-hatvanas években a férj és a feleség is ott dolgozott, sőt, a nagytaták és a gyerekek is, nemegyszer két vagy három nemzedék együtt. Nagyon szorgalmas emberek, mert a textiliparban sok kicsiből áll össze az a teljesítmény, mely már számba vehető.

MÉGIS: EGY A HARMINCHOZ

– A gépek nem akármilyen iramot diktáltak. Három műszakban folyt a munka.

– Nehéz munka, valóban, a gép szó, a személyzet kiszolgálja. Technológiai beruházást mind a három főreszlegen, a szövődében, a fonodában és a kikészítőben is eszközöltünk.

– A világszínvonalat a szocialista ipar nem érte el, ne tagadjuk.

– Így igaz. Bizonyos fázisokban elérte a csúcst, de átlagosan nagyon lemaradt. Mondok egy példát: a fonodánkban közel nyolcszáz ember dolgozott, egy ugyanakkora teljesítményű nyugati üzem megfelelő részlegén 1991-ben 30-szor kevesebben. Nyilván más típusú gépekkel. Ez nehezítette meg a privatizálók dolgát, mert a versenyképességet csak teljes technológiaváltással tudták volna biztosítani, az ár és a minőség szempontjából a megkívánt színvonalat is szavatolni.

A volt igazgató tehát úgy látja: egybeesett, egymásra tolódott a magánosítás és a teljes technológiaváltás szükségessége. Ez sok utóbbi fejleményt megmagyaráz. Lássuk azonban, mi történt közvetlenül azelőtt, a kilencvenes évek első felében, a magángazdasági átirányulás kezdő lépéseinek idején.

NEM VOLT VESZTESÉGES

Szén Zoltán azzal kezdi, hogy amikor 1995-ben eljött a gyárból, az előző évet még nyereséggel zárták. Az alacsony béreknek köszönhetően-e? – kérdeztük, mert nyilvánvalóan az lehetett, és ma is az a keleti ipar egyik ütőkártyája.

– A bérek alacsonyak voltak, de a textiliparban általában mindenütt ilyenek, ezeket emelni a technológiaváltás útján lehet. Gondoljon az egy a harminchoz arányra. No de 1995-ben még életképes vállalatnak számított régi gépeivel is a jó szakembergárdának és termékkínálatának köszönhetően. Több lábon állt ugyanis, gyártott az iparnak és a piacnak is. Fő terméke az ágyneművászon volt, és ma is az. A rendszerváltás után, bár átesett mindazon, amin a többi textilgyár, sikerült fennmaradnia, holott 1994-re a korábbi 60–70-ből tíz, ha működött még.

– Összeomlott a keleti piac.

– Nekünk nem keleti, nekünk nyugati piacunk volt addig is. Termelésünk 70 százaléka korábban is Nyugatra ment. Kanadától, az Egyesült Államoktól Ausztráliáig és Nyugat-Európáig volt keletje az árunknak.

- Akkor önök fizették ki a Ceausescu-rezsim hatalmas adósságait.
- Többek között. Ezt mindenki tudta.
- Ezek szerint nyersanyag gondjaik nem lehettek.
- Dehogynem. Azt meg kellett venni, a gyapotot importálták, árát a piac diktálta. Indiából, Egyiptomból, Kínából, az Egyesült Államokból, a volt Szovjetunióból hozták be, és mind valutában számolták. Korábban a külkereskedelmi vállalatok intézték. Rendszerváltáskor viszont a nagy gondunk az volt, hogy a vállalat forgótőke nélkül maradt. Nem egyedi, általános jelenség volt. Éveken át csak nehezen lehetett valutához jutni, márpedig a nyersanyagért azzal kellett fizetni. Sok fennakadást okozott. Ráadásul 1990-ben a földrengés taccsra tett minket, a fonoda majdnem összedőlt. És azt saját erőből hoztuk rendbe, hogy mentsük a nyolcszáz munkahelyet. Ne feledjük, szociális háló, munkanélküli-segély még nem létezett. Persze, nagy áldozatot hoztak a dolgozók, az alátámasztott csarnokban is termeltek. Az állam, hiába voltunk az övéi, egy árva banit nem adott erre. Megkezdtük a fonodai gépek felújítását, árucserével francia, nem utolsó generációs, de jó gépeket hoztunk be. Igaz, ahogy eljöttem, leállították őket, mert a korszerű berendezések karbantartásához is pénz kell. A szövödében a felszerelések fele már a szocializmusban vetélő nélküli, korszerű gép volt.

- Személyzeti leépítés biztosan történt azért.
- Az megoldódott szinte magától. A kormányhatározat, mely öt évvel hamarabb nyugdíjba engedte az embereket, adott pillanatban nehéz helyzetbe hozott, korábban 55–57 évesen kérhették a nyugdíjazást, akkor a korhatár csökkent. Addig tudtuk, várhatóan hányan távoznak nyugdíjba, és az utánpótlást, iskoláztatást annak függvényében oldottuk meg. Akkor hirtelen kiesett öt év. Fennakadást okozott a nyersanyag- és pénzhiány is. A piaccal korábban csak közvetett kapcsolatban álltunk.

AZ OROSZ PUCCS ÁRNYÉKA

A privatizálási próbálkozásokra térve a volt igazgató elmondja, a törvények a kilencvenes évek legelején ekkora volumenű magánosítást nem tettek lehetővé.

- Egy francia puhatolózó végül azért visszakozott, mert azt mondta: ő behozná az új technológiát, de akkor tömeges elbocsátáshoz kell folyamodnia, és azt még ő sem teheti meg, mert ennyi embert szociális védőháló híján nem tehet ki az utcára, nem hagyhat megélhetés nélkül. Egy másikkal

a fonodát szeretnénk volna együtt működtetni közös cég keretében. A tárgyalások eléggé előrehaladtak voltak, amikor visszalépett, mert a Gorbacsov-ellenes kommunista puccs másnapján (1992-ben) meggondolta magát. Ilyesmi bekövetkezhet Romániában is – mondotta –, még nem jött el az ideje, hogy ezt a vállalatot a nyakamba vegyem. Előfordult, hogy tárgyalunk, és hirtelen azt mondja: én inkább építék egy új gyárat, mert itt a kommunizmus szelleme még a falakba is beivódott! Ezekkel korábban kereskedelmi kapcsolatban álltunk, onnan ismertük őket

EGYKOR MAGYAR INTÉZMÉNY

Jellemző a gyárra, amit a volt igazgató mesél: annyira magyarok voltak még mérnöki-irányítói karában is az alkalmazottak – 90 százalékuk –, hogy a vezetőségi gyűléseket is magyarul tarthatták egészen 1995-ig. Ezt követően fordulat következett be, és megindult a középszintű irányítás lecserélése is.

A korábbi fordulatok is érdekelték. A megyei-városi kommunista párt-vezetőség a hetvenes évek végén, a nyolcvanas években külön feladatul kapta a lakosság etnikai fellazításának keresztülvitelét, ebben a textilgyárnak is szerepet szántak.

– A személyzeti felhígulást az alacsony fizetések is befolyásolták. Toboroztunk a székelység körében, szerződést igyekeztünk kötni azokkal, akiknek a szülei is nálunk dolgoztak, akiknek lakásuk itt volt Sepsiszentgyörgyön. De a kiesetteket nem lehetett csak onnan pótolni. Nagy érvágást jelentett az autóvillamossági gyár (IAME) és a gépgyár (IMASA) beindulása a hetvenes években, mert akkor sok férfit szakember, villanyszerelő, lakatos, mester pártolt át, ezt belső képzéssel próbáltuk pótolni. Nyomás, persze, létezett, hogy betelepítetteket vegyünk fel, de tudtunk ellensúlyozni is némiképp. Persze, a textilisiskolában Romeo Oarză volt az igazgató, elődje pedig Juliané.

A VERSENYVIZSGA

Aki emlékszik a kilencvenes évek elejének politikai hangulatára, az Iliescu-rezsim, a Nemzeti Megmentési Front kormányzása alatt folyó, szűnni nem akaró nemzeti uszítás légkörére, helyben a prefektusok körüli állandó hercehurcára, a magyar érdekvédelem háttérbe szorítottságára, a késhegyig menő harcra a megyei és intézményi igazgatóságokért, a várható privatizáció előtti helyezkedésekre, annak nem kell magyarázni, milyen erőterben kellett dolgozniuk a magyar intézményvezetőknek.

– Leváltásom úgy történt, hogy ún. versenyvizsgát írtak ki a menedzsereknek. Megjátszott dolog volt, az én négyfős csapatom fél ponttal alulmaradt a másikkal szemben, melyet Oarză Liviu vezetett. Gyakorlatilag az történt, hogy a mi mutatószámainkat lenyalták, a tizedesvessző után egy kisebb számot írtak, s ezzel nyertek. Gyakorlatilag elárultak. Erről ennyit. Ketten azonnal eljöttünk, én még 1995. januárjában letettem a kulcsot, és azóta nem jártam a gyárban. Jellemző, hogy az ellenfél a gyári ún. mellékgazdaság fellendítését is megígérte, amire pluszpontot kapott. A mellékgazdaság a disznóhizlaldával a nyolcvanas években jött létre, amikor nyomorúságban éltünk, és étkezédnket el kellett látnunk hússal. Piacgazdaságban, amikor a szabad piacon mindent meg lehet venni, azt inkább leépíteni kellett volna. Két évig az új csapat vezetett, majd választások után az új kormány és koalíció idején Dobre Mona került az igazgatói székbe egészen a privatizációig, a mai vezetőség beiktatásáig.

A FELDUZZASZTOTT ÓRIÁSGYÁR

Huszonnyolc évig volt szövőgyári alkalmazott, textilmérnöki pályája összefonódott annak legkritikusabb szakaszaival. Hosszú ideig országosan számon tartott pamutipari üzletkötőként minisztériumi megbízatásoknak tett eleget, alighanem a hazai szakiparág ügyeinek is jó ismerője. Ezúttal főleg a témánkba vágó részletek felől kérdezzük Horia Șerban mérnököt.

A sepsiszentgyörgyi Olt Textilművek magánosításakor a belső vezetőség tagjaként, az egyik igazgatóként a legfontosabb döntések indítékai felől mérvadó értesülésekkel rendelkezik, az események lefolyását bennfentesként ismeri. Nekem vajnafalviként mutatkozott be, tehát Kovászna felső szegletében nőtt fel, brassói diákévek után nyert kinevezést az üzembe még Hegyi munkásigazgató idején, 1972-ben.

– Valóban, csak ketten voltunk románok annak idején a mérnöki karban, kétévi fonodai gyakornokság után lettem beszerzési osztályvezető, mivel jó kapcsolataim voltak a minisztériumban, és beszéltem a nyelvet. Ennek vette hasznát az üzem akkor is, amikor a beruházási osztályra kerültem át. Minden új berendezést bukaresti jóváhagyással lehetett beszerezni. A gyár bővítette termelését, megépült az B szövőde óriási csarnoka 1975-ben, emlékszem, feketealmi rabokkal ásattuk az alapokat. Korszerű, új gépekkel rendeztük be. A létszám a forradalom előtt meghaladta a 3100-at.

1995-ben az Állami Vagyonalap (ÁVA) által szervezett versenyvizsga idején lettem Oarzával, Fazakassal és Valter főkönyvelővel a menedzserek egyike. Kereskedelmi igazgató voltam egészen a demokrata párt kormányra kerüléséig a következő évben, akkor új versenyvizsgával Mona Dobrét neveztek ki vezérnek, aki korábban nagy nemzetgyűlési képviselő is volt. Csapatunk tagjai közül hárman elhagyták az üzemet, engem az exportosztály élére helyeztek át, nem volt túl nagy leminősítés. Egy évről, 1998-ban elkezdődött a magánosítás, és 1999 márciusában a belgiumi Anvers-ben székelő Drapantex cég vásárolta meg a gyárat.

TÖRTÉNELMI ADÓSSÁGOK

– Hogyan vezették addig a gyárat? Erről sokat elárulnak azok a történelminek nevezett adósságok, melyeket maguk után hagytak. Összesen vagy 16 milliárd lejre rúgtak a felhalmozott büntetőkamatok az állam felé évekig nem törlesztett társadalom- és egészségbiztosítási összegek miatt. Rendkívül soknak tűnt, senki nem vette számba azonban, hogy raktárkészleteink nyersanyagból és késztermékből ugyanakkora értéket tettek ki. Ezeket persze a válság miatt nem tudtuk eladni. Viszont a gyár csak az államnak tartozott, és a termékek megvoltak.

– Mi történt a piaccal, a kereslettel?

– Az a belga vevő befolyása alatt állt. De előbb lássuk, kicsoda is ő. Robert Noel Lesmannak hívják, zsidó üzletember, az anvers-i állomás közelében lakik, a gyémántcsiszolók negyedében, kétszer is jártam nála. Ő kapcsolatban állt Doina Buturugă asszonnyal, aki ma az üzem igazgatótanácsának elnöke, s aki a fordulat előtt egy textiliparra szakosodott külkereskedelmi cég üzletkötője volt. A forradalom után saját céget alapított, ott dolgozott a mai vezérigazgató, a szerb Isacovici, akivel állítása szerint rokoni viszonyban áll. Belga ismerősük és üzlettársuk, a külföldi befektető megbízásából eljárak az ÁVA-nál a magánosítás ügyében. Egy ideig tétováztak, a pucioasai vagy a sepsiszentgyörgyi gyárat válasszák-e. Még annyit: eredetileg nem Lesman, hanem régi textilkereskedői dinasztia leszármazottjaként annak apósa volt a textilgyár hagyományos üzletfele, még Ceaușescu idejében. Lesman elvette az öreg lányát, és fokozatosan kisajátította romániai üzleteit, kapcsolatuk is megromlott emiatt. Nos, közös cégük képviseletében a bukaresti hölgy egy éven keresztül folytatótt tárgyalásokat az ÁVA-val

– A pucioasai üzem versenyképesebb volt-e?

– Bizonyos értelemben igen, volt ugyanis egy ultramodern nyomtatógépük, mely tizenkét színnel dolgozott. No de Szentgyörgy javára döntöttek végül, megvásárolták az állami vagyonrész 51 százalékát, nem is gondolja, mennyiért: 360 000 dollár körüli összegért. Ennyiért vették meg az egész gyárat!

– A valódi érték hányad részéért?

– Szerintem töredékéért. A többi a Moldova Befektetési Társaságé (SIF2) maradt. Ezt követően a belga hozzálatott a befektetéshez, s a befektetési társaságnak nem lévén pénze, az ő tulajdonrésze folyton nőtt. Emlékszem, két nő képviselte a társaságot az igazgatótanácsban, minden hónapban megkapták üléspénzüként az igazgatói fizetés húsz százalékát, úgyhogy minden további nélkül megszavazták annak emelését.

– Mennyire nőtt a Drapantex részesedése?

– Én egy év után eljöttem, de úgy hallottam, némi befektetés, például a nagy termelékenységű szövőgépek beszerzése után olyan 70 százalékra. A többi gép jó részén azóta, úgy mesélték, ócskavasként adtak túl, a fonoda és szövöde csarnokai üresen állnak. Fáj a szívem értük. No de beszéljünk az új tulajdonos üzleti stílusáról.

PROFIT NÉLKÜL

– A belga korábban is a volt Szovjetunióból szerezte be a gyapotot. Utóbb én is jártam legalább ötször Tádzsikisztánban, Kirgizisztánban stb. Egyszer magával a szerb vezérigazgatóval. Én 1980-ban gyapotszakértői tanfolyamot végeztem, millió dollárokért vásároltam akkor Románia számára gyapotot még az Egyesült Államokból is, mint az ipari központ képviselője. Szóval, a belga tulaj onnan vásárolta a gyapotot, és eladta nekünk, azaz saját magának. A kolhoz- és szovhozelnökökkel tárgyalt, később a volt belügyi tisztek, ezredesek vezette cégekkel. Készpénzt vitt magával, helyben fizetett, és onnan ellátott minket gyapottal. Előfordult, hogy a világpiaci ár feléért vásárolta, tonnáját úgy ötszáz dollárért, és nekünk, azaz magának ezerötért adta tovább. De ezzel még nincs vége. A termékeket ugyanis szintén ő vette meg, mégpedig nagyon olcsón. Amikor pedig továbbadott rajta, újból sokat keresett. A vászon ára ötven cent volt általában, ő megvette tőlünk harmincötért. A többszörös haszon mind Belgiumba ment. Voltak francia üzletfeleink is, de leépítette őket, s mindent saját lille-i raktáraiba kellett küldenünk. Nagyban kereskedett, hatalmas haszonnal. Úgy tudom, az áru Izraelben, Franciaországban,

Hollandiában, Belgiumban talált gazdára. Mindez addig ment, amíg bezárt a fonoda. Úgy hiszem, a gyár vételárát egy-két hónap alatt visszahozta, kapta, míg ő volt a gyapotbeszerző, ő a beszállító, ő a gyártó, ő a vászongyártó, ő a kereskedő. Elénk azt a feltételt szabta: ne hogy hasznot termeljünk, hanem kitesz. Bármilyen költséget elszámolt, csak ne termeljünk profitot, hanem azt megadózzák. Ez volt a felfogása.

– Nem a termelő gyarapításának kimondott receptje.

– Nem ám! Drága gyapot és olcsó vászon, ez volt az elve. Az ún. törlesztési nemzeti adósságokat a raktáron levő készletekből tudta törleszteni

– Vásárolt más hazai textilgyárat is?

– Nem volt rá szüksége. A pucioasai gyárral azért működött együtt egy ideig, mert itt a konfekciógyártási kapacitás szűknek bizonyult. A béreket, mint köztudott, nagyon alacsonyan tartotta, a szakszervezetek ellenállást letörte. Megírta a sajtó. Most (2010)? Olyan hatszáz körül lehet az alkalmazottak száma, de se nem fognak, se nem szőnek. A más honnan, keletről, Indiából, Kínából vett vásznat festik sötét színekre. Mérgező festékekről van szó, sok helyt tilos a használatuk. Varroda is működik még.

DE MEDDIG?

Végezetül arról faggattuk a mérnököt, miként vélekedik a gyár várható jövőjéről. Egy egész város aggódik ugyanis érte, nemcsak azok, akiknek kenyeret adott és ad, hanem azok is, akik a település és a székelység történetének fontos szeletét tisztelik benne. Szerban elmeséli: ingatlanügynökök jártak nemrég vidékünkön, őt mint telektulajdonost keresték meg tőlük értesült arról: a textilgyáriakkal szintén tárgyaltak földvásárlásról az alku még folyik. Üzletkötésről nincs tudomása, de ha megveszik a kilenc és fél hektáros telepet vagy egy részét, akkor a gyár sorsa csakis a lebontás lehet. Lelki szemeivel már látja a lakókörzetet, mely oda kerülhet. A csarnokok viszonylag újak, azokban akár be is rendezhető – véli. Ha nem üt be 2008-ban a válság, talán már nekiláttak volna...

– Úgy gondolja, a tulajdonos nem érdekelt a termelés fenntartásában és fejlesztésében? Mire kötelezte a vásárlási szerződés?

– Kezdetben fejlesztett, akkor még volt rá kereslet is, szerződéses kötelezettség is. Az különben előírta, hogy öt évig nem változtathat a termelés profilján, megszabtak egy befektetési összeget is. Akkor hozta az ultramodern gépeket, és megháromszorozta a hasznát, csak ő nyert rajta.

– A munkaerő megtartásáról nem rendelkeztek?

– Nem. A felújítás után még kevesebb munkásnőre volt szüksége, mert ha addig öt gépre ügyelt fel egy munkásnő, az újak esetében már huszonötre. Nem tudta, hogy szabaduljon meg minél előbb a létszámförlöslégtől. De beütött a kínai árudömping is, és megpecsételődött az ágazat sorsa. Egy francia üzletember mondta nekem: Nem vásárolok már nálatok vásznat, mert ha telefonálok a kínaiaknak, azt felelik: itt a készáru a marseilles-i kikötőben, küldjél érte. Tehát amit mi még le sem gyártottunk, azt a kínaiak készen kínálták, ráadásul európai raktáraikból! A mi textiliparunk alighanem ugyanarra a sorsra jut, mint amire a nyugati, francia stb. még a hetvenes években. Az akkor felszámolódott, és a keleti szocialista államokba költözött át, mert nehéz kézi munkát igényel, és alacsony a kereset. Most még keletebbre tolódott, az oroszokat, bolgárokat, mindenkit kinyírt a kínai verseny. Maradtak a lohn-rendszerben termelők, de ki tudja, azok is meddig.

TÉRJEN VISSZA HOZZÁNK!

(VÁLASZFÉLE AZ OLT Rt. NYILATKOZATÁRA)

Hogy a valamikori sepsiszentgyörgyi szövőgyár utódja nem ment csödbe, nem tudom, kinek az érdeme, hogy még mindig 380 embernek ad munkát, azt akár üdvözölni is lehet. A két évtizeddel ezelőtti létszám így is kilencedére fogyott, a gyár súlyát sajnos ez jelzi a település gazdasági életében.

Mai gazdájának és irányítóinak sok fejtörést okozott, hogy a kilencvenes években és azóta is a városi közvélemény nevében fellépők folyton azt kérték számon: miért nem vállal szociális feladatokat is, ugyanis a lakosság nem tudja feledni, hogy az üzem valamikor élénk tevékenységet fejtett ki ezen a téren, klubot, üdülőt tartott fenn, munkásnői számára bölcsődét, óvodát, alkalmazottjai számára orvosi rendelőt, étkezdét működtetett, lányotthona sokak lakásgondját enyhítette, részt vett a város társadalmi életében, gondja volt arra, hogyan nyaralnak és töltik szabad idejüket a dolgozók – és még sorolhatnánk, el egészen a sportélet és a közművelődés támogatásáig, ezerféle módon fonódott össze ugyanis a gyárkapun belüli és kívüli élet.

Ennek az újkori privatizációval egyszerűben és brutálisan vége szakad. Mintha a kapura kikerült Proprietate privată! felirat kitiltott volna mindent a gyár területéről, ami az új vezetőség szerint nem oda való. Magam

hallottam sajtóértekezleten az igazgatótanács egyik tagjának szájából rideg szentenciát: Nem vagyunk jótékonyági egyesület! - holott csak régi idők példájára emlékeztettünk. Az üzem az 1948-as államosítás elő kaszinót tartott fenn, és a régiek a megmondhatói, bizony kivette részét közéletből is. Ezt a hagyományt nem kívánta feleleveníteni az új igazgatóság, sőt, évtizedekre elzárkózott a város nyilvánosságától. Hogy miért erre lapunk riportjai keresték és meg is találták a választ.

Mostani nyilatkozatuk, melyben nyereségességről, adósságmentességről, sőt, karácsonyi ajándékozásról is szó esik, úgy vélem, üdvözlendő hiteket is tartalmaz, bár nyilvánvalóan fő célja az imázsjavítás volt. Karácsony előtt nem először számolta fel adósságait az üzem, s hogy ez ismét sikerült neki, dicséretes. Mindazonáltal, ha a gyár valóban nyereséges és munkaerőhiánnyal küzd, mert megrendelése lenne, nehezen érthető, miért nem az alacsony bérszínvonal emelésével teszik gazdái vonzóbbá munkakeresők előtt. Az alacsony bérekhez alighanem jobban ragaszkodnak, mint városunkhoz, ezt bizonyítja a két hegyen túli részleg felállítás.

A szövőgyár, ha a cég nem is, persze már a múlté. Három-széken sem nem fonnak, se nem szőnek évek óta, a hatalmas csarnokok gépparkja a múlté, a csarnokok a csarnokostelepekre került. A festőde és a varroda viszont működik. Széchenyi Zoltán volt igazgató megállapítása jut eszembe: a nyolcvanas-kilencvenes években is olcsóbb lett volna keleti, pl. indiai vásznat behozni, s ha nem tették, azt a munkahelyek megőrzésének célja indokolta. E hagyományt nemcsak a város, hanem a vállalat is nyíltan bizony radikálisan és máig hatóan szakítottak utódai.

Itt kell megjegyeznem, a cég megszilárdítását, a nemzetközi versennyel szembe nem mérve, alighanem a profilváltással kombinált bővítés szavatolható. Ha tulajdonosa e tekintetben kívánná itt befektetni tetemes üzleti hasznot, az nem lenne kérdés, bár egy részét, arról örömmel adnánk hírt.

Mert ha a cégnek valóban van jövője, és nem az utolsó roham fogja lenni a még meglevő tartalékok felélésére, ha területe nem telket keres, hanem ingatlanbefektetők kezére kerül, ha csarnokaira nem a lebontás vár, hanem a végső felszámolást szánták neki a leépülés rendjén, akkor nyílik a város felé is, térjen vissza nyilvánosságába, vegyen részt szociális programokban, bizonyítsa kör-nyezetvédelmi elkötelezettségét - egyszóval kössön békét a településsel, miként tulajdonosának belga és francia cége bizonyára megteszik a maguk telephelyein.

2010. novemberében

A SZÉKELY IPAR MÁSODIK ERŐSSÉGE – A MAGYAR KIRÁLYI DOHÁNYGYÁR

1997-ben ünnepelte fennállásának századik évfordulóját Sepsiszentgyörgy második legrégibb, az iparosítás hőskorában alapított üzeme. Trabuccos, Brittanica, Cuba, Porto Rico – íme pár márka a gyár 20. század eleji kínálatából, melyet a mai vagy inkább tegnapi fogyasztó főként a Snagov, Carpați, Mărășești cigarettákról ismert.

SZÁZ ÉV

József Álmos helytörténész a sajtóban megjelent dolgozatából tudjuk, hogy a 19. század második felében Sepsiszentgyörgy lakosságának kiadós része dohánytermesztésből élt, ezzel magyarázható, hogy a magyar állami ipartelepítés e délkeleti végeket ajándékozta meg új lehetőséggel. „Városunk előljárósága ezen ágazat hagyományaira is hivatkozott, amikor 1897-ben pályázatot nyújtott be dohánygyár létesítésére. 1894-ben kormányjavaslat született egy székelyföldi dohánygyár építésére, mely hozzájárulna a lakosság tömeges kivándorlásának megakadályozásához. 1897-ben az országosan benyújtott 41 pályamű közül Gödri Ferenc polgármester pályázata nyerte el a sepsiszentgyörgyi dohánygyár létesítésének jogát. Megfelelő épület hiányában az államkincstár 1897. október 1-jétől 1903-ig bérbe vette az éppen akkor felépült Bérpalota (a mai városháza) épületét” – írja József Álmos (Háromszék, 2010. nov. 17.). A gyár előbb magyar, majd román állami monopóliumok keretében működött, sok viszontagságon ment át. A századik évfordulóra kiadott román nyelvű jubileumi kiadvány ennek megfelelően méltatja a nem kis teljesítményt, mégis szívszorító olvasmány. A jövőt illetően ugyanis fejlesztésről, a világpiaci csatlakozásra való felkészülésről van benne szó, arról, aminek némiképp szorongással néztek elébe vezetői és beosztottjai. Hogyan bánt velük a tulajdonosváltás kíméletlen keleti módja alig három évre rá, erről szóló tanúság az alábbi vallomás, mely az 1989 utáni privatizáció éveiről számol be. Alanyunk, Péter Rozália főmérnökként és igazgatóként élte meg mindezt az üzem falai között. Előbb ismerkedjünk meg hát vele.

EGY KARAKÁN KISLÁNY

Péter Rozália 1949-ben a Brassó megyei Alsórákoson látta meg a napvilágot, édesapja, mint meséli, a közeli kőbányában géppel faragta a kockaköveket. Édesanyja szintén kőbányai alkalmazott lett, miután 1962-

ben, a téészesítés befejezésekor földjeikről lemondtak a kollektív gazdaság javára. Szülei lányuk továbbtanulását annyira támogatták, hogy amikor a helyi iskolában a számtantanárral nézeteltérése támadt, s ezt az igazgató előtt is szóvá téve, a dologból kivizsgálás lett, hiába adott igazat végül a tanár is neki, a koraérett kislány úgy gondolta, a várható ellenszenv terhéét nem hajlandó hordozni, és rokona hívására a nagyszzebeni iskolában kezdte a következő osztályt.

– Nem jártam még hivatalosan az ottani hetedikbe, bentlakásba sem vettek be, mert a rákosi igazgatóság nem volt hajlandó kiadni az irataimat. Egyik órán a Vállalatok szervezése nevű tárgyból feleltem, amit az igazgató tanított, s amikor befejeztem, azt mondja: Na, te alkalmas lennél igazgatni a rosszul menő vállalatokat, hozd ki az ellenőrződöt. Nos, nekem az nem volt, a naplóba sem voltam beírva. A szünetben elmagyaráztam történetemet, s így minden rendeződött, a beíratásom és beilleszkedésem is. Ott végeztem el a líceumot, végig bentlakóként. Egyformán szerettem a számtant és a magyar irodalmat. A magyartanárom sokszor kérdezte: mit tudsz szeretni azon a száraz matematikán? Persze, úgy ment, hogy szilencium idején matematikáztam, este tízkor, villanyoltás után fogtam a kalapos kézilámpámat, azt felcsippentettem a könyvre, hálóíngben beültem a folyosón a ruhásszekrénybe, és olvastam. Érettségizni 1967-ben Brassóba rendelték idegen bizottság elé, olyan szerencsés voltam, hogy Szikszay Jenő tanár úr vizsgáztatott, és tízest kaptam tőle magyarból. Érettségi után is felkerestek újságírók, mert zsege koromban már sajtólevelezéssel is foglalkoztam, ötödikes koromban országos díjat nyertem a pionírújság egy versenyén, melyen tudósítást kértek a szülőföldről. Ez nekem kicsi falusi leánykaként nagy dolog volt. Karórát nyertem, s azt kihozták nekem Rákosra! No de a magyar siker mellett volt egy kellemetlenségem az érettségim matematikából. A tanárnő nem ismerte azt a módszert, amivel én a kihúzott példát megoldottam. Nem hagytam az igazamat, ez alaptermészetem, sajnos, s ami átmegy a fejemen, azt ki is mondom. Sokszor vált hasznomra, máskor pedig veszttemre. Tízés írásbeli után nem tudom, hányast kaptam a szóbelin, de végül hatos általánossal zártam a matematikavizsgát...

Péter Rozália 1972-ben szerzett gépészmérnöki oklevelet a brassói műszaki egyetemen. Pedagógus férjével Székelyudvarhelyről költözött a hetvenes évek végén Sepsiszentgyörgyre, és 1980.januárjában üzent érte Vass

Károly dohánygyári vezető („kiváló igazgató”), hogy ha még érdekli a dolog, most beléphet.

A CSÚCSON

A riporter megkockáztatja, hogy a gyár történetének talán csúcspontja lehetett foglalkoztatás tekintetében a kérdéses időszak.

– Az volt a termelésben is, körülbelül hétszáz alkalmazottja lehetett a gyárnak. Főleg nők, és olyan 85 százalékban magyarok. A női munkaerő mindig fontos volt. Egy érdekesség: a századik évfordulóra készülve találtuk meg a levéltárban, hogy induláskor szivargyártásra álltak rá az ún. Bérpalotában, kiválasztották a környék legszebb negyven lányát, és azok a combjukon sodorták a szivarat.

– Nocsak!

– Legenda is szövődhetett bele. Tény, hogy gépek nélkül, kézzel folyt a termelés. A vágott dohányból készülő cigarettára később tértek rá. Közben 1903-ra, majd az első világháborúig elkészültek az épületek, jól elgondolt telepet hoztak létre különleges architektúrával. Emiatt utóbb műemlékké is nyilvánították, ami számunkra meglepetésként derült ki, amikor hozzáfogtunk 1990 után a tatározáshoz, építéshez. A '90-es földrengés megrongálta a víztornyot, megerősítésre és javításra szorult. Amikor már minden jóváhagyásunk megvolt, és egy csomó pénzt elköltöttünk, akkor derült ki, hogy nem szabad, mert műemlék. Sok utánajárásba került, míg megkaptuk az építési engedélyt is. Hatalmas beruházás volt, kibővítettük a termelési osztály négyszintes épületét, negyven százalékkal növeltük kapacitását, felújítottuk az egész víz- és csatornahálózatot stb. A mai napig tartós eredménnyel. Abban az időben a többség már sepsiszentgyörgyi lakos volt, de néhány idős ember még elmesélte, hogy annak idején Köröspatakról naponta gyalog jártak be, és egy percet sem késtek. A nyolcvanas években három váltásban dolgoztunk, nagy volt az igénylés, a szentgyörgyi Carpați jó hírnévnek örvendett. Bizonyos időszakokban tizenhat márkát is gyártottunk, de ami az üzem becsületét megtartotta, az a Carpați volt, később a Snagov. Az Amiral is az lett volna, de azt végül a szűrővel elrontottuk, egy rossz utasítás következtében, s amikor új formában kihoztuk, hiába vetekedett minőségileg a BT-vel, már nem kellett senkinek.

HOLDING

Idegen szóval holdingnak nevezhető szervezete volt a román országos dohányiparnak. Tizenhat egységből állt, ebből hat volt cigarettagyár,

a többi dohánytermelő, begyűjtő- és fermentálóvállalat. „A baj az volt, hogy állami tulajdonban volt az egész, és az állam rossz gazda. Ettől függetlenül a sepsiszentgyörgyi gyár történetének aranykorát élte. A végén ugyan rosszul sült el, mert elvették jogi személyiségét, és vállalatból gyárrá fokozták le. Abszolút központi irányítás alá került”, és ez nem használt neki. A többi cigarettagyár Temesváron, Bukarestben, Râmnicu Săraton, Jászvásáron és Târgu Jiun (Zsilvásárhelyen) működött. A Carpați-ot ugyan többfelé is gyártották, de a szentgyörgyi számított a legkeresettebbnek. „A procedura egységes volt ugyan, a cigaretta íze mégis más. Az sok mindentől függ, főleg a higiénától, munkaszervezéstől, gépi felszereléstől. A korabeli dohány nem volt a legjobb, de mi abból is többet hoztunk ki. Dohánylevél-ből dolgoztunk, s abba sajnos sokszor eléggé vastag kocsanýdarab, finánc láb is került. A töltőgépeken ugyan kiverettük a nagyobb részét, de maradt is belőle. Aztán elsőként az országban felszereltük az előkészítő vonalat, és sikerült elérnünk, hogy a meggyűjtött Carpați magára, szívás nélkül elégjen” Ma kocsanýtalánító gépekkel rendelkeznek a gyárak, nem közvetlenül dohánylevélből, hanem finom, megszárt keverékekből dolgoznak.

– Elavultak voltak-e a gépek a '80-as években?

– Elégge azok, mert megvoltak harmincévesek. 1966-ig Kolozsváron is gyártottak cigarettát, amikor azt bezárták, felszerelése jó részét, például a csomagológépeket áthozták Sepsiszentgyörgyre. Ezek is besegítettek, de mindenekelőtt a munkaközösség, mely mindig más volt, mint a többi. Nem titok, ezt a központ is mindig elismerte, s emiatt a többi kolléga bizony neheztelt ránk.

Akárcsak a szövőgyárban, egész családi dinasztiák dolgoztak itt, nem egy családon belül három nemzedéken át hagyományozódott a szakma. Eme erkölcsi-szakmai-emocionális előnyt az újabb alapítású hazai dohánygyárak nem tudták behozni, miként meglátszik az utóbbi fejleményeken is.

Péter Rozália mérnökként került a szervezési osztályra 1980-ban, így lehetősége nyílt megismerni a gyár egészét, s elmélyednie a termelés sajátosságai ismeretében is. Azért itt, mert nálunk külön dohányipari képzés nem létezett. 1986-ban, amikor régi igazgatójuk külföldre távozott, ki nevezték főmérnöknek, ebben a beosztásban dolgozott 1999.februárjáig, amikor helyet cseréltek Eugen Lazárral, az addigi igazgatóval.

No de közben lezajlott a rendszerváltás, le a privatizáció a maga ezeregy bonyodalmával, máig ható következményével.

VIHARZÓNÁBAN

1989. december 22-én, egy pénteki napon tíz óra tájban az Olton túli ipari negyedből indult és lavinaként gyarapodó tüntető tömeg, mielőtt a megyei pártbizottság elé özönlött volna, elkanyarodott a mai Kós Károly utcai régi ipartelep gyárai felé, és jelszavait skandálva, csatlakozásra szólította fel a szövő- és cigarettagyári dolgozókat is. Behatoltak a gyár udvarára, kommunizmus- és Ceaușescu-ellenes jelszavaik hallatán a csarnokokban leállt a termelés, a személyzet egy része beállt a tüntetők közé.

– Azt követően két héten át az igazgató, én és mások éjjel-nappal benn tartózkodtunk a gyárban, vigyáztunk a berendezésekre, nehogy betörjenek, ugye, a terroristák, miként akkoriban mondták. Mint mindenki, azt reméltük, minden jobbra vált.

– Másutt leváltási hullám söpört végig, választásokat tartottak.

– Nálunk is. Február 5-én a Petre Roman-kormány egy határozata értelmében kivétel nélkül minden alkalmazott szavazatával új vezetőséget kellett választani. A dohánygyárban valamennyien funkcióban maradtunk, igazgató, főmérnök, főkönyvelő, a műhelyfőnökök is. Ami viszont a legérdekesebb és szinte életbe vágóan fontos mozzanat: január 5-én levelet kapott az üzem az egri dohánygyártól.

AZ EGRI LEVÉL

– A levélben elmondották, hogy ők a második világháború után szakemberhiányban szenvedtek, és segítséget kaptak tőlünk, egyike az akkor kitelepedetteknek a mai napig él a városban. Zárásképpen meghívtak, hogy látogassuk meg őket Egerben. Levelet váltottunk, és 1990. február végén két magánkocsival ki is mentünk. A látottak számunkra teljes egészében újdonságot jelentettek. Mert mi olyan technológiát még nem láttunk. Csupán a román cigarettagyárakat ismertük, számunkra az egrit megismerni különleges esemény volt. Nemcsak nagyon szoros technikai kapcsolatot, de barátságot is kötöttünk az ottaniakkal. Két első cigarettatöltő gépünket is tőlük vásároltuk, akkor azok voltak a legkorszerűbbek. Ráadásul szimbolikus áron, dohányért cserébe kaptuk meg. Az egriek havonta küldték a dohányipari szakfolyóiratot, melyből megtudtuk, milyen cégek vezetnek, mik az újdonságok. Szakmai

tanácsadásban nagy segítségünkre voltak. Júliusban egi küldöttség látogatott meg minket, és mi méltóképpen akartuk fogadni őket, miként ők is minket. Megjegyzem, habár mi mind magyarok voltunk, ők a román trikolórt sem mulasztották el árbocra húzni és tárgyaláskor kitenni az asztalra. Mi tehát három fémoszlopot állítottunk a gyár bejáratához, felhúztuk a két trikolórt, a harmadik üresen maradt, mert saját gyári lobogónk, mint nekik, nem volt. No de július 24-én ez úgy látszik, még túl korán történt. Éjszaka ugyanis eltűnt a magyar zászló. Ellopták. Reggel mindenki azt kereste. A bokrok közt találtuk meg. Gyorsan kivasaltuk, kitűztük. Ebben semmilyen nacionalista elgondolás nem volt, mindössze meg kívántuk tisztelni őket, miként ők is minket. Abban az időben a megyének két prefektusa volt, egy román és egy magyar. Fodor Ferencsel még Hargita megyéből ismertük egymást. Délután fél három után ment ki az első váltás, jött a második. Bizony a nők közül sokan könnyeztek a zászló láttán. Kisvártatva telefonhoz hívnak. Azt mondja a prefektus. „Megkérlek szépen, vond be a zászlót.” De hát miért? Ők is kitűzték... „Hát csak fogadásokon szokás, ne okozz kellemetlenséget, szedd le!”

Bevontuk – de mind a kettőt!

NEM ADJUK EL A HAZÁT!

– Hány munkása volt akkoriban a gyárnak? Piaci helyzete megengedte volna, hogy betörjön a nemzetközi piacra?

– Ötszáz körül mozgott. Be lehetett volna törni, és talán képesek is lettünk volna rá. Mi annak idején a Szovjetunióba exportáltunk cigarettát. Be tudtunk volna törni a nyugatira is. De a teljesen központosított rendszerben jogi személyiséggel sem rendelkezünk. Az a mondás járta: nekünk csak feladataink vannak, jogaink nincsenek. A tizenhat egység egy irányítás alatt állt.

– Nem próbálkoztak a rendszer fellazításával?

– Mi egy külföldivel szóba sem állhattunk, míg egy központi megbízott, egy csapat nem utazott le. Az igazsághoz tartozik, hogy a kilencvenes évek elején, amikor a privatizáció még szóba sem jöhetett, a sepsiszentgyörgyi gyárnak már udvaroltak híres nemzetközi cégek. A Philip Morris például már akkor lejött a központi kísérekkel együtt meglátogatni minket. Megnézte a gyárat, és elkezdődtek a tárgyalások. Ők licencet adtak volna olyan márkákra, melyek már meghódították a világpiacot. Rövidre

fogom: már a szándéknyilatkozatról tárgyaltunk Bukarestben, mindkét fél kötelezettségeiről, a profitelosztást, mindent megbeszéltünk, egész nap ráment, én meghívottként vettem részt. A nyilatkozat utolsó mondatához értünk, amely úgy szólt: amikor az ország törvényei megengedik a privatizációt, a Philip Morris élvezzen elsőbbséget. Erre a központ vezetősége nem éppen civilizált módon összetépte a nyilatkozatot, és faképnél hagyta a vendégeket. Akkoriban, ugye, az a jelszó járta: Nu ne vindem țara! (Nem adjuk el a hazát!)

– Pedig nagy esélyt jelentett volna kijutni a világpiacra!

– Nehéz megjósolni, mi lett volna gyárunk sorsa, ismervén a külföldiekét. Magyarországon négy cigarettagyár volt, azok magánosítása már megkezdődött... Nyilvánvaló volt, erre a sorsra jutunk mi is. Ebben tehát tévedett a központ. Bár a kimenetelt még titok fedte. Az egri gyárnak a Philip Morris lett a százszázalékos tulajdonosa, és ma be van zárva. Szóval, nem lehetett tudni, de akkor nagyon jól fogott volna az együttműködés.

– Ott tehát inkább piacot vásárolt fel a cég, nem termelőkapacitást? Létezik-e még magyar dohányipar?

– A leggyengébbnek a sátoraljaújhelyi számított, azt egy magyar polgár vette meg, később tárgyaltam vele, átvettük volna gyártásra és eladásra az ő márkáját, de nem sikerült megkötni a szerződést. A debrecenit szintén bezárták, a pécsivel meg nem tudom, mi történt.

(Utánanéztünk, viszonylag friss híradás szerint a magyar dohányipar messze jobban áll a hazainál, privatizációja sikeresnek nevezhető. Íme a hír: „15 éves a Magyar Dohányipari Szövetség. 2009. novemberében megemlékezett megalakulásának 15. évfordulójáról. A szövetséget 1994. novemberében a British American Tobacco Magyarország Kft., a Philip Morris Magyarország Kft., a Reemtsma Debreceni Dohánygyár Kft. és a Reynolds Magyarország Kft. alapította. A Szövetségnek, mint a dohányipar szakmai érdekérvényesítő szervezetének, jelenleg is négy tagja van: a British American Tobacco Magyarország Kft., az Imperial Tobacco Magyarország Kft., a JTI Hungary Zrt. és a Continental Dohányipari Zrt. A Magyar dohányipar a belföldi piac céljára 15,2 milliárd szál cigarettát értékesített 2009-ben. A költségvetésnek pedig 394 milliárd forint jövedékiadó- és áfa-bevétele származott a dohánytermékekből.”

De ne vágjunk a dolgok elébe.)

A JÖVEDELEM SORSA

A külföldi ajánlat fenti elutasításában alighanem szerepet játszott az is, hogy a cigarettagyártás mindig jól jövedelmezhetett, ami viszont kivétel-számba ment a román ipar általános hanyatlása és bukdácsolásba átváltó elbizonytalanodása idején. No de mire fordították a jövedelmet?

– Született-e új termék közben, és technológiai felújításba kezdtek-e?

– Született. Elsőként gyártottuk a Vis mentolos cigarettát, melyre volt kereslet a piacon. De sok márkát gyártottunk. A Carpați-ot és a szűrő-s társát, egy ideig az Amiralt, a Vist pedig nem lágy, hanem kartonos csomagolásban. Aztán megkezdődtek a beruházások az előkészítő vonalon. A német Hauni cégtől olyan gépsort vettünk, mely mondhatni, európai szintű, ma is működik. Nem vettünk meg minden komponenst, csak annyit, amennyi feltétlenül szükséges. Önerőből fedeztük.

– Jogi személyiség nélkül?

– Igen, a központ az általunk realizált profitból jóváhagyta. Nem állíthatom, hogy ilyen tekintetben gáncsoltak volna, támogatták fejlesztési terveinket. A tévedés akkor történt, ami után mi beindítottuk ezt a gépsort, és vásároltunk más gépet is. Mert akkor mind a hat gyár ugyanazt kívánta, hogy felzárkózhassék Sepsiszentgyörgy színvonalához. Nemzetközi licitet írtak ki, és ki, amit akart, megvehette. Állam által garantált hitelekből. A privatizáció után még évekig törlesztették az új tulajdonosok az adósságot. A központ akkor hagyta jóvá e hatalmas fejlesztést, amikor a nemzetközi cégek, mivel gyárat vásárolni nem tudtak, kezdtek újakat építeni. A piac egy részét elvesztettük, ennek ellenére a beruházást végrehajtották. A hat gyár közt nem egy akkor zárt be, amikor a gépsort felszerelte, illetve olyan is akadt, hogy soha működtetni nem tudta azt.

UGRÁS AZ ISMERETLENBE

Narrátorunk életében fordulatot hozott az 1999-es év. Nagyarányú átszervezést hajtottak végre, alighanem a magánosításra készülve, ő ezt minősíteni nem kívánja. Felkínálták neki az igazgatói helyet – tulajdonképpen helyet kellett cserélnie Lazăr Eugen addigi igazgatóval –, amibe hosszas rábeszélés után belement. „Nem győztek meg, de megkértek, és én elvállaltam.” Nem tagadja, a főmérnöki állás volt számára az igazán testhezálló, úgy tartja, „véletlenül” esett épp rá a választás. (Úgy hiszem, inkább a régi típusú kinevezési gyakorlat áldozatául esett. Egy elavult irányítói mentalitás és előléptetési gyakorlat kelléke volt mindez, de hát a

régi struktúrák nem tudtak kibújni a bőrukából, ez volt a bevett eljárás a rendszerben, ez biztosította a belső lojalitást és fegyelmet. A vezetői struktúrákon belüli, régi típusú egyensúlyra törekvésnek meg is lett a különben valószínűleg nem kívánt eredménye, két évre rá végül nyugdíjazását kérte. De tartsunk sort.)

Még abban az évben meghirdették a román dohányipar privatizációját, mégpedig előválogatással. De hogyan:

– Mindenki megtehetette az ajánlatát anélkül, hogy különösebben ismerje volna a román dohányipart. Feltételül szabták, hogy egészében adják el, tehát mind a tizenhat alegységet egyben. Az előválogatás után, 2000. márciusában értesítettek, hogy a hat jelentkező közül kettőt választottak ki a további tárgyalásra: a görög Michailidisz és a román Interagrót. Az első szintén dohányipari cég volt, a második pedig Ioan Niculae román milliárdosé.

(Kis kitérő: utóbbi 2010-ben a harmadik leggazdagabb román polgárnak számított Ion Țiriac és Dinu Patriciu után, a Forbes a világ 880. legvagyonosabb emberének nevezi. E helyezésre Niculae azt nyilatkozta a román sajtónak, hogy vegyipari kombinátjai alighanem ennél is előkelőbb helyet biztosítanak neki, a Forbes ugyanis mindössze 1,3 milliárd dollárra becsülte javait. A Wikipédia szerint a volt belügyis tiszt a vegyipari külkereskedelemben dolgozott az „átkosban”. Egyebek mellett ma egyike a legnagyobb mezőgazdasági befektetőknek, ötvenezer hektárt művelnek cégei, érdekeltiségei vannak a kőolajipari feldolgozásban, futballklubok tulajdonosa.)

AZ UTOLSÓ KÉRDÉS

Nos, 2000-ben az Interagro birtokosa még nem rendelkezett mai tőkeerejével, de már akkor sikerült leköröznie a külföldi versenytársat, melynél erősebb világcég biztosan létezett. Hogyan, miként, ebbe nincs bepillantásunk, de nyilván sok függött az előválogatás bevallott és be nem vallott szempontjaitól, sok attól, milyen jövőt szántak a román dohányiparnak azok, akik végül döntöttek sorsa felől. Narrátorunk arról beszélhet, amit maga tapasztalt:

– Érdekességgént jegyzem meg, hogy Niculae saját bevallása szerint egyedül a sepsiszentgyörgyi cigarettagyárat látogatta meg a pályázat nyertesének kihirdetése előtt, amikor még két céggel folytak a hatóságok tárgyalásai. Hozzátette utóbb, nem tudja, szerencséjének vagy szerencsét-

lenségének tartsa-e ezt. A törvény szerint persze betekinhetett a Román Dohányipari Társaság pénzügyi helyzetébe. Minket értesítettek, hogy jön. Igen gyors látogatás volt, küldöttség nélkül érkezett. Én mint igazgató, körbevezettem a négy hektáron, megmutattam a termelőosztályt. Észrevettem, rendkívüli megfigyelőképessége van, valósággal lefényképezett mindent a szemével. A séta után leültünk, és villámkérdéseket tett fel. Amúgy is gyorsan beszél, nagyon kellett figyelnem, hogy megértsem, mit mond. Kérdéseire megfelelttem, nem volt nehéz dolgom. Utolsóként azt kérdezte: személy szerint egy külföldi vagy egy belföldi befektetőt szeretnék-e? Azt feleltem, nekem nem az a fontos, hogy román vagy külföldi-e az illető, hanem az, mi van a fejében, milyenek az elképzelései a gyár jövőjéről. Pont így! Erre mérgesen felállt: „Nem válaszolt a kérdésemre!” – mondta, és elviharzott.

A gyár valószínűleg megnyerte tetszését, mert a privatizációs szerződést aláírta. Az utólagos fejlemények azonban sok fejtörést okoztak mind neki, mind az alkalmazottaknak.

A PIAC ELVESZTÉSE

Narrátorunk szerint a márciusi eredményhirdetés után azonban megkezdődtek a bonyodalmak. A vesztes görög Michailidisz cég ugyanis nem törődött bele kudarcába. Számtalan hasonló történetet ismer a romániai privatizáció.

– A magánosítási szerződés után pár héttel a Michailidisz óvást emelt, és törvényszéki eljárást indított a szerződés semmissé nyilvánításáért. Közben az Interagro átvette a dohányipart, és jó irányba haladtak a dolgok. Ahogy azonban megkezdődött a per, ilyen-olyan ellenőrzések nyomán lakat került a gyárra. Megsemmisítették a szerződést, és visszakerültünk az államhoz.

– De miért?!

– Nem titok, az újságokban is megjelent, az Interagro kifizetett tízmillió előleget első részletként, s miután a szerződést semmissé nyilvánították, azért perelt, hogy visszakaphassa az előleget.

– Mennyiért adták el az Országos Dohányipari Társaságot?

– Nem tudnám megmondani. De csak a részvételi díj a liciten másfél millió dollárra rúgott, plusz az előleget is kifizette. Az állam nem adta vissza neki e pénzt. Folyt a per, s végül megint az Interagro lett a tulajdonos 53 százalékos részesedéssel, mivel az állam adósa volt neki, de

fizetni nem tudott, így hát átengedte a céget. Az időszak, melyet ezek az események felemésztettek a privatizációtól az Interagro újbóli birtokba helyezéséig, nagyon szomorú periódus a gyár történetében, a sok ellenőrzés, leállás miatt akkor veszítettük el a piacot. Lévé, hogy a gyár állt, kifogyott a Carpați a piacról. Akkor láttam először hamisított Carpați-ot a sepsiszentgyörgyi piaci bódében.

HAZAI VAGY NEMZETKÖZI?

A piac elvesztésének drámai fordulatára még visszatérünk, az alábbiakban azonban a sajtó segítségével felelevenítjük azokat a körülményeket, melyekről narrátorunknak személyes élményei nem lehetnek. Az időrendi sorrendtől eltekintve idéznünk kell, amit az Evenimentul zilei 2010. március 12-én közölt Ana Bâta tollából. A cikkíró Niculae hatalmas vagyonának eredetét vizsgálva felsorolja, hogyan vett részt a vegyipari magánosításban (övé lett a bákói Sofert, a săvinești-i Azochim és a Turnu Măgurele-i Donauchem műtrágyagyártó kombinát), majd hogyan építette ki óriási mezőgazdasági birodalmát. Számba veszi, hogy birtokában vannak többek közt kőolaj-finomítók, farmok, vágóhidak, ingatlanközvetítő, tanácsadó, valamint őrző-védő cégek, továbbá szállodák és vendéglők, pékségek és futballklubok is. Zimniceán 90 millió eurós beruházással bioetanolgyárat avatott fel 2009-ben. Ezt követően dohányipari szerepét imígyen részletezi Vitatott dohányügyletek alcím alatt:

A mágnás „főleg az Országos Dohányipari Társaság (SNTR) magánosítási módozata miatt vált vitatott személyiséggé. 2000-ben az Interagro cég megnyerte az állami vállalat privatizációjára kiírt licitet. Utóbb, mivel versenytársa szóvá tett egy sor szabálytalanságot, a váltást visszavonták. Az SNTR ismét állami tulajdonba került, noha Niculae kifizette már az előleget. Emiatt az üzletember kényszervégrehajtást kért, és elérte, hogy zárolják a dohányipar részvényeit... Végül a mezőgazdasági minisztérium meghátrált, és átengedte neki az SNTR részvényeinek 53 százalékát azzal a feltétellel, hogy 40 millió dolláros beruházást hajtson végre. A kormány azonban utóbb úgy ítélte, hogy a befektetés nem történt meg, emiatt a cég ismét az állam birtokába került, és eladták egy konzorciumnak, melyet a Virginiai-szigeteken bejegyzett Galaxy Energy International Kft. és a CTS Italia alakított, az SNTR-nek pedig elengedték 5000 milliárd régi lejre rúgó állami adósságát. Korabeli, 2004-es beszámolók szerint a vevő mögött szintén Niculae állt. Az üzletember

viszont csupán tavaly (2009-ben) egy tőkeemelés nyomán vált hivatalosan is tulajdonosává a Galaxy Tobaccónak.” Hasonlóan ír a mágnásról a Wikipédia, megemlítve, hogy sajtóértésülések szerint Niculaét megvádolták a cigarettagyárak tönkretételével, s hogy az említett nemzetközi cége négymillió euró kárt okozott volna az államnak bizonyos adóügyletek révén.

Amire azonban fel kell figyelniünk, az fölöttébb érdekes mozzanat: a hazai tőkés – hatalmas vagyonának köszönhetően – úgy arat sikert, hogy nemzetközi cég képében lép fel. Kidobták az ajtón, visszajött az ablakon. Ez némileg árnyalja az alábbiakban felvázolt képet is.

HAMIS CIGARETTA A SZENTGYÖRGYI PIACON

– A gyárból hazafelé jövet megálltam a piacon, és mivel tudtam, hogy kifogytak a Carpați-készletek, felfigyeltem arra: ki van téve a Carpați de Sfântu Gheorghe. Egy csomaggal vettem, hogy ne legyen feltűnő, visszatértem a gyárba, és Kovács Béla főmérnököt elküldtem, vásároljon még kettőt. Értesítettem minden illetékes szervet. Rengeteget összeíráltunk, ők vizsgáldtak, de hiába. Sosem tudtuk meg, ki gyártotta. Ezzel kezdtük elveszíteni a piacot, amit visszaszerezni sosem sikerült, a második, szintén interagrós magánosítás során sem, 2002-től arrafelé. Közben hónapokig többször is leállt a gyár. A cigarettás érti: ha nem kapja meg a kért terméket ugyanabban a minőségben, akkor átáll másra. A piaci hátrányon úgy próbáltunk segíteni, hogy már Bukarestben új beruházások rendjén új termékek kidolgozásával, bejegyzésével foglalkoztam. Talán akkor indult be, hogy a szentgyörgyi gyár másoknak is dolgozik, illetve termelése egy részét közvetlenül maga exportálja.

MİN KACAGNAK BUKARESTBEN?

A vezető személyes hitelességéről vallott szigorú felfogás drámai választás elé állíthatja az embert – derül ki Péter Rozália elbeszéléséből. Előzetesként emlékeztetjük az olvasót, hogy 1999-ben még az állami időkben igazgatónak nevezték ki, amibe kényszerűségből egyezett bele, mivel a főmérnöki munkakörben érezte igazán jól magát. A sepsiszentgyörgyi gyárnak a holdingon belüli súlyáról szintén sokat elárul az alábbi történet:

– Sok kellemetlenséggel járt az igazgatóként eltöltött két évem, pedig a termeléssel, jövedelmezőséggel nem volt baj. Irigyeltek, de mindig elismerték különben, hogy a mienk a dohányiparon belüli legjobb egy-

ség. Amikor az állam foglalkozni kezdett a vállalat adósságaival, meglepő dolog történt. Bár mi mindig mindent kifizettünk a központ felé, az Adevarulban 2001-ben megjelent egy tudósítás a Regia hátralékairól, s meglepetésemre a szentgyörgyi volt a legelső a listán a legnagyobb adóssággal. Annak ellenére, hogy nekünk sem harmadik fél, sem a központ felé adósságunk nem volt. Ez kihozott a béketűrésből, felhívtam az újságíró, és felháborodásomnak adtam hangot, hogyan írhat ilyen baromságot. Azt felelte, ne kérdezzem, hogyan jutott a listához, de legyen türelemmel, két nap múlva olvashatom a Hivatalos Közlönyben is. Tényleg megjelent. Lévén, hogy Sepsiszentgyörgy termelte a legtöbbet, persze luxusadóból, áfából, mindenből nekünk kellett a legnagyobb tételt befizetnünk. Mi ennek eleget is tettünk, aztán, hogy a központ mit tett a továbbiakban, arról nem volt tudomásunk. Márpedig ők a dohánytársaság adósságát szépen elosztották a termelési értékek szerint, és így kerültünk mi a lista élére. Hozzáteszem: miután megjelent a lista, valósággal szégyelltem Szentgyörgyön az utcára kimenni. Összeszedtem minden banki bizonylatot, többdossziényi anyaggal mentem Bukarestbe a vezérigazgatóhoz – de hát kikacagtak... A gyár időszakos bezárása miatt pangott a munka. Felhívtak a fővárosba, osztottuk a semmit. Úgy éreztem, nem érdemes folytatni. Két év után beadtam a nyugdíjazási kérvényem. Persze, hallani sem akartak róla, de végül csak megtörtént. A kettes munkacsoportba tartoztunk, korkedvezményben részesülhattünk.

UTÓJÁTÉK: A DOHÁNYIPAR LEÉPÜLÉSE

– A nyugdíjas „boldogság” 2002. február 5-ig, egy évet sem tartott. Telefonált ugyanis a közben megint tulajdonossá előlépett Interagro főnöke, és megkért szépen, látogassam meg Bukarestben. Tudni kell, neki onnan támadt az ötlete, hogy megvegye a dohányipart, mert maga is foglalkozott dohánytermesztéssel. Nos, felkerestem, és elmondotta, azért hívott, mert felajánlaná nekem a dohánytársaság szintjén a műszaki igazgatói beosztást. Az egész központét, mert akkor még minden egység működött. Mondtam, nem költöznék oda. Nem baj, járhatok Szentgyörgyől. Meggyőzött. Kérdem: mikortól? Mától, felelte. Foglalkoztam mindennel, ami beruházás, környezetvédelem, és főleg az új márkák létrehozásával, bejegyeztetésével. 2006 júliusáig dolgoztam ott. Közben több leépítést értem meg. Gondolom, minden tulajdonos így járt volna el. Ugye, közben megjelentek a multinacionális cégek a román piacon, a Philip Morris, a

Reynolds, a British-American Tobacco, a Papasztratosz és még ki tudja, hány kisebb.

– Felvirágzott a csempészet, el egészen a kormánykörökig, hadseregig, mint kisült Constantinescu elnök idejében¹⁰.

– Folyt az is. A multik személyzetével összehasonlítva az Országos Dohányipari Társaság pazarlóan működött. Volt beruházás és személyzetleépítés is, de a piacot elvesztettük, s ez korlátokat szabott. A hamis termékek és a multik már teret hódítottak. Ekkor kezdődött el az együttműködés kitűnő külföldi szakemberekkel, ezt én végeztem. Szakmai dolgokról nem beszélhetek, de nem könnyű feladat. Sokat tanultam a külföldi szakemberektől. Az EU törvényei szerint a csomagon fel kell tüntetni a nikotin-, kátrány- és szén-monoxid-tartalmat. Hollandiából kellett cigarettázógépet vennünk, hogy ezeket kiszámíthassuk. Át kellett alakítani a meglévő márkák gyártását is, hogy az előírásoknak megfeleljenek, új márkákat is gyártottunk.

– Először két gyárat zárt be, a jászvásárit és a Râmnicu Sărat-it, maradt négy, egyre csökkenő termeléssel, mert nem volt piac. Végül 2006-ban, hatalmas viták után, egyedül a sepsiszentgyörgyi maradt talpon. Ez volt a legjobban felszerelt?

– Igen, a bukaresti gyárból is hoztak ide gépeket. A Slim cigarettát, miután megvettük, még együtt indítottuk be Szentgyörgyön. Megtérült, hogy a kilencvenes években felújítottuk az épületet és a hálózatokat. A bukaresti gyár hatalmas beruházást hajtott végre, de épülete nem volt megfelelő. Nem igaz, hogy a privatizáció után nem javult ott is pl. a munkafegyelem vagy a tisztaság. De környezetvédelmi követelmények hatalmas befektetést igényeltek volna. Így esett a választás Szentgyörgyre. Hogy meddig, nem tudom, de szeretném, ha az 1903-ban öntött harangunkat – gyönyörű ötvösmunka – minél később húznák meg fölötte. Mert megérdemli ez a gyár, hogy fennmaradjon!

*

Dohánygyárunknak ma száznál kevesebb alkalmazottja van, legutóbb újabb kényszerű szünetről értesültünk. Mai igazgatója Gheorghina Rădiță, aki korábban a bukaresti gyár főmérnöke volt. Péter Rozália szerint felnőtt egy fiatal gárda, de hogy meddig bírják a versenyt, nehéz meg-

¹⁰ Emlékezetes botrány, a csempész maffiának katonai repülőtéren keresztül sikerült vámmentesen behoznia áruját.

jósolni. „Ma már nem pénzgyár a dohányipar.” De egyéb bajok is adódnak. Lapunk múlt december 21-i tudósítása szerint az Adó- és Pénzügyi Hivatal zárolta a gyár garancialetétét, az intézkedés összefüggésben állna a Grația Iordache korábbi pénzügyminisztériumi államtitkár elleni bűnügyi vizsgálattal. A tisztségviselőt a tulajdonos Galaxy Tobacco Rt.-nek nyújtott törvénytelen kedvezéssel gyanúsítják... Itt történetünk valóságos bűnügyi krónikába váltana át. Úgy tűnik, a romániai privatizáció és utóbb az adóhatósági bonyodalmak egész kérdésköre leírható lenne az idevágó dohányipari események kapcsán. Narrátorunk szakmaiságra épülő beszámolója és riportunk azonban ezzel véget ér.

2010. decemberében

MŰANYAGGYÁRI CAPRICCIO

IPARTELEPÍTÉS

Dobolyi Botondot, a sepsiszentgyörgyi Plastico műanyaggyár 57 éves volt igazgatóját az iparág megyei meghonosításáról faggatom, mire egy közszájon forgó anekdotával felel, hozzátéve: akár igaz is lehet.

– 1978-ban úgynevezett munkalátogatáson járt Ceaușescu pártfőtitkár a megyében. Nagy felhajtás, ünneplés, tárgyalások az első titkárral. Kíséretében volt többek közt Florescu vegyipari miniszter is. Köztudott, hogy pártpolitikai alapelv volt: minden megyében léteznie kell minden iparágnak. Mikor hajtanak át az Olt hídon, szemükbe ötlük a vasútállomástól jobbra a hatalmas gödör, melyben valamikor homokbánya működött. Ceaușescu hirtelen azt kérdi a minisztertől: Ide milyen vegyi gyárat lehetne létesíteni? „Telitalálat” volt, a vegyi üzemek általában nagy területen fekszenek, e szűk helyen pont az hiányzott. Florescu kapásból azt felelte: egy műanyagfeldolgozó vállalatról lehetne szó. Nos a következő év szeptember 15-én indították be az első gépeket. A gyár mindössze két és fél hektáron fekszik. A kommunista rendszer óriásberuházásai már lecsengtek a hetvenes évek elején, az évtized végére már külföldi technológiát nem engedtek behozni, s ideológiailag is megindokolták, miért kell minél kisebb területen építkezni. Védték úgymond a termőterületet. Tőlem 1990. után az idelátogató nyugatiak többször csodálkozva kérdezték, miért többszintes a gyárunk, ilyen ugyanis nincs sehol a világon. Hogy egy termelő egység többszintes legyen. Nálunk a földszinten és az első emeleten termeltünk, a második emeleten van a raktár, nem utolsó sorban azért, mert az van egy szinten a vasútvonallal különben. De akkor is, a liftes szállítás a legdrágább a világon!

Nos ennyit az gyártelepítők zsenialitásáról. Ennek ellenére, a szakágzat meghonosodott nálunk, ma sok apróbb cég mellett Árkos fele még zöldberuházás útján létrejött új gyár képében is jelen van. Nem az iparágban keresendő tehát a hiba, annak jövője mindenképp van s ez bizonyítható a Plastico korábbi sikereivel is. De szenteljünk pár szót gyakornoki éveinek, általa ugyanis fény deríthető a korra és a rendszerváltásra, a magánosítás egész kontextusára.

AZ IPAROSÍTÁS FORGATAGÁBAN

A Kézdivásárhelyen született fiatalember sok székely társával együtt a iași-i egyetemen végezte vegyészmérnöki tanulmányait, s utána a korszak országosan egyik legnagyobb vegyi kombinátjában Dicsőszentmártonban töltött két és fél évet.

– Erdély legkomolyabb vegyi üzeme volt, ma már sem az, sem a fogarasi, sem a victoriavárosi nem működik. Én a karbidgyártó részlegen dolgoztam, mely a maga nemében a legnagyobb volt Közép-Kelet-Európában, gyártottak ott még bikromátot, cinkoxidot is, ott kísérletezték ki a PVC gyártását, onnan vitték át Râmnicul Vâlceara. Sok jó szakembere, komoly szakiskolája volt, a bukaresti szakkutatóintézetnek fiókja működött az üzem mellett.

Szóvá teszem, a munkavédelem gyengébb lábakon állhatott, sok megbetegedésről, környezetszennyezésről is hallottam, mire megjegyzi, erről lehetne beszélni, mint arról is, hogy ahol nőknek nem lett volna szabad dolgozniuk, legfeljebb 40 év fölött, ott bizony 18 éveseket is munkába állítottak. A szűrőberendezések sem voltak eléggé hatékonyak. No de számára sok tapasztalattal jártak az ottani évek, a műszaki újításban is kipróbálta magát, s amikor megtehetette és hazatért, ott szerzett jártassága birtokában technológusként állt munkába a vadonatúj sepsiszentgyörgyi gyárban, és mindjárt három műszakban. Az erőltetett iparosítás mohó időigénye tükröződik ebben, a túlfeszített teljesítményigény, miközben folyt a fejetlen pazarlás is más tekintetben mind anyagi vonatkozásban, mind az emberi életek dolgában például – jegyzem meg.

A TERV: A TELJESÍTHETETLEN

– Hatalmas tervszámokat kellett volna teljesíteni, 40 ezer tonnát előállítani évente. A 3300 ezer tonna havi elvárásból legfeljebb a havi 1200-at ha sikerült elérnünk. Szóval olyan 30 %-os kapacitással működtünk. Annyi alapanyag talán az országban sem volt, amennyit nekünk a terv szerint fel kellett volna dolgoznunk. Különösen, hogy Szilágycsehen, Tulcean, Plenițán indítottak volna még hasonlót. Amelyik közülük megvalósult, nem érte el kapacitása felét sem. Alapanyaggyárnak akkor épült a temesvári Solventul, de nem győzte, miként a midiai vagy teleajeni gyárak sem. A dobrudzsai Midiára mi küldtünk embereket, hogy a granuláló berendezést helyezzék üzembe.

A termelésről annyit, hogy kőolajból állítják elő a nyersbenzint, melyből pirolízissel készül az etilén gáz, amit polimerizálnak és így állítják elő a polietilént, a PVC és a polipropilén mellett a világ legelterjedtebb műanyagát. A polietilén feldolgozása során fröccsentett anyagok, fóliák, zsákok, zacskók, hordtáskák stb. készülnek, ezek gyártása folyt Sepsiszentgyörgyön is. (Egy kis nyelvészkedés: a hordtáska a nálunk műanyag szatyornak, sőt „pungának” és „szakosnak” nevezett, mára nélkülözhetetlenné vált eszköz műszakilag szabatos magyar neve. Az összefoglaló elnevezés pedig így hangzik: hajlékony falú csomagolóanyagok.)

A MEGYE „LÓGÓSAI”

– Áthelyeztek a tervosztályra, s mint mozgékony fiatalembert hetente kétszer leküldtek a fővárosi iparközpontba. Mindent ők irányítottak, az utolsó eladás, beszerzés rajtuk keresztül folyt, a személyzeti kérdések ott dőltek el. Hajnalban szálltam vonatra, este érkeztem haza, másnap be munkába. Kiutalás nélkül egy zsákot sem lehetett eladni. Hatalmas volt a bürokrácia, sok embert foglalkoztatott.

Az alkalmazotti létszámról és az munkások eredetéről megtudom:

– 425 főre tervezték, de mi elértük a 460-at is.

– A 30 százalékos kapacitáskihasználás mellett?

– Ennek magyarázata az, hogy kezdetben 174 fóliagyártó extruderrel láttak el minket. Ezeket olasz gépekről másolták le és szebeni, alexandriai és suceavai alkatrészekből szerelték össze. A berendezés polietilén fóliát állít elő, azt felfújja tömlő formájában, lehűti és felcsavarja. Abból lehet aztán méretre zsákot, hordtáskát, bármit kiszabni. Újabban a zsugorfólia a legkevesettebb. Telezsúfoltak e gépekkel, ha beindítjuk valamennyit, nem tudtuk volna az árut kivinni. No de alapanyagot sem kaptunk eleget, a tervet viszont a géppark alapján adták meg. Termelésünk 80 százaléka külföldre kellett volna hogy menjen, miattunk a megye sosem teljesítette a kiviteli tervét. Legfeljebb 5%-ot tudtunk külföldön értékesíteni, nem voltunk versenyképesek. A csomagolóanyagot különben is belföldön kell felhasználni.

– Gondolkodtunk, mit tehetnénk. Végül kérvényt adtunk be Bukarestben, hogy ne csak fóliát gyártsunk, hanem zsákokat, stb-t is, nyomdát is kértünk a feliratok számára, hogy szélesítsük piacunkat. A vezérigazgató jóváhagyta, hogy külföldi és belföldi gépeket kapjunk, így bővíthettük a személyzetet is. Iskoláztattunk Szászvárosban, Focšaniban, Buzăuban és szakképesítettünk munkásokat benn a vállalatban is.

KI MICSODA?

– Nemzetiségileg?

– Ki volt adva az igazgatóknak, hogy főleg románokat kell alkalmazni. Isten nyugtassa szegény Richtert, azt mondja nekem egy nap: elegendem van már belőle, vegyünk fel magyarokat is, Bükszádtól lefele sok a munkakereső ember. Egyik román mérnökkollégánk különben maga mesélte, hogy még az ortodox egyháztól is kapott letelepedési segélyt, nem is keveset. Azon kívül ingyen lakással fogadták őket. Iași-ban évekig kellett várni rá, itt az ölükbe hullott. Azon kívül ún. áthelyezési juttatás is járt nekik, ami nem volt kevés pénz. Persze, hogy jöttek. Annyi moldvai, hogy! Aki pedig 20-30 kilométeres körzetben lakott, annak ingáznia kellett, nem járt neki állami lakás. 1980-ban már 60-70 %-a román volt az alkalmazottaknak, ha nem több. Utána azonban több leépítést és felvételt követően javult az arány a javunkra. Richtert Molnár Jenő követte az igazgatói székekben, őt pedig én. A románosítás a legkielezettebben a kilencvenes években merült fel, mikor megindult a magyar vezetők leváltása, kipiszkálása. Pásztor Ferenc, Lőrincz József, Smazenka Ferenc, Szén Zoltán, továbbá a cigarettagyári igazgató mind akkor ment. Engem is feljelentett a szakszervezeti elnök, hogy lopok és hamisítok. Bűnügyi eljárás indult ellenem és az úzus szerint rögtön fel kellett volna függeszsenek. Leváltani nem tudtak, mert tiszta voltam. A vizsgálat kiderítette. Felfüggesztésem sem sikerült, mert Rusu, az Állami Vagyonalap (FPS) megyei igazgatója annyira rendes volt, hogy a rendőrségen kezességet vállalt értem: én ismerem Dobolyit, az én felelősségemre maradjon.

A RENDSZERVÁLTÁS KÖRÜL

– Visszatréve: az 1980-as években új gépeket kaptunk, felment a létszám 460-ra. Kialakult egy jó szakembergárda, kirostálódtak, akik nem voltak odavalók. Az irodai személyzet körében szokásban volt a közös névnap, kirándulás, színházlátogatás. Más szórakozási lehetőség ugye szűken volt. A mérnöki karban végül mi magyarok kerültünk többségbe. Problémák persze adódtak, a tervet nem tudtuk soha teljesíteni. Elmondtam, miért. Emiatt a fizetésünket csak olyan 85-90 %-ban kaptuk meg, amikor bevezették az ún. acord globalt 1986-ban. (A bérfolyósítást a tervteljesítéstől tették függővé.) A brassói nagy munkástüntetés (1987) után engedtek, 1989-ben az acord globalt eltörölték. Én akkor már a tervosztály vezetője voltam. Jött a rendszerváltás. Molnár igazgatóval beszélgetve az volt a

véleményem, ne legyünk túl optimisták, ne vegyünk fel új embereket, hátha nem bizonyulnak reálisnak a szabad piachoz fűződő reményeink. Megszűnt az országos iparközpont, 1990-ben a létszám meghaladta az 500-at, de beütött az infláció, le kellett építenünk. Molnár belement egy beruházásba, mely egyfelől jól fogott, másfelől megterhelte a gyárat. A volt iparközpont kapott egy két millió dolláros hitelt a Bancorex-től és ebből 800 ezret Szentgyörgynek adott gépvásárlásra. Akik leszerződtek a gépeket, egy kicsit túlértékelték azokat. Kezdődtek a korrupciós gondok, ugye. A gépek leszállítása egy évet késett, a részleteket törleszteni kellett, a büntetőkamatok halmozódtak. Molnár jobbnak látta magáncéget alapítani Illyefalván, bukaresti versenyvizsga után – Telea is pályázott – engem neveztek ki utódjául. A kölcsön a kamatokkal egy millióra ugrott fel. A gond az volt, hogy valutát nem lehetett szerezni csak saját exportból. A Nemzeti Banknál fel lehetett ugyan iratkozni valutára, de mire megkaptad hónapokkal később, a lej értéke az infláció miatt sokat csökkent. No de ennek ellenére két év alatt sikerült az adósságot 300 ezer dollárra csökkentenem. Ott megrekedtünk. Megjelent a MEBO privatizációs törvény, létrehoztuk az alkalmazottak egyesületét, hogy részt vehessünk a magánosításban. De mivel az adósság is ott volt – komoly összeg – úgy döntöttünk külföldi beruházót is keresünk.

A PRIVATIZÁCIÓ KÉT KEZDŐ LÉPÉSE

–A MEBO- módszer szerint megalakult végül a Plastico alkalmazottainak egyesülete és a Magánvagyonalaptól megvettük értékjegyekkel azt a harminc százaléknyi részvényt, melyet az birtokolt. Kötelező volt az Állami Vagyonalap hetven százalékos tulajdonrészéből is készpénzzel vásárolni, ezért összeadtunk annyit, hogy végül harmincnyolc százalék került a birtokunkba a MEBO magánosítási módszer alkalmazása során. Az első kupont ugye lehetett adni-venni. Akkor jött az új hullám, amikor az állam névre szóló értékjegyeket bocsátott ki az időközben feltárt igazságtalanságok orvoslására. E kuponokat részvényekre lehetett befektetés útján becserélni, így lépett még 1500 kisrészvényes a műanyaggyár tulajdonosai közé, körülbelül további 18 százalékot képviselve. Azok a részvényesek a mai napig megvannak, soha egy bani osztalékot nem kaptak, eladni sem tudták részvényeiket, mert nem volt rájuk kereslet. Veszteséges cég részvényeit nem keresi senki. Nagy részük nyugdíjas, sokszor telefonáltak, kifogásaikat szóvá téve, de hiába.

E mondat sejteti a későbbi fejleményeket, de túlon túl előre szaladtunk az időben. Volt ugyanis a cég történetének egy közbeeső olyan szakasza, mely több, mint ígéretesnek bizonyult a fejlődés tekintetében. Mielőtt erről és a közbejött bonyodalmakról szólnánk, pár szót szenteljünk annak, milyen termékekkel lépett piacra a műanyaggyár.

AZ ELSŐ KÜLFÖLDIEK

– A mi technológiánk a csomagolóanyag gyártásán alapul, t és ennek volt jövője. Nem volt a nagy gépgyártásnak, sem a nagy vegyiparnak, de a csomagolóanyagnak biztosan volt. Ma is van.

Hova szállítottak:

– Jórész Németországba felcsavart szemeteszákákat, a keleti piacra pedig főleg zsugorfóliát és hordtáskát, amit nálunk előszeretettel neveznek „pungának” és „szakosnak”. Olaszországba még küldtünk élelmiszer-csomagolásra sima átlátszó tasakokat. Az említett állami beruházásból származó gépeink eléggé nagy kapacitásúak voltak, nyomdagép, extruderek és konfekcionáló gépek, melyekkel tasakot, hordtáskát és zsákakat állítottunk elő. Kerestük a befektetőt, aki adóssággondunkat megoldja. Próbálkoztam külföldiekkel, őszintén mondom, volt ismeretségem, volt energiám is, jártam is eleget, és került segítség, hazai magyar szenátor támogatott. Akadt egy olasz cég, mely fogékonynak bizonyult, de a tárgyalások végén derült ki, otthon csődbe jutott. Mikor ugyanis Molnár és a technikai igazgató kimentek szétnézni, kisült, a gépek le vannak takarva, és lakat alatt az egész cég. De az illető elhozott azért pár gépet, fröccsentéssel akart foglalkozni, a hordtáskára készített füleket, azokat mi ragasztottuk fel. Egy darabig ment, de utóbb nagynak bizonyult a költség, lemondunk róla. Próbálkozott aztán a Jajánál, annak volt fröccsentő részlege, végül mégis eltávozott.

– Kísérleteztünk utána egy izraeli céggel. De az túl nagynak találta gyárunkat, csak egy részleg kellett volna neki belőle, esetleg egy közös vállalkozásba szállt volna be.

– Még megvolt a 400 valahány alkalmazott?

– Kezdtém leépíteni, 350-en lehettünk. Érdeklődtek még németek is, de konkrétan csak az említett olasszal jött össze némi együttműködés. Besegített a szenátor és akkor jelent meg a magyar Kaola. Úgy nézett ki, mi hozhatjuk be Sepsiszentgyörgyre. Neves magyar vállalat, a kozmetikaipar egyik vezető cége. Emlékszik mindenki, mennyire keresettek

voltak a Kaola szappanok a nyolcvanas években. Kint jártam Budapesten, megbeszéltük, műanyag flakonokat fogunk gyártani, ők küldik az alapanyagot és mi bele is töltjük. Folyékony mosószerek, surlópor, utóbbihoz a mészkeőport be tudtuk volna szerezni Brassó mellől is, egy kitermelés melléktermékét felvásárolva. Azt megszítálva, illatosítva állítottuk volna elő a terméket. Meg is kötöttük az előszerződést. Némileg meggondolkodtatott, hogy a kapcsolat egy közvetítőn keresztül jött volna létre, s az illető nagyon nagy hasznot szeretett volna magának kikanyarítani. Akkor jelentkezett a Tiszai Vegyikombinát és ez mindet eldöntött.

A TVK GROUP

A plasticos vezetőségnek a nagyobb és erősebb cég jobban megfelelt, felbontotta hát előszerződést a Kaola közvetítőjével, és ahhoz folyamodott.

– Nagyon kemény vállalat volt, hatalmas termelési volumennel, Kelet-Közép-Európa egyik legjövödelmezőbb, nagy haszonnal működő vegyi kombinátja. Részvényeinek árfolyamát a londoni tőzsdén is jegyezték. Tulajdonosai már akkor 60 százalékban külföldiek voltak, korábban privatizálták ugyanis. Felvettük hát a tőkeerős TVK-val a kapcsolatot és ők végül 1997-ben bejöttek hozzánk. Kezdetben 36 százalékkal, 2000-ig részesedésük elérte a 86,7 százalékot. Vásároltak az Állami Vagyonalaptól is, de főleg törzstőkebővítéssel lettek tulajdonosok. Augusztusban jöttek be, részvényeket vásároltak az ÁVÁ-tól, aztán alapeszközökkel és készpénzzel szálltak be. 1997. november 20-án tartottuk az első közös közgyűlést, tőlük nevezték ki az igazgatókat, engem gazdasági igazgatónak tettek meg. Az ő rendszerük szerint a gazdasági vezetőnek mérnöknek kellett lennie, mellette pedig egy pénzügyi igazgató állott.

– 1999-ben a gyáriak közül hármunkat kiküldtek továbbképzésre a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemre. Egy alapítványon keresztül akkor a TVK nagyon sok erdélyi képzéséről gondoskodott az Akadémia menedzseri tanfolyamán. Szentgyörgyről vagy nyolcan vetünk részt, de jöttek ukrainaiak, felvidékiek is. Fél évig tartott, három háromhetes, nagyon intenzív képzés, reggeltől estig, szombaton is, hétenként két vizsgával. Minden héten kaptunk egy szakkönyvet és két hét alatt végeztünk egy-egy tantárggyal. Határon túli magyaroknak szánták, felsőfokú képzettséggel már rendelkezőknek, a száz ösztöndíjat 90 százalékban a TVK szponzorizálta. Miután elvégeztem, megkaptam a ki-

nevezést és beindult a beruházás. Használt, de kiváló német gépeket is hoztak. A TVK-nak a stratégiája az volt, hogy a legmagasabb színvonalú technológiát alkalmazta. Azok ma is hiába húsz-harminc évesek, még mindig jól teljesítenek.

– Leszerelték a saját használt gépeiket és behozták ide?

– Nagy volt a kapacitásuk, mely részben kihasználatlanul állt. A kombinátnak volt egy sajátossága, mellyel másutt nem találkoztam: nem hallottam még olyat, nálunk sem létezett, hogy a kombinát gyártja az alapanyagot, esetünkben a polietilén szemcsét és azt fel is dolgozza. Nos, a TVK-nak vagy hat feldolgozó üzeme volt. Már terjeszkedett korábban, megvett két osztrák üzemet, vásároltak nálunk és folytatni akarták Ukrajnában és Kínában. Az történt azonban, hogy a feldolgozó üzemek nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, nem mentek a legjobban, óriási volt ugyanis a konkurencia a kis magáncégek részéről. Azok sokkal rugalmasabbak, a kombinát nem tudott velük lépést tartani. Ezért adta el végül a szentgyörgyi gyárat is 2002-ben, melynek akkor a 86,7 százalékát birtokolta.

– No de saját szemünkkel láttuk: a sepsiszentgyörgyi gyárat felújították, korszerűsítették, az külső megjelenésében is imponálónak vált.

– Igen, ők a gyárat szinte teljesen lebontották és újjáépítették, az épületet tatarozták, újra csatornáztak, új víz, gáz, szennyvízhálózatot fektettek le. Miután azonban elérték a szinte 87 százalékot, a TVK vezetősége – főleg a vezérigazgató – kijelentette: 2,3 millió dollár után leállnak, további bővítést nem hajtanak végre, mert nem biztos, hogy amit befektetnek, az megtérül nekik. Viszont adnak kölcsönt. És valóban kaptunk 4,4 millió dollár kamat nélküli kölcsönt – tíz évre. Ezzel az infrastruktúrát csináljátok meg – mondták.

A CSÚCSON

– Nagyon kedvezőek voltak hát a feltételek, e pénzből jutott az infrastruktúrára és új technológiára is. Ami a csomagolóanyag-gyártásban elengedhetetlen: a jó világítás, a higiénikus feltételek – ugye, az élelmiszeriparnak gyártunk. Szükség volt légkondicionáló berendezésre, mely végül majdnem olyan lett, mint amelyet a szupermarketek működtetnek. Télen meleg levegőt fűjt be a csarnokba, nyáron hűtött. Új német kompresszorokat kaptunk, targoncákat. Olyan modern gyárat hoztak létre, hogy az átadásra meghívott legjelentősebb romániai gyárak képviselői azzal

távoztak: nagyon komoly konkurensre letek. Ugye a TVK az alapanyagot is maga állította elő, s ilyen tekintetben is ki tudott volna minket segíteni szükség esetén. A beruházás és átadás 2000-ben történt. A TVK-nál azonban már a következő évben gondok léptek fel. Áruba bocsátották a két osztrák gyárat, és ez a sors várt a tiszaujvárosi feldolgozókra is. Ők megmaradtak a nagy szintézissel, az óriásberendezésekkel, melyek a kőolajból a benzint és a polietilén stb. granulátumot állítják elő a mai napig, de a feldolgozásban már nem vesznek részt.

– Hogyan tud egy kiscég vagy apró cégek serege megbuktatni egy nagyot, illetve, miként mondta, gazdaságtalanná tenni működését?

– Jórészt családi vagy hasonló méretű feldolgozókról van szó. Beszéltem több tulajdonosával. A magyar ember nagyon találékony. Amikor családtagok vannak benne, azok éjjel-nappal dolgozhatnak, ezekkel egy vállalat nehezen veheti fel a versenyt. A TVK Groupnak már nem volt kedvező a pénzügyi mérlege, kevés profittal zártak, és úgy döntöttek, eladnak minket is. Mi kezdetben még nyomdagépet is kaptunk általuk Angliából, voltak ugyanis cégeik még ott és a balti országokban is, exporttal próbálkoztak Anglia fele, ami számukra nagyon hátrányosnak bizonyult. Belátták, nem megy. Személyi változások is közbejöttek, a TVK vezetősége, két nő, személyi okokból 2000-ben lemondott, s az újak nálunk is módosítottak, kinevezték kereskedelmi igazgatónak az addig tejgyári alkalmazott Imreh Etele vegyész-mérnököt. Ő, miután egyedül maradt a céget megvette a Finnioetől. (Erről lennebb.) A kétezres években végig hanyatlott a Plastico és fizetésképtelen lett az évtized végére, felszámolása ma folyamatban van. Nem jön, hogy elhiggyem: ilyesmi megtörténhetett egy olyan vállalattal, mely az évtized elején a hazai legkorszerűbbnek számított. Emlékszem, legnagyobb beszállítónk, a pitesti-i Arpechim évente megrendezett tanácskozásán a beszercei kereskedelmi igazgató azért kilincselte az alapanyaggyártónál, szorítsák le Sepsiszentgyörgyöt, mert nem bírják vele a versenyt és tönkreteszi a többi román gyárat, ráadásul „magyar” cég ugyebár.

A MONTE CARLOI CIPRUSIAK

Dobolyi Botond 2000-ben ún. by pass szívműtéten esett át, és, miként fogalmaz, „holtvágányra” került. 2008-ban betegnyugdíjba ment, de még másfél éven át káderüggyekkel foglalkozott a cégnél. A TVK utáni tulajdonosról is érdekes megjegyzéseket tett:

– 2002-ben a TVK részvénytársaságát egy Ciprusban bejegyzett cég, a Finnoe vette meg. Tulajdonosai ausztráliai zsidók voltak, akik különben Monte Carloban éltek. Ugye a ciprusi bejegyzés is kissé gyanússá teszi a dolgot. De nem voltak rossz indulattal. Noha a cég hanyatlott, látván, milyen modern a berendezés, meg kívánták menteni, azt mondták, minden hónapban adnak 50 ezer dollár kölcsönt. Mikor azonban 2005-ben elérték az 1, 1 millió dollárt, bejelentették, többet nem tudnak adni, úgy látják, a Plasticonak nincs jövője. És abban az évben eladták a tőzsdén részvényeiket a megengedett legkisebb áron 1,4 milliárd lejért, azaz 45 ezer euróért. Aprópénz, egyetlen csarnokunk annak sokszorosát éri. Akkor vásárolta meg a 87 százalékot a már említett Imreh Etele.

Ma folyamatban van a csődbe jutott cég felszámolása, Dobolyi Botond úgy véli, a legjobb lenne, ha egészében venné meg valaki, mert felszereléssel még mindig versenyképes lehetne egy olyan iparágban, melyre szép jövő vár mind nálunk, mind a nagyvilágban.

2010. decemberében

CSAVARMENET (KÖTŐELEMGYÁR)

Eddig is tudtuk, nagy dzsungel volt a hetvenes évek erőltetett román iparosításának világa! A gazdasági modernizáció és a politikai zsarnokság eme sajátságosan ellentmondásos hazai összeházasítási kísérlete azonban sokak számára érvényesülési terepet is kínált, mi több, az ötvenes évek elvakult ún. „osztályharcában” megbélyegzett egyének és társadalmi kategóriák kitörhettek általa előnytelen helyzetükből. Iparosítani nem lehetett a szaktudás teljes mellőzésével, kialakult a pártaktivista-szakember tandem az iparirányításban, melyben hol az egyik, hol a másik fél kerekedett felül, de egymásrautaltságuk ténye sem volt titok.

KINEK ÚTVESZTŐ, KINEK KIÚT

A fentieket azért bocsátom előre, mert a kézdivásárhelyi csavargyár magánosítása kapcsán, kiaknázva koronatanúnk, Jakabos Csaba nyugalmazott gépészmérnök rendkívül érdekes és tanulságokban bővelkedő pályájában, az emlékező kiérlelt következtetéseiben rejlő lehetőségek bár egy töredékét, amolyan bevezetésként kitérünk életútjának korábbi éveire is, hogy a kézdivásárhelyi ipari platform, a gyártelep egyik fő oszlopa, a csavargyár történetét a korszakban megfelelően elhelyezhessük.

A csavargyárnak különben hatalmas „irodalma” van, a korabeli sajtó is állandóan szerepeltette hol propagandisztikus, hol egyéb okokból, a legkiválóbb riporterek és a leghitványabbak is felkeresték. A csődje körüli botrányoktól szintén hangos volt a sajtó. Az alábbiakban nem kívánjuk e történetet összefoglalni, egy lehetséges értelmezést azonban körvonaloznánk.

Korábban sokáig kirakatgyárnak számított, s nem véletlenül, ipartörténészek majd disztिंगválhatnak és elmondhatják, mennyire volt műszaki vagy gazdasági teljesítmény, amit nyújtott, s mennyiben tett túl iparági társain, illetve hogyan volt képes élni a lehetőségeivel, netán be tudott volna-e tagolódni az 1989-es fordulat utáni világpiaci erőterbe. Termelése jelentős részét a nyugati piacra szállította már a hetvenes-nyolcvanas években, ezeket megőrizte a kilencvenesekben is, túlélési esélyei, bár háttere, a parancsgazdaság megszűnt, részlegesen biztosan megvoltak. Hogyan és ki prédálta el ezeket? – kérdi, aki ma megáll a rozsdamarta kerítés mellett a romos, kifosztott csarnokokat megsejlelni. No, de mindenekelőtt hogyan épült fel és működött az, ami ma a csend és enyészet tanyája? És

hogyan került vele kapcsolatba Jakabos Csaba? Hogyan lesz egy korábbi „ipari menekültből” – az ingázás és áttelepülés korába térünk vissza – hazaköltözésekor főmérnök saját városában?

A PAKISZTÁNI KAPCSOLAT

Jakabos Csaba hazatértének története egy sértődéssel kezdődik, akárcsak az Iliász főhőséé. A párhuzam persze viccesnek tűnhet, pedig nem akármilyen valódi hadastyánok is szerepelnek benne. Mellesleg olyanok, akik mellett az eposzbeli hősök legfeljebb amolyan kisiparosai csupán a halálosztogatásnak. Az ún. harmadik világ kialakulásának és a különutas Románia gazdasági együttműködésének korába visznek vissza az események.

– Kezdjük tehát azzal: kik voltak elődei a csavargyári igazgatói székben?

– Öt éve működött már a gyár, amikor ide helyeztek. Az első egy Butucea nevezetű volt, aki egy vagy két évig vezetett, utána Lőrincz József, aki utóbb a Jáját igazgatta Sepsiszentgyörgyön. Engem főmérnök-ként neveztek ki ide 1975-ben. Az történt, hogy összevesztem a brassói Steagul Roșu teherautógyár igazgatóságával, új munkahelyet kerestem, és miniszteri megkeresésre vállaltam el a csavargyárit. Korábban ugyanis elintézttem Pakisztánban, hogy egy buszgyárat alapítsunk, amelyet román sasszékra szereltünk volna. Összebarátkoztam a pakisztáni hadsereg volt vezérkari főnökével, Ahmed Basir tábornokkal, aki az indiai–pakisztáni háborúban irányította a pakisztániakat, és tartalékba vonulása után kereskedni akart. Rendezett egy kiállítást is a román termékeknek, mi egy egész oszlopot vittünk ki, tizenhét tehergépkocsit, egy ARO terepjárót, egy autóbust. 1972-ben, a háború befejezése után. Elintéztük, hogy a pakisztáni hadseregnek szállíthassunk román tehergépkocsikat. Ennek a feltétele az lett volna azonban, hogy azokat Mercedes-motorokkal lássuk el, mert az általunk már gyártott MAN-motorokat még nem honosították Pakisztánban. Ott ugyan főleg az angol terméket becsülték, az aranynak számított, a németet elismerték ezüstfokozatúnak, a többire azt mondták, Russian, azaz sz...r.

– A Mercedes-motorokat be kellett volna hozni?

– Nem, volt az általam vezetett prototípusrészlegnek ötszáz Mercedes-motorja raktáron, exportból, persze. Ahogy megállapodtunk, rögtön faxoltam Pakisztánból, hogy azokat tartsák meg, mert jó üzletet köthe-tünk. Főmérnöke voltam a prototípusrészlegnek.

Nos, a nagy üzlet terve füstbe ment, mert a gyárigazgató közben másra használta a kérdéses motorokat, és ezt Jakabos Csaba nagyon zokon vette. Tegyük azonban egy kis kitérőt, kisült ugyanis, hogy narrátorunk politikai diszkriminációból kifolyólag csak megkésve és esti tagozaton tudta elvégezni a műszaki egyetemet.

MAGYARTALANÍTOTTAK

– Én 1957-ben elsőéves voltam a Kolozsvári Műszaki Egyetem gépészmérnöki karán, és a magyar forradalmat követő nagy magyartalanítási kampány során engem is kirúgtak, azokkal együtt, akinek valamilyen „szépséghibát” találtak a dossziéjában.

– Erre beiratkozott az estibe?

– Dehogya! Elmentem munkásnak. Nem fogadtak volna be sehova. A brassói teherautógyárban dolgoztam, és ott egy Bezrodnij nevű orosz igazgató vezette a technikumot. Kedvelte a magyarokat. Én jártam korábban Brassóban is iskolába, ismerős voltam ott, ezért mentem Brassóba, és beálltam melósnek a Steagul Roşuba. Közben Bezrodnij befogadott a technikumba. Cigányosan barna, kedves besszarábiai ember volt, aki nekünk, akiket innen-onnan kirúgtak a tisztogatások alkalmával, illetve akik nem jutottak be, ahova akartak, külön két osztályt alapított 1957. novemberében. Az én osztályomban például tizenkét magyar, tizennégy szász és három román járt. Közben melósként dolgoztam a szereldében, aztán áthelyeztek a prototípusrészlegre. Az volt a szerencsém, hogy jégkorongoztam, és a gyár jégkorongcsapatát az illető részleg vezetője istápolta. Elvégeztem a kétéves technikumot, és 1959-ben behívtak katonának. Azt már Kézdivásárhelyről, mert a megszorítások miatt nekünk, magyaroknak akkor már nem adtak brassói személyazonossági igazolványt.

Jegyezzük meg zárójelben: a városok iparosítását a román elem felerősítése céljával is kiaknázták a pártpolitika, emiatt személyazonossági igazolványt és ezzel állami lakáshoz jutási lehetőséget évtizedekig csak a messzi vidékről érkezettek kaphattak. Így románosodtak el az erdélyi városok tízhúsz év alatt. Erre a sorsra jutott a korábban magyar többségű Kolozsvár, Nagyvárad, Arad, Szatmárnémeti stb., utolsóként Marosvásárhely. A nemkívánatos kisebbségeket életemésztő mindennapos ingázásra ítélte e politika. Ami Brassót illeti, a II. világháború előtt a várost felerészben már magyarok lakták, s az ötvenes-hatvanas években a további székely beköltözést kívánták korlátozni az említett megszorítás révén.

AZ APÁK „BŰNEI”

– Kézdivásárhelyi illetőségű lévén, itt soroztak, innen hívtak be. Apám miatt munkaszolgálatra küldtek

– Milyen „bűne” volt az apukának?

– Neki sok. Első, hogy a magyar hadseregben tiszt volt. Három esztendeig fronton harcolt, s mivel megsebesült a Don-kanyarban, amíg felépült, vagy hat hónapon át egy zsidó munkaszolgálatos századot bízta rá. Emberségesen bánt velük, felöltöztette őket, mert még ruhájuk sem volt megfelelő. Azt is megtiltotta, hogy dolgozzanak, azt mondta, úgyis az oroszoknak marad. Amikor a háború után letartóztatták – a családot házkutatás ürügyén kirabolták –, és elvitték, a volt foglyok, a túlélők meghálálták neki a törődést. Küldött édesanyámnak egy levelet, amelyben megadta, kihez kell fordulni. Akkor a Román Kommunista Pártnak sok magyar zsidó vezetője volt. Édesapámat azonnal tisztázták, és munkahelyet is kapott, banktisztviselő lett. A bankot az ifjúkommunista Szőcs Jóska vezette, aki aztán vigyázott az öregre. Ő később főkönyvelő volt a csavargyárban. Rendes ember, mindig magas funkcióban, de azért némileg ellenzékben is a kommunista rendszerrel szemben, és jó magyar ember. Az apám sorsa mégis rosszra fordult. Bigott katolikus volt, mindig azt mondogta, őt a Jóisten hozta haza a Don-kanyarból, ahol százezrek pusztultak el. Szemében a vallás és a hit szent volt, rendesen járt templomba minden vasárnap. De ahelyett, hogy hátul ment volna le a Kantába, ő mindig a főtéren át érkezett, „tüntetett” – fogták rá a kommunista megfigyelők, akik az ablakból nézték. Íme, az öreg Jakabos, aki az állam pénzén él, hogyan tüntet a rendszer ellen! Ennek én ittam meg a levét. Azzal indokolták kirúgásomat az egyetemről, nem írtam bele az életrajzomba, hogy az apám a szovjet hadsereg ellen harcolt. De ha egyszer beleírtam, hogy a magyar hadsereg tagja volt ilyen és ilyen rangban!?

– Emiatt került a „lapátos katonák” közé is?

– Nem, azt hiszem, az apám vallásosságáért, a kézdivásárhelyi gazemberek machinációi következtében. 1959. szeptemberében bevonultam, és szerencsémre még azon év decemberében a munkaszolgálatos katonáskodást megszüntették.

– Három év kemény és kegyetlen „dombelhárítást” jelentett volna...

– Úgy van. Utána is dolgoztattak azért, majd egy Râmnicu Vâlcea-i

utász-hidász egységhez osztottak be, hidakat építettünk, de rendes katonaként, és 1961 decemberében szereltem le.

– Több mint két év után!

– Igen, mert közbejött az ún. kubai válság, a szovjet rakétatelepítés és a cirkusz a kelet-berlini fal miatt, három további hónappal megtoldották a szolgálatot Craiován, végül csak leszereltünk december 24-én, ahogy nálunk mondják, „karácsony szenvedéjén” értem haza, és január elején már a Steagul Roşuban folytattam a munkát.

– Az egyetem?

– Azt követően végeztem el hat év alatt az estiben 1968-ban. Akkor már műhelyfőnök voltam, mert már korábban besoroltak a nyolcas kategóriába, mester lettem, majd technikus és műhelyfőnök, mérnöki diplomával pedig kineveztek a prototípusrészleg vezetőjévé

Itt érünk vissza a pakisztáni megrendeléssel kapcsolatos bonyodalmakhoz és a kézdivásárhelyi visszatelepedéshez.

Ott tartottunk, hogy Jakabos Csaba mérnök, a brassói Steagul Roşu teherautógyár egyik vezetőjeként, közép-keleti kiküldetésében a román exportbővítés egy nagyobb szabású üzletének útját kívánta egyengetni, próbálkozása azonban kudarcba fulladt, s ezt nagyon zokon vette. Miért?

SZAKÍTÁS

– Szóval, a német Mercedes-motorok még raktáron voltak nálunk, amikor Pakisztánban a volt vezérkari főnöknek nyugodtan megígértem, hogy amint hazaérek, előkészítek számára húsz katonakocsit, és azokkal szerelem fel. Az üzemben ugyanis én foglalkoztam azzal, hogy a hadseregnek szánt teherautók mindenféle terep kívánalmainak megfeleljenek. A ma használtakat is tulajdonképpen az én csapatom tervezte és készítette elő. Ennek megfelelően csak nekem volt jogom például gépkocsival a katonai repülőterekre behajtani. Ott próbáltuk ki őket. Volt egy nagyon jó barátom, egy P. F. nevű ezredes, aki a hadsereg részéről a harckocsi- és autóparkért felelt...

– Szóval, megígérte a pakisztáninak, hogy a kocsikat Mercedes-motorokkal szerelik fel.

– Igen. De mire hazaértem, és neki akartam fogni: a motoroknak botlalt üthettem a nyomát! Trică vezérigazgató és Róth Tibi a felét felszerelte egy rakás, Nigériába küldendő teherautóra. (Azok különben ott rohadtak el a lagosi kikötőben, máig nem fizettek értük semmit.) A másik felét

pedig a vezérigazgató felajánlotta Ceaușescunak. Pénzt kívántak spórolni, és hogy ne kelljen angol Leyland-motorokat importálni kombájnuk számára, egy gyűlésen Trică felkínálta a 120 lóerős Mercedeseket, hogy jó pontot szerezzen magának. Én tehát az ígéretemet nem tudtam teljesíteni, nem is tértem vissza Pakisztánba. Összevesztem a gyárvezetőséggel, elmentem Bukarestbe egy évre, a minisztérium külkereskedelmi továbbképzésre küldött. Ott külföldi tanárok előadásait is hallgattuk. Mikor végeztem, Ion Avram gépipari miniszter Nagy Ferdinánd Kovászna megyei első titkárral egyetértésben, mivel itt rosszul mentek a dolgok, és rólam tudták, kézdivásárhelyi vagyok, és magyar, 1975. május elsejével kinevezett főmérnöknek a csavargyárba. Azzal jöttem, hogy egy évre elfogadom. Azóta eltelt 36 év.

MINŐSÉGI MUTATÓK

A szakítás utáni hazatérés talán azért bizonyult véglegesnek a szakember számára, mert itt közben komolyan veendő ipari negyedek hozott létre az óriásberuházásokba kezdett rendszer. A nemzeti jövedelemből felhalmozásra fordított 30–35 százalék rendkívüli zöldmezős beruházási lehetőségeket teremtett egy jó évtizeden át. A túlfeszített ütem később ütött vissza, akkor még, minden visszássága és ésszerűtlensége ellenére, felhajtóerőt gyakorolt a társadalomra, sok lerongyolódott, kiuzsorázott téteszből elvágyó, onnan menekülő ember számára évtizedekre megélhetést, sőt, növekvő életszínvonalat nyújtott például – bár nagy árat számított fel mindezt az időrabló ingázás, a kiszolgáltatottság megannyi más alfaja formájában. A csavargyár felfutása ezen belül is sikertörténetnek nevezhető.

– Témánk más, röviden mégis vázolná fel, mire vitte a gyár az ön közel harmincéves igazgatása alatt? Létszámok, teljesítmények...

– Mikor idekerültem, körülbelül ezer volt az alkalmazottak száma, ez 1989-ig felment 2850-re. Fel a termelés is, mégpedig ennél is nagyobb mértékben, volt kb. 200 tonna 1975-ben, és lett olyan 1500 tonna a nyolcvanas évek végére.

– A minőség az igazán fontos mutató.

– A legjobb kötőelemgyár volt Kelet-Európában. Fő bizonyítéka ennek, hogy amikor Cernavodán kanadai segítséggel Candu-reaktorokkal atomerőmű épült, mi kaptunk gyártási engedélyt az ottani beruházás számára. Amit nem tudtunk előállítani, mert hiányzott a technológiánk

hozzá, azt is csak tőlünk fogadták el. Ezért tartottam egy-egy minőségtanúsító mérnököt mind a brassói, mind a medgyesi, mind a bákói csavargyárban. Az ott gyártott pár darabot felülvizsgálta, azt átküldték hozzánk, és mi az itteni laborvizsgálat után állítottuk ki számára a minőségi tanúsítványt.

– A kanadai szakemberek tehát egyedül ezt fogadták el.

– Jártam is kinn, Kanadában, átvettük a Candutól saját minősítési rendszerüket – az ISO-rendszert (a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet előírásait) Európában még nem alkalmazták akkor –, mely rendkívüli technikai és bürokratikus munkát jelentett. Minden kimenő darabnak benne volt minden adata: anyagminőség, speciális tanúsítvány az acélgyártótól, a kölönraktári aláírás, mert minden gramm gyárba behozott vagy kivitt acélról külön nyilvántartást vezettünk. A raktárból kihozottat aláírás alatt átvették a termelőrészelegén, aláírta, aki feldolgozta, alá, aki kontrollálta stb., stb. Ezzel járt a Candu minőségtanúsítási rendszere.

TÚL NAGY VOLT ROMÁNIÁNAK

– Jelenti-e mindez, hogy a rendszerváltás idejére gyárunk már állta volna a minőségi versenyt a nyugati konkurenciával – ellentétben a többi gyengébb hazai kötőelemgyárral?

– Természetesen. Igaz, hogy az európai gyártás akkor már hanyatlott. Mi 1978-ban elkezdtük felfuttatni a kivitelt, volt hát részünk e hanyatlásban. Persze, ezt felfokozták a kínaiak, akiknek ezernél több csavargyárunk van, és a világot elárasztották dömpingáron olcsó csavarral, ami a tönk szélére juttatta az európai termelést. Mi maradt meg? Három speciális gyár Németországban, a Daimler, a Friedberg és a Fuchs, melyek kisebb mennyiségeket állítanak elő, de a mai európai építkezések szigorú standardjai szerint dolgoznak, és áll három nagy üzem Olaszországban, mert az olaszok kormánysegítséggel megvédték azokat. Az északi iparvidék védelmében termel a Fontana, ellátja az egész autóipart, ő vezette be minden egyes darab ellenőrzését külön kontrollgépekkel, termel az Agrati és a Vescovini is. Szegény Vescovini barátom meghalt, most a sógora vezeti az üzletet.

– Önök szállítottak nekik?

– Hogyne, én az egész európai iparág vezetőivel személyes ismeretségben vagyok.

– Előfordult, hogy ők az itteni terméket nyugati márkával adták el?

- Természetesen.
- Kihasználták nyilván, hogy itt kisebbek voltak az előállítási költségek
- Úgy van
- No de bizonyára sok magyar, orosz, lengyel stb. gyár is élt ezzel a lehetőséggel!

– Egyezünk meg: a KGST-ből (Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa)¹¹ egyedül mi exportáltunk. Ez köszönhető volt Ceaușescu különutas politizálásának a szocialista táboron, a KGST-n belül. Ő lefumigálta és kijátszotta a keleti blokkot. Ebbe beléptek aztán a Securitate által ellenőrzött és vezetett külkereskedelmi cégek. Mi részt vettünk a KGST-találkozókon, nagyokat vigyorogtunk nekik, és ittunk velük, de főleg a nyugatiakkal üzleteltünk. Én is szerveztem egyet Bálványoson, néptáncsal, mindennel a mai négycsillagos szállodában. De színjáték volt, mert főleg Nyugatra szállítottunk. Avram miniszter is arra törekedett, hogy gépeket és technológiát hozhasson be Nyugatról. Nagy ember, máig tisztelem, sokat tudott, szilágysági származású. Él, meg is látogatott. Nem üzletember, nyugdíjas, a forradalom után egy ideig külkereskedelmi attasé volt Moszkvában. Úgy hiszem, az uráli Szverdlovszkban végzett annak idején. Hozzáértő volt, Ceaușescuné váltotta le időnap előtt... Nos, gépeket hozatott be, főleg a golyóscsapágygyártást fejlesztették, mert az évente 150 millió dolláros bevételt eredményezett. Az alexandriai gyárat utóbb meg is vette az egyik akkori szállító. Szóval, mi egyazon ipari központhoz tartoztunk, és a PB (az RKP KB Politikai Bizottsága) határozata szerint az importot ipari központon belül kellett exporttal ellentételezni. Nekem akkor sikerült kompenzáció címén bevinnem ebbe a mi üzemünket. Tudni kell, a csavargár túl nagy volt Romániának, a mi technológiánkkal előállított termékeket nem tudta felvenni a román piac. Szükségünk volt az exportra, nem tudtunk volna nélküle megélni. Egy nagy teljesítményű gép beállítása igénybe vehetett két napot is, a belső megrendelésre pedig egy óra alatt legyárthatta, amit kértek. Szükség volt hát arra, hogy nagyobb sorozatokra állhassunk rá. Ezért igényeltük a kilépést az európai piacra. Ez volt a meglátásom, és ezért küzdöttem huszonöt csavargári évem alatt, huszonhárom és fél éven át vezérigazgatóként.

¹¹ Egyfajta szocialista „közöspiac” az akkori keleti blokk számára, az 1990-es években hullott szét.

SZOCIALISTA MALOMKÖVEK

Beszélgetésünkben itt rátértünk a visszahúzó gazdasági feltételek firtatására. Egy szocialista ipari nagyüzem országos politikai beágyazottságánál fogva merőben eltért egy mai cég felépítésétől és működési módjától. Olyan szociális szolgáltatási terheket varrhattak a nyakába, melyek termelésidegenek voltak, és jövedelmezőségét nagyban ronthatták.

– Ideadták a hőközpontot, az új lakótelepek, a fél város fűtéséről nekünk kellett gondoskodnunk. Nagy hiba volt, elvitte a gyár minden profitját. Mindig költenünk kellett rá, a sok ócska vezetékek miatt hatalmas hőveszteséggel működött. Nem tehattünk mást, lenyeltük, a lakossággal, főleg 1989 után, nem lehetett volna megfizettetni a reális árat. Melegítettük hát az utcákat, mint Svédországban, a vezetékek fölött mindig elolvadt a hó... Még egy nagy betegségben szenvedett a gyár: az autarchiában. Már a Ceaușescu-rendszerben kénytelenek voltunk mindenről magunk gondoskodni, mert nem voltak megfelelő gépgyárak az országban.

– Miből kellett önellátóaknak lenniük?

– Mindenből. Alkatrészellátás: kezdve az öntött pótalkatrészekről, melyekre szükségünk volt. Szerszámellátás: olyan szerszámműhelyünk volt, mint egy repülőgyárnak. A keményfémvágótól a menetfúróig mindent gyártanunk kellett. Karbantartás: olyan javítórészlegünk volt, mely nemcsak minket, az egész megyét ellátta szolgáltatásaival. Gépgyártás: gépeket állítottunk elő, Egyiptomban egész csavargyárat szereltünk fel házigépgyártásunk termékeivel. Az üzem tulajdonképpen négy-öt gyárból állt. Ami a hasznot mind elvitte. Aztán nekem is volt egy törekvésem: profitot nem utalunk át, nincs, miért átutalunk az államnak.

– A rendszerváltás után általánossá vált...

– Én azelőtt sem. Egyformán gondolkodtam, mert nem sokat változott a helyzet. A forradalomnak csúfolt fordulat után annyiban változtak ugyanis a dolgok, hogy megerősödött a Securitatenak és a hozzá tartozó Kovászna megyei „földalatti szervezetnek” – így neveztük egymás közt –, az ellenőrző szerepe. Engem már a régi rendszerben figyelemmel kísért, pedig megyei pártbizottsági tag is voltam, nagy nemzetgyűlési képviselő is. A gyár történetébe a rendszerváltás után még nagyobb súllyal kívánt beleszólni. Engem feljelentett Petre Roman miniszterelnöknél. Különben ő tette tönkre a román ipart, amikor egyből bevezette a szabad szomba-

tot, s a vezető tisztségekre választást íratott ki. Egy csomó jó igazgatót, csak azért, mert szigorúak voltak, menesztettek. Ami következett, ahhoz képest a kommunista káderpolitika komoly és körültekintő volt. Az aktivista és a szakember két külön csoportot képezett, nem akárki lehetett igazgató vagy főmérnök, miután a munkásigazgatók kora a hatvanas években lejárt.

– Önnel mi történt?

– Engem visszaválasztottak, megerősítettek a funkcióban. Ellenmozgalom? Létrehoztak egy zsebszakszervezetet, melyet valamikori párttitkárok vezettek, néhány fiatal mérnököt is maguk mellé állítottak. Ma ismert üzletemberek. Lehetek 140-en, de a többi kétezerrel szemben nem jutottak sokra. Megkezdjük a privatizációs előkészületeket.

VATTA VOLT A FÜLÉBEN

A kézdivásárhelyi csavargyár annyira kirakatüzemnek számított – és az nem kis előnyökkel járt –, hogy hírhedt munkalátogatásain maga a „Vezér” is nagy előszeretettel kereste fel. Jakabos Csaba korábban jó humorral mesélte el egy interjúban Kocsis Cecíliának, hogyan viselkedett a kondukátor, a tűzzel-vassal iparosító nagyfőnök egyik üzemplátogatása alkalmával. Legyen szabad egy pillanat erejéig felidézni e vezényelt hurrázástól harsogó korszak emlékét:

„– Érdekes történetek keringenek a városban Ceaușescu csavargyári látogatásaival kapcsolatosan.

– Arra gondol, amely szerint zöld olajfestékkel fújtuk be a bokrokat? Természetesen, nem igaz. Az viszont igen, hogy előtte napokig állt a gyár, folyt a készülődés a fogadására. Kétszer járt nálunk, igyekeztem folyton beszélni hozzá, hadd, ne jusson szóhoz. A látogatása végén vettem észre, hogy vatta volt a fülében. Mindenesetre mégiscsak jók voltak valamire ezek a »munkalátogatások«, egy darabig így jutottunk hozzá újabb pénzalapokhoz, Ceaușescura hivatkoztunk: az Elvtárs javasolta stb. Tudtuk, senki meg nem kérdezi tőle.”

Érdekes még az interjúban, amit az akkori szakik munkakultúrájáról, e „Janus-arcú” kérdésről mond volt vezérigazgatójuk: „Ilyen alacsony fizetések mellett nem is lehetett más a hozzáállás. Csak a jól megfizetett szakembertől lehet elvárni a teljesítményt. A munkások nagy többsége úgy jött be a második vagy harmadik váltásba, hogy egész nap kaszált vagy pityókát szedett. De azért jól dolgoztak, jól képzett szakemberek

voltak mind. Egy bizonyos fokig. Mert lehetőségük nem adódott a továbbfejlődésre. Azok, akik a sok leépítés után maradtak, megmérthettek volna bármelyik európai szaktársukkal. Nekik anyagi biztonságot kellett volna teremteni, mert úgy nem működik a dolog, hogy a műszakban pihenem ki a szénacsinalás fáradalmait.” (Székely Hírmondó, 2002. március 1–7.)

ELŐKÉSZÜLETEK

A csavargár termékeny külföldi partnerkapcsolatokat épített ki, termelése olyannyira exportorientált volt, hogy várható magánosítása határon túli érdeklődésre méltán tarthatott számot a leghitelesebb cégek részéről is.

Ennek tudatában a gyár vezetősége körültekintéssel látott hozzá az átmeneti előkészületekhez. A szabadpiaci belépésért egy volt szocialista üzemnek nyilván nem kis árat kellett fizetnie, ha azonban kapacitásait közben megőrizheti, és megkapaszkodhat a tőkés rend talajában, az általam fejében a nemzetközi tőkétől való függést érdemes lehetett volna vállalni. Helyi szinten több száz család, több ezer ember, a város lakossága negyedének a megélhetéséről volt szó, üzletileg pedig nem akármilyen ütőerőről. Tőkepiaci, gyártóképességi értékekről, működő és viszonylagos, de tényleges versenyképességű technológiáról. Nem csoda, hogy sok és sokféle érdekcsoport vetett rá szemet. Hogy végül egy svihák viszi el a pálmát, akinek a nyomában pusztulás és biztos romlás jár, a vezetők még csak nem is sejtették. De amire ők korábban támaszkodtak, és amitől az utolsó pillanatig függtek, az állami gépezet ebek harmincadjára jutott közben. Mintegy kivetközve önmagából és visszaélve jogosítványai-val, szabályosan elárulta és kijátszotta a középszintű irányítói struktúrát. Hogyan is történt?

A SZEMÉLYES KAPCSOLATOK TÖBBET ÉRNEK, MINT A PIACIAK

– Előnyük nem lehetett jelentéktelen: mivel kivitelre termeltek korábban is, ennek hasznát kellett volna látniuk a magánosításban. A kilencvenes évek elején, emlékszem, német meg más kereskedők rajzolták körül az üzemet...

Jakabos Csaba: A személyes kapcsolatok többet érnek, mint a piaciak, mert azok mindig tudnak piacot teremteni. Német és osztrák gyártók, de kereskedők is kapcsolatban álltak velünk, nem egy közülük barátom volt.

Mi történt termelésünkkel? 1990 után csökkent, mert a belföldi kereslet hatalmasan visszaesett, a külföldi azonban megmaradt. Abból éltünk 2000-ig. Közben megalapítottunk egy magyar céget, és elfoglaltuk az egész magyar piacot. Ma Magyarország a legnagyobb csavarkereskedő, ehhez mi segítettük hozzá. A mostani Iron Trade-nek Kézdin, melynél dolgozom, ötvenszázalékos tulajdonosa e magyar cég.

– A nyugati kapcsolatok hogyan alakultak?

– Nyugati terjeszkedésünk lassult. Közbejött néhány dolog. Az egyik a piaci kérdés. A piacot Kína nagyon durván és erőszakosan kezdte elfoglalni dömpingáron kínált termékeivel. A másik zavaró körülmény nálunk lépett fel: hanyatlott az acélgyártás és az acélellátás. Jött továbbá az energiaválság, rá a dollárválság. Az acélárak felmentek. Hol nem volt megfelelő acél, ha meg volt, de túl drágán adták. Erre hoztunk máshonnan, még Oroszországból is. Úgy ismertem meg az említett magyar fiatalembert, aki oroszul jól tudott. Később aztán csavarkereskedésre specializálódott. Ő importált nekünk az Urálon túlról acélt. A legjobb minőségű acél volt huszonöt évi csavargyári pályám alatt. Óriási előnye a hazaiakkal szemben, hogy tiszta volt, a csavargyártáshoz arra van szükség. A hazai vagy európai acél általában ócskavasból készül, ezért mindenféle más elem is belekerül, és ezek a csavargyártás fontos szakaszában, a hőkezeléskor nemkívánatos meglepetéseket okoznak. Vagy túl kemény, vagy túl puha, vagy túl törekeny lesz a termék a maradék anyagok miatt. Az oroszok viszont olyan ércből dolgoznak, mint például a magnyitogorszki, melynek hetvenszázalékos a vastartalma. Az arra szálló repülőknél kilendül az iránytűje az ottani föld alatti készletek miatt.

FORGÓTÓKE NÉLKÜL

– Keletről hoztak nyersanyagot, és a csavart Nyugaton értékesítették volna?

– Igen, de egy hatalmas pénzügyi hátrány nehéz helyzetbe hozott. Tőlünk a forgótókékat a bankokhoz központosították. A Petre Roman-kormány egyik legnagyobb bűne. A bankok privatizáltak, és egy év múlva saját pénzünk használatáért hetven-nyolcvan, majdnem százszázalékos kamatot fizettünk. Hitelezési határnak nevezték azt, amit mi termeltünk ki, ott tartottuk a bankban, s amit kamatra adtak kölcsön. Az acélt előre ki kellett fizetni, másképp nem lehetett hozzájutni. A leszállított áruért én külföldről három hónap elteltével kaptam meg az árát. Ez az európai

üzus. Ezt a három hónapot valahogy ki kellett húzni, ahhoz forgótőkét kellett a banktól igényelni, s arra nyolcvanszázalékos kamatot számítottak rá.

– Szorultságukból hogyan próbáltak meg kitörni?

– Sikerült bevonnunk a többi hazai csavargyárat is egy közös vállalkozásba, hogy legalább külföldön ne versenyezzünk egymással. Közös céget alapítottunk egy svájci vevőnkkel, aki elég biztos piacot tudott biztosítani. De a svájci piac nem nagy. Raktára volt Milánóban, az észak-olasz régió már többet igényelt. A bukaresti központ már megszűnt, és nem volt, amin keresztül exportálnunk. A közvetlen export veszélyes volt számunkra, főleg a Har–Kov-jelentés parlamenti vitája után minket a szekusok nagy gyanakvással figyeltek... Akkor, 1991-ben alapította meg a négy hazai csavargyár és a svájci Technobolt cég a Tehnoinvestet Bukarestben, és azon keresztül vittük ki a szállítmányokat. Sikerült úgy megegyeznie az acélgyártókkal, hogy devizában fizeti őket. Amit csak lehetett, mindent engedélyeztetett Bukarestben. Nekünk szállították az acélt előre, ő utólag devizában kifizette. Folyt a csere.

SZÉTHÚZÁS

– Az a bizonyos Vasilescu, akiről már írtunk?

– Igen, ő is. Muszáj volt, az ő neve jobban csengett, ugye, a mienknél. Aztán ő is, mint mindenki abban az időben, egyre inkább a saját érdekét tolta előtérbe. A Tehnoinvestnek az lett a veszte, hogy mindenki másfelé kezdett húzni. A többi csavargyár nem tartotta be tovább a megállapodásokat. Kezdetben úgy gondoltuk, ha a Tehnoinvest megerősödik, egyenként megvásárolja a csavargyákat, és kialakul egy erős vállalkozás, mely exportra termel. Kínában léteznek ma ilyen csoportok, holdingok, konszernek. Az egyéni érdekek ezt szétrombolták. Én kitarottam becsületesen, mint minden hülye magyar. A társak úgy hitték, ők jobban tudják. Vasilescunak hiába mondtam, szálljunk be az importba is. Ugyanis olcsó kínai facsavarokat stb., amit mi nem gyártottunk, kezdtek növekvő tételekben behozni Romániába. Akik akkor ezt kézbe kaparintották, ma milliárdosok. Nem hallgattak rám, hanem a Moulinex francia céggel háztartási gépeket hoztak be a megmaradt devizával, Bukarestben üzletet nyitottak, mely aztán bebukott. Óriási volt a konkurencia, nem bírták. Ezzel foglalkoztak, a csavarral kevésbé. Utóbb a kézdi gyárral még két közös vállalatot hoztunk létre, az egyik a GARO volt, mely

ma is él Kézdivásárhelyen, negyven embernek ad munkát és kenyeret. Szárnyasanyákat, csavarokat, pillangósokat gyárt, és 98 százalékbán ma is exportra termel. Jellemző: szerepelt egy 1992-es belbiztonsági anyagban, hogy úgymond külföldi érdekeket szolgálna... 1993-ban egy másikat is létrehoztunk a Gewaggal, amit a csavargyár magánosítása után átköltöztettek Marosvásárhelyre, és átadták a Şurub Trade-nek.

– Ennyi maradt mára a csavargyárból?

– Ennyi. Mindkettőt én alapítottam, rész tulajdona volt benne a csavargyárnak. Szerencsére, mielőtt Erdély Ede beugrott volna, az olasz kivásárolta a gyár részét, így a GARO ma is megvan. Az akkori Állami Vagyonalap engedélyével eladtuk azt a részt az olaszoknak.

MAGÁNOSÍTÁSI PUHATOLÓZÁSOK

A csavargyári privatizáció maga a legcsúfosabb csőd, iskolapéldája annak, hogyan nem szabad levezetni egy ilyen ügyletet. Láthattuk, hogyan jutott az üzem érdekvédelme ebek harmincadjára, hogyan marta szét az addig irányító intézményeket a közlő tulajdonváltás felszította önzés, hogyan gyengültek meg azok erkölcsileg és szervezetenként odáig menően, hogy már csak önös céljaik szolgálatát tartották szem előtt. E folyamatot azonban nemhogy visszafordítani, megállítani sem lehetett, elképesztő dolgok következnek: a javak elkótyavetyélése és a termelői, valamint a dolgozói érdekek lábbal tiprása. Jakabos Csaba azt állítja, voltak, akik utóbb szemrehányást tettek neki, amiért nem törekedett saját hasznára magánosítani a céget. Az illetők nyilván azt gondolják: jobb egy működő gyár egy kifosztott romhalmaznál. Ő arra hivatkozik, erkölcsi tartása nem engedte meg, hogy visszaéljen helyzetével.

– Én tudtam, állami alkalmazott vagyok, nem tehetem meg. Lehet, hiba volt, lehet, nem, részemről nem tartom annak. A magánosítást persze elő kellett készíteni. Ismerve a gyár világpiaci helyzetét, szerettem volna egy tőkeerős csoporthoz kapcsolni, mely biztosítja számára a piacot. Lett legyen az kereskedelmi vagy gyártásban érdekelt csoport. Az egyik lehetőség, a német iparhoz való kapcsolódás azért hiúsult meg, mert barátom, az egyik nagy cég vezetője, aki érdeklődést mutatott, rákban megbetegedett, és meghalt. Erről ennyit. A másik lehetőség kimondottan érdekes. Magyarországon jártamban megkeresett George Hemingway magyar származású amerikai üzletember, aki ott vendéglők tulajdonosa ma, és pártolja a művészeteket, mi több, a Honvéd futballcsapatot is megvette.

Amerikában pizzasütő hálózata van. Ő azt mondta, besegít, megveszi a gyárat. De rosszul kezdhetne, mert a bukaresti Állami Vagyonalapnál egy ideig hitegették. Mi történt, mi nem, amikor az első licitet kiírták, ajánlata két órával azután érkezett meg, hogy a versenytárgyalást befejezettnek nyilvánították. Azaz mivel nem jelentkezett úgymond senki, másodszori kiírásra adtak utasítást.

*

A határidőkkel el lehet játszózni, a pályázatokkal szintén, ehhez hasonló furcsa fejlemények még szerephez fognak jutni e szomorú történetben.

A magánosító ügynökségek, az állami vagyonalap központi szervei és megyei kirendeltségei körüli bonyodalmakról sokat írt a sajtó, egész antológiája állítható össze azoknak a módszereknek, amelyekkel az állami vagyon szétoosztogatása nem egy esetben szó szerinti fosztogatás formáját öltötte. Csavargyári történetünk folytatása némi bepillantást enged e machinációk, a versenytárgyalások megrendezésének világába.

MANIPULÁCIÓK

– Lekéste volna a határidőt?

– Ő tartotta velük a kapcsolatot, tőlük ismerte az időpontokat, s hazudtak neki. Ismeri a történetet? Egy fehér hajú „fiatalember” nagy bottal érkezik az unió székháza elé. Mit keres? Ő az igazságot! Jaj, azt itt hiába, menjen keletebbre. Budapesten kiáll a Gyurcsány-kormány idején az országház elé. Kérdik, mit akar. Ő az igazságot! Jaj, menjen tovább! – tanácsolják neki. Elér a bukaresti parlament elé. Mit keres? Én-e? A botomat! – feleli... Szóval, félrevezették.

– Hogyan készítették elő az első licitet?

– Nem tudom. Tőlünk lekérték a papírokat, és kiírták a versenytárgyalást. Az Állami Vagyonalap (ÁVA) megyei vezetője akkor már nem Rusu volt, hanem Preduț. (Őt a Romcereal kapcsán perelték be utóbb. Azt is Erdély szerezte meg, és kinevezte Preduțot igazgatónak.) Ő mint megyei ÁVA-igazgató tagja volt a csavargyár vezetőtanácsának is, együtt Sándor Katalinnal az Agrárbanktól, Vasilescuval a Tehnoinvesttől, voltam én, és még egy személy. Ahogy Preduț akkor ott mesélt, hozzászólt, még nem nézett ki ellenfélnek. Az ellenfelek akkor még Bukarestben voltak, akik rendkívül elfogultan viselkedtek. Itt visszatérnék Petre Romanra. Amikor ő még 1991-ben kormányfőként itt járt, az említett

„földalatti szervezet” úgy informálta, hogy a székelyek vissza fogják kapni a mezőt, erdőt, mindent, s „Nekünk mi marad? – kérdezték. – Nincs, amit örökölnünk. Legalább az ipar legyen a mienk, legalább azt mentsük meg” S vázolták, megvan a mód arra, hogyan tegyék rá a gyárakra a kezüket, kivéve három olyan vállalatot, melyet kemény, ellenséges igazgató irányít. Az egyik a csavargyár, a másik a szépmezői állami gazdaság Alsó-Háromszéken, a harmadik az uzoni szeszgyár. Utóbb utánajárással kiderítettem, hogyan került ez a három egység a privatizációs maffia érdeklődésének homlokterébe, hogyan vonta azt saját hatáskörébe, mert úgy vélte, három aranybányáról van szó. Mind a hármat Erdély Edének adták. Hozzáteszem: ő persze csak kisfiú, a háta mögött befolyásosabb személyek állnak. Egyszer „hibázott”, ült is egy évet. Azóta másokon keresztül vezeti a cégeit

– Nemrég adta hírül a sajtó, Brassóban új céget alapított.

– Ó, ez már a tizedik. Azt csinálta csavargyári részvényeivel is, átadta más cégnek, onnan egy harmadiknak, és így tovább, míg az utolsó már jóhiszemű vevőnek volt minősíthető. No de visszatérve: ezek akkor kihúzták a cinkust többek közt rám is.

UTOLSÓ FELVONÁS

– Jött a privatizáció utolsó felvonása, az 1999-es kiírás, melyre sikerült meggyőzőnöm Európa egyik legnagyobb szakcégének elnökét, aki a kontinens csavargyárosai szövetségének is elnöke, Enio Fontanát. Amikor 1998-ban meglátogattam, akkor vett kézhez egy 500 millió dolláros uniós kölcsönt rekonstrukcióra. Nagyonbízott segélyből állt, hogy hőkezelő részlegét a lehető legkorszerűbbé tehesse. Pedig az olyan modern volt már akkor, hogy a mienk az övé mellett őskorinak számított.

– Hogy állja a kínaiakkal a versenyt?

– Erről van szó. Ő állja is, az európai gépkocsi iparnak ő szállítja a csavarokat. Én elhoztam Kézdire, megnézte, tetszett neki. Volt egy Bigbolt nevű gyára Olaszországban, mely a nagy kovácsolt, harminc milliméternél nagyobb átmérőjű szériákat és az egyedi, rövid sorozatokat állította elő. Ma is nagyon keresett cikk, tőlem is rengeteget kérnek, nincs hozzá gyártó Romániában. Nos, azt ide akartuk telepíteni. Átálltunk volna arra a termékre. Munkaigényesebb, de megéri. Nos, Enio eljött. Én – úgy lehet, hibám, butaságom –, hogy ne legyen egyedül, szoltam Predutnak, ki van itt. Jöve! – felelte. Enio Fontanával aztán megtár-

gyaltuk az egész dolgot, hogyan vesz részt a liciten. A könyvelési érték 18 milliárd lej volt, a valódi sokkal több. Gépparkunk 530 gépből állt, köztük olyan is, amit kétmillió dollárért vásároltunk. Önműködő svájci présgépek!... Szóval, a gyárban óriási lehetőségek rejtettek. Preduț azt tanácsolta neki – én, hülye, fordítottam –, hogy ne vegyen részt a következő meneten, melyet a régi törvény alapján hirdettek meg, mert nem fog senki jelentkezni, ugyanis 68 milliárdot kért érte akkor a központi ÁVA. Azelőtt jelent meg az új magánosítási törvény, mely a húszmilliárd alatti értékek eladását a megyei ÁVÁ-kra ruházta át. Mi, mondta Preduț, vállaljuk, nem aktualizáljuk a könyvelési értéket, ő kiír egy új licitet a saját jogkörében, és 18 milliárdért odaadja, tehát a harmadáért annak, ami éppen fennforgott. S ezzel elhülyítette Fontanát, aki azzal ment el, hogy augusztusban még megbeszéljük. Ama hónap 15-re volt kiírva a versenytárgyalás. Elmentem én is szabadságra, gondok voltak a szívemmel stb. A gyárért nem izgultam, ha megveszi az olasz, lesz piac, lesz jövő. Tisztázódni látszott a fűtőház dolga is, a város tervezte, hogy leállítja, és megszabadulunk ettől a tehertől. Szabadságon voltam, nem is érdeklődtem a licit felől. Hát egyszer szeptember elején hallom, hogy mégis volt jelentkező, aki egy órával a zárás előtt benyújtotta ajánlatát, és azt elfogadták. És szeptember valahányadikán behajtott egy pasas Mercedesszel az udvarra, és hosszú bőrkabátban megjelent a irodámban. Erdély Ede volt.

SEMMIÉRT

– Mennyiért kapta meg?

– Semmiért. Máig nem fizette ki. Utólag tudtam meg – már nyugdíjas voltam –, kölcsönként folyósított neki az Román Kereskedelmi Bank két és fél milliárd lejt, melyből kifizette az előleget. Azóta sem adta vissza különben. A háta mögött állók közt ott egy bukaresti polgár, aki a minisztériumunkban dolgozott, és utóbb az ÁVA-nál nyert magas beosztást. Az tagja volt a Kereskedelmi Bank igazgatótanácsának, és elintézte, hogy kölcsönt kapjon. Persze, törvényellenes volt állami banktól állami vállalat privatizálásához kölcsönt folyósítani és felvenni, de megtörtént. Nos, én szeptemberben már mit tehettem volna? Meg kellett várnom, amíg mindent átadhatok. Mikor kezemben volt a papír, hogy mindennel elszámoltam, ennyi és ennyi vagyonnal, ennyi bevétellel és ennyi tartozással, s azt mindenki aláírta, 2000. január 30-án szépen eljöttem, és azóta be sem

tettem a lábam a csavargárba. Ahogyan azt tönkretették, nincs szavam rá. Még a fáimat is mind kivágták, gyönyörű fenyőfám volt a bejáratnál, én ültettem, rózsák, minden. Szóval, 25 éven át a szívem csücske volt az az üzem!... Én reggeltől estig ott tartózkodtam, lehet, az egyetlen fiam is annak lett az áldozata, hogy nem foglalkoztam vele eleget. Huszonöt évemet áldoztam azért, hogy egy hozzá nem értő pancser két év alatt bebuktassa.

UTOLSÓ UTÁNI FELVONÁS

Jakobos szerint külön tanulmányt érdemelne, hogyan vitték csődbe a csavargyárat.

– Először azt feltételezte, én úgy szállítottam külföldnek, hogy magam is sápot kaptam érte. Emiatt leállította az exportot, és nem volt, aki felvilágosítsa: azt nem szabad tenni, mert a vevő azonnal elfordul, és visszaszerezni nem lehet

– De hát hol adott akkor el?

– Abszurdum, ugye. Azt hitte, ezzel megszorítja a külföldieket, és magasabb árat kap. Arra számított, legalább tíz százalékot én zsebeltem be, és azt ő rá tudja tétetni. Nos, szóba sem álltak vele. Nemzetközi áron kereskedtünk, azok tiszták voltak, elvétett feltételezés volt, kirőhögtek. Kisebb vevők még egy darabig jöttek, aztán azok is elmaradtak. Így buktatta meg a csavargyárat. Utóbb mindent eladott.

– De hát a privatizációs szerződésben kötelezettségeket kellett vállalnia! Azok miben álltak?

– Ki ellenőrizte és kérte számon azokat? De aláírta, hogy öt évig folytatja a gyártást ugyanarra szakosodva, hogy befektet stb. A „befektetés” úgy folyt, hogy cégeinek számlákat adott az általunk már elvégzett munkálatokra, például a szerszámműhely tetőzetének szigetelésére. És ehhez hasonlók

– Az alkalmazottak megtartása?

– 1300-an voltak akkor. Nem emlékszem, mennyi ideig kellett a munkahelyeket fenntartani. De megfelelkeztem egy fontos dologról. A Magánvagyon Alapnak 33 százalék jutott a részvényekből, s nekünk sikerült megállapodnunk a SIF Transilvaniával még korábban, hogy azt eladja nekünk. Minden csavargyári dolgozó vásárolhatott részvényt. Köztük én is, kölcsönt vettem fel a Dacia Felix Banktól még 1997-ben, és részletekben visszafizettem.

FELMÉRHETETLEN KÁR

E 33 százaléknyi, ún. kisérvényes birtokában lévő tulajdonrész soráról a sajtó beszámolt az évek során, nemegyszer az egyesületet vezető Ráduly-Baka Lajos tollából

– A sok ellentmondó tudósításból nekem úgy tűnik, önök alulmaradtak.

– A pert megnyertük! Csak nem tudjuk végrehajtani, sok pénzbe kerülne, és mert a megyében és másutt rengeteg a kulcspozícióban lévő olyan ember, aki abban nem érdekelt. Törvénytelen telekkönyvi átírások történtek, az összes alapfokon hozott bírósági ítélet mind minket marasztalt el, s e szövevényen akadt el a dolog, a mienk, de a szeszgyáré is

– De mit ítélt meg önöknek? Kárpótlást?

– Nem, vissza kellene állítani mindent úgy, ahogy volt. A gyárat.

– De ha mindent eladtak már belőle?

– Igen, de ha átvehetnénk a gyárat, tovább lehetne perelni a román államot, és – elmenve egészen a nemzetközi bíróságig – elérni, hogy a 33 százalékért kárpótlást kapjunk. Az államtól, mely elnézte, megengedte, nem akadályozta meg a rablást. Noha törvényszékieleg leállították a gépek elhordását, szombatonként és vasárnaponként azokat mégis elszállították, és eladták ócskavasként.

– Olvasom, hogy a város is végrehajtó útján vasalná be az adóhátralékot. Emiatt egyesületük szembekerült az önkormányzattal is.

– Tíz évig nem foglalkoztak vele, most szerintem megegyeztek, ha eladják az ingatlant, abból jut az adóra is

Eddig a beszélgetés. Az egyesületnek több tucat pere folyik pillanatnyilag szerte Romániában, s hogy mikor lesz a harcnak vége, nem tudná senki megjósolni. A jogerős ítéletnek, mely az eredeti helyzet visszaállítására és visszaszolgáltatásra kötelezi a többségi tulajdonost, nem tudnak érvényt szerezni. Közben telekrészeket is eladott, ettől még kuszább és kibogozhatatlanabb lett az ügy. S mivel az üzemi volt irattár anyaga hozzáférhetetlen, mindennek a tetejében sok károsult egykori alkalmazott nyugdíjügyét sem tudja rendezni.

A kártétel úgyszólván felmérhetetlen.

2010. január-februárjában

BETONRENGETEG AZ OLT PARTJÁN

(HÁZGYÁR)

Nem tudom, van-e vállalat, mely a sepsiszentgyörgyi városképen mélyebb nyomokat hagyott volna, mint az egykori házgyár. Az ipari negyed hátsó fertályában működő egység nem is olyan régen valósággal ontotta az összeszerelhető panelokat, amiket nálunk inkább előre gyártott tömbházelemeknek nevezett a sajtó. A korabeli politikai kurzus ízlésének és normáinak megfelelő termékekből olyan lakótelepek jöttek létre, melyek még hosszú ideig rányomják bélyegüket a város arculatára. A kor hatalmasai egyúttal egy évszázadosan nagyon lassú fejlődésű településre olyan drasztikus urbanizációs ugrást erőltettek rá, melynek következményeit lakossága még hosszú ideig érezni fogja.

BETON BETON HÁTÁN

No de milyen élet folyt a házgyárban és mi történt vele az azóta lefolyt két évtized alatt? Fülöp Kálmán építésmérnök pályája összefonódott a vállalattal.

Pár szót alanyunkról: az aranyosrákosi születésű fiú Kolozsvár legjobb iskolájában érettségizett, ott szerzett mérnöki oklevelet és 1975-ben a Kovászna megyei építési Vállalatot választotta a kor úzusa szerinti állami kihelyezéskor, ahol azóta is dogozik, tavalyi nyugdíjba menetele után vállalva a műszaki igazgatói állást az utódcéggént létrejött Consic RT-nél.

– Ezek szerint megélte, hogy a valamikori kisváros betonrengeteggel lett bekerítve. Személyes emlékem: 1968-as első látogatásomkor zöld mezőkön át jöttem be a vasútállomásra a tulajdonképpeni Sepsiszentgyörgyre, ahol a mai Olt negyed tömbjei magasodnak..

– Pontosan, a mai villanyrendőrtől innen régi benzinkút állt, s odáig tartott tulajdonképpen a beépített terület. A régi kis vashídon közlekedtünk, utána épült minden, az Állomás negyed sem létezett az Olt balpartján, egy nagy gödör rátongott a mai műanyaggyár helyén, ahonnan a téglavető cigányok az agyagot kaparták s pár putri. Lennebb az ipari zóna már épült, megvolt a Jájá, a bútorgyár és mások, az építővállalat a későbbi házgyár telepén szintén, de a mai épületeknek csak a fele. Mindenki autóbusszal járt ki oda, s fél óra is ráment, míg a keskeny régi hídon át kiértünk a munkahelyünkre csúcsforgalom idején. Központi irodáink a mai tervezőintézet, illetve a Consic Hotel helyén működtek.

– A házgyár kicsiben már létezett. A magát fáraónak képzelő pártfőtitkár betonba kívánta önteni öröknek hitt dicsőségét. Mit építettek épp akkoriban?

–1975-ben a Csíki negyed harmadik komfortfokozatú tömbjei számára gyártottuk az elemeket. De a házgyári rész még kicsi volt, egy kecskedarú alatt készültek ezek a panelok a szabadban. Az első csarnokokat közvetlen utána, 1975 decemberében adták át, de a házgyár fejlesztése 1980-ig tartott és egészen a kilencvenes évek elejéig működött.

Ilyen rövid idő alatt ilyen drasztikus hatást elérni valóságos rekord. Még ne minősítsük azonban, nézzünk inkább a dolgok mélyére.

HÁROMEZER LAKÁS EGY ÉVBEN

A házgyár a megyei építővállalat (IJCM) – lakásépítésre, csatornázásra, útépítésre stb. specializálódott cég volt, az ipari építkezéseket brassói központú másik cég végezte – részlegeként jött létre a terelőút melletti gyártelepen, az ott dolgozó 500 alkalmazott felét foglalkoztatta. Közbevetőleg megjegyezzük, az anyacég méretei hatalmasak voltak és több ezer embernek nyújtottak munkát, magába foglalt ugyanis az említetten kívül négy megyeszékhelyi építőtelepet, továbbá azok társait Kézdin, Baróton, Kovásznán és Bodzafordulón. Az erőltetett iparosítás és városépítés korának tipikusan felduzzasztott, a szocializmus gazdaság szerkezetébe és felépítésébe illeszkedő vállalat volt. Ezen belül a házgyár is feszített ütemben termelt.

– A környéken a csíkszeredai házgyár volt még ekkora, a brassói jóval nagyobb. Mi minden egyebet is előállítottunk, asztalosaink ajtót, ablakot, mások fémkonfekciót. A víz és gázszerelést mi végeztük részben nálunk készült hozzávalókból. A legnagyobb kapacitás idején hat lakrészt gyártottunk le egy nap. Megtörtént, emlékszem, hogy egy évben elértük a háromezer lakást, melyeket a megye több településén szereltek különben össze. Ez a kétszázvalahány ember minden idejét és erejét felemésztette, három váltásban folyt a munka. Két betonkeverőnk közül az egyik a házgyárat szolgálta ki, a másik a csúszózsalus eljárással épülő telepeket. Szemerján és az állomásnál már húzták fel a torony és pengeházakat, azoknál ezt az eljárást alkalmazták.

– Sepsiszentgyörgy „betonbölcsőjét” mindenképp itt ringatták. Háromezer lakás tízezernél több ember le- és betelepítését tette lehetővé egyetlen évben. Nem titok, hogy e mögött milyen állampolitikai vezérelv

húzódott meg. De e módszer maga azóta kiment a „divatból”. Vajon meddig bírják még és mennyire biztonságosak ma ezek a házak?

– Kiment a „divatból”, de akkor korszerűnek számított, az egész országban építettek ilyen típusú tömbházakat. Szerintem még sokáig bírni fogják, noha egyesek jobban, mások kevésbé nevezhetők sikerültnek. A földrengésekre nem mindenik reagált megfelelően. Megjegyzem, a panelházak sokkal jobban vizsgáztak. Az ugyanis olyan skatulyaszerűség, annyira össze van fogva, hegesztve, hogy egyben mozog, ha mozog és nem viseli meg annyira a földrengés. Persze, ha rendesen vitelezték ki.

MINŐSÉG ÉS MENNYISÉG

– Apropos, kivitelezés. Köztudott volt, hogy a cementfelhasználási normák változtak, azokat mintha párhatározattal szabályozták volna... Itt még esztétikai, komfort és egyéb szempontok is szóba jöhetnének. Nem volt-e elhibázott az egész? Van-e jövője a panelháznak?

– Nincs, mert hideg. Másképp kellett volna elgondolni, de akkor ez volt az egyedüli változat. A cementfelhasználás normatíváit betartottuk. A legnagyobb hiba abban volt, hogy nem számoltak az energiaárak változásával. Abban az időben a gáz, villany, fűtő- és üzemanyag nagyon olcsó volt s nem számoltak azzal, mi lesz, ha megdrágulnak. Ha volt valakinek, mondjuk, 2500 lej fizetése, abból akkor fűtésre télen ha 150 lejt kellett fordítania. Tehát nagyon keveset. Nem is érdekelt senkit, hogy az a ház tökéletesen legyen kivitelezve. Benne meleg volt, alig került valamibe, a villanyra se ment rá 50-60 lejnél több. Tehát alig a bér 10 %-a, míg ma az átlagbér fele is rámehet. Annyira megdrágult az energia, hogy az építkezésben is újat kell kitalálni, nagyon jól szigetelt házakat kell építeni, melyek kevés energiát emésztjenek fel. Nem is tudok arról, hogy működne házgyár az országban, bár előre gyártott betongerendákat, nyílászárókat, oszlopokat ma is állítanak elő, a Kaufland üzletlánc épp ilyenekből épít az Oltmező utcában.

– Én is panelban lakom. Nincs két párhuzamos vonal a lakásban.

– A mai minőséget akkor nem követelték meg. A mennyiség volt a fő, azt kérték. A szilárdságot, tartósságot megkövetelték, az ember a szabadságával játszott, ha abban hibázott. De az emberek sem adtak annyit a szépre, mint ma.

– Az állam építtetett, ő szabta meg azt is, mi a szép. Miként azt is, hogy az ún. tudományos táplálkozás miből áll. Ezért éhezünk. Nem hiszem,

hogy az emberek nem vártak volna el többet. Az építetők nem vették a klímát se figyelembe, arról nem is beszélve, hogy a lapos tetejű blokkok itt mennyire célszerűtlenek.

– Valóban, ezeket a házakat nem nekünk tervezték, hanem olyan térségeknek, ahol az éghajlat szelídebb. Mert itt is tíz centis üvegvattát tettünk szigetelésként a falba, akárcsak Bukarestben, csak hogy itt az nem volt elegendő. Emiatt a lakások télen hidegek, nyáron melegek voltak, s ahogy a fűtésgondok megjelentek, a helyzet súlyosbodott. A tervezők keze meg volt kötve. Persze, hogy nem lett volna szabad a minőség rovására építkezni.

A MUNKA RABJAI

A megyei kőművestársadalom különben alighanem túlnyomórészt magyarokból állt, mindenképp alátámasztja ezt az is, hogy a házgárban az alkalmazottak „95 %-a székely volt” – állítja Fülöp Kálmán. Emlékszünk, a nagy építkezések sok székelynek tették lehetővé a hazatérést az ország legkülönbélebb sarkában fekvő építőtelepekről, ezerszám tódultak haza, sokan épp Bukarestből, miként Beke György is észlelte riportjaiban. Fülöp úr kászoniakat, Udvarhely vidékieket is említ, akik itt telepedtek le, kaptak lakást a maguk által építettből. No de hogyan alakult a házgári élet a későbbiekben?

– Teljes kapacitását a gyár 1979–80-ra érte el, talán 1983–84-ben volt egy visszaesés, utána megint felpörgették. Panelből főleg, a magasabban fekvő Bozdafordulót kivéve, ahol inkább téglából építkeztek, mindenütt a panelt kérték. Kovásznán a szállodákat is mi húztuk fel.

Fülöp úr nem tagadja, hogy pazarlóbb jellegű volt a gazdálkodás, de hát ez a dolgok természetében rejlett akkor. Minőség és mennyiség viszonyának egy szubjektív, erkölcsi vonatkozására vet fényt, amit emlékeiből felidéz arról, hogy a munkaerővel, az emberi étellel folyt a legnagyobb pazarlás:

– Télen is kellett, de lehetett is dolgozni. Sok energiát fordítottunk arra télen, hogy a falakat kiszárítsuk. Két hatalmas kazán nyújtotta a gázt a fűtéshez, szárításhoz. Azt az energiafelhasználási számlát ma állni nem tudná egy cég sem! Egy nap beöntötték a falat, másnap már vitték és szerelték be. Milyen volt a hangulat? Hát minden vasárnap dolgozni kellett. Három műszakban ontottuk a panelokat. Amelyik váltás délelőtti volt, annak vasárnap is be kellett jönnie. Mi, vezetők, dettó. Nemhogy szabad

szombat, de vasárnap is alig volt a nyolcvanas években. Nagyon fárasztó volt. Szabadidő semmi, az ünnepeken se, mert akkor felvonulni vittek. Nem csoda, hogy a rendszerváltáskor nagy volt a forrongás. Mi az ipari zónában a Jájá és az IMASA nagy tömegeinek befolyása alá kerültünk. Onnan indult a hullám be a pártszékház, a későbbi prefektúra elé. Részt is vettünk mindenikben 1989. december 22-én és később is. Az emberek beteltek a nyomorral, háborogtak minden régi ellen, követelték az újat. Hosszú ideig tartott a Ceausescu korszak, a nélkülözés. Abban nőttünk fel, ugye, hogy valamiért mindig sorban kellett állni. S akkor délután, amikor a gyerekeknek tanulnia kellett volna, elvették a villanyt...

*

A házgyár végül 1992-ig működött, de már csak a korábban elkezdett épületek befejezésén, utóbb pedig teljesen leállt. A fentiekből ítélve, örökre. Munkásai szétszéledtek, nyugdíjba mentek. A száz alkalmazottal dolgozó utódcég mai vezérigazgatója, Tulit Zsombor szerint: a telep ideális helye lenne egy ipari parknak. Ma, bár raktárai részben bérbe vannak adva, kihasználatlansága valóban leverő.

A TÚLFEJLESZTÉS ÁTKA

(LENGYÁR)

Többszörösen indokolt az általános nosztalgia, melyet tárgyul választott gyárunk ébreszt. A „kicsi magyar világban” alapított valamikori rétyi lengyár különleges jelentőségét új megvilágításba helyezi Tóth-Bartos András minapi tanulmánya. (Háromszék vármegye gazdaságának fejlesztésére tett próbálkozások 1940–1944 között. Transindex, Adatbank)

MÁS MODELL

Megtudjuk belőle, az akkori magyar hatóságok többek közt nagyszabású, mezőgazdaságra alapozó iparfejlesztési terveket is kidolgoztak, melyeknek – bár elvileg máig tanulságosak – a világháborús mostoha körülmények nem kedveztek, „a szélesebb körű projektek (...) még a tervezés fázisában vagy félúton megfeneklettek. A nagyobb beruházást igénylő üzemek (pl. a szesz-, a lenfeldolgozó, illetve az üveggyár) közül egyedül a rétyi lenfeltáró üzem készült el és nyitotta meg kapuit” – írja a szerző a Keleti Újság korabeli számára hivatkozva. A dolgozattól megtudjuk azt is, gondoskodtak arról, hogy az üzemet lentermesztő szövetkezetek lássák el nyersanyaggal.

Ehhez kapcsolható dr. Nagy Lajos Réty című monográfiájából (Médium Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2005) ama értesülés, mely szerint a lenfeldolgozót és -fonodát a Hangya Szövetkezet építette, s hogy a tulajdonképpeni termelés már csak a háború után indult be, mégpedig a sepsiszentgyörgyi szövőgyár támogatásával.

Látható ennyiből is, hogy a rétyi lengyár sajátos, a helyi viszonyokhoz nagymértékben alkalmazkodó modellt képviselt volna, s ilyen értelemben kezdetei mai viszonyok közt is mintául szolgálhatnak. Utóbb persze belekerült, belekényszerült a román állami ipar sodrába, mely eltérítette eredetileg tervezett pályájától, ráadásul utóbb – ezt már végleg nem érdekelte meg – osztoznia kellett annak dicstelen bukásában is.

A lengyári privatizációra szűkítve a témát, annak előzményeiről és következményeiről Tamás Dénes agrármérnök, volt igazgató emlékeinek felidézésével számolunk be az alábbiakban.

JÓL FIZETETT

Tamás Dénes a Fehér megyei Magyarkapud szülötte. A Maros bal partján fekvő település vegyes lakosságú, szép kilátás nyílik onnan a Torockói-havasokra. A környéket ma már a Béli és Mihálczy bárók által

betelepített románság uralja. A kolozsvári agronómiáról kikerülve a fiatal mérnök a Székelyföldet választotta, előbb Rétyen állattenyésztési farmvezető, majd főmérnök a térségben, ahol persze lent is termesztettek.

– 1978 kitűnő év volt a len számára, nagyon bő a termés, a keresztút tájékán mindenki, az előljárók is megcsodálták, milyen szépek a lenvetések. Kinevezésem ezzel is kapcsolatba hozható. Hogy alkalmas-e erre a kultúrára a vidék? Nagyon. A pityóka, a cukorrépa és a gabonafélék mellett persze. A háború után fonoda is működött Rétyen, azonban azt a textilművek leszerelte, s maradt a len elsődleges feldolgozása. Tehát a magtermesztés, az áztatás, a feldolgozás, melyből a csepű és a szál származott, s amit a szövődék felé értékesítettünk. Az irányított gazdaságpolitika korában a rétyi lengyár a gyergyószentmiklósi fonodával tartott fenn kereskedelmi kapcsolatot, továbbá a havasalföldi Pucioására, a Bukarest melletti Balotești-re és az észak-moldvai Piatra Neamț-i gyárnak szállította a nyersanyagot. Volt is elég vita a nyersanyag miatt. Elégge elravaszodtak a szövődék, ha kellett, ha nem, kifogásolták a minőséget, s mindig többletet kellett juttatnunk a csepűből vagy lenszálból, hogy a veszteséget kompenzáljuk. Ők diktáltak, persze. Hol termett meg a len? A megyebeli térségekben kezdetben az ittenieken kívül nem is volt más beszállítónk. Viszonylag sok lengyár működött az országban, tájainkon Gyergyóalfaluban, Makkfalván, Székelykeresztúron, Bethlenben len- és kendergyár, továbbá Nagykárolyban, legalább három Moldvában és még Mangalián is. Érdekes, ott öntözéses körülmények közt termesztették. Nálunk anélkül is megtermett, klímánk és a talaj optimális feltételeket kínált neki. Kézdi környéke is megfelelt volna, de ott az utasításokat ki játszották, hogy burgonyából termesztessenek többet. Habár a len korábban és jól fizetett, ahogy beszállították, a térségek egy hónapon belül kapták a pénzt. A lent mi gubóztuk le, kicsépeztük úgymond, tisztítottuk, a térségek tőlünk kapták a vetőmagot.

A NAGYZÁSI HÓBORT DÜHÖNGÉSE

– Abban az évben, amikor kineveztek igazgatónak, mint említettem, kiugróan jó volt a termés. Emlékszem, mintegy 21 000 tonna állt a lerakatban is, melyből rengeteg tönkrement, mert kint szárították únkaszalyban, s a sok eső miatt elrothadt. Nem volt könnyű dolgom, nagyon figyeltünk átvételkor, hogy ne a gyökereken maradt földet fizessük meg. Hányan dolgoztak benn? Réty községből legalább 180-an, a létszám

felment 230-ra is egy időben. Szakmunkának számított, voltak lenáztatók például, és megszabott hőfokon, technológia szerint végezték a munkát tavasztól ősziig. Laboránsok ellenőrizték a dolgot. Ha túlázott, veszített a szakítószilárdságából. Másik vonalon legubózták, a magot tisztították, zsákolták, bekerült a raktárba. A legubózott szalmát újra kaszalyba kellett rakni, hogy nyáron át legyen miből dolgozni. Persze, ha többéves anyagból dolgoztunk, nagyobb volt a veszteség. A már kiázott és megszáradt szalmát csűrökben tároltuk, a valamikori nagygazdáktól béreltük. Utóbb bővítették az üzemet, és hátul két hatalmas tárolót építettek. A bővítés jórészt én vezettem le. Azelőtt a kapacitás nagyjából megfelelt a megyei igényeknek, ideális méret volt. A túl ambiciózus, aránytalan fejlesztési tervekkel az egyensúlyt sikerült felborítani, a hétezer tonnás kapacitást felemelték 21 000 fölé, miközben a megye a legjobb évben sem tudott 11 000-nél többet előállítani. Nem beszélve arról, hogy milyen silány másolatok készültek a belga feldolgozógépekről, ezeket a segesvári Nicovola gyártotta. Legalább három évig mindig alakítani kellett rajtuk, amíg valahogy bejártattuk. A rendes bejáratás nem tarthat annyi ideig! Majdnem le kellett volna már írni őket, és mi még mindig, akadozva bár, de működtettük őket. Közben én elkerültem onnan.

– Miért?

– Nem tudtuk a tervet teljesíteni. Úgy hitték, igazgatócserével megoldható. Másodszor 1988-ban majdnem erőszakkal neveztek ki, ellenkeztem, amíg lehetett, mígnem a feleségemet akarták helyettem odatenni. Nagy huzavona után belementem. Négy igazgató váltotta közben egymást! Aztán ott dolgoztam 1990. október elsejéig, amíg a számomra sokkal megfelelőbb növényvédelmi igazgatósághoz fel nem vettek.

LEJTMENETBEN

A forradalom éve mozgalmas volt a gyárban, de a termelés nem sok hasznát látta.

– Zűrzavaros napok jöttek, nem dolgozott senki vagy három hétig. Kinn aludtam a gyárban, csak átöltözni mentem haza. Nagyon meglazult a fegyelem. Jött a Boni Bon- és a Topitop-időszak, kezdték behozni külföldről a nyugati csecsebecsüket, melyekkel úgy elbűvölték a népet, mint Kolumbuszék az indiánokat üveggyöngyökkel. Meglódultak a lengyártól is a fiatalok, utaztak külföldre, nehéz volt rendet tartani. Pedig 1988-tól már az ország harmadik üzeme lettünk, kezdtünk belezökkenni a ke-

rékvágásba. De ha korábban a sok kínlódás után volt némi elégtételelem, akkor már azt éreztem: nem megy tovább. Nem érhettem be félmegoldásokkal, versenyvizsgával áthelyezkedtem, tulajdonképpen eredetileg a növényvédelemre szakosodtam. Azelőtt az ember persze nem választhatott, kihelyeztek kérdés nélkül.

– Mi történt utóbb a gyárban?

– A birtokviszonyok kezdtek megváltozni. Első évben nem béreltünk földet, utóbb meg az újjgazdák nem termesztettek lent. Ezen csodálkozom, emlékezhettek volna rá, hogy a téesz előtti időkben mennyire hasznos volt az számukra. Talány, hogy 1991 után miért nem álltak rá ismét. A gyár úgy segített magán, hogy kezdett földet bérelni azoktól, akik visszakapták. De hiába, Petre Roman miniszterelnök 1991-ben Brassóban kijelentette: a román ipar nem egyéb ócskavasnál. Minden hanyatlott, a szövödék is. A sok turkálós ruha elárasztotta az országot, a textilipar nem tudott eladni. A lengyár e láncból szabadulni nem tudhatott. Egy idő után a bért képtelen volt folyósítani, beszállítóit, munkásait is termékekkel fizette: lepedőt, abroszt, ponyvát vittek haza az emberek. A feleségem is azt hozott.

– Mi még egy kevés pénzt kaptunk, de a földbérlet fejében ágyneműhuzatokat, ilyesmit adtunk, mert minket is abban fizettek a szövödék – egészíti ki a feleség. – Kérdezték az idős gazdák: ezzel vegyek fát a piacon?

– Emlékszem, a bérelt földeken nem volt, aki kinyűje a lent. Az nehéz munka, sima terepen gépesíthető. No de a fő baj az volt, hogy a késztermék nem kellett senkinek. 1992-től kezdtek elbocsátani a munkásokat, a három váltásból lett kettő, abból egy. 1990-től még mint állami vagyon-alapi megbízott benne voltam a vezetőtanácsban, megbizonyosodtam: mintha senkinek sem lett volna fontos, hogy fenntartsa a gyárat. Az igazgató úgy kért kölcsönt az agrárbanktól, hogy bevallotta: be fog bukni, mert sem vevő, sem nyersanyag.

Tamás Dénes úgy tudja, felszámolódott az egész román len- és kenderipar. Nagyon sajnálatosnak tartja, agrármérnökként például a vetésforgóból is hiányolja a lentermesztést. A repcénél, mellyel ma „kínlódna”, sokkal alkalmasabb, mert a repce 15 fok alatt kifagy, ha nincs rajta hótakaró. „Nálunk ma is legalább három-négyezer hektáron lehetne a lent termesztetni, nagyjából a cukorrépával megegyező területen.”

LEÁLLT A TERMELÉS

Ilyés Ferenc technikusz 1992 és 1994 között állt a gyár élén.

– A termelés 1993-ban állt le, maradt négy kapus, a tűzoltók, egy rak-tárnok s páran az irodában, összesen tíz ember. Abból éltünk, ami a rak-tárakban maradt, a készleteket az utolsó esztendőben a gyergyói fonoda vitte el. A pénzt, amit kaptunk, a Mezőgazdasági Bank rögtön lefoglalta az adósság fejében. Még elárverezték a traktorokat, abból pénzeltünk. Én 1994-ben eljöttem, az utolsó igazgató talán Marius Voicu volt Brassóból, az eladás után pedig az új arab tulajdonos román sógorát nevezte ki.

Ezt érdemes megnézni közelebbről.

Ilyés Ferenc úgy tudja, az árverés sokáig tartott, a bedöglött és részben már működésképtelen, piacát elvesztett üzem nem kellett senkinek, emi-att többször is meghirdették, míg végül 2002-ben gazdára talált. A végső ár 1,5 milliárd akkori lej lehetett szerinte, a vevő bukaresti volt, s a fémré-szek, gépek, csőrendszerek – még az ablakkereteket is kiszedték – ócska-vasként való értékesítéséből visszanyerték, amibe nekik a vásárlás került.

No de kik és hogyan vitték mindezt végbe? Miért bákói felszámoló cég intézte, és hogyan került a lengyár szomorú szenzációként a hazai sajtó hasábjaira?

SZÁZ CSALÁD VESZTESÉGE

A rétyi lengyár tehát még az államé volt, amikor megszűnt termelni, s mivel ezáltal fizetéseképtelenné vált, az állam birtokából nem privatizáci-ós eljárás, hanem pénzügyi felszámolás útján került át a magánszférába. Mint lártuk, átokként fogta meg az üzemet a volt miniszterelnök, Petre Roman jóslata is – aki még 1991-ben egy alkalommal az egész román ipart meglehetősen keresetlenséggel „ócskavasnak” minősítette –, de an-nál jóval cifrább ügyek is adódtak Rétyen. Ugyanis a létesítmény a ro-mán privatizáció kiismerhetetlen labirintusának kényszerpályáira lökve, terroristaként elítélt „befektető” kezébe került. Erről írta a sajtó 2005. április 20-án Az arab maffia Háromszéken cím alatt: „A rétyi lengyár ellen (hivatalos nevén: S. C. Mestecăniș S. A.) 2000 áprilisában csődel-járást indítottak, a cég aktíváit az állami vagyonyügynökség megbízásából a bákói Cont Expert Kft. értékesítette. A Rétyi Nyír csodálatos környe-zetében található volt lengyárat 2002-ben megvásárolta a bukaresti Unu International Eximp Kft. (bejegyzési száma: J402/92/07/1992), majd rö-vid idő után gazdát cserélt, s a suceavai Valverde Kft. vásárolta meg.

Azonban 2003 végén a rétyi polgármesteri hivatalnál az ingatlan adója kiszámításához szükséges nyilatkozatokat már a bákói illetőségű Ifigenia Trading Kft. nyújtja be.

Mint megtudtuk, a bákói cégbíróságon 2002. május 17-én bejegyzett Ifigenia Trading Kft. többségi tulajdonosa az 1962. november 29-én Irakban született Mohammad Munaf, aki a részvények 95 százaléka felett rendelkezik.”

Az árverést követően ötvenvalahány évi működés után általános rombolás indult a gyártelepen, valóban ebek harmincadjára került a rétyi lengyár, s a tragikus végkifejletet tehetetlenül nézte végig a megye.

GÉPBŐL NYERSANYAG

Erről meséli Tamás Dénes volt igazgató, rétyi lakos, aki akkor már kívülállóként, de az egész faluval együtt akaratlan szemtanúja volt a dolognak:

– A szerződésben szerintem kellett lennie olyan kikötésnek, hogy néhány évig folytatják a tevékenységet, de erre nem vigyázott senki. Előbb a gépeket kezdték kiszerezni és összevágni, hogy ócskavasként eladhassák. Csak a hegesztők működtek, mindent összevágtak, és autókra elszállították. Hatalmas pneumatikus csőrendszeren ment körbe a pozdorja, a feldolgozott anyag, azt mind leszerelték, a cinezett pléhet, mindent, ami mozgatható volt. Nem lehetett látni, mit csinálnak a csarnokokban. De lassan minden eltűnt. Később egyszer bementem fényképezni, a nosztalgia visszavitt. Mégiscsak az életem egy darabja épült bele. Két kis kazánunk volt, pozdorjával tüzeltünk, a legolcsóbb megoldás volt, a csarnokokat, az irodákat fűtöttük velük. Nyomuk veszett. Kiásták a földből a csöveket, a derítőállomásból mindent, ami fémből volt, elhordtak. Erről jut eszembe, csak a vízminőség-ellenőrző labor három embernek adott munkát...

IFIGENIA – RÉTYEN

Ha a több mint száz rétyi család megélhetését, a falutörténet egyetlen ipari létesítményét nézzük, talán nem is annyira bizarr a párhuzam, és nem túlzás azt állítani, a volt műkénéi királylány végzetével némileg összemérhető csapás sújtotta a lengyárat. Hogyan jön ide a királylány, mindjárt meglátjuk. Összefonódik a történetben az üzleti alvilág és a törvényesség ornátusát öltő eszközemberek érdekszövetsége. Ráadásul, ha nem is mitikus, de kimondott köd lengi be az egészet, mely máig eltakarja a felelősöket, s mely nyomozók után kiáltana.

Hogy ebbe a szomorú végkifejletbe a gyár valamikori alkalmazottjainak semmi beleszólásuk nem volt, az a hazai magánosítás sajátos és minősíthetetlen „törvényfelettségével”, ha magyarázható.

Az említett, terrorizmusért elfogott arab polgár, aki 2002-ben tűnik fel az okmányokban, minden volt, csak üzletember nem, mint napnál világosabban bebizonyosodott róla. A sajtó is megírta 2008-ban:

„Munaf 1989 előtt jött Romániába, építészeti egyetemet végzett, majd megjárta az Amerikai Egyesült Államokat is, de visszatért Romániába, ahol vállalkozásba kezdett. A cégbírószági bejegyzés szerint a (lengyárat megvásárló) Ifigenia Trading Kft. fő tevékenysége elektronikai komponensek gyártása. Munaf egy másik Bákó megyei cégnél, a 3,325 milliárd lej törzstőkével rendelkező Forex-Bac Kft.-nél is többségi tulajdonos, amely fakitermeléssel és -értékesítéssel foglalkozik. Utóbbihoz Omár Hajszámnak, a korrupciós ügyekkel vádolt (jelenleg letartóztatott) üzletembernek is köze van. A központi lapok értesülései szerint a Forex-Bac Kft.-t Omár Mohamed, Omár Hajszám testvére adminisztrálta, viszont tavaly ősszel (2007-ben) megneszelte, hogy a Hajszám névhez fűződő cégek a pénzügyiek górcsőve alá kerülnek, így 2,8 millió dollárral elhúzta a csíkot Romániából.”

Mint ismeretes, Hajszámot csalássorozat, emberrablási ügy felgöngyölítése kapcsán – az elrabolt újságírók kiszabadultak – letartóztatták, de sikerült a vizsgálati fogságból megszöknie, ma (2008) állítólag Szíriában bujkál, s kiadási tárgyalások folynak személyéről, de családja csatlakozhatott hozzá. (Utóbb kiadták Romániának–szerk.) A sajtó az egész emberrablási kísérletet figyelemelterelő akciónak minősítette, mértékadó hírmagyarázók úgy vélték, az elkövetők általa alighanem zavaros gazdasági üzemleik bocsánatát akarták kicsikarni zsarolás útján.

A RENDŐRSÉG NEM ÉRDEKLŐDÖTT

A Háromszék említett 2005-ös számából idézünk:

„Térjünk vissza az Ifigenia Trading Kft.-re, amelyhez a rétyi lengyár is tartozott. E cégen keresztül a központi lapok értesülései szerint Mohammad Munaf tavaly 16 milliárd áfát akart visszaigényelni jogtalanul az államtól, de kiderült, hogy különböző fantomcégek közötti fiktív tranzakciókról van szó, így hát az áfát nem adták vissza. Ilyen a rétyi lengyár is, ugyanis évek óta semmilyen termelési tevékenység nem folyik ott. A gyár mintegy 22 hektáros területén egy, a Feketeügy partjához

közel eső, felszántott parcellában a kovásznai Ioan Samoilă tavaly mákot termelt – ehhez a megyei mezőgazdasági igazgatóságtól engedélye volt. Mint a megyei rendőrségen érdeklődésünkre közölték: Omár Mohamed rétyi tulajdonát ez idáig a gazdasági rendőrség egyszer sem ellenőrizte, mivel a cég nem folytatott gazdasági tevékenységet.”

SPEKULÁNSOK

A lap 2008. június 13-án gazdaságilag értelmezi, mi történt az árverés kapcsán és azt követően a gyárral. A befektetés sajátosan aberráns, élősdifajtájának esett áldozatul a román ipar jó hányada (de ez fürdőhelyekre is vonatkozik, pl. Borszékre), ennek példája az is, ami Rétyen megesett: „A rétyi lengyár privatizáció utáni története oldalakat töltene meg. Több tulajdonoscseré után, miközben minden mozgatható felszerelést leszereltek és elszállítottak, vagyis a gyár nem működött, értéke több mint tízszeresére növekedett. A tó, illetve a rezervátum közelében levő 22 hektáros terület ugyanis rendkívül kedvező helyen fekszik. 2000-ben még alig több mint egymilliárd lejért egy bukaresti üzletember vásárolta meg. Három év alatt nem kevesebb, mint öt cég leltárán ment át, a hírek szerint mindeniknek köze volt a nagy botrányokba keveredett Omár Hajszámmal. A telep legutolsó bejegyzett tulajdonosa a bákói Ifigenia Trading Kft. volt, a céget Mohamed Munaf 95 százalékos birtokolja. A felhalmozott adósság miatt a bákói pénzügyi hivatal két évvel ezelőtt (2006-ban) zárolta a telepet, de a végrehajtási eljárás áfa-visszaigénylés miatt elhúzódott – tudtuk meg Ambrus Attilától. A sepsiszentgyörgyi pénzügyi körzet igazgatója kérdésünkre elmondta, a versenytárgyalást egy hónappal ezelőtt (2008 májusában) hirdették meg, az első kikiáltásra senki nem jelentkezett. Végül a második liciten a brassói illetőségű Eurotechnology Kft. egyedi jelentkezőként 16 milliárd régi lej plusz áfát fizetett érte. Több mint kétévi huzavona után új gazdára talált a rétyi lengyár.” (Ferencz Csaba)

A MAI HELYZET

Dálnoki Lajos, Réty jelenlegi polgármestere 2004 óta ismerője a helyzetnek. A község a bákói Ifigenia Trading Kft.-t ma is pereli adósságaiért, pedig ami maradt a lengyárból, már rég Robert Weber brassói üzletember tulajdona. Miért?

– Robert Weber ugyanaz, aki a sepsiszentgyörgyi Spar üzlet ingatlanját is birtokolja. Nos, nekünk nem ő, hanem az Ifigenia Trading adósságunk a mai napig, ugyanis amikor csődbe ment, akkor nem normális felszámo-

láson esett át, hanem a megyei pénzügy zárlat alá vette, majd elárverezte. Mivel az adóhátralékot nem kaptuk meg, végrehajtóhoz folyamodtunk. Bákói bejegyzésű a cég, amiatt csak ottani végrehajtóval lehetett a szabályok szerint szerződést kötni. Érdembeli eredményt, sajnos, nem sikerült azóta sem elérni.

– Nem kaphattak volna például egy telekrészt kárpótlásként?

– Nem, mert az árverésen az egész Weber tulajdonába ment át.

– A falunak sokféleképpen lehetne haszna belőle ma is, társulhatnának például...

– A mai tulajdonos fizeti az adót, és kiadta egy húsztehenes gazdának, aki legelő gyanánt használja, és még két embert alkalmazott. A falu vesztesége hatalmas, több mint száz család kereste ott a kenyerét. Aki nyugdíjba ment, jól járt, de a fiatalabbak közül sokan nem tudtak másutt elhelyezkedni. A mai tulajdonos tehetős ember, akinek tudomásom szerint van elképzelése arról, hogy az ingatlant turisztikailag lehetne hasznosítani. A 22 hektár ugyanis egészen a tóig nyúlik. Gondolom, a válság miatt nem fogott még hozzá. A csődbe ment Torpi cég felszámolóbiztosától még megvásárolt egy telket. Mennyit fizetett érte? A kikiáltási ár régi lejben 22 milliárd volt, tehát hektáronként egymilliárd, azaz négyzetméterenként kb. olyan két és fél euró. Nos, abban az övezetben ma megkérnek öt-hat eurót is négyzetméteréért. Legfeljebb a betonmedencék eltüntetésével lesz baj. Viszont hasznosítható a ma is ép raktár, az irodák épülete. Lett volna közös elképzelésünk is, de ekkora kölcsönt most nem tudunk felvenni, mert sikeresen pályáztunk vidékfejlesztésre, öt kilométer utat fogunk aszfaltozni, urbanizáljuk községünket, Bitán csatorna- és vízvezeték-hálózatot építünk, a központban felújítunk egy műemlék épületet stb. Most ez köti le minden anyagi erőnket.

*

A rétyi lengyár története tehát végleg lezárult. Egy sajátságosan, eredetileg a helyi feltételekkel messzemenően számoló gazdasági létesítményt úgy juttatott csődbe az emberi hozzá nem értés, illetve az elhibázott gazdaságpolitika, hogy előbb esztelen bővítésbe hajszolta, utóbb pedig magánosítás címén szabályosan elkótyavetyélte. Ami azonban nem változott, a gazdasági feltételek ma is kedveznének a lentermesztésnek Rétyen, ha az feltámadna, a feldolgozás is újból megjelenhet, de mindent előlről kellene kezdeni. Az ország valamikori tizenhat lengyára mind leállt. Hogy

a kilátások ma milyenek, azt legfeljebb azok tudnák megmondani, akik a lenipar mai világállapotáról, termékeinek esetleges keresettségéről vagy például a kínai árudömpingről rendelkeznek megbízható értesülésekkel.

EGY SZÁNDÉK MEGHIÚSULÁSA

Érdekes adalékokkal szolgál a rétyi lengyár történetéhez egy sepsiszentgyörgyi polgár, aki telefonon keresett meg, hogy kiegészítse az eddig leírtakat. A kérdésre azért is érdemes visszatérnünk, mert a lengyár azóta is be nem töltött űrt hagyott maga után, egy olyan iparág csődjét hozta, melynek léte a megyében sok más, gyökértelennek nevezhető iparági telepítéssel szemben gazdaságilag többszörösen is indokoltnak és megalapozottnak volt nevezhető.

A térség klimatikus és egyéb adottságai ugyanis tökéletesen megfelelnek a lentermesztésnek, azt sok-sok hektáron művelték is a megyében mind a magánszférában – a kezdeti években –, mind a nagyüzemi gazdálkodás idején, és lett volna jövője a '89-es fordulatot követően is. Ma sok parlagon heverő föld megmunkálását tenné kifizetődővé. Gazdasági feltételeit, beágyazottságát tehát egészen másként kell megítélni, mint teszem azt, a Brassóból kihelyezett olyan ágazatokét, melyeket aztán a kilencvenes évek végén a román autóipar hagyományos vonalának összeomlása temetett maga alá. A rétyi lenrost ugyan szintén elveszítette piacát, a román feldolgozóipar bebukott, másik oldalon azonban az ipari növénytermesztés feltételeit életben lehetett volna tartani, és erre támaszkodva új vevők után lehetett volna nézni. Mint láttuk azonban, azoknak, akikre sorsát bízták, kisebb gondjuk is nagyobb volt ennél, s a még működtethető gyári berendezés végül ócskavasként jutott az elkótyavetyélés sorsára. Létezett legalább egy jó szándékú terv is megmentésére, mely megmaradt ugyan az óhaj szintjén, de így is jellemző történet. A neve elhallgatását kérő újabb tanúnk földmérő szakemberként vett részt a felmérés szomorú munkájában.

– A csődeljárást a bákói Consulting cég végezte, ahogy azt már megírták már. Nos, a telekkönyvi dosszié elkészítését rám bízták, felmértük a területet, az 27,6 hektárra rúg, nem 22-re, miként megjelent. Meghirdették a felszámolást, meghívtak, vegyek részt, s látom, a harmadik versenytárgyaláson sem jelentkezett senki. Ott ismertem meg a felszámolással megbízott bákói cég vezér- és kereskedelmi igazgatóját. Beszélgetünk, és mondom nekik, nagyon szeretném, ha a gyárat idevaló venné meg,

aki újra beindítaná. Kevés olyan rendes román embert láttam különben, mint ez a kettő. Azt felelték, ők várhatnak, de jelezsem, ha valaki vevőt találkoztam Encs város fideszes polgármesterével, és előadtam neki, befektetőt keresünk. Az illető parlamenti képviselő is volt, azt ígérte, beszél Orbán Viktor kormányfővel. Talán 2000-ben történt. A tévében egyszer hallom, felvettek kétmilliárd forintot erdélyi infrastruktúra-fejlesztésre. Gondoltam, ebből jut nekünk is. Engem még a táborban föl kért a képviselő, készítsek egy tanulmányt, miért fontos e gyár a székelységnek, és milyenek a gazdasági feltételek. Én azt a néhány oldalas szöveget saját költségemen el is készítettem agronómusi stb. segítségével A Kovászna megyei lentermesztés múltja, jelene és jövője címmel. Ecseteltük, milyen hozamokat lehet elérni a homokon stb., megkértek, angolra is fordíttassam le. A családom különben érdekelt lett volna benne, visszkapott földjeinken szívesen termesztettünk volna lent. A dolgozatot legjobb barátom személyesen adta át Pesten. Telt az idő, választ nem kaptam. A Corvinus Társaság megbízottját kértem egy városházi gyűlésen, volt-e szó rólunk. „Én, uram, nem tudok semmit, nekem nem szóltak” Nem volt túl biztató. Két hétre rá telefonon hívnak Bákóból: „Venim, problema e foarte arzătoare” (Sürgős ügyben meglátogatjuk). Megjelennek nálam, és közlik: „Bukarestből üzentek, gyorsítsuk fel a felszámolást, és felrendeltek, mutassuk fel, mit végeztünk eddig.” Úgyhogy, ha még igényt tartok rá, jó lenne, ha ajánlatot tennék a megvételre. „Én!? – kérdeztem megdöbbenve – Hát nekem egy szegény kis cégecském van, hogy jöhetnék én ahhoz” Megnyugtattak, nem tesz semmit, becsületszavukat adják, csak azért kell, hogy eddigi késlekedésüket igazolják az Állami Vagyonalap előtt. Jó, mondom, de mennyit ajánljak? Hát egymilliárdot, felelték

– Nem veszélyes játék ez? Nem kérhetik számon az emberen?

– Nem. Került ugyanis egy vevő, aki még rátett 200 milliót, így kelt el 1,2 milliárdért. Mi volt ez annak, aki megvette? Semmi... De én komolyan gondoltam, törtem a fejem, honnan szedjem össze a pénzt. Sok volt a dolgom, Magyarországra kimenni nem volt érkezésem. Ott esetleg sikerülhetett volna. No de rám telefonálnak Bákóból, jelentkezett egy arab, aki nálunk végezte tanulmányait, vegyes házasságban él stb., az megveszi, nem várhatnak tovább. Megértettem, gondoltam, vége, lemondhatok róla.

MANŐVEREK

A fentiek jól illusztrálják, hogyan folyt az ún. versenytárgyalások, milyen technikával vezették azokat le, és alakították az árakat. Itt persze csődeljárás felszámolói ügyködtek, nem magánosítási licitről volt szó, a rétyi lengyár ellen ugyanis fizetéseképtelenség miatt az adóhatóság indított csődeljárást, hogy hátralékaihoz hozzájusson. Ilyenkor már nem támaszthatók a termelés fenntartásához, munkahelyek megőrzéséhez stb. fűződő feltételek, a kezdeményező egyetlen szempontja, hogy pénzéhez jusson – bármi áron. Aki pedig megvesz egy ilyen ingatlant, az abszolút szabad kezét kap, és semmiféle elszámolással nem tartozik senkinek.

– Nem lett vége, mert nemsokára ismét hívtak. Közben az arab kinevezte a lengyár adminisztrátorává azt, aki korábban a Kovászna városi téésnek volt az elnöke. Befurakodott az arab bizalmába, és az kinevezte. Eljött hozzám: szükség lenne rám, mérjem fel újra, jelöljem meg a birtok határait, hogy bekeríthessék, mert kezdett már nagyon leromlani a régi kerítés. Rendben, mondom, kössünk szerződést, adjon előleget! Hát az nem tőle függ... Látom, köntörfalazik. Felkerestem a főnökét Bukarestben, az arabot, hogy behajtsam, ami járt nekem. Tudott az ellenséges viszonyról, azzal fizetett ki, a szerződésemet nem ő írta alá, hanem az apja... Na, gondoltam, ezzel többet nem foglalkozom, van munkám egyéb elég. És akkor minden felmérés nélkül, a rétyi polgármester segítségével a sasok helyét kijelölték, és felállították őket kerítésestül!

HÁBORÚS PUSZTÍTÁS

– Aztán ez az adminisztrátor juttatta mai állapotába a gyárat – persze a főnökei utasítására – folytatja narrátorunk. – Nem telt el három év, és a vételárból legalább 850 milliót visszaszereztek. Felvette a kapcsolatot az ócskavastelepekkel. Hatalmas vas hídmérlegek és rengeteg gép állt a telepen, elmesélhetik a volt alkalmazottak. A tavaly jártam kinn, amikor az új tulajdonosnak ismét felmértem digitálisan. Az épületek úgy néznek ki, mintha háborút szenvedtek volna el. Közben egyik kézből a másikba ment át, és az értéke 1,2 milliárdról 47 milliárdra nőtt az utolsó bejegyzés szerint. Így történik a pénzmosás is. Felnyomják az értéket, és a többletet kiveszik a profitból, mert akkor az nem esik adózás alá. Amit beruházol, az sem. Maga a vásárlás a beruházás. Arról is tudok különben, hogy egy adott pillanatban az ortodox egyház akarta megvenni, öregotthont akart építeni a pópáinak... No de mondjam el a csattanót. Az első eladás után

egy évre Rétyen tartózkodom, jön a polgármester egy trópusi sisakos úrral. Mondom a polgármesternek, ezt jól ellőttük. Kérdi az úr, miről beszélünk. Meséljük, mi történt a lengyárral. Mennyi kellett volna még? Hát mi azt megadtuk volna, te Ferenc! Nos, a magyarországi testvértelepülés előjárója volt, meg tudták volna venni. Egy banánhéjon csúsztuk el!...

– Tulajdonképpen nem volt nagy összeg.

– Pár százaléka a reális értéknek. Háromszáz hektáron kellett volna hozzá természetien lent, megoldható lett volna a megyében, s megbeszéljük a szövetségárban Fazakas Mihály mérnökkel, ő az igazgatóval, hogy ha fonalat tudunk adni, ők megszövik. A lenfonal akrillal vagy poliészterrel párosítva a legfinomabb női konfekciós anyagot adja. A világpiac ma bőg a lenvászon után! Kéri a hadiipar, a könyvkötészet, a készruhágyártás! A lehető legegészségesebb viselet! No, de mindezek ellenére felsültünk, mert kinek volt egymilliárdja?

*

Fűzzük hozzá az iparág egy esetleges feltámadása reményében, hogy a lent elsődleges rétyi feldolgozása után jórészt Gyergyóban fonták meg, s a megyei textilipar gyárthatott volna vásznat, ruhadarabot stb. belőle. Nem elhanyagolható szempont, hogy a nyersanyagtól a késztermékig a Székelyföldön futotta volna be a maga egész gazdasági ciklusát.

2010. decemberében és márciusában

A KÉZDIVÁSÁRHELYI KEMÉNYÍTŐGYÁR BUKÁSA

Büszkeség tárgya volt sokáig a kézdivásárhelyiek számára a keményítő és szőlőcukorgyár (Fabrica de amidon si glucoză), melyet az itteni gyártelepre a nagy iparosítási hó-rukk idején telepítettek. Nem tartozott ugyan soha a legtöbb munkahelyet kínáló üzemek közé, e tekintetben a hetvenes évek legelején alapított fél tucat új vállalat nem egyike lekörözte, de évtizedekig százak megélhetését biztosította és nélkülözhetetlen láncszemet képezett a mezőgazdaság és a feldolgozóipar között. Az élelmiszeripar volt száz évvel korábban a régió modernizációjának úttörője, úgyhogy, eme előzményekre építve, egy a székelység távlati érdekeit tekintve is fontos ágazatot honosított itt meg az új üzem.

Az akkori új kurzust kezdeményező és népszerűsége törekvő pártvezetés arra hivatkozott, pangó évtizedek mulasztását teszi jóvá e fejlesztés révén, s az új gyárak valóban nagy számú falvakon felszabadult munkáskezet tudtak lekötni, befogadtak sok olyan embert, akinek a téeszekben amúgy sem volt már maradása. Méltánylandó volt, hogy a relatív székely népféleslegnek nem kellett ezúttal elvándorolnia, szétraizania az országban, mint korábban, mi több, sokan az eltávozottak közül is hazatérhettek szülőföldjükre. Az idegenek bevándorlását ugyan serkentette az iparosítás, de ezt Kézdivásárhely nem szenvedte annyira meg, mint például a megyeközpont.

Az új gyártelep persze egy sajátosan zárt piacú országban, a parancsgazdaság körülményei közt jött létre, s gazdaságos működtetésének feltételei mesterségesek voltak. Mondhatni rossz csillagzat alatt született, akár csak az egész román ipar, melynek a vasfüggöny lebontása önmagában megpecsételte a sorsát. Mégsem merő nosztalgizálásban gyökerezik az a vélemény, mely ma általánosnak nevezhető a városban valahányszor az „Amidon”-ra terelődik a szó: miután oly szépen kitartott szinte a kétezertíz évek végéig, s úgy tűnt, sikerült nyugodt vizekre eveznie, neki talán mégsem kellett volna a csődbe jutottak sorsában osztoznia...

A LEGKORSZERŰBB

Figyelemreméltó bármelyik alkalmazott emlékezése lehet, hiszen egyetlen élete fonódott össze a gyárával, s a beosztotti munka élményét is meg kell egyszer írni. A nagyobb összefüggésekre s témánk vonatkozása-ira persze a vezetőknek volt inkább rálátása.

Majorán István mérnök például tizenöt évét ajándékozta neki, hetvenkilencről főmérnöke, kilencventől a kilencvenháromig, a privatizáció előestéjéig igazgatója volt az üzemnek. Az előzményekről meséli:

– A gyárat 1970-ben indították el, alapnyersanyagául a háromszéki pityókát szánták. Az üzemet úgy szerelték fel, hogy a kieső időszakban, télen és tavasszal, amíg a burgonya beérik, kukoricából is tudjon termelni. Az induláskor kapacitása napi huszonöt tonna keményítőre és 50 tonna folyékony glükózra, szőlőcukorra volt tervezve.

– Emlékszem, a krumplicukortáblákat az élelmiszerüzletben még a szűkös időkben is lehetett kapni.

– Az későbbi termék, korábban szörp készült. A keményítőt pedig például a textil- és gyógyszeriparban, a papírgyártásban használták. A glükóz édesítőként került az üdítőkbe cukorhelyettesítőként.

– Úgy tudom, 220 alkalmazottal indítottak, e létszám később nőtt. Románia legmodernebb keményítőgyára volt, az egyik részleg technológiáját a hollandoktól, a szőlőcukorrészlegét pedig a dánoktól vásárolták. A nyolcvanas évek cukorkrízise idején Ceaușescu kiadta az ukázt, hogy három újabb keményítőgyárat kell építeni az országban, mégpedig Uzonban, Tândăreiben és Calafaton. Utóbb még létesítettek egy negyediket Fălticeni-ben. De e négyen kívül megvoltak még a régiiek, melyek a világháború előtti technológiával dolgoztak például Szentsimonban, Bukarestben és másutt. Az importot akkor már nagyon leszűkítették, úgyhogy az új létesítményeket már a dán és holland gépekről lemásolt „saját” berendezésekkel szerelték fel, melyek jó részét a kézdivásárhelyi Amidon ún. házigépgyártása állította elő. Kaptunk keretet a házigépgyártás fejlesztéséhez, ez lett a harmadik részleg és az alkalmazotti létszám ezzel együtt elérte, úgy emlékszem, a háromezázat. Akkoriban már csomagoltuk a dextróztáblét, a krumplicukrot, valamint a keményítőt is kilós-félkilós kiszerelésben, hogy a háziasszonyok otthon főzéshez, keményítéshez használhassák, s ezek is bővítést eredményeztek.

KUTATÁS

– Meg kell emlékeznem egy nagyon gyümölcsöző kapcsolatról. Még Richterné igazgatása alatt alakult ki, a központi élelmiszerkutató intézetnek létrejött itt egy kihelyezett csoportja, mely a keményítőgyártás kérdését vizsgálta. Egy világszinten is újnak számító technológiával, az extrudált cseppfolyósítás hasznosításával foglalkoztak, s kidolgoztak három olyan

terméket, melyeket az öntödékben, a kőolajfeltárásban és a papíriparban is lehetett alkalmazni. Mi átvettük ezek termelését. Élelmiszeripari vegyészcsoporthoz nevezték, a kutatók gyárunkban működtek, mint említettem iparágunkon kívüli célokkal is.

– A világgpiacra, a Nyugattal volt-e kapcsolatuk?

– Nemigen, Magyarországra szállítottunk, de azt is csak később, a 1990-es években.

– Mondana őszinte véleményt: technológiailag mennyire voltak lemaradva a világ színvonalától?

– A megvásárolt gépek még a 1990-es években is alaptechnológiának számítottak mind a keményítő, mind a glükóz, illetve a dextróz gyártásában. Mert a legkorszerűbb fejlesztők 1976-tól módosítottak, a folyékony glükózzal akkor álltak át a kristályos dextróz termelésére. Ez alapanyaga volt a gyógyszergyáraknak, s az üzem ebben talán Kelet-Európában, de Romániában mindenképpen, egyedüli volt a maga nemében. Napi 16 tonna dextróz volt a kapacitása.

– A burgonyáról is átálltak végül a kukoricára. Miért?

– A székelyföldi nagy volumenű krumplikultúrával indokolták a behúrást eredetileg, de a pityókát csak szeptember-november, illetve április-júniusban lehetett feldolgozni, mert télen megfagyott volna, és a keményítő akkor lebomlik, nem lehet a krumpliból kimosni. Ezért gondolták úgy, hogy a közbeeső időszakban kukoricából dolgoznak. A pityókából való kivonás másik hátránya az volt, hogy az önköltsége már akkor többre rúgott, mint az eladási érték. Többek közt azért, mert a mezőgazdaság nem az ipari, magasabb keményítőtartalmú fajtákat termesztette, hanem étkezési burgonyát szállított, mely fehérjében volt gazdagabb.

– Akkor a szomszédos sok száz hektáros burgonyatermesztési kísérleti állomás sok hasznot nem hajtott önöknek.

– Nekünk nem. Egy tröszhöz tartoztunk a kísérleti állomásokkal, ennyi. Úgy képzeltek, integrálják a brassói kutatóállomást a kézdi kísérleti állomással és az ipari termeléssel...

TERMÉKBŐVÍTÉS

A gyár végül 2008 körül „vérzett el”. Érdekes felfigyelni arra, folyt itt korábban olyan újítás és termékbővítés, mely a későbbiekben kiutat kínálhatott volna, ha termelése nem szűkül le időközben olyan termékek-

re, melyekben már nem bizonyult versenyképesnek. Mit mesél Majorán István a visszahúzó tényezőkről?

– Hátrányosan hatott, hogy pityókaszűk világ következett. Egyfelől mint nyersanyag a burgonya drágának bizonyult, de már '88-ban sem tudtunk pityókát feldolgozni, mert ami volt, mind étkezésre szánták. Messzebből kellett volna szállítani, ez költségnöveléssel jár. Mikor a magyarországi Fehéregyházán építettek egy keményítőgyárat, az ötször nagyobb volt a mienknél. A kézdi kapacitás szempontjából mindig kicsinek számított. Technicitás dolgában azonban sokáig korszerűnek minősült, amit pedig a módosított keményítőgyártásban nyújtottunk, az öntödéknek, kőolajkutaknak szánt termékeink újdonságszámba mentek még a nyugati piacon is.

– Kőolajfűrótoronyokat említett az előbb.

– A fűrófejekbe feltárás közben fűróiszapot pumpálnak, hogy könnyebben haladjanak előre. Amikor azonban sós réteget törnek át, a fűróiszapbeli víz feloldja a sót, az hatalmas tömbökben rázuhan a fejre és azt nem tudják kivenni. Az 1980-as évek elején megtörtént Piatra Neamț környékén, hogy emiatt már négy fűrófejet veszítettek el. Kutatócsoportunk akkor már dolgozott azon, hogyan helyettesítsék az iszapot keményítővel és pár száz kilót el is küldtünk. A keményítő, a hideg vízzel elegyítve, géltségre, az a furat falára lerakódik és meggátolja a nedvesség közetbe szivárgását. A '80-as évek második felétől a '90-es évek első feléig sok száz tonnát szállítottunk ebből az olajiparnak. A metallurgiának pedig azért kellett, mert ha az öntödékben belekeverték a formáló homokba, és a folyékony fémet az abból készült formába öntötték, akkor a keményítő lebomlott cukorrá és így sokkal finomabb lett az öntvény felülete, mintha pusztán homokformával dolgoztak volna. Nem kellett olyan intenzív pucolásnak sem alávetni, a kemény tisztítás korábban sok selejtet eredményezett.

Ezek az újítások kikerültek a termékcsaládból, mert a privatizáció más profilt adott az üzemnek, és ez végül végzetesnek bizonyult.

SORSZERŰ BUKÁS?

Hogy az üzem sorsa meg volt-e pecsételve már eleve a magánosítás beköszöntével, e kérdést lesz még alkalmunk feszegetni, itt most amolyan előzetesként a Majorán úr véleményét kértük ki. Ő ugyan a 1994-es privatizáció előtt más munkahelyre távozott, de közelről figyelte a fejleményeket.

– Úgy hiszem, a külföldi tőke bejövelele mindenképp nagy veszélyeket jelentett volna, mert a befektető ha nem nálunk, hanem Tándárei-en vagy Calafaton fektet be és onnan árasztja el dömpingáron a piacot termékeivel, a kézdit könnyűszerrel megfullaszhatta volna.

– De nem ez történt.

– Nem, mert a kézdit egy angol csoport vette meg, a calafatit egy belga. Egymással versenyeztek, de közben az angolok eladták a kézdit a belgáknak. Változott a tulaj, változott az üzletpolitika. A belgák megvásároltak egy jóval nagyobb gyárat Bulgáriában és úgy döntöttek, azt fejlesztik tovább. Ezt követően bejött az uniós cukorkvóta a csatlakozással és a glükózt, a fruktózt is ide sorolták. Megszabták a gyártható mennyiségeket. Kisütötték, nem éri meg a kézdit fejleszteni, de gyártani sem érdemes itt, és visszaadták az Uniónak azt a részt, kvótát, amit az Amidonon keresztül birtokoltak. Több millió eurót kerestek pusztán azzal, hogy lemondtak a kvótájukról.

– Ebbe az országos gazdaságpolitikának nem volt beleszólása?

– A cégé volt a kvóta, nem másé. Persze bizonyítaniuk kellett, hogy itt többé nem lehet termelni, ezért tették a földdel egyenlővé a gyártó részlegeket...

– De szabad ilyet csinálni?

– Mindent szabad. Ahogy a 33 romániai cukorgyárból mára négy maradt, úgy ezt is eltakarították.

A sajtó megírta, lebontottak mindent a telephelyen az iroda és talán egy raktár kivételével, kiásták a vezetékeket a földből és felszedték a síneket is, mintha zöldmezős beruházásra, illetve eladásra készítenék elő a telket.

Nos, erre érdemes lesz visszatérni.

A NEMZETKÖZI TŐKE HÁLÓJÁBAN

A magánosítási sorozatunkhoz eddig hozzászólók okkal éreztek rá arra, hogy a gazdasági folyamatokon túl azt is meg kívánjuk ragadni, hogyan fonódtak azok össze az emberi sorsokkal, egész munkaközösségek jó vagy balszerencséjével. Minket valóban az érdekel, amit azok mesélhetnek el, akik megélték a privatizációs kurzust. Ezért nem csupán vezető beosztásúakat szólaltattunk meg, bár a nagyobb összefüggések egzaktága kedvéért mégis főleg hozzájuk folyamodtunk, és itt ismételten köszönetet mondhatunk nekik azért, hogy ismereteiket megosztották velünk.

Hálásak vagyunk azért, hogy belátták, számadásuk a vállalatok sorsáról közérdekű, tartoznak vele a nyilvánosságnak.

Nem pusztán a rendszerváltás folyamatába kívántunk ugyanis bepillantást nyújtani a jobb megértés végett, hanem egy kölcsönösen vallott nézet is vezérelt. Osztottak a megszólalók velem ama meggyőződésben, hogy tulajdonforma ide, tulajdonforma oda, a szóban forgó vállalatok bizonyos értelemben valamennyiünk vagyontárgyai, ezer és ezer család évtizedekig abból élt, amit munkaképes tagjai bennük kerestek meg. Nem lehet tehát szó nélkül elmenni amellett, ha ebek harmincadjára jut az értéktárgy. Attól, hogy tulajdonformát váltott a gyár, még nem idegenedett el tőlünk, továbbra is fennáll erkölcsileg, de létbiztonságilag is a közösségi kötelék. Társadalmi érdek, hogy a létező tovább termeljen és fejlődjék, hogy a megbukott, feltámadjon, ha lehet, és kenyérkeresetet nyújtson, miként tette korábban.

SZŰKSZAVÚSÁG

A kézdivásárhelyi keményítőgyár – a későbbiekben Amylum Romania névre hallgatott – magánosításának utolsó fejezetét a ma ott dolgozó két vagy három alkalmazott segítségével próbáltam meg adatolni. Az eladási iroda vezetője állítása szerint előbb megkérdezte határon túli főnökeit, végül egy két évvel korábbi fölöttébb szűkszavú sajtóközleményt bocsátott a rendelkezésemre, melyet a helyi sajtó annak idején már lehozott. Én két fő kérdésre kerestem a választ: 1. Hogyan ment végbe a magánosítás? és 2. Miért állt le a gyár? Választ csak az egyikre kaptam. Dióhéjban összefoglalva, abban az áll, hogy tulajdonosként az Eaststarch cég 2008. december 16-án, karácsony előtt egy héttel sajnálattal bejelenti, „megkezdte a konzultációt alkalmazottaival annak érdekében, hogy lemondjon izoglükóz kvótájáról és kérje az Európai Unió szerkezetátalakítási alapjának a segélyét. Ha a kérelmet elfogadják, előreláthatólag az izoglükóz termelés megszűnik 2009. szeptember végén. A gyár bezárása körülbelül 20 munkahelyet érint.” Iochom István kolléga ehhez hozzáfűzi, hogy a cég már 2008. februárjában elbocsátott 90 valahány embert, amit az ügyvezető igazgató termeléscsökkentéssel indokolt, mégpedig a kukorica magas árára hivatkozva.

Kiemelném a fentiekből, hogy a konzultáció nyilván az alkalmazottak tájékoztatását jelentette mindössze, a cégvezetés saját birtokán belül úgy döntött, ahogy kívánt. Az alkalmazottakkal közölték a döntést, s ennek

elfogadását megkönnyítették azzal, hogy kárpótlást helyeztek kilátásba. Ennek nagyságát nem ismerem, egy valaki azonban azt állította: „abból meg lehetett több évig is élni.”

Hogy a nyomasztó felelősség tudata, állásféltség vagy egyéb húzódik meg a szűkszávúság háttérében, nem tudom, de igyekszem megérteni. A gyár négy évtizedes története azonban közös múltunk része, tartozunk a bővebb tájékoztatással.

Amíg ehhez gyári segítséget kapok, az általam sajtóból, hivatalokból, magánemberektől összegyűjtött adatokból rekonstruálom röviden a történetet.

A NAGYOK ÉS A KISEGÉR

Olyan szintérre értünk, melyen kisvilágunk léptéke már nem alkalmazható, csődöt mond az egyszerű logika. Az egymással népek és kormányok, iparágak feje felett szót értő multik olyan világcég csoportokat alkotnak, melyek identitása, neve is nehezen hüvelyezhető ki, nemhogy üzleti kapcsolataikkal bárki egykönnyen tisztába jöhetne, tőkepolitikájuk szövevényében pedig legfeljebb a bennfentesek igazodnak el. Egyik tanunk szerint a „tulajdonos tulajdonosának tulajdonosáig” jutva adta fel a harcot a valódi tőkeviszony tisztázásában, de ma sem tudja, „ki volt a lánc végén.” A Tate and Lyle PLC londoni székhelyű nemzetközi cég például Szingapúrtól az Egyesült Államokig rendelkezik érdekeltségekkel. Két ága 1921-ben egyesült, élelmiszergyártásra szakosodott, 1933-ben vásárolta meg a keményítőgyártó európai székhelyű Amylum 33 százalékát, aztán többségi tulajdonos lett és ezen 2007-ben túl is adott. Közben közös vállalkozást alapított a DuPont-tal, mégpedig műanyaggyártásra, szeszfeldolgozásra társultak. Még sorolhatnánk, itt talán annyit emelnénk ki: valamikori két angliai cukorgyárát azóta bezárták és lebontották, cukorfinomítója azonban üzemel, újabban pedig Kínában terjeszkedik. 2009-ben hivatalába lépett legújabb igazgatótanácsi elnöke, Javed Ahmed azt nyilatkozta: egyik fő célja a költségcsökkentés lesz. Abban az évben tiszta haszna 70 millió fontra rúgott, és 5700-nál több alkalmazottat foglalkoztatott. Ennél nagyságrenddel több azonban azok száma, akik sorsára üzletpolitikája kihatással van, számtalan cégben és cégcsoportban rendelkezik ugyanis résztulajdonnal. Amit a fentiekben említettünk, a hollandiai székhelyű Eaststarch pénzügyi befektető társaságban (east és starch: keleti keményítőt jelent) 50 százalékos részesedéssel bír.

Ebbe az erőterbe jutva a kézdivásárhelyi gyár nagyon apró tételt jelentett. Mint kiderül az alábbiakból, eredetileg nem a felszámolás céljával vásárolták meg, bár nyilván ez is benne volt a pakliban.

LENYELTÉK

No de hogyan került a hálóbá kicsinyke üzemünk? Nos, a még állami vállalat 1994-ben új igazgatót kapott, s akkori 330 alkalmazottja bizonyára a szomszédos konfekciógyári példától is ösztönözve, a MEBO módszerű magánosításra szövetkezett. A csak belső munkatársakból alakult alkalmazottak egyesületének (PAS) sikerült is 1995-ben az Állami Vagyonalaptól felvásárolnia a részvények 51 százalékát. E célból azonban tíz éves bankkölcsön felvételére szorult. Az ún. tömeges privatizáció utolsó felvonásaként még abban az évben a maradék 41 százalék 6000-nél több kisrészvényes birtokába jutott. A kuponos privatizáció eme sikere arra vall, a felsőháromszékiek stb. körében alighanem jónak ígérkező üzletnek tűnt az itt való lehorgonyzás. A PAS a maga hányadával döntési jogot szerzett az igazgatótanácsban, de befektetés helyett adósságtörlesztésre kellett fordítania jövedelmét. Nyilván a piaci helyzet megszilárdítása, beruházási szükségletei céljából a következő évben már a belgiumi székhelyű Amylum nemzetközi céggel társult a gyár, az üzletfelek törzstőkebővítés útján nyerték el a társtulajdonosi státust. (Egy ilyen bővítés gyökeresen átalakítja a felek viszonyát, a Verestőyé lett Trinvest RT-ben például ezáltal súlytalanították el a kisrészvényesek tömegét.) A belga Amylum gyakorlatilag az angol Tate and Lyle-konzernre is jelentette, az lévén akkor már annak a többségi tulajdonosa. Kézdivásárhelyt a román tőke megőrizte 55 százalékos fölényét a tőkeemelést követően, de a külföldiek nagyarányú kuponosrészvény-felvásárlásba kezdtek, majd 2005-re átvették a PAS valamennyi részvényét is, ezzel 100 százalékos részesedést szereztek.

A bezárás négy évvel később következett be, addig a gazdasági feltételek, miként az kiderül a gyár üzleti mérlegéből – hozzáférhető a világhálón – ellentétükbe fordultak át. Románia 2007. január 1-én bebecsátást nyert az EU-ba és ezzel új kötelezettségeket vállalt a cukorgyártás terén. ún. kvótában szabták meg, mennyit termelhet. Ne feledjük, amikor az alábbiakat olvassuk, hogy szőlőcukorgyár egyetlen egy volt az országban, az is kicsinek számított. Az ország csatlakozását alku előzte meg, de azt nem egyenlő felek kötötték.

KICSI, DE MÉGIS TÚL NAGY

Az izoglükóz vagy szőlőcukor a csatlakozás idejére már fő terméke volt a gyárnak, miként az átállítás a burgonyáról a kukorica alapanyagra is rég lezárult. Ezzel a gyár gazdaságilag százféle módon indokolt, de számára mégis végzetes szakosodáson esett át. Miért? A szőlőcukgyártást a cukorkvóta megállapodás szabályozza, és Romániának a csatlakozáskor rendkívül alacsony részesedést szabtak meg izoglükózból, mindössze évi 10 ezer tonnát, holott a keményítőgyár kapacitása 46 ezer tonnát tett volna lehetővé. Itt tehát felmerül a román tárgyalófél felelőssége is.

Meg voltak-e számlálva a gyár napjai? Az unióban négyéves átmeneti időszakot irányoztak elő arra, hogy minden cukorgyár eldöntse, megtartja-e a kvótáját vagy lemond róla. Az üzemmel akkor már az Eaststarch teljhatalmúlag rendelkezett. Fejlesztenie nem volt érdemes, a kvóta a teljesítőképesség alig 20 százalékát fődte. Állítólag több kísérlet történt a kvótabővítésre, egy nemzetközi cég sokat elérhet. Nem tudni pontosan miért, de sejtethető, a próbálkozások nem vezettek eredményre. Hiába jövősi termék a szőlőcukor, hiába kiváló helyettesítője a cukornak és hiába nagyobb az édességi foka, keserű ízt hagyott hátra volt gyártói szájában. A termék versenyképes lett volna–állítja mindenki, de a kvóta elgáncsolta minden fejlesztést.

Persze, nem mindenkinek volt kiúttalan a helyzete. Az alkalmazottak csak az utcára kerülhettek, de a cég nem járt rosszul. Még a határidő lejárta előtt beszüntette a termelést, lemondott kvótájáról és cserébe jó pár millió eurót vágott zsebre. Az épületeket is eltüntette a föld színéről, ezeket legfeljebb az emlékezet őrzi és régi fényképeken láthatók még.

ÁHOL ÁLL A BÁL

Ha túltekintünk a határokon, kiderül, a cég nagy játékos, sok vasat tart egyszerre a tűzben. Magyarországon például egy ötször akkora kapacitást kaparintott meg, de azt továbbfejleszti. Európa legnagyobb kukorica-feldolgozóját helyezték üzembe Szabadegyházán– adja hírül az Agroinform Hírszolgálat 2006-ban. Két évvel később fejlesztésről számol be. „Zöldmezős beruházással épült bioetanol üzemet adtak át pénteken Szabadegyházán. A Hungrana Kft. a meglévő üzemét 100 millió eurós beruházással bővítette, amelynek köszönhetően az eddiginél háromszor több, 150 ezer tonna alkoholt tudnak évente előállítani”. „Európa legnagyobb kukorica-feldolgozó és Magyarország első bioetanolgyárát Gráf József agrárminiszter avatta fel.” No és ki a beruházó? „A brit-amerikai

Eaststarch és az osztrák Agrana csoport 50-50 százalékos tulajdonában levő Hungrana üzemében a két év alatt megvalósult beruházásnak köszönhetően napi 3.000 tonna kukorica feldolgozása vált lehetővé. A fejlesztések során bővítették a keményítőt, folyékony izocukrot, alkoholt, takarmányt és bioetanolt előállító gyár teljes feldolgozósorát, megduplázták az izocukorgyártást, modernizálták az infrastruktúrát. Az előállított 135 ezer tonna bioetanollal a Hungrana Kft. már most képes lenne kielégíteni az üzemanyagok biomassza eredetű részarányát 2010-ig meghatározó, uniós előírásnak megfelelő teljes magyarországi szükségletet.” Olvasom továbbá: a Tate and Lyle harminc gyára közül az egyik Szlovákiában virágzik, a másik Bulgáriában.

Viszont az Eaststarch 13 gyarából ötöt időközben bezártak. Egy még újabb híradás meg arról szól, a magyarokat is szorítja az izoglükózkvóta, útjában áll a fejlődésnek. Emiatt Glattfelder Béla EU képviselő bírálta Dacian Ciolos EU-s mezőgazdasági biztost, amiért útjában áll a kvóta növelésének. “Az izoglükóz termelésének növelését Glattfelder szerint az teszi szükségessé, hogy a cukornak rendkívül magas a világpiaci ára. Európa a cukorreform következtében elvesztette önellátó képességét cukorból – csak Magyarországon négy gyárat zártak be az ötből – és kiszolgáltatottá vált a nagy cukorexportőr országoknak.” Európa tehát javítani tudná versenyképességét, ha az olcsóbb szőlőcukorgyártást felfuttatná. Ennek ellenére az EU elutasította a javaslatot, ezzel a foglalkoztatás fokának is árt. (Krónika. 2011. márc. 17.)

*

E vitákat a kézdivásárhelyi gyáracska nem érte meg, bedarálta a világpiac. Üresen áll még a telephelye is. Maradt helyén egy eladási iroda, ahol két utolsó mohikán őrzi a háromszázból a szűkszavúság nyílt titkát: a piac kell, a gyár nem – a góbé pénzét elfogadjuk, de keresetéről gondoskodik más. A bontás kapcsán a helyi folklór a bűnjelek eltüntetéséről beszél. Marad továbbá a munkahelyek megszűntének feloldhatatlan traumája. A seb, melyen át egy régió életének egy része távozott, s melyet legfeljebb egy új beruházás gyógyíthatna. Ennek azonban se híre, se hamva.

KÉSŐ BÁNAT, EBGONDOLAT, DE TANULSÁG

És végül egy őszinte kifakadás a PAS vezetőjétől:

–Rosszul választottunk. Ezeket csak a rentabilitás érdekelte, nem a munkahelyek megőrzése.

Sőt, az a legkevésbé. Volt 1995-ben pár hónapnyi esély rá, utána már eső után köpenyeg ...

*

Fordulat a sorozat történetében, hogy a valóság feltárásához segédkezett nyújt az olvasó. Egyelőre egy lap teremtette kommentátori nyilvánosság félhomályából jön az értesülés.

Akik jelentkeztek, ráéreztek, nem öncélú, amibe kezdtem. A magánosítás, ahogy nálunk levezenyelték, olyan csődsorozathoz és a munkahelyek olyan mértékű „elpárolgásához” vezetett, hogy az már szociális tömegkatasztrófával ér fel. Megyénkben, bár rengeteg fiatal már rég a vendégmunkások, az ipari nomadizálás útját járja, a munkanélküliségi ráta a legmagasabbak egyike az országban. Ha időben közeli párját keressük az erőfölénnyel keresztülvitt életmódváltásnak, egyre inkább az a meggyőződése, az erőszakos kollektivizálás (1959-62) lehetett még ilyen.

Csakhogy azt követően legalább belföldön kínáltak utána munkát az iparban, ma külföldre és messzire, hét határon túl kell menni érte, ha egyáltalán fogadják az embert. Ezért írtam: a multi, mely a keményítőgyárat lenyelte és felszámolta, legfeljebb egy újabb beruházással tehetné jóvá, amit elkövetett a felsőháromszékiek – elsősorban az alkalmazottak és a mezőgazdászok – ellen, de nem csupán rájuk, az egész régióra nézve hátrányos és lehúzó, ahogy faképnél hagyta a vidéket és népét.

A SIRALMAS NÉVÉRTÉKRŐL

No de mit üzen témánk kapcsán az első hozzászóló? A riportban elhangzott gazdaságossági fejtegetések kapcsán megjegyzi: „(...)az az érzésem, és nem csak az enyém, hogy készakarva züllesztették szét a gyárat, a klasszikus recept szerint. A melóst minimálbér közelben tartva is ráfizetéses a termelés ugye, s a termékek önmagukban is - pl. az a híres nevezetes Bonbondex, a szőlőcukor-tábla, amiből pedig nem lehetett eleget gyártani. A vevők az egyébként igénytelen csomagolású, nem is különösebben jó ízű és minőségű portékát nem a raktárból, hanem egyenesen a csomagoló részlegről vitték és szabályosan sorban álltak érte - „ráfizetésesek” voltak..., akárcsak a híres-nevezetes Forex is, amiért szintén sorban álltak... (Ez az a bizonyos termék, amit a kőolajfúró ipar használt). S a csoda tudja, miért, de ennek a mindenhol ráfizetéses gyárnak a részvényeiért a belga vevő az alapár negyvenszeresét fizette...!”

Egy másik jellege alá bújt személy pedig egy mondatomhoz fűz megjegyzést, mely így hangzott: az Eaststarch képviselői „2005-re átvették a privatizációs egyesület valamennyi részvényét is, ezzel százszázalékos részesedést szereztek.” A levelező szerint „Kézdivásárhelyen olyan információk is megjelentek, melyek szerint a nyugati cég – egy ún. jogszabályra hivatkozva – a meglévő kisorészeseknek postán elküldte az általa megállapított részvény ellenértéket és a kisorészeses tudta-bejegyezése nélkül a 2008-as évben egyedüli tulajdonosként jegyeztette magát. Tud erről valami információt közölni?”

A részvények árfolyama valóban hatalmas ingadozást mutatott, s aki nem látott mögéje, komolyan ráfázott a dologra. Tanuljunk legalább a kárunkból.

Mi történhetett? A tőkebővítéssel bejött és ezzel, valamint részvényfelvásárlással egyhamar többségivé vált külföldi tulajdonos nem érte be azzal, hogy amúgy is mindenben az övé a döntő szó, hanem nyilván a további célját tartván szem előtt, teljhatalomra tört. Hogy e cél miben állhatott, kikövetkeztethető lépéseiből.

Létezik-e olyan törvénycikkely, mely szerint, ha valaki a felvásárlásban eléri a részvények 90 százalékát, akkor a maradék tíz százalékra már ő tehet ajánlatot? – kérdeztem Majorán volt igazgatótól, aki aktív gazdasági vezetőként járatosabb e kérdésekben. Majorán úr úgy tudja, e lehetőség adott, mégpedig ez esetben a részvények vásárlását névértékükön ajánlhatja fel a felvásárló többségi tulajdonos társainak. A kutya ott van elásva, hogy a névérték és a piaci érték közt hatalmasra nőhet a különbség. A lényeg itt az, hogy amiért korábban ő maga a városi szóbeszéd szerint 25-szörös, vagy a fenti hozzászóló szerint annál is nagyobb árat adott, azért most csak névértéken tesz ajánlatot. No de muszáj-e eladni? – kérdeztük. Talán nem, de vajon ki ad többet egy olyan értékpapírért, mely úgyszólván semmi beleszólást nem enged a döntésekbe?

A piacon tehát már nincs kereslet, ezért az ajánlattevő úgy játszhat a kisorészesessé, mint macska az egérrel.

TŐKEPIACI SZABÁLYOZÁS

No de az árképzés mechanizmusa nem eléggé világos, és tisztázatlan maradt továbbá, hogy a kisorészeses adott esetben kötelezhető-e arra, hogy töladjon részvényein, átengedje azokat az ajánlattevőnek.

A gyalogjáró értelemnek nehezen hihető, de ilyen helyzet előadódhat.

Gazdasági szakjogász és egyetemi tanár, dr. Veress Emőd kereste ki számunkra a román tőkepiaci törvény (297/2004) idevágó passzusát. A hetes számot viselő szakasz a jogi körmönfontosság és pontosság csak némi nehézség leküzdése árán kihüvelykezhető fogalmazásában nem kevesebbet állít, mint azt, hogy ha a nyilvános ajánlattételt követően (sajtóban meghirdetés stb. után) a felvásárló eléri a részvények 90 % százalékát, akkor pozíciója bizony nem akármilyen jogokkal ruházza fel.

Így azokhoz is ajánlattétellel fordulhat, akik a nyilvános ajánlattételre nem reagáltak, azaz az első menetben nem adták el értékpapírjaikat az akkor felajánlott árfolyamon.

Persze e második felvonásban az az igazán izgalmas, hogy a többségi tulajdonos milyen új árat ajánlhat fel azoknak, akik az első meghirdetésre nem voltak hajlandók megválni attól, amit nyilván többre értékeltek vagy valamilyen más okból, például az osztalékfolyósításban reménykedve, óhajtottak megőrizni. Nem vagyok jogász, remélem, nem forgatom ki a nagyon komplikált paragrafust a maga valójából – bárkinek rendelkezésére bocsátom a román eredetit, ha kéri –, de, mi tagadás, azt silabizáltam ki a szövegből, hogy gyakorlatilag olyan kényszerhelyzet áll fenn, amelyben a kisértő részvényesnek bizony el kell adnia részvényét, ha méltányos ajánlatot kap.

A méltányosságot pedig az ajánlattevő bizonyos normák szerint maga határozza meg. Nem mernék megesküdni rá, hogy annak az első ajánlatnál nagyobbak kell lennie, sőt. Bevonható nemzetközi szakértő is annak megállapításába. Az ötödik bekezdés hozzávetőleges fordításomban pedig valahogyan így hangzik: A független szakértő által megállapított árat a nagyközönség tudomására ama piac közvetítésével hozzák, amelyen jegyzik azt (a részvényt), közölni kell a CNVM (Comisia nationala a valorilor mobiliare) hivatalos közlönyében, a CVNM honlapján és két országos üzleti lapban a jelentés összeállítását követő öt napon belül...

A fentiekkel csak azért fárasztottam az olvasót, hogy megértse, mekkora jártassággal és milyen ismeretekkel kell rendelkeznie egy részvényesnek ahhoz, hogy ki ne foghassanak rajta.

Mindehhez dr. Veress annyit fűz hozzá, hogy a szabályozás európai uniós eredetű (lásd a 2004/25/EK irányelvet), nem a román jogalkotó találmánya és nem helyi specialitás. A részletes eljárást a tőkepiaci felügyelet

2006/1. rendelete szabályozza. A román Alkotmánybíróság is megállapította ezen rendelkezés alkotmányosságát, illetve azt a Legfőbb Semmítő- és Ítélszék is helyben hagyta egy idevágó ügyben hozott döntésében. A döntést nem részletezem, elegendő itt annyit kiemelni: a kisebbségi részvényesnek adott esetben kötelessége eladnia, amije van.

Ennyit szegény kisbarátunk esélyeiről.

Még cifrább az illető sorsa üzleti kilátásai tükrében.

ELPÁROLGOTT ÖRÖKSÉG

Nézzünk ki Kézdiszentlélekre, az igazsághoz hátha közelebb esik, már csak égi névadója okán is. A ma (2011) nyugdíjas Bartók Gyula bátyánk mester volt a keményítőgyárban, s eléggé fordulatos pályát futott be. Tapasztalom, jó humorú ember, de jókedvét biztosan nem gyárral kapcsolatos élményeiből meríti. A székely históriában eddig alighanem párját ritkító módon, nemcsak gazdaságot, csúrt és lovat, nem is városi tömbházlakást, hanem részvényhozományt akart gyerekeinek nyújtani, illetve örökségként rájuk testálni. Vajon milyen sikerrel?

– Amikor eladta részvényeit, azok mennyit értek?

– Beszéljünk régi lejben, harminc ezer lejt adott egyért a cég. Az komoly pénz volt. Mikor? Úgy 2005 körül¹².

Kérdem, hány részvénnel bírt, de késik a válasszal, nem erőltetem.

– Nekem volt elég szépen. A rangsorban a negyedik voltam a főkönyvelő, az igazgató és egy hölgy után.

– Elégedett volt a kapott összeggel?

– Jó összeget kaptam, az biztos. Viszont bent hagytam a kuponnal együtt vagy ötezer részvényt. Mégpedig azért, mert nekem három gyerekem van, s a nejemmel úgy egyeztünk, ha a Jóisten is megsegít, legyen nekük is valami. Na ebből az lett, a múltkor mondták a bankban, hogy van százhatvanhárom részvényem. Azt hittem, a gutta megűt.

– Mi történt? Ötezerből százhatvanhárom?

Utólag számítom ki: harmincad valahány része.

– A többi ráment a „beruházásokra” talán. Felemésztették. Úgy értem, hogy más cégektől lebontott gépeket hoztak, ki tudja, milyen árban. Így a bent maradt részvények ára felhígult, a gépek árát feltornászták. Így maradtunk azzal, amit elmondtam.

¹² Romániában 2007-ben pénzbeváltás volt, 1 ezer régi lejért (ROL) adtak egy újat (RON).

– Kap-e utánuk pénzt?
– A múltkor a bankban kivettem 21 lejt.
– Ennyi maradt a három gyereknek?
– Ennyi. Aztán hogy a feleségem a lányom és az én kuponjaim fel-
emésztődtek-e, nem tudtam tisztázni. Amikor próbálkoztam a keményí-
tógyárnál, azt felelték, hogy jaj, ők már rég átadták egy bukaresti bróker-
cégnek az egészet, s nem volt lehetőségem, hogy felhívjam azt. Lehet, már
tárgytalan az egész, mert leértékelték a részvényeket.

– Sokan járták meg? Százak?
– Nem, olyan harminc valahányan.
– Szóval ha annak idején az első alkalommal mind eladja, jobban járt
volna?

– Úgy van, így igaz! De úgy határoztunk, nem adjuk el, hogy a gyere-
kek megörökölhessék és legyen hasznuk, osztalékjuk belőle.

– Tehát eszükbe sem jutott, hogy bezárhatják a gyárat?

– Jaj, nem. Nem is feltételeztük. Legalább is én személyesen nem.

Hogy voltak-e belső körhöz tartozók, akik jobban informáltként még
idejében túladtak mindenben, mikor a felvásárlás még a felhajtott árakon
folyt, nem tudom. A különféle gazdasági fogások és eljárások átlátásához
is nyilván még sokat kell okulnunk, amíg bár alapszinten eligazodunk e
szövevényes viszonyok közt.

*

De valahogyan mintha az egész Kelet-Európa ebben a cipőben járna.
Nem kellett másfél évtized hozzá és tájainkon mindenféle a nemzetkö-
zi tőke diszponál, tart fenn vagy csuk be gyárat. Ő osztja az életet,
ő a halált. Mi történik itt tulajdonképpen? Kézdin az ipari negyed öt
nagy gyárból három (vagy több is) áll, egy még a föld színéről is el-
tűnt. Sepsiszentgyörgyön csődeljárás folyik a valamikori legnagyobbak
ellen. Vagy már le is zárult. Szerencsének azt tarthatjuk, ha a valamikori
nagyot akarás pusztuló mementóiként nem rozsdatemető képében ásíta-
nak az égre. Ha egykori telephelyükön kisebb hazai vagy külföldi cégek
próbálnak egy-egy elárvult csarnokban, zugolyban megkapaszkodni és,
kiszolgálva a nagyokat, bár tucatnyi embernek munkát adni.

Tágítsuk a kört, legközelebb hallgassunk meg pár gazdasági szakértőt
az átfogóbb összefüggésekről

MEGDUPLÁZÓDOTT, DE CSAK KÁRUNKRA

Keserű szájíz hagyott maga után a szőlőcukor Kézdivásárhelyen, a hosszú ideig helyi specialitásnak számító édesítőszernek mára bottal üthetni a nyomát.

Galoppba váltott át sajtóhírek szerint a cukor ára. De saját zsebünkön is közvetlen érezhetjük, hogy amit kilónként egy éve két és három lej közötti áron vehettünk meg a bevásárló központokban, azért ma (2011) egyes helyeken öt lejnél is többet kell leszurkolni.

Hírmagyarázók harmincévi rekordárról beszélnek, s a jelenséget világ-gazdasági körülmények változásával magyarázzák. A világpiacon a New York-i árutőzsde tanúsága szerint például 2010 és 2011 januárja között közel 47 %-os áremelkedés történt, s a trend azóta sem szünetel. A kereslet messze meghaladja a kínálatot, írják, részben azért, mert a fő kiviteli országok, Ausztrália és Brazília termelése drasztikusan visszaesett. Az elsőben a Yasi ciklon vezetett a várt cukornádtermés jó hányadának pusztulásához, egy szerencsebébb évben itt nyilván helyreállítható a korábbi egyensúly. Brazíliában azonban mint a legnagyobb cukorexportőr országban, azonban más történik: itt mára a termelés felét az új üzemanyag, a bioetanol előállítására fordítják, s e hányad folyvást nő, az élelmiszerkereskedelemnek tehát egyre kevesebb fog jutni.

Nem fárasztjuk tovább az olvasót e gazdasági krónikával, ennyiből is kiolvasható, hogy a termék árának növekedése tartós lesz, aki tehát ezt állítja elő, növekvő bevételekre számíthat.

Mindez arról jutott eszünkben, hogy meggyénkben két éve ráfizetéses volta miatt zártak be egy édesítőszer gyártó vállalatot, s még európai uniós cukorkvótáján is azonmód túladtak, nehogy halottaiból fel lehessen támasztani.

Joggal kérdezi valamikori több száz alkalmazottja: ha ma végeznék el a jövedelmezőséget illető számításokat, vajon milyen eredmény jönne ki? Ha átvészeli e két kritikus évet, vajon ma lehetne-e profitot hozó módon előállítani a szőlőcukrot burgonyából vagy kukoricából, mint korábban? Akár külföldön eladni ott, ahova az Unió keze és tiltása már nem ér el?

Hogy ehhez meg kellett volna őrizni a cég önállóságát is, s hogy erre nem lett volna mód? Nos, a kérdést pro és kontra több oldalról megvilágítottuk a sorozatban, nem térünk vissza rá. A privatizációra nézve azon-

ban maga a jelenség annyira tanulságos, hogy, tágabb összefüggésekbe helyezve, újabb példákhoz folyamodunk átfogóbb értelmezése végett.

HOLTPONTON

A sajtóban nemrég olvashattak ankétot Bokor Gábor tollából a háromszéki cukorrépa termesztésről és a botfalusi gyár helyzetéről¹³. A szaksajtó írja a hazai piacról: ma az ország azért behozatalfüggő –szögezik le a kommentátorok–, mert a mezőgazdászaink az elmúlt években tömegesen mondtak le a cukorrépa termesztésről, mivel a Brüsszel által megszabott 26,29 euró per tonnás áron az már nem érte meg nekik. Holtpontra jutottunk emiatt – nyilatkozta Ioan Armean, a hazai cukorelőállítók szövetségének elnöke, a marosludasi gyár igazgatója. Az elemző szerint a belső élelmiszerpiacra még leselkedik egy veszély. Nevezetesen az, hogy a gyárak előnyben részesíthetik a kiviteli lehetőségeket a magas világpiaci árak miatt, s ezért a hazai üzletek polcaira még kevesebb cukor juthat majd s tovább nőhet az ár. (Carmen Ionescu, www.infocarne.ro) A februári jóslat napjainkban teljesül. Februárban a cukor ára a gyárkapunál még 2,80 lej volt, ma az üzletben szinte a duplája.

Ebből a kézdi gyár már nem profitál. Mint ahogy nem az a 29 másik romániai cukorgyár sem, mely 1990 és 2010 között az uniós csatlakozás örvényében tűnt el, szívódott fel, lelt ócskavas halmazként “értékesítésre”.

Az adatolás rendjén még fűzzük hozzá, amit a sajtó a román csatlakozási szerződés idevágó paragrafusaiból kiemel: az ország uniós cukorkvótája ma 110 ezer tonna évente, ennyire van tehát engedélye az uniós piacra szállítani, miközben pusztán maga a belső fogyasztás is, bár csökkent valamelyest, több mint négyszerese ennek (500 ezer tonna fölött van).

E számokban meg van írva egy országos iparág sorsa. (Felvételi feltétel volt, hogy az ország cukortermelését többszörösen csökkenti, hogy ne zavarja a nyugatiak köreit, ezzel gyárak tucatjainak sorsa pecsételődött meg.)

De nem csupán honi a baj, általános kelet-európai jelenségről van szó.

PÁRATLAN VAGYONVESZTÉS

Hogy az eddig csak felületesen érintett magyarországi fejleményekbe mélyebb bepillantást nyújtsunk, a rendszerváltásban nagy szerepet játszó, újabban a nemzeti oldalon politizáló közéleti ember, Pozsgay Imre

¹³ Háromszék, 2011.

egyetemi tanár egy minapi Duna TV-ben elhangzott interjújából választottunk egy idézetet, nem utolsó sorban azért, mert pontosan a szomszéd ország számára is létfontosságú élelmiszeriparral példálózik. A riporter az uniós csatlakozással összefüggő országos vagyonesztés mértéke felől érdeklődött annak kapcsán, hogy az új alkotmánytervezet a nemzeti vagyton megőrzését kiemelt céljának tekintti, mivel a lefolyt reprivatizációnak erre nem volt kellő gondja. Egyetlen szóba sűrítve, Pozsgay úgy véli, „óriási” értékpusztulás sújtotta a magyar gazdaságot.

– Egyetlen eklatáns példát hadd említsek. Magyarország, mely cukor-exportőr volt, jelenleg csillagászati árakat fizet a cukorért, hiszen a privatizációban mind az élelmiszeripar, mind az ahhoz kapcsolódó nemcsak gyártási, hanem forgalmazási rendszert is úgy adták el, hogy az valójában a konkurencia kezére került, melynek az volt az érdeke, hogy a magyarországi termelést semmisítse meg. Gondolja meg, tizennégy cukorgyárunkból egy maradt az elmúlt húsz esztendő alatt és ma, megismétlem, drága cukorimportra szorulunk, miközben ún. uniós kvótákat kell teljesítenünk. De ez csak egy példa, amely arra utal, hogy az ún. spontán privatizáció valójában nem volt tekintettel arra, hogy mi az ország érdeke. Az volt az alapgondolat, hogy ezzel majd kielégítjük a hitelezőket, s az államadósságot kezelni lehet. De nem az lett belőle, hanem egyszerűen elvesztegettük a nemzeti vagyton...

A magyar út a versenyképes százhalombattai gyár sikere ellenére sem tekinthető hát sem sikeresnek, sem a mienktől elütőnek. A hasonlóságok további tanulságokkal szolgálnak számunkra is.

NEMZETI ÉS NEMZETKÖZI TŐKE

Pár mondat erejéig érdemes ezért idézni még az interjúból. A riporter azzal ad fordulatot a beszélgetésnek, hogy rákérdez a belső alternatívákra, s ezzel alkalmat teremt partnerének, hogy a kérdés mai újragondolásának eredményeit kifejtthesse, mely minket is foglalkoztat.

– Itt két mozzanat emelendő ki – feleli Pozsgay –. Az egyiket azok jelentik, akik itthon tőkessé tudtak válni és az ún. nemzeti tőke oldalán gyarapodtak. Én ezekkel nem akarok vitatkozni és nem akarom ezt (az érdemüket – K.A.) elvitatni. Jobb lett volna ezt az irányt követni. A másik: kialakult egy komprádor réteg, amelyik kijátszotta az állami vagyton külföldi tulajdonosoknak anélkül, hogy a külföldi tulajdonost moderálta volna. Én nem a külföldi tőke jelenléte ellen tiltakozom, hanem

az a véleményem, már akkor nagyon határozottan dönteni kellett volna, hogy én mondhassam meg, aki hozzám bejön, hogyan viselkedjék. Most ő mondja meg, hogy én mit tehetek a saját hazámban! Ezt a viszonyt meg kell változtatni, és az alkotmány erre alkalmas lesz szerintem – mondotta Pozsgay Imre (Reggel a Dunán. 2011. ápr. 6.)

KELET-EURÓPA AZ UNIÓBAN

A nemzetközi tőke kézdivásárhelyi kurta tündöklésének és bukásának száalai tehát messzire vezetnek. Ma a kelet-európai nemzetgazdaságok, beolvadóban a nagy uniós piacba és organizmusba, korábban kapott sebeiket nyalogatják. Embermilliók keservesen megrendült létbiztonsága olyan politikai mozgásokat indított be, melyek az integráció nemzeti oldalról újragondolására kényszerítenek és nyilván befolyanak majd a permanens belső reform alakulásába. Érdemes a komprádori mentalitás mibenlétéről, annak ismérveiről elgondolkodni. A korabeli jelszóval élve: kik adták el az országot, miközben torkuk szakadtából „tiltakoztak” úgymond elene? A rendszerváltást a korábban fennforgók, a nómenklátúra előretolt csapatai kívánták levezényelni, nem utolsó sorban a saját hasznukra. Pozíciókat a politikában, a gazdaságban lehetett szerezni, legális tőke nem állt rendelkezésre, a MEBO módszer belső tőkésosztály képzéséhez ígérkezett kivezető útnak, de kevesen éltek vele és jó okuk volt rá.

Itt egymásra torlódott két folyamat: a rendszerváltásé és az integrációé. A NATO és az UNIÓ szívóhatásának nemhogy nem lehetett ellenállni– kedvezőbb feltételek kicsikarása végett kissé késleltetni azt–, hanem kimondottan versenyfutás indult meg a keleti államok közt, kinek sikerül hamarabb belépnie. Feladni minden értéket, csorbítani a saját érdeket, csak elháruljanak az akadályok, mert különben lekörözhethetnek a szomszédok! Románia már nemzetbiztonsági vészt vizionált. Közben Brüsszelben és Strasbourghban a parlament folyosóin tízezernél több lobbycsoport megbízói érdekeiért gyakorol nyomást, folynak a frakciók vitái, a keletiek meg örvendenek, ha csórén bár, de beléphetnek. Az uniós székhelyű nemzetközi tőke egyik lábát az USA-ban, másikat Ázsiában vetve meg, nagy játékosként húzogatja a szálakat, számára előnyös nemzeti kvótákat porcióztat például a tejtermelésben és feldolgozásban, az állattenyésztésben, az élelmiszeripari nyersanyagok és termékek előállításában. Ezzel a létező termelőkapacitások elvesztik értékük és úgyszólván az ölébe hullanak. Azokról aztán rövid idő alatt kisütheti, hogy üzemeltetésük nem gazdasá-

gos és beteljesül azok félelme, akik arra gyanakodtak, csupán piacot akart venni Keleten, esze ágában sem volt a termelés fenntartása. Tömegével kerülnek utcára az alkalmazottak, mi több, nyugatra tódulnak olcsó és mindenre kapható munkaerőként. És így tovább.

Én úgy vélem, e vészforgatókönyv baljóslatú fejleményei nem végzet-szerűen következtek be, viszont fennálltak mint lehetőség és ezzel a hazai szedett-vedett politikai osztály, úgy tűnik, valóban nem számolt. Avagy cinkosként halászott együtt a szerencselovagokkal a zavarosban. A privatizációs szerződések és praktikák valóban ijesztő felelőtlenségre vallanak, a közérdek nagy mérvű elárulására. Ezt ma szankcionálni azonban azért nehéz, mert a közérdek megfogalmazásának tagolt, értelmes rendszerbe foglalásának folyamata is elakadt közben, elgáncsolták vagy zűrzavarba fulladt.

*

Amikor tehát ma az uniós viszonyok belső újrendezésének igénye felmerül, tekintettel kell lenni e kudarcok tanulságaira is. Ha bezárnak valahol egy gyárat, csődbe juttatnak egy egész iparágat, kirámolnak egész régiókat, el kell érni, hogy a népességmegtartás igénye, az államok belső politikai egyensúlya, a lakosság létbiztonságának szavatolása is uniós politikai irányelvvé emelkedhessék. Ma koldusként nyújtjuk kezünk a többebehozattal kecsegtetők fele, mindenféle kedvezmények halmozzuk el őket, csak jöjjenek. Egy uniós befektetési politika ha létrejön, miként az infrastrukturális felzárkóztatásban már működik, a területfejlesztés termelői-munkahelyteremtői oldala is felerősödhet. Ehhez egyszerre kellene belső és brüsszeli téren is fellépni. Kelet-Európa gazdasági emancipációja sürgető feladat, s az EU parlamentje egyelőre nem vádolható azzal, hogy e kérdésnek a kettőnél nagyobb figyelmet szentelne. Sőt. Uniós és nemzeti érdekek újrafogalmazása, újraegyeztetési kísérlete folyik ma Európában – egyelőre ugyan inkább a tagországokon belül.

2011.március-áprilisában

A sorozat az eddigi kudarcos históriák, azok csőd- és romhalmazán átörve magát egy vigasztalóbb történettel folytatódik. A hazai privatizáció örvényeiben elpusztult cégek után végre egy olyanra bukkantam, mely a lehetséges túlélésre lehet példa. Érdeemes megfigyelni, hogy a kézdivásárhelyi Poliprod Rt. minek köszönheti megmaradását, mi több, bővítésre törekszik, és amit kevesen mondhatnak el magukról, újabban munkaerő-felvételt hirdetett meg.

A mai kilátások boncolgatása előtt nyúljunk vissza a gyökerekhez. A valamikori helyiipari vállalat munkáját folytató cég kezdeteinek taglalása ugyanis mélyebben bevilágít a „varga-” vagy „deszkavárosnak” becézett település céhes előzményekre épülő ipari múltjába is. Kalauzunk e több évtizedet átfogó túrán a várostörténet jó fél évszázadának fordulatos pályát megfutott szereplője, akinek élete önmagában is érdekfeszítő. Bokor Zoltán 67 éves gépipari technikus, volt igazgató és polgármester napjainkban (2011) Kézdiszentkeresztre visszahúzódva tölti nyugdíjas éveit. Ma is tevékeny, községi tanácstag, korábban azonban kimondottan az események sűrűjében élt.

DÉL-SZÉKELYFÖLDI MUNKÁSSORS

– Esztelneken születtem 1943-ban, öt éves korom óta élek Kézdivásárhelyen, ahol az általános iskolát is elvégeztem. Árván maradtam, édesapámat a szovjet hadsereg Görgényüvegcsűrön meglötte, édesanyám egy ideig egyedül kényszerült két gyerekkel. Ahogy felnőttünk, mostohaapám nem támogatott a továbbtanulásban, emiatt szakmát tanultam, 1957-ben iratkoztam a brassói fémipari szakiskolába¹⁴. Nem bántam meg, más tárgyakból is kiváló tanáraim voltak, mint magyarból például dr. Szikszay Jenő. Igen, magyarul végeztem el, a Steagul Roșu (Vörös Csillag) gépkocsigyár melletti szakiskolában akkor évfolyamunkon legalább négy magyar osztály volt a sok román közt: autóbádogos, öntő,

¹⁴ Brassónak az első világháború előtt harmincezer lakosa volt, ezen egyharmad-egyharmad arányban osztozott a három, a szász, magyar és román népcsoport. A két világháború közt a székely bevándorlás végül magyar többséget eredményezett, az ún. szocialista iparosítás további magyar tízezreket sodort a városba. Noha a magyarság arányszáma csökkent, abszolút számokban végül a harmincötezeret is elérte a hetvenes évekre. Magyar iskoláiba járt a szomszédos Hétfalu (a Szecselevárosnak is nevezett Négyfalu és Háromfalú, azaz Zajzon, Pürekerc és Tatrang) magyar diákjainak jó része is.

kovács, fémforgácsoló. Kint volt a Csigahegy háta mögött, a cementgyár és a Rakodó negyed között. A színvonal magas volt, a műszaki rajzot olyan alaposan megtanították, hogy én később abból éltem. 1960-ban végeztem, és visszakerülve Kézdivásárhelyre 16 évesen munkába álltam a Poliprod elődjének számító Helyiipari Vállalatban

– Mind székelyek voltak osztálytársai?

– Kilencven százalékból székelyföldiek voltunk, a többiek hétfalusi csángók, de segesvári és aradi gyerek is volt köztünk. Györffy mérnök volt az osztályfőnökünk, néhai Szakáll Károly tanította a fizikát, a magyart meg Izsák. Megünnepeztük végzésünk huszonötödik évfordulóját. Nos, fémforgácsolóként esztergapadon kezdtem alig 16 évesen. Régi, nagyon jó szakik közt, akiktől lehetett tanulni emberi viselkedést és szakmát is. 1964-re sikerült elérnem az ötös kategóriát, ahogy akkor nevezték a nyolc osztatú besorolás egy-egy fokát. Sportoltam is egy nálunk kevésbé ismert ágazatban, a röplabdában, s olyan jól, hogy a brassói traktorgyár A ligás csapata meghívott, és kilenc évig traktorgyári alkalmazott voltam, s Brassóban sikerült pótolnom az egyéb hiányokat is, elvégeztem a középiskolát és a technikumot. Könnyű volt odaköltözni, nem volt még családom. Tartott mindez 1969-ig, mikor észrevettem, az iparosítás kezd Kézdivásárhelyen is erőt venni.

VALAMI NAGYIPART

Kézdivásárhelyen, a kisiparosok és szervezetekéik korábbi városában már a helyi ipar létrejötté előrelépést jelentett.

– A helyiipari vállalat Gábor Áron nevét viselte. 1950-ben néhány nagyon jó szakember alakította meg a vállalat fémes részlegét, mégpedig egy korábbi disznóhizlalda átépítése árán. Annak akkor még volt egy faipari részlege is, amely koporsókat is előállított. A későbbi nagyipari gyárak szakemberei különben mind innen, valamint az ún. Sportind gárdájából nőttek ki, mely sportszereket gyártott, és szintén rendelkezett mind fa-, mind fémmegmunkáló részleggel.

–Nos, én a traktorgyárban olyan helyt dolgoztam, ahol sokat lehetett tanulni. A főgépészetnek volt egy ún. prototípus műhelye, ahol a külföldi csúcstechnológiát „boncoltuk” szét... Mikor 1969-ben hazakerültem, tárgyaltuk itthon, hogy a kézdi helyiiparból jó lenne valami nagyobb ipart csinálni. Elindult a nexusépítés, nekem megvoltak a kapcsolataim. Egy adott pillanatban már lett volna, mit csinálni, de nem volt, hol. A részleg lenn

feküdt a Kantában a Torja pataka partján, a Nagy Mózes Gimnázium háta mögött, olyan szűk helyen, hogy terjeszkedni nem lehetett. Néhai Majorán Vencel helyiipari igazgató – jó katonás hangja volt –, emlékszem, ahogy mondta: Zolti, itt valamit tenni kell! – Venci bácsi, biztos igen, mert nem férünk ide be! Akkor ő kijárta, hogy állami beruházásként építhessünk egy csarnokot az új ipari negyed sarkában, ahol ma is található a cég. Felépült, és 1972. június első szombatján ünnepélyesen felavattuk. Nem felejttem, mert később mindig évfordulóként ülte meg a munkakollektíva. Még Gábor Áron nevét viselte, helyiipari vállalat volt, minden kisebb műhely is odatartozott, az irodák pedig bent a városban, ahol most a mozi van.

– Miket gyártottak?

– Sportfelszereléseket, de volt főzőkályha-gyártó részlegünk, és traktorfülkéket is előállítottunk. Akkoriban sok traktort takarékoság miatt fülke nélkül vásároltak például az útosztályok, s mi ún. ovális fülkét szereltünk utólag rájuk, mert így sokkal olcsóbban jöttek ki. Hogy aztán a térdünkön kalapáltuk ki, az mellékes, de levédett termék volt, és sokáig csináltuk. A főzőkályha miatt sem szégyenkezhetünk, rendes lehrrel, érc-tetővel láttuk el, a fal felől csempével kirakott védőlapot szereltünk, a platni és a cső körben krómozva csillogott. A kályha gyönyörű volt, az biztos. Hányan voltunk? A gimnázium háta mögötti kis telepen nem értük el a százat, de ahogy kiköltöztünk mai helyünkre, már nagyiparban kezdtünk gondolkodni. Megtárgyaltuk a brassói traktorgyárral, mely termékek technológiáját vehetjük át, s az együttműködés 1971-től egészen az 1999-es privatizációig tartott.

AZ ÓRIÁSVÁLLALAT SZÁRNYAI ALATT

– A Poliprod nem volt vállalat, hanem első fokozatú gyáregység, nem igazgató vezette. 1974-ben egy kormányhatározattal a helyiipart eltüntették, és egységeit iparágtól függően nagyobb vállalatokhoz csatolták. Minket nagy gyorsan a csavargyárhoz akartak csapni, persze, mi ezzel nem értünk egyet. Lőrincz József igazgató korrekt ember volt, de nem tetszett, hogy más a profiljuk. Akkor már kétszázan is lehettünk. Odacsatoltak, de a dolog nem ment, valahogy olyan volt, mintha egy kórusban egy tag nem azt a hangot énekelné, amit a karmester elvár. Ezen aztán a brassói traktorgyár vezetősége segítségével változtattunk. Ők írántunk nagy rokonszenvvel viseltettek, becsülték a székely szavahihetőséget. És valóban, ha azt mondták, holnapra valamit meg kell

csinálni, én a fiúkat megkértem, bennmaradtak, és reggelre az megvolt. Sechel Vasile vezérigazgatóval jó viszonyban voltam. Amikor a gépiparnak Bukaresten kívüli, ún. departamenteket, iparközpontokat hoztak létre, akkor Brassóban ő lett annak a vezetője, szólt az érdekünkben. Tudtuk, ha a csavargár mellett maradunk, nem számíthatunk korszerűsítésre. Így egységvezetőként megbeszéltem, hogy áthelyezzenek a brassói Mechanikai Vállalathoz, mely szintén a helyiiparhoz tartozott korábban. Megerősödtünk, alárendeltségünkbe került egy bodzafordulói fémfeldolgozó egység – a későbbi traktorfülkegyár – és a baróti ún. gumigyár is. A vállalaton keresztül bedolgoztunk a traktorgyárnak, és mi gyártottuk például az összes típusokra a magasnyomású gázolajvezetékeket, melyek a szivattyút a porlasztóval kötötték össze, mégpedig magas precizitású import német vagy cseh csövekkel. Sok préselt alkatrészt is ránk bízta. Az egész felszerelést, sok gépet teherautón szállítottunk Brassóból haza, többek közt egy 250 tonna erejű nagy prést...

1992-ben a Poliprod elnyerte önállóságát, részvénytársasággá alakult, első igazgatója is Bokor Zoltán lett. De addig még sok minden történt.

A FORRÓ DECEMBER

Bokor Zoltán ipari karrierje ugyanis 1984-ben jó pár évre megszakadt, maga nem mondja, de a kor előléptetési úzusának ismeretében nyugodtan állíthatjuk, az ún. rotációs kurzus áldozatául esett. Élettörténetének bemutatását mindamelllett kár megszakítanunk, bár érintőlegesen kitérünk hát eme évekre is, ugyanis új munkakörében várostörténeti jelentőségű események tanúja lett.

– 1984 májusában jött egy felső utasítás, hogy menjek a városi néptanácshoz alelnökné. Kiemeltek, azt mondták, jó szervező vagyok. De én az ipart szerettem, abba éltem bele magam, mint családtagjaimhoz viszonyultam a dolgozókhoz. Persze sokan jegyezték meg: mekkorát lépett ez a Bokor! Számomra nem volt kellemes élmény, mert olyan munkahelyet kellett otthagynom, melybe valósággal szerelmes voltam. Meddig tartott? Amíg a puliszka fel nem robbant Bukarestben 1989-ben, illetve még egy kis ideig. De én annyira nem akartam elmenni, hogy azt határozottan ki is jelentettem. Akkor Richter Éva megyei ipari titkár – akit korábban, amíg a keményítőgyárat vezette, sokszor segítettem ki szakemberekkel, és jó viszonyban voltunk – azt mondta nekem bizalmasan: „Zolti, ne gyerekeskedjen, mert egy hoppra eltelepítik Buzăuba, ha ellenkezik!”

Most pedig pár szót arról, amit nem lehetett kihagyni: az alpolgármesterségről, forradalomról és ami utána következett. Kézdivásárhely kiemelten érdekes események helyszíne volt.

–A forradalomig ún. néptanácsi alelnök voltam, Becsek volt az elnök. Mi ketten meg tudtunk egyezni. Ő tudta, hogy én nem szeretetből jövök, nem veszem kitüntetésnek az előléptetést, s hogy a politika nekem nem kenyerem, ezért ő a város adminisztrálását bízta rám. Hogy rendeztem, azt a városiak elmondhatják.

– 1989 decemberében ott rendkívüli dolgok történtek...

– Vele igen. Nekem még az irodámat sem dúlták fel, pedig a földszinten volt. Az ablakot persze betörték 1989. december 22-én. Aznap délután hazatértem, nézzem meg, a családom, mit csinál, és semmi gond nem volt, hál' Istennek, szóval, akkor beállított hozzám egy küldöttség néhai Nagy József plébánossal, néhai Szócs József csavargyári főkönyvelővel és másokkal, hogy „szóba kellene állni az emberekkel, mert rád hallgat a város”. A rendőrség volt épülete elé hívtak, amit azelőtt kirámoltak volt.

– Ott két intézményt is kifüstöltek. A szekuritáté irattárát kiszórták az ablakon és széthordták.

– Az már megtörtént. Én bementem az emberek közé, egy tűzoltókocsi ablaka be volt verve, oda felültem, és hangosbemondón megkértem az embereket...

– Hányan voltak?

– Vagy öt-hatszázan. És nem mindenki csak felbőszülve, hanem egyesek fel is „töltve”. Mit mondtam? Rég volt, nem emlékszem minden szavamra. De röviden azt: „Drága kézdivásárhelyiek, most már nincs, amiért tovább törjünk-zúzzunk, fogjunk össze, és próbáljunk valamit tenni magunkért és a városért.” Hát annyi lett, hogy semmi zakatolás ott tovább nem történt, a rendőrséget lassan otthagyták, és napirendre került, hogy a várossal mi legyen

– Mit gondolt akkor? Hitte-e, hogy vége a régi világnak?

– Én akkor azt hittem, hogy valami nagyon szép korba léptünk át. Meg voltam győződve, hogy vége. Akkor! Látva azt a lelkesedést az emberekben. Mert nem mindenki kívánt rombolni. Lehetett érezni a felszabadultságot, hogy változott valami! Én is ugyanezt éreztem. De még e rendőrségi intermezzo előtt kint jártam a poliprodos társaimnál,

lássam, mi történik. Hát bizony azokat a mestereket, akik nem voltak némelyek ínyére, már „tessékelték” a kapun kifelé, megkezdődött a „szelektálás”...

FEGYVERES ÖNVÉDELEM

– Két évig viselte kinevezett vezetőként a tisztséget. Mit sikerült elérnie?

– Bizonyára emlékszik, Iliescu „bátyánk” azt ígérte ’90 januárjában, hogy márciusban választásokat tartanak. Akik akkor az RMDSZ részéről felkértek engem – jelzem, az elsők közt léptem be én is –, mégpedig Szócs Csaba, utódom a polgármesterségben, dr. Boga, dr. Szabó Zoltán és mások, a kézdivásárhelyi választmány vezetői, hogy legyek ideiglenes városvezető, ők is úgy gondolták, a megbízatás pár hónapra szól. Arra hivatkoztak, felmérték, hogy engem akarnak az emberek. Én már akkor a gyárba vágytam vissza. Nos, három hónap helyett két év lett belőle, míg a választásokat valóban kiírták.

–Nagyobb terveknek nem kedveztek az idők...

– Költségvetés nem volt, a pénzek eltűntek, éltünk, amiből tudtunk. Habár lett volna, mit tenni, nagyobb városfejlesztési tervek nem készültek. Arra kellett vigyázni, hogy a város nyugalmit, egyensúlyát őrizzük meg. És ez sikerült. Állandó kapcsolatban az emberekkel a rendőrséget újból létrehoztuk. A korábbiakat, akik nem odavalók voltak, ki kellett utasítani, és helyettük újakat kértünk.

– Magyarokat sikerült-e behozni?

– Utóbb igen¹⁵. Meglátogatott néhai Ardeleanu megyei rendőrparancsnok, hogy megbeszéljük a problémákat. Mondtam, szeretnék egy magyar parancsnokot a városba, a rendőrség felállítását, mert semmi nincs.

– Nem létezett egyáltalán?

– Mi a forradalom napjait úgy éltük meg, hogy bárki ránk törhetett volna, nekünk semmi védelmünk nem volt. A berecki laktanyának volt egy velünk nem rokonszenvező parancsnoka, az embereivel vagy kétszer bejött, de úgy mozgottak, mintha le akarnának tartóztatni. Első napokban a művelődési ház előcsarnokában működött egy ideiglenes vezérkar Incze Laci¹⁶ bácsival – Isten nyugtassa! –, onnan szerveztük, amit lehetett. A

¹⁵ A rendőrséget a csauszista rezsim utolsó évtizedében úgyszólván teljesen elrománosították.

¹⁶ Incze László nagy tekintélyű helyi múzeumigazgató, a fordulat egyik helyi főszereplője.

bereckiek géppuskásan és minden felszereléssel ott „nagyoskodtak” előttünk. Védtelenek voltunk.

FILMBE ILLŐ JELENETEK

– Saját polgárőrséget nem hoztak létre?

– Annyira jutottunk, hogy lett. Volt egy ügyes karatecsoportunk, az felajánlotta, hogy segít. Hallottuk, a bíróságot fel akarják gyújtani, odaveszhetnek a telekkönyvek. Nos, a csoport vállalta, hogy elejét veszi. Ezzel kezdődött. Igen ám, de rájöttünk, akármilyen bátrak és jóakarátúak ezek a fiúk, ez nem elegendő. Tudvalevő, egy rakás pisztoly is eltűnt a rendőrség kifosztott épületéből, s elgondoltuk, ha ezek olyan emberek kezébe kerültek, bármikor tragédia származhat belőle. Úgy döntöttünk, a volt munkásgárda fegyvereit vesszük igénybe. Igen ám, de nagyon jó ismerősöm, igazgató, nem akarta kiadni, mondván, „ne forrófejűsködjünk”. Hát én nem akartam forradalmat csinálni, de a település védelméről valahogyan gondoskodni kellett! Ez még a decemberi napokban történt. A kivezető utakhoz akkor kerültek a puskás csoportok, hogy a terroristákat és a rosszindulatú embereket távol tartsák. Őket aztán kocsival többször lejárтам, vittük nekik a meleg teát.

– Sok jó szándékú ember jelentkezett önként?

– Ó, hát az nem igaz! Filmbe illő jelenetek voltak! No de Ardeleanura visszatérve, ő jó szándékúnak bizonyult, el kell mondanom, abszolút nem akart semmi egyébbe rábírní. Láttam, mit akarok, és hogy nem rosszban tapicskálók. Kérdezte, kít kívánok parancsnoknak. Egy N. nevezetűt akartak ideküldeni a megye másik sarkából, én megtudtam azonban, hogy iszákos. Küldje inkább Léway Attilát, mondtam, aki akkor városi parancsnok volt, és ismertem, mert a felesége idevalósi. És Ardeleanu ideküldte, ő aztán a rendőrséget rendbe szedte. Amíg a gyárba vissza nem tértem, nem is történt semmi kivetnivaló.

IGAZGATÓI VIZSGA, LAZULÓ ÁLLAMI SZERKEZET

A választásokat követően Bokor Zoltán visszatért az akkor 250 alkalmazottat számláló Poliprodba, ahova, úgy tudja, nosztalgiából hívták vissza némely munkatársai, ugyanis „a gazdasági válság már kezdett megmutatkozni”, a nexusok pedig sokat számítottak.

– A visszatérés nem ment olyan könnyen, előbb Bukarestben kellett versenyvizsgáznom a gépipari minisztériumban. Nem lévén főiskolai, csak gépésztechnikusi végzettségem, miniszteri engedéllyel tölthettem be

az állást. Románul? Persze, jól tudok, és eligazodtam az adminisztráció berkeiben is. Visszatértem, és kezdtük a gyárat tovább építgetni. Annyira jól beindult az összedolgozás a brassói traktorgyárral, hogy adott pillanatban már négyszázfajta alkatrészt gyártottunk nekik.

– A későbbi traktorgyári teljes csődnek semmi előjele nem volt?

– Akkor még nem. A gyár gondjai 1993–94-ben kezdődtek. Már 1991-ben emlegették, hogy átszervezésnek vetik alá az ipari vállalatokat. A magánosítás azzal vette kezdetét, hogy havonta felhívtak Bukarestbe, a Grivița üzem melletti irodaházba, ahol az ipar gazdasági kérdéseit beszéltük meg a miniszterekkel, igazgatókkal. Akik exportra termeltünk, nem tudtuk a pénzeket beszedni. Emlegették már, hogy a gyárakat át kell szervezni. Majd az átszervezés után beköpték, hogy következik a magánosítás. Ez alól, persze, mi sem bújhattunk ki. Amikor pedig már lépni kellett, elképzelésünk az volt, hogy a MEBO-módszerhez folyamodunk, az alkalmazotti kollektíva vegye meg a gyárat. Úgy 1994 körül lehetett.

– A piac felvette termelésüket, de a bevételek elapadtak?

– A termelés folyt, a kifizetések viszont akadoztak, a körbetartozás fojtogatott. Adott pillanatban a traktorgyártól nem tudtuk behajtani a tartozást másként, úgyhogy kész traktorokat hoztam el, amelyeket aztán eladtunk a Poliprod udvaráról a gazdáknak, akiknek kellett. Ez is egy módja volt a talpon maradásnak, a működés fenntartásának.

SAJÁTBÓL SAJÁT

Az angol szavak kezdőbetűiből képzett szóval jelzett privatizációs technika, a MEBO-módszer gondolata nem volt idegen a kézdivásárhelyi új gyárnegyed vállalatainak alkalmazottai számára. Sok pszichés tényező, a valamikori kisvárosi patriarchális hagyományok tovább élése is kedvezett a gondolatnak, hogy ami a mienk, mert itt van, azt vegyük is meg, de azt segítette volna elő a két-három évtizede alakult ipari munkaközösségek viszonylagos kiforrottsága, a korban még uralkodó kollektivista személet. A platformon dolgozó szakirányítói csoportok tájékozottsága a kilátások felől persze alaposabb volt a közemberénél, de köztük is akadtak, akik a tőkés funkcióváltás kockázatát vállalták volna. Nem véletlen, hogy a lehetőséggel a gyárnegyed több vállalatában éltek is, s a konfekcióiparban és a keményítőgyárban, de részlegesen másutt is sikeresen alkalmazták a magánosítás e módszerét. Érdekes – szigorúan összevetve a különféle cégek gazdasági helyzetét és tapasztalatát – megvizsgálni, miért bizonyult

járhatónak eme út némelyek, miért hozott kudarcot mások esetében. A Poliprodban nem haraptak rá:

– A MEBO-rendszerű privatizálás szerintem sikerült volna nekünk, de önrész is kellett volna hozzá. Ezért közgyűlésen megbeszéltük az emberekkel, bankkölcsönt veszünk fel, annak részleteit bizonyos ideig húzzák tőlünk, de vegyük meg a gyárat. Megérdemelte volna az üzem, meg a hagyományai! Meg az a sok jó szakember, akivel akkor rendelkezünk. Megoldható lett volna szerintem. De a gazdasági válság már megijesz-tette az embereket, és nem vállalták fel a bankkölcsönt, vissza kellett hát táncolnunk.

POTOM ÁRON

A fordulatot végül az 1998-as év hozta el a gyár életében, amikor is az magánkezekbe került. A brassói traktorgyártás az utolsókat rúgta¹⁷.

– Addig hogyan próbáltak meg talpon maradni?

– Többeknek dolgoztunk, a sepsiszentgyörgyi Carpați Universalnak például, mely aztán a vevők egyike lett. Akkor ismerték meg a gyár adottságait, szerszámraklapokat készítettünk nekik a matricák alá. Akkor jött meg az étvágyuk. De mi erről nem tudtunk. Nálunk jelentkezett viszont egy francia gyáros, mert 1998 elején meghirdette eladásra az Állami Vagyonalap a céget. Jellemző, a Poliprodot a tőzsdén nem jegyezték. A francia, a Renault egy bedolgozó cégének tulajdonosa nem a hátunk mögött intézkedett, korrekt módon velünk kezdte az ismerkedést. Együtt mentünk Bukarestbe az Állami Vagyonalaphoz, de ott olyan feltételeket szabtak, az árat annyira felszórólták, az adósságainkat is törleszteni kellett volna, és még beruházás eszközlésére is kötelezték volna adott idő-re, hogy végül elállt a tervtől. Kiebrudalták. Azután kaptam értesítést, hogy a céget megvette a Toolexim, melyről korábban nem is tudtam. Ezt a szentgyörgyi céget a Carpați Universal emberei, Olosz Gergely¹⁸, Burján Árpád, Fehér László, aki igazgató lett utánam, és a magyarországi Egerben bejegyzett Gyegép Kft. hozta létre. Engem pedig értesítettek, hogy megbízatásom lejárt, adjam át a feladatkörömet, és mehetek.

¹⁷ Az 1990-ben 23 ezer alkalmazottal dolgozó hatalmas traktorgyár magánosítási kísérlete bizonyult a román privatizáció egyik legnagyobb kudarcának, a gyárat másfél évtizedes hanyatlás után végül 2007-ben számolták fel.

¹⁸ Kovászna megyei alprefektus is volt egy időben, a későbbi RMDSZ-es ifj. Olosz Gergely szenátor apja.

Rosszul esett, 16 éves korom óta dolgoztam e kötelékben. Egyedül Olosz Geri kért bocsánatot tőlem – ő is utólag. Aztán három év múlva mentem nyugdíjba, két becsületes ismerőśömnél még dolgoztam három évet a Dacia-szervizben. Jaj, igen, szinte hihetetlen, de három Dacia árért vették meg a Poliprodot. Egy jól felszerelt, három hektáron fekvő gyárat. Hogyan? Hát akkor még nem létezett a mai szabályozás és ellenőrzés... Azt mondta egy ismerőśöm: miért nem jöttél hozzám, adtam volna kölcsön, és vetted volna meg te! Mi történt később? Mikor aztán a Toolexim megunta a gyárat, miután egy rakás olyan gépet, melynek még a környéken sem volt párja, például egy 14 mm vastagságig vágó ollót, egy 25 tonnás prést, a sok, Brassóból elhozott matricát és gépet, mind ripityára vagdalták, és eladták a székykeresztúri szerszámacélgyárnak ócskavasként, a sok jó szakember pedig szétszéledt, vagy az ingázók ott-hon maradtak, mert inkább vállalták a gazdálkodást, nos, akkor eladták a gyárat. És ki vette meg? Ugyanaz a francia, aki korábban is érdeklődött iránta. De más gyárat vehetett kézhez persze. Hol volt már a sok jó szakember, akikre olyan büszke voltam? Apák és fiaik, akiket a Gábor Áronban képeztünk ki? Akikkel olyan földgyengető gyalut tudtunk a 650-es traktorra előállítani, amiből a háború utáni Irán annyit rendelt, hogy nem győztük gyártani! Dolgoztunk a hadseregnek, tanktalpakat munkáltunk meg. Vagy DAC teherautókra szerelhető hókéket gyártottunk sorozatban, melyeket az országos útosztályok tőlünk rendeltek meg, miután megnyertük a versenytárgyalást!...

2011. májusában

ELAPADT TEJFELDOLGOZÁS (KÉZDI TEJGYÁR)

A kézdivásárhelyi ipari negyed ama vállalatát, melyről az alábbiakban szó lesz, nem a privatizáció dominóeffektusa temette maga alá, mint a szomszédságában álló két nagyobb társát, de megszűnte összefügg azzal. A maga korában korszerű és jól felszerelt tejgyárat, úgy is mondhatnók, feláldozták azért, hogy a megye másik két, a trösztöz tartozó egységét „áramvonalasítsák” és felkészítsék a magánosítási „ugrásra”, az adott körök érdeke szerint lefolytatott tulajdonváltásra.

Tárgyilagos beszámoló az Asztalos István volt technológusé, bár átüt rajta a keserű hang, melyet többszörösen is indokoltnak érzek. Miután évtizedeket áldozott a gyárra, legtermékenyebb éveit ott dolgozta le, mint oly sokan az utóbbi évtizedben a maguk munkahelyén, „jutalma” az lett, hogy még a nyugdíjkorhatárt sem érhetette meg benne, hanem ún. karkedvezményes nyugdíjba kényszerült. Hogy ez mennyire előnytelen, és hogy legalább kétszeresen-háromszorosan is hátrányos, arról sokan regélhetnének. Legszebb férfiéveinek az erőfeszítései nem voltak elegendőek ahhoz, hogy a nyugodt öregkor felől kezeskedjenek, arról nem is beszélve, hogy megfosztották attól, amit különben megérdemelt volna: úgy tekinthessen vissza pályájára, mint aki kenyérkereseti lehetőséget testálhat utódaira. A gyár ugyanis, bár az épület áll, mára sehol sincs. Felszívódott a román ipari hanyatlás örvényeiben, eltűnt az időben, és legfeljebb egyesek emlékfoszlányaiban él.

A TÖRTÉNET NEM TANULSÁGOK NÉLKÜLI. MICSODA TERMÉKVÁLASZTÉK!

– A megyei tejfeldolgozók közül Barót volt a legelső, Sepsiszentgyörgyön még csak egy begyűjtőközpontocska állt, mikor a kézdivásárhelyit felépítették a keményítőgyár mellett. Én egy társammal Barótról jöttem át 1971-ben. Pár évig, amíg a szentgyörgyit felfejlesztették, a mienk volt a megyében a legnagyobb, 30–35 ezer literes napi feldolgozási kapacitással és kezdetben 103 alkalmazottal. Előfordult, hogy 60 000 litert is feldolgoztunk naponta. Felső-Háromszékről gyűjtöttük be a tejet, s volt belőle bőven. A friss termékek mellett gyártottunk többféle sajtféleséget, így exportra az olaszoknak több márkát: Tilsitet, Trapistát, Telemeát, Penteleut,

Hollandit például, s gomolyatúrót a németeknek exportra. A Pora-féle cég – törökországi vállalkozás – innen vitte a „burdufot” (tömlőtúró) a németeknek. Készítettük a fonott Halumit, amit az araboknak vittek, továbbá a 30–40 kilós Cedar sajtot, azt is arab exportra. Ezt egy olyan arab vállalkozó intézte, akiről azt mondták: úgy járt be Ceaușescuhoz, mintha haza ment volna. Ezenkívül a kézdi környéki üzleteket mi láttuk el tejjel, tejföllel, kefirrel, joghurttal, szánával, tehéntúróval. A tejet a kollektív gazdaságoktól, a három állami gazdaság tehenészetéből gyűjtöttük, és sokat a magángazdáktól. Egy-két-három tehenet sokan tartottak, főleg idős bácsikák, mert abból éltek, számukra az hozta a pénzt akkoriban. Minden faluban működött tejcsarnok. A szomszédos gyárakban több ezer ember dolgozott, reggel özönlöttek az ingázók és a többiek, volt munkahely és kereset, ami piacot jelentett számunkra is. Ma sem egyik, sem másik, az árak is felugrottak.

Nem vitatom a fentieket, mert mást szeretnék firtatni. Mindössze annyit fűznék hozzá: az a fajta nagyüzemi termelés életképtelennek bizonyult, kényszeresen működött, s ezt nyilván alanyom is tudja. No de a tejgyár vesztét nem a técszrendszer összeomlása okozta.

KINYÍLIK A VILÁG

– Kezdetben Gergely Mihály volt a sepsiszentgyörgyi központ igazgatója, utána Benga – Isten nyugosztalja –, mikor ő átment a húsiparhoz, még ’89 előtt, jött helyette Ioan Bălan¹⁹, aki addig főmérnök volt. A létszám közben felére csökkent, bár a termelés nem.

– Akkor versenyképesen érték meg a rendszerváltást. No de miért építettek le?

– Például, hátul, ahol a kompresszorok a hideget termelték, kezdetben négyen dolgoztak, később csak egy. Fűtőnk nem volt, mert a meleget hol a csavargyártól, hol az Amidontól (keményítőgyár) kaptuk. Tíz év alatt felére apadt a létszám. Nos, a rendszerváltáskor szakszervezeti elnök is lettem, és kezdeményeztem, szakadjunk külön Sepsiszentgyörgytől, legyünk önállóak. Mi abban az időben, még 1990 folyamán, testvérkapcsolatot alakítottunk ki a magyarokkal is, mégpedig a nagybánhegyesi tejfeldolgozóval. A kézdihez hasonló típusú gyár, ők idelátogattak, mi

¹⁹ Később a sepsiszentgyörgyi tejgyár, a Covalact igazgatója lett, MEBO-módszerrel sikerült magánosítania a céget, és jó pár évre rá mint többségi tulajdonosnak eladnia egy amerikai székelyű nemzetközi befektető társaságnak.

kimentünk hozzájuk, ők segítettek is minket. VKSZ-kádakat küldtek, dupla falúakat, melyekben csöveken bevezethető a gőz, pasztörözni lehet bennük a tejet, és visszahűteni is. Termékcserében is megegyeztünk, mi hólyagba csomagolt gomolyatúrót („burduf”) vittünk ki, ők adtak volna vajat, ami nálunk hiányzott, mert azt Szentgyörgy gyártotta, tejport, túrórudit, egyebet. A gomolya azonban, sajnos, nem ment, nem ismerik a magyarok a juhtúrót, nem is fejik a juhokat, mert a juh keveset ad, olyan 60 decit egy fejésre.

AZ ÖNÁLLÓSULÁSI KÍSÉRLET

– A központi vezetés megneszelte, mire készülnek Kézdin, és vitába szállt a leszakadni készülőkkal.

– Olyan idők voltak, még lehetett volna lépni. Szavazáson múltott volna. Akkor történt, hogy Bălan megszólalt magyarul. Bokor volt a kézdivásárhelyi polgármester, ő is támogatott minket szándékunkban. Hatalmas készleteink voltak Cedar sajtból. Bukarestből jöttek a 16 tonnás kocsik, azokkal szállították. Helyes, mondta Bokor, legyen külön. No, de feljött Bălan vezérigazgató úr, és kijelentette: itt a rakárban nekünk is van sajtunk. Igen, feleltem, nekünk is van vajunk Szentgyörgyön. Mert a sok tejből, amiről itt a tejföllet leszedtük, a megészékhelyen készítették vajat. A vitát nem ez döntötte el. Volt nálunk tizenöt kovásznai román kolléga a túrórészlegen, akik onnan ingáztak, napi tíz órát dolgoztak. Nagyon kelendő volt a túró akkoriban, Vasluiból, Botoșani-ból is hoztuk, mi is sokat gyártottunk. Nos, Bălan megbeszélte a fiúkkal, ha leszakadunk, így lesz, úgy lesz... A kézdiék egy része pártolta az önállósodást, mások a közön álltak, vagy elleneztek. Tanúm van rá, hogy Bălan magyarul beszélt. Mi azt terveztük, hogy az Amidonnal közösen létrehozunk hátul egy disznóhizlaldát, ők adták volna a törött búzaszemet („borhot”), mi a savót. Nyáguly Ferenc igazgató benne lett volna. Két ember az egész hizlaldát el tudta volna látni...

Nos, a tervek végül füstbe mentek, az alkalmazottak közt széthúzás támadt, a központi vezetés felülkerekedett, a piac is megváltozott, a téeszek felbomlottak, apadt a tej, s a szentgyörgyi igazgatóság végül „azt mondta, nincs, miért a kézdi gyárat tartani, kaptak valami kárpótlást az emberek, és hazaküldték őket. Alig maradtunk egypáran” – összegezi Asztalos István.

A baróti gyárat nem áldozták fel, ott egy görög üzlettárs akadt, aki aztán fel is vásárolta azt, a kézdit viszont leépítették, hogy a központot menthessék. Alanyom úgy véli, kár volt:

– Ha leszakadunk, gyárunk életképes lenne a mai napig. Egyedül a vajazónk (és tejporunk) hiányzott, de ahhoz is olvasztóberendezést akartunk vásárolni Nagyszébenből, meg is egyeztünk, ebben még Bálán is benne volt akkor. Tehát mindenünk megvolt, a szakemberek is.

VÉGELADÁS

A gyár helyén, ami maradt, végül amolyan lerakat működött pár emberrel egészen 2000-ig, amikor is eladták a S'Mode konfekciós cégnek, melynek köszönhetően épületei különben felújítva, újrashasznosítva egészen csinosan festenek ma. Legalább nem jutottak a szomszédok székházainak sorsára. (A keményítőgyárat jórészt lebontották, a csavargyárnál siralmasabban kinéző romtelepe pedig nincs az egész környéknek.) No de mi lett a „szinte mindenre” alkalmas berendezés sorsa?

– Jöttek Szentgyörgyről emberek, akik szétbontották a drága inoxtartályokat, -kádat, összevágták, és elvitték Csernátonba, ahol közben megvették a volt kollektív telephelyét. Talán szállítottak Bodzafordulóra is, ott is volt lerakat.

*

Ma Felső-Háromszéken nincs számottevő tejfeldolgozás, Asztalos István – azóta alapított kis túrógyártó cége pillanatnyilag beruházási okokból áll – úgy véli, lenne nyersanyaga és piaca is.

– Bár az eladást a pénzhiány akadályozná, és sokan szállítják innen a tejet, láttam, viszi a Covalact mellett baróti, brassói, bukaresti, sőt, szotyori cég is.

De ha némi támogatás érkezne a kis és közepes cégek vonalán, kisebb tejfeldolgozó, speciális termékekre szakosodva, mégis talpra tudna állni a régióban, véli, s folytathatná a hagyományokat, mert kár lenne a szaktudást, tapasztalatot parlagon hevertetni.

2011.szeptemberében

AZ ELILLANT SZESZGYÁRTÁS NYOMÁBAN

A kisebb falusi portákat a gazdaság országos körforgásába egy-egy élelmiszergyár, malom, egy-egy nagyobb felvásárló kapcsolhatja be. Ők, a maguk kisebb birtokát művelők a felvásárlók, egy tejgyár, egy cukorgyár stb. révén szereznek tudomást arról, árujuk mit ér, és kelendő-e egyáltalán.

Hogy munkájuk fel- vagy leértékelődik, azt a felvásárlói árak közlik velük, nemegyszer megfellebbezhetetlen ítéletként. Az uzoni szeszgyár vagy a botfalusi cukorgyár évtizedekig szolgált ilyen ítélkezés fórumaként. A második még áll – az elsőt mint a hazai „furcsa” privatizáció áldozatát tartjuk számon. Hogy milyen űrt hagyott maga után, tapasztalhatja bárki falujáró. De ha arra gondolunk, hogy nemcsak Uzonban, hanem a két megyében is leálltak mindenütt a szeszgyárak, akkor hozzá kell tennünk: a magánosítás csatáit megnyerő, esetenként kétes eszközökhöz folyamodó spekulánsok is rajtavesztettek az üzleten. Alighanem nekik is csalatkozniuk kellett várákozásaikban, hiszen a székely szeszipar azóta úgyszólván összeomlott. Az okoknak tehát a privatizációs csalásoknál is messzebbre kell vezetniük.

A PADLÓN LEGALÁBB ÖT GYÁR

A riporter akkor gondolkodott el először mindezen, mikor Málnásfürdőn szemügyre vette az egykori likörgyár által felépített szeszgyár maromosodó épületét. Íme a kisebb csőd–egy nagyobb alfejezeteként.

Hogy likörgyárat miért kellett ott alapítani, ahol kiváló és kincset érő gyógyvizeket bugyogtat ki ajándékként magából a föld, azt lehet joggal furcsállni mint bizzarr ötletet, de hát adott volt a töltőüzem, s amúgy a szeszgyártás is a megyében, úgyhogy gazdaságilag nem nevezhető képtelennek a terv. Az üzem működött is évtizedekig, még hozzá jól és hasznosan, egyszer érdemes lesz visszatérni történetére, mert tanulságos módfelett, itt azonban inkább arra felelnénk, amire a sorozatcímben szereplő munkahelyteremtés feljogosít.

Miért nem lesz soha, de egyhamar biztosan nem szeszszital- vagy tisztaszesz-termelés a megyében, miért dugult be e lehetőség végleg?

Kulisszaként nemcsak a volt likörgyár telkén árválkodó, kifosztott saját szeszgyár szolgál e fejtegetésekhez, hanem a megye, sőt, a tágabbi régió úgyszólván minden szeszgyára. Évek-évtized óta nem termel ugyanis

nemcsak az uzoni, hanem a csíkszentsimoni (Hargita megye) nagy kapacitású és évszázados hagyományú egység sem. (Valamikor a háromszékieket két csoportra osztották aszerint, hogy ki esküszik közülük az uzoni és ki a szentsimoni szesz minőségére.) Ráadásul, miként a szakember állítja: az uzoni gyár feltámaszthatatlan, ott soha már szeszgyártás nem lesz, a gépeket ócskavasként, fémgyártási nyersanyagként hordták el, legfeljebb telkét, telephelyét, épületeit lehet majd másra hasznosítani, ha a kifosztói ellen indult perek egyszer évek múltán véget érnek, és az ingatlan jogi helyzete tisztázódik. Hogyan történt vajon, hogy a közeli Zalán frissen telepített, állítólag korszerű amerikai technológiával felszerelt szeszgyára sem működhetett úgyszólván egyáltalán, hogyan van az, hogy a száz év-nél régebb meghonosodott iparág környezetünkben nemcsak haldoklik, de talán ki is szenvedett?

A képtelen pusztítás, mely itt a privatizáció örvén lefolyt, épp a szeszgyártás terén volt a legteljesebb, és – mint szakemberek vallják – ma sincs vége. Azok befolyása, akik ma sem kívánják a szeszipar újraindulását, még mindig rendkívül erős, akik padlóra küldték a környék cégeit, ma is nyeregben ülnek, és érdekük azt diktálja, hogy itt és még jó pár helyen a gyártás szüneteljen, illetve soha újra ne indulhasson. A román sajtó több ízben foglalkozott a szeszmaffia ügyeivel, a vizsgálatok azonban valami egészen furcsa módon úgyszólván kisiklottak, elaludtak.

A KÉT SZINT

Aki magyarázatra vágyik, annak a kérdés ismerői a szeszkereskedelem két szintjét ajánlják figyelmébe, melynek létéről valóban bárki meggyőződhet. A piacon vagy áruházakban a 96 fokos tiszta szesznek 46–50 lej vagy ennél is több litere, falvakon, városi szomszédságok informális csatornáin keresztül ugyanaz már 15–20 lejért is hozzáférhető. A legális kereskedelmet külön luxusadó is terheli, mely a termék kiskereskedelmi árát 70–80 százalékkal duzzasztja fel, mi több, az kétszeresen megadóztatott terméknek számít. Nagy hát a kísértés, hogy az állítólag mindenütt fellelhető feketekereskedelemhez forduljon a vevő. Annak haszna is óriási, a szeszelőállítás önköltségi árát ugyanis nyersanyagtól függően öt-hat új lejre becsülik, a profit tehát elérheti a 200 százalékot is, melyért nyilván már érdemes csinálni. A haszonkulcsos és keresleten kívül már csak a cinkos, hasznon osztozó hatóságok kellenek hozzá, hogy menjen minden, mint a karikacsapás – és úgy tűnik, e feltételrendszerben nincs hiba,

régióink szesziparát legalábbis padlóra küldte, s amit nem tudott véghezvinni az impériumváltás vagy két világháború, sem a kommunizmus, azt elvégezte a magánosítás örvén végrehajtott rombolás, a mindent behálózó szeszmaffia máig virágzó királysága.

A málnásfürdői likörgyár különben MEBO-rendszerű privatizálása után nyilván abba pusztult bele, hogy normális üzleti feltételekre számított, nem a rablókapitalizmus e körülményeivel számolt, amikor még szeszgyárépítésbe is kezdett a kilencvenes évek végén, és annyira eladósodott, hogy végül a hitelező kérte ellene a csődeljárást. Ingatlanjai egy részét a borvíztöltőde vásárolta meg, a többi máig vevőre vár. Jellemző a hazai viszonyokra, hogy a Pete István RMDSZ-szenátor többségi tulajdonában lévő nagyváradi szesz- és keményítőgyár 2007 végén jelentette be, beszünteti a termelést. Ők talán azért bírták eddig, mert nem kezdtek nagyobb beruházásba, viszont az olcsó, feketén termelt és eladott külföldi és hazai szesztermeléssel a versenyt hosszabb távon, íme, ők sem bírták felvenni.

*

Munkahelyek százai, ha nem ezrei bánják a háromszéki szeszgyártás összeomlását, Spanyolországtól Norvégiáig szóródtak szét azóta – a riporter példákkel tudja adatolni földrajzi tájékozottságát – e gyárak volt alkalmazottai, vagy keresik ma ott kenyerüket leszármazottaik, akik pedig ha e gazdasági katasztrófa nem következik be, ma akár itthon is élhetnének és boldogulhatnának.

2007

*

Nagy vihart kavart, élénk érdeklődés kísérte az uzoni szeszgyár körüli bonyodalmat a kétezres évek elején. A csőd bekövetkezte után még cikkezett róla a sajtó, beszámoltunk arról, hogyan magyarázzák hozzáértők az olyanynyra kapós árut előállító cég bukását.

VOLT SZESZ, NINCS SZESZ

Korábban(2007-ben) arra a következtetésre jutottam: „a szeszipart a balkörmű magánosításon túl a szesz feketekereskedelme buktatta meg, s a szeszmaffia ma is akadálytalanul űzi üzelmait az egész országban. A feketepiacon ma, 2011-ben is féláron kapni bárhol szeszt, bármelyik faluban és városban, informális csatornákon terjed a féláron adott termék. A székelői szeszipart padlóra küldő szeszmaffia részben régió túl, részben határokon túl kapcsolatainak feltárása várat magára, polipkarjai halálos

szorításban tartják azt az iparágat, melyen a sajnálkozás hiánya éppúgy nem segít, mint a közöny sem.” (Háromszék. 2008. május.) Legutóbb Herman Rosner, a megyei kereskedelmi kamara elnöke nyilatkozott a privatizációs fonákságokról: a magánosítási szerződésben „nem kötötték ki, hogy továbbra is működtetni kell, és az adót fizetni. (Úgy tudom, azóta az inoxtartályokat, gépeket, minden berendezést eladtak ócskavasnak.) Szóval, feltételeket kellett volna szabni arra vonatkozóan, hány alkalmazottal működik, mennyit fizet be az államkasszába (persze, a piaci konjunktúra is beleszólhat, a konfekcióipart, láttuk, a kínai konkurencia taccsra teszi), de a menedzsmentet akkor is külön értéként kezelik. Mert hogyan jár el a külföldi befektetői társaság? Évekig megfigyeli azt is, hogyan működik a kiszemelt egység vezetősége. Legalább két-három évig tartják azt a vezetői csapatot, érdekeltté teszik a sikerben, és szép összeget ígérnek neki, ha eléri a kívánt paramétereket. A román állam nem tette meg, hogy a vásárlótól az árként kifizetett összeg mellett hozzáértő menedzseri csapat meglétét is megkövetelte volna.” (Háromszék. 2010. szept. 29.)

A FEKETEPIAC POLIPKARJAIBAN

A gyár és az élelmiszeripar tájainkon oly érthetetlen csődje fölött a közvélemény máig sem tudott napirendre térni, de azóta csend honol a jobb sorsra érdemes üzem körül. Hátsó kapuján autókat látni ki- és bejárni, oda mintha visszaköltözött volna az élet és termelés. Mi történt hát máig a megmaradt aktívák értékesítése körül? – kérdeztük az udvarhelyi Tamás László felszámolóbiztostól, aki évek óta dolgozik a „romeltakarításon”. Bocsássuk előre: a privatizáció 2000 körül fejeződött be, akkor került az üzem Erdély Ede és üzlettársai érdekeltségébe, a hitelezők 2004-ben kértek csődjelarást, mert fizetéseképtelenné vált. A sajtó kimerítően részletezte a hajmeresztő pénzügyi machinációkat, melyek a felelősök perbe fogásához vezettek.

– A cég a legtöbbször a megyei pénzügynek tartozott, adók, illetékek, 300 milliárdnál több akkori lejellel. Ez főleg úgy gyűlt fel egyharmad részben még a magánosítást megelőzően, hogy a zárjegyek elrendelésével együtt új jövedéki adót vetettek ki. Utólag a helyzet súlyosbodott. Elenyészőnek nevezhetem eme összeghez képest azt a négy és fél milliárdos adósságot, mellyel a banknak tartozott. A másik probléma az volt, hogy szesz utoljára gyakorlatilag 1998–99-ben főztek, utána már csak feldolgozás és palackozás folyt.

Hogy némi rálátást nyújtson a gyártási folyamatra, a szakember elmondja: az uzoni szesz kukoricából készült, ezért is volt kiváló minőségű. A visszamaradó malátát a mezőgazdaságban értékesítették, mint takarmányt, mégpedig főleg a szépmezői állami gazdaság tehenészetében.

– Jött a válság, a nyersanyagárak stb. hatalmas emelkedése, és a gabonából történő szeszelőállítás veszteségesse vált. Övön aluli ütetést mért az iparra az illojális konkurencia, a csempészett szesz feketekereskedelme. Emlékeztetsek a Suceava és Botoşani környéki botrány fejleményei, az történt, hogy az ottani szeszt papíron kivitték külföldre, az állítólagos exportért visszaigényelték az áfát, a terméket pedig feketén eladták itthon. A törvényességet betartó – és Uzon ide tartozott – szeszipar válságának ez volt a gyakorlati oka. Az Erdély-csapat már kissé megkésve lett tulajdonos. Különben a szesziparban az önköltség és az eladási ár között sajátos arány áll fenn. Amikor például 5800 régi lej volt egy liter előállításának önköltsége, a jövedéki adóval és az áfával stb. együtt 70–80 ezerre duzzadt fel az eladási ár, ezért amikor feketén 50 000-ért is hozzá lehetett jutni, a különbség behozhatatlan hátrányba taszította a szabálytisztelő gyárat. Az állami szerv elrendelte ugyan a felügyeletet a nyersanyagbeszerzéstől a végtermékig, de ahol a feketezésben majd mindenki benne volt, ott kijátszották azt. A szeszt papíron kivitték, a ciszterna kiment, az exportpapírok megvoltak, de az áru a határon nem ment át, bent értékesítették a feketepiacon. Hogy az miként folyt, mennyire akadálymentesen, azon érdemes elgondolkodni. E feketekereskedelemmel persze sem Uzon, sem más nem tudta felvenni a versenyt.

Mint köztudott, Székelyföldön ma egyetlen szeszgyár sem működik, még az uzoni előtt leállt a krumpliból dolgozó csíkszentsimoni, megjelenben pedig csődbe jutott a málnási likőr-, de még a Zálánban épített ultramodern új gyár is, melyet tulajdonosa háromszor vásárolt vissza a három csőd eljárás során, de ma sem termel. A csődkörkép különben országos méretű bukásra vallana.

Hogy a szesz feketekereskedelme mennyire behálózza az egész országot, s hogy az azt fenntartó érdekszövetség nem akármilyen erővel bír, felmérhető abból, hogy a valamikori román szeszipar ma a padlón van, s hogy a száz évnél régebbi hagyományokra visszatekintő székelyföldi tíz éve úgyszólván nincs megsemmisült. Egy olyan régióban, melynek mezőgazdasága azóta is helyi feldolgozók után kiált!

MENTENI, AMI MENTHETŐ

Az uzoni üzem fizetéseképtelenségének beálltát követően előbb végrehajtás kezdődött, az alkalmazottak és a hitelezők egyaránt kérték, Tamás úgy tudja, a berendezés jó részét akkor adták el. A tulajdonképpeni csődeljárás ezt követően indult be.

– Részben a személyzet elmaradt béreit is én fizettem ki. A csődeljárás kezdetén hatalmas bedöglött készáru-készleteket találtam. Az a mai napig is megvan, 2005-től mostanig lehetetlen volt megoldást találni rá, nekem is csak az utóbbi időben sikerült, amióta a vám- és pénzügyőrség egy minisztérium alárendeltségébe került. Hogy késztermékről van-e szó? Arról, bár még nyersszesz is maradt. Az 87 fokos, az abból készült aromásított italok már gyengébbek – sokféle készült, és nagyon megbecsült márkát képviselt –, viszont eladhatatlanoknak bizonyultak, mert 2004-től már nem volt meg hozzá a speciális pénzügyi engedély. Közben persze a szavatosságuk is lejárt, emiatt végül a megsemmisítés maradt egyedüli megoldásként, és hogy amit lehet, mint köztes terméket üzemanyagba keverve hasznosítjuk. A készletek felmérése után rátértünk a többi vagyონrész értékesítésére. Először összeírtuk, értékbecslésnek vetettük alá a vagyont, összeállítottuk a hitelezők jegyzékét. Újraszervezéshez, amit a 2006/85-ös törvény megenged, 2005-ben még nem folyamodhattunk. Nem is lett volna esélye igazság szerint, ahhoz kellenek bizonyos mutatók, tartalékai sem voltak, hogy átszervezhető legyen. Felleltároztuk tehát a vagyont, felértékeljük, és megkezdjük az értékesítését. Amennyi pénz bejött, abból először a kurrens költségeket fizettem ki, ahogy a törvény megszabja, a bérszerű követeléseket, utána az állami költségvetés felé a tartozásokat.

FELBONTÁS

– A szesz- és keményítőgyár két funkcionális egységre volt bontható. A hátsó keményítőrészlegen még utóbb is történt fejlesztés. Értékesítéskor nekem már indulásból kell számolnom azzal, hogy felbontom az egészet, ha egyben nem veszik meg, de lehetőleg úgy, hogy a működőképességéből valamit átmentsek. A hátsó részen álltak a hatalmas pakurartályok, mivel gáz hiányában azzal fűtöttek. Nos, megjelent egy brassói cég a liciten, mely aszfaltforgalmazással foglalkozik. Megvette e hátsó részt, a tartályokat ugyanis kiválóan fel tudta használni az aszfalt folyékony állapotban tartására, azok ugyanis gőzzel melegíthetők. A következő licitre pedig eljött a régi tulajdonos, Erdély Ede, és bejelentette igényét az első részre.

– Ez aztán a meglepetés. Annak funkcionalitása persze már nem volt meg.

– Úgy van. Mondtam, rendben, de hogy a tisztaságához ne férhessen kétség, a licitet a pénzügyigazgatóságon a hitelezők jelenlétében tartottuk meg. Gabonaraktárak maradtak még, azok hosszú pereskedés után most kerültek vissza a szeszgyár vagyonába, továbbá a derítőállomás egy része és pár fűrt kút vár még értékesítésre.

Tamás úgy tudja, a „drága inoxfelszerelést” még korábban, a volt munkaadójukat perbe fogó alkalmazottak bértartozásainak törlesztése fejében adták el a végrehajtás során. Azok az épületek, ahol a szeszfőzés folyt, üresek, onnan munkás és gép azóta úgyszólván elpárolgott. Nagy csend is honol e részlegen, hátul az aszfaltszállító kocsik viszont ki-bejárnak, mi több, újabban a tulajdonos valami fejlesztésen töri a fejét, melynek mibenléte még nem nyilvános. Kérdésre alanyunk elmondotta, hogy tudomása szerint a volt alkalmazottak kárpótlásban nem részesültek, azt kollektív szerződésük nem írta elő. Egy másik tétel nemrég talált gazdára.

– Az idén még negyven lakást tudtam eladni, melyek a cég birtokában voltak. A kilencvenes évek elején vásárolta a gyár, s utóbb a szerződést megtámadta a helyi tanács. Felbontania azonban nem sikerült azokat, s a lakásokat a lakóknak adtuk el. Akadt volna pedig, aki egyben megveszi, de ezt választottam.

A volt uzoni szeszgyár tehát befejezte földi pályafutását, ami marad belőle, az nagyjából átesett az új tulajdonváltáson, és egyelőre bizonytalan, milyen hasznát látja a birtokos és a település, egy esetleges befektető számára alighanem inkább mint ipari parki infrastruktúra jöhet számításba. Bukása, valamint társai csődje és az évtizedes szünet, mely eme ágazatban a termelés folyamatosságát megszakította, remélhetőleg nem pecsételte meg végleg a székely szeszipar sorsát, s arra is a feltámadás vár egy kedvezőbb konjunktúrában.

2011. októberében

MÁSODIK RÉSZ

NEM VÉDTÉK MEG RÉSZVÉNYESEI (GYÜMÖLCSKERTÉSZET)

1991-ben jegyezték be a S.C. Horticom S.A. néven azt a részvénytársaságot, mely Sepsiszentgyörgy határában bérelt földeket és érdekes származéka volt a letűnt rendszernek. A cég előde fél évtizeddel korábban született, mondhatni a kommunizmus végnapjaiban és azért hívták életre az akkori mindenható állami szervek, hogy a lakosság élelmiszer gondjain, a piacok ellátásán valamelyest javítsanak. (Hogy ez nem sikerült, tanúsíthatjuk, meglehet, ezek termelése is az ország adósságtörlesztésére fordították végül.)

Az Asociatia economica de stat si cooperatista Horticom (AESCH) mint neve mutatja, az ország minden megyéjében létrehozott vállalati társaihoz hasonlóan – akkoriban egy kaptafára húztak fel mindent – állami és termelőszövetkezeti közös tulajdonban volt, a téeszeket kötelezték, hogy termőfölddel szálljanak be, a gépparkot, szakembereket, alkalmazottakat az állam adta, ill. vette fel. A barcaszentpéteri²⁰ üvegházakkal és a kézdivásárhelyi későbbi Kertész (Gradinarul) RT-vel együtt jött a világra, hogy csak legközelebb fekvő rokonait említsük. A szentgyörgyiek főleg hatalmas gyümölcsöséről ismerték a céget, mely az illyefalvi út mentén települt a Bodoki Hegyek lankáin s mely területet a valamikori birtokosok csak kiadós kerülővel tudták visszaszerezni. Hogy minek következtében, kiderül az alábbi magánosítási történetből.

EGY SZOCIALISTA NAGYÜZEM

Domokos Tibor agrármérnök Krizbán született, Brassóban nőtt fel, Kolozsváron végezte el az agronómiát, a brassói Rét és Legelő Vállalat kutatóállomásán állt munkába 1980-ban, majd a fent említett céggel fonódott össze a sorsa jó két évtizedre. A AESCH rendelkezésére bocsátott földek –összevonás, államilag levezényelt tagosítás eredményeként– a régi sepsiszentgyörgyi bútorgyártól egészen az uzoni határig nyúltak, illetve az említett gyümölcsös telepítésére alkalmas körzetet kapta még meg, azaz az illyefalvi, a kökösi, az uzoni, a szentgyörgyi téesz és állami gazdaság területeiből részesült.

²⁰ Brassó megyei község.

– Az összevonás nyomán öntözési rendszert hoztak létre a Szépmezőn²¹, a zöldségeket öntözni kellett. A cél az volt, hogy ellássuk friss zöldséggel a városokat és a kézdivásárhelyi konzervgyárat. Oda ment az alma jó része, a szilva, vegyesízűt készítettek belőle. Minden megyében létezett egy Horticom Tröszt, azon belül működött az ILF (zöldség és gyümölcsforgalmazó), oda tartoztunk mi is. A társulás első igazgatója Szász Pista volt, mikor ő átvette a Pártfarmot²², utóda Ercse Ferenc lett, a főmérnök pedig György Ignác volt. Négy mezei farmunk volt és egy gyümölcsfarmunk.

Nem részletezi, de 1990-ban választás útján ő lett az új igazgató és vezetése alatt történt meg Petre Roman miniszterelnöksége²³ idején e társulások kereskedelmi társasággá való átalakítása, attól kezdve részvénytársaságként működtek tovább.

Paradox módon e cégek felvirágzása, a befektetések gyümölcsözővé válása az átmenet zűrzavaros éveire esett. A romániai földmagánosítás első törvénye, az 1991/ 18-as, nem érintette őket, nagyüzemi gazdasági potenciáljukat sikerült hasznosítaniuk.

KURTA VIRÁGZÁS

Domokos Tibor azonosult az általa vezetett vállalattal:

– A kezdeti időkből a cég eredményes volt, zöldséget termesztettünk, sárgarépat, hagymát, káposztát, paradicsomot az üvegházakban, karfiolt, uborkát eltevésre. A gyümölcsösből alma mellett szilvát, málnát, meggyet, áfonyát stb. Désre is küldtünk ipari feldolgozásra, az utolsó években pedig Vaslui²⁴, ahol egy évfolyamtársam vezette az újonnan alakult német céget és almaeszenecet gyártottak. Székházat vásároltunk a cégnek a mai Penny Markettel szembeni tömbház földszintjén. Fő vásárlónk az első években az ILF²⁵ volt. Nagy volt a jövés-menés, mindent szerveztek át, az ILF háromfele szakadt, az üvegházak és két üzlet külön került, s mikor már kezdett nem menni nekik, fúzió útján átvettük őket. A profitunk másfél-két milliárdos összegekre rúgott a kezdeti években. A részvények az állami és a magánvagyonalap között oszlottak meg, előfordult, hogy az

²¹ A háromszéki medence legtermékenyebb része.

²² Megyéenként létezett egy-egy ún. pártfarm az aktivisták, pártfunkcionáriusok külön ellátására.

²³ Az első rendszerváltás utáni kormányok miniszterelnökét 1992-ben menesztette Iliescu elnök.

²⁴ Moldvai megye.

²⁵ Intreprinderea de legume si fructe: a szocialista időkben megyei nagybani zöldség- és gyümölcslerakat.

egyiknek hatvan, a másiknak negyven millió lej osztalékot küldtem egy évben. Felszólításokkal bombáztak, ha nem küldjük, ilyen és ilyen büntetésre számíthatunk. Hatvan millió lejért akkor tíz traktort lehetett vásárolni. Hiába mondtam, fel kellene újítani a gépeket. Átvettük az üvegházakat, manzárdosítottam mellettük az épületet, vendégszobákat alakítottunk ki. Mikor a z első kuponos privatizációs törvény életbe lépett, minket az elsők közt magánosítottak. Mivel profitot termeltünk, végül hetven százaléka a részvényeknek elkel még az első hullámmal, a többi maradt az államé. Volt, amikor tudtuk, ki vett részvényt a Rasdaq börzén, volt, amikor nem. Adott volt a lehetőség, hogy a maradék 30 százalékot megvehessék az alkalmazottak a MEBO rendszer segítségével. Amikor felértékeltek a Horticom vagyont, a földosztó bizottság úgy döntött, háromszáz hektár marad. A gyümölcsöst például csak abban az esetben tudták volna kiosztani, ha a beruházást – a fák telepítését, a kerítést stb.– megtérítik. Hatalmas összeg volt, akkori döntés szerint tehát maradt nekünk. Nos, benyújtjuk a doszárt és visszadobták, azzal az indokkal, a földek helyzete még nem tisztázott. Az állami gazdaságoknál viszont ugyanazt engedélyezték. A szépmezeit például azért, mert tudták hova kell fordulni és mivel... Volt az állami vagyonalapnál a minisztériumban egy hölgy, parasztpárti politikus, később kiköltözött Franciaországba. Többször beszéltem vele, nincs kétségem, mire ment a játék. Nem volt honnan előteremtenem azt az összeget. A megyében is egyre több támadás ért. Noha kezdetben megállapodtunk a földosztó bizottsággal, hogy leütnek mindenkitől 12 százalékot, és a mi tulajdonunk megmarad, végül akkora volt a nyomás az RMDSZ és a magyar alprefektus részéről, hogy nem tudtunk védekezni. Egyszer azt mondja nekem a polgármester: Nekünk ilyen állami cég a városban nem kell. Mondom, a cég legalább 2100 kisztrészes, nem az államé. Őt nem érdekli! Láttam, nincs jóindulat irántunk. A kisztrészesek pedig nem tudtak védekezni, sajnos gyűlésre sem jártak el.

EGY HÁR-COV FELJELENTÉS

– Hány alkalmazottunk volt? 2006-ban például 50, akik fizetést kaptak, plusz ötven szezonmunkást is foglalkoztattunk. Nekik ősszel felbontottuk a szerződésüket, utána munkanélküli segélyen éltek és tavasszal megint felvettük őket. Ragaszkodtam hozzájuk, mert a gyümölcsfák metszését nem lehet akárkivel végeztetni. Mikor odakerültem, látom, úgy vágják a gyümölcsfát, mint a szőlőt. Akkor összeszedtem vagy 17 bácsit

Szemerján, akikkel lehetett beszélni és megtanítottam őket a szakszerű metszésre. Velük dolgoztam együtt.

– Ekkor történt, még 1991-ben jön egy rendőr, hogy feljelentettek: „Ați dat toți românii afară din întreprindere și ați tăit craci, i-ați vândut și banii i-ați luat Dv.” Hogy kitettem a románokat, sovinsizta vagyok, ráadásul ágakat vágatok és azt a saját zsebemre adom el. Ki volt az?– kérdem. Nem mutathatja meg, de kiderült, egy őr a gyümölcsösben. Maga Petre Roman írta rá, hogy vizsgálja ki az ügyet az állambiztonság... Na, mindegy. Egyre többen követelték, hogy engedjek át területeket. A polgármester harminc hektárt kért, mert hullámpapírgyár épül a határban. Minek annyi, kérdem, mikor 2000 négyzetméteren építkeznek csak. A Szépmezőn földalatti öntözőcső rendszer van, azt kímélni kellene. Különben ma is működik, nagyon hasznos dolog. Nos, egy idő után már nem tudtunk tervezni, földet művelni, nem lehetett kiszámítani, mi lesz a területtel. A földosztó bizottságokban a tagok állandóan cserélődtek, aki a maga célját elérte, vonult ki, jöttek újak.

AZ ILLOJÁLIS VERSENY

Amikor még a kilencvenes években tisztázni akartam a cég helyzetét, betelekkönyveztettem az üvegházak tíz hektárját, betettem a törzstökébe a gépparkot, a gépszínt, a farmközpontokat. Addig ugye nem lehetett hitelt felvenni, amíg nem volt rá garancia. Jött az infláció. Egy évben egy dollár 2000 lejbe került, akkor következő tavasszal felugrott 7000 lejre. Az borzasztóan megfogott. Ráadásul megjelent az illojális konkurencia. A mezőgazdaságban ma is megvan, de akkor pusztító hatással bírt. Megjelentek a magántermelők, egyik-másik több száz hektáron gazdálkodott, akárcsak a Horticom, de neki eleinte nem volt cége, nem számított jogi személynek. Ő se áfát, se fizetések utáni, se egyéb adót nem törlesztett. Megfizette az emberét és hazaküldte. Eladta a krumpliját 2000 lejbe, ennél többet én sem kérhettem, de nekem mindenféle adót is meg kellett fizetnem. 1995-ben részt vettem egy németországi továbbképzésen. Kérdik, hogy mennek nálunk a dolgok, mondom, az illojális konkurencia fojtogat. Nem hitték el, amit mondtam. Megvették a negyven százalékot és pénzt nem hoztak a cégbe? Hogyhogy? De kérik az osztalékot? Ráadásul én fizetem az adót, a magántermelő nem? Nem értették, számukra felfoghatatlan volt. Kivíttek látogatásra, még a mezőről is úgy adott el terményt a farmer, hogy a kaszagépről nyugtát adott.

ÚJ TÖRVÉNYEK JELENTEK MEG, A FÖLDOSZTÁS FOLYTATÓDOTT.

– Egy nap megyek a gyümölcsösbe, a farmvezető hölgy sír. Mi történt. Itt járt egy szenátor, azt mondták, kiosztják a földeket, ide házakat építenek. Végül elkészültek a listák, az egész gyümölcsöst kiosztották. Én már torkig voltam az egészszel. A társaságot sem tudtam vezetni, mert negyven százalékot megkaparintott egy érdekszövetség, mely másban volt érdekelt.

– De ha részvényesek voltak, nem a profittermelés állt érdekükben?

– Másra mentek. Tovább növelték részesedésüket, az állam pedig nem foglalkozott már velünk. A részvényesek nagygyűlését hiába hirdettük meg, az emberek nem jöttek el. Fontos döntésekhez fele plusz egy kellett volna, máshoz két harmad. A döntéseket halasztani kellett, megbénult a cég. S akkor úgy 2003 körül azt mondtam az egyiknek: önöknek van negyven százalékuk, úgysem tudok mozdulni, vegyék át. A technikai dolgokat még intéztem egy ideig, aztán új állás után néztem. A cég elkezdte eladni a gépparkját, épületeit. Elkótyavetyélték. Alapeszközöket csak a részvényesek közgyűlésnek jóváhagyásával lehet eladni, amíg tudtam, ellenálltam. Nos, a gépparkon túladtak, a cég csődbe ment, felszámolták. Ezeket már nem tudtam végignézni, eljöttem. A csőd után a felszabaduló földeket ma azok bérlik, akik a végső időkben igazgatták a céget...

*

A riporter megjegyzése. Érthető a fájdalom, amivel az alany annak a cégnek a vesztéről beszél, melybe több évi munkáját fektette. Az RT-nek a sírját persze végül a két újabb földosztási törvény ásta meg, melyek a földek kiosztásának folytatását írták elő. A riporter nem feledheti, a közvélemény nagyobb részének is az volt az elvárása akkor, a politikusok nemcsak a maguk nevében léptek fel, amikor azt kérték, hogy azok a területek visszakerüljenek az 1945 utáni tulajdonosok birtokába. A kérdéses cég hát föld és vagyon nélkül maradt, tagságának egy része, mely saját nevében kívánta folytatni a gazdálkodást, szintén abban vált érdekeltté, hogy megszűnjön. Ebben belső befolyásukat használták fel. Hogy magánvállalatként miként sodorta el a privatizáció újabb hulláma, tanulságos, úgy véljük– esete bevilágít a folyamat honi működésének sajátos mechanizmusába.

2010. júliusában

KERESKEDŐK (NAGYÁRUHÁZ)

A Sugás nagyáruház Háromszék első ilyen típusú létesítménye volt, a kommunizmus utolsó évtizedének elején épült a megyeszékhely központjában, annak díszeként.. Hogy megtalálja helyét a piacgazdaságban, ahhoz kínálatának kellett gyökeresen megváltoznia és persze a tulajdonviszonyoknak. Hogyan fonódott mindez össze az emberi sorsokkal – erről számol be az alábbiakban Demeter Klára, aki sok éven át és két ízben is igazgatója volt az intézménynek.

Pár szót az alanyról: Sepsiszentgyörgy szülötte, középiskolát itt végzte, a bukaresti közgazdaságtudományi akadémia kereskedelmi szakán szerzett közgazdász oklevelet, dolgozott a brassói golyóscsapágy gyártó üzemben, végül 1983-an tért haza és nevezték ki a nagyáruház igazgatójának. Illetve az áruház csupán csúcsgysége volt egy az egész megyére kiterjedő kereskedelmi hálózatnak, mely az akkori idők úzusa szerint az ipari cikket forgalmazta. A vállalatához még kb. 50 üzlet tartozott a megyében, továbbá bútor- és építőanyag-raktárak több fele a városokban, valamint ide sorolták a gyógyszertárak székhelyeit is. (Áruforgalmi hálózat még három létezett, külön volt megszervezve az élelmiszerkereskedelem²⁶, külön a fogyasztói- és külön a mesterszövetkezetek boltjainak láncá.)

A vállalatban sok ember dolgozott, a létszám elérte a nyolcszázat, ebből hatszáznál több az áruháznak volt alkalmazottja, a helyi és vidéki üzleteket egy-öt kereskedő, raktáros, kasszírő szolgálta ki. Meséli Demeter Klára, hogy még a tűzifát is ők forgalmazták akkoriban, vágták fel és adták el... Sok az emlék, de beszélgetésünk persze a rendszerváltásra és a privatizációra összpontosít. Az alany 1987-ben a megyei kereskedelmi igazgatóságra került, helyére egy román jogtanácsost neveztek ki. Érthetően elégtételt is jelentett számára, mikor a kilencvenes év elejének vezetőválasztásos forгатagában²⁷ volt beosztottai mintegy visszahívták a vállalat élére, amelyet aztán nyugdíjazásáig vezetett.

²⁶ Lásd a kötetben a Jogi gubancok című írást.

²⁷ A romániai 1989. decemberi fordulat látványos forradalmi külsőségeihez tartozott az új igazgatók megválasztása a beosztottak által, sokan ezáltal élték át először a polgári demokrácia instaurálásának élményét.

ÖNELLÁTÁS— A SEMMIBŐL

– A nagygyűlést a tanács dísztermében tartottuk, alig fértünk el, a két jelöltből rám esett a választás. Ne vegye dicsekvésnek, de kevés szó esett arról, a nehéz időkben, mit tettek a kereskedők a városért és a megyéért. A krónikus áruhiány már 1986-ban megkezdődött, miután a pártvezetés kitalálta az ún. önellátás jelszavát (autoaprovizionare), ami azt jelentette, hogy a korábbi irányított elosztás helyett minenkünk kellett az árut beszereznünk. Azt megelőzően minden megye a lakosság lélekszámának függvényében kapott részt az illető termékből, azt a kereskedelmi igazgatóságok szétosztották a települések között. Az ipari cikkek közül főleg a tv-készülékeket, jégsekrényeket, mosógépeket stb. ún. kiutalásra adták, s annak arányosítása bajos volt. Az áru jó részét maguk a megyei párttitkárok osztották el, mi a maradékot kaptuk meg. (A hírhedt „önellátás” mint pártdirektíva nyilván a felelősség áthárítását szolgálta, és az ellátást cseppet sem javíthatta az általános áruhiány körülményei között.)

Az alany „visszaválasztását” többek közt azzal magyarázza, hogy „foglalkoztam az emberekkel, megérettem a sok asszony bajait, elnéző voltam adott helyzetekben, segítettem a családi és munkahelyi gondok egyeztetésében”.

A BÉRBEADÁS LÉPÉSE

A privatizációra térve, az az áruforgalmazásban, mint köztudott, korábban beindult, mint más ágazatokban.

– Bérbe adtuk – locatie de gestiune-nak nevezték azt a formát – például az állomási edényüzletet, aztán az ún. „kapa” boltot, valamint a gyógyszerárakat. Utóbbiak dolgozói nem a mi alkalmazottaink, voltak, a többi viszont a saját embereink kezére kerültek. Ezt a törvény megengedte, ha az alkalmazottak azt kívánták, de nem volt olyan, hogy ne akarják. Történt ez már 1992-ben. Előnyös volt-e? Az volt, bár az áruhiány is beütött. 1992-ben ugyanis, ahelyett, hogy nőtt volna a termelés, minden vállalat lelassult a széthúzás, megtorpanás, elbizonytalanodás miatt. De aki ráébredt, más világ lesz a tulajdonviszonyok változásával, az lehetőséget látott a bérletben. Megtárgyaltuk a megyei kereskedelmi körökben – Rosner Herman volt az igazgató –, hogy nekünk az lenne a jó, ha helyiek kezében maradna a kereskedelem. Kezdték már jönni a nem idevalósiak, pénze akkor még persze senkinek sem volt. Kiadtuk

hát bérbe, megszabtunk bizonyos összeget, amit nekünk havonta leadnak, a többivel meg csináljanak, amit akarnak, De tele üzletet adtunk, az árukészletet felleltároztuk, azt részletfizetéssel kellett törleszteniük. Tehát sok előnyben részesültek. Mi még a nyolcvanas években felmértük az üzletek forgalmát, ismertük jövedelmezőségüket. Egyes helyeken maga az üzletfelelős vette ki, másutt közösen léptek. Az illetőknek kft-t kellett alapítaniuk, ha attól megriadtak, szinte köteleztük őket, induljanak meg. Előfordult, mi fizettük ki az illetékeket, csak lépjenek. Ritkán esett meg, hogy nem tudták fizetni a bért, akkor meg halasztást is kaphattak például karácsonyig, amikor a nagyobb bevételből aztán törleszthettek.

Az alany szerint ma is sok üzlet azok birtokában van, akik akkor bérbe kivették, majd pár évre rá megvásárolták őket.

– Ment-e valaki azóta közülük csődbe?

– Nem ismerek olyat. Akadt viszont, aki eladta vagy bérbe adta. A központi egykori festékesüzletben például most a Transilvania bankfiók székel és sokkal több bért fizet, mint amennyit egy bolttal meg lehet keresni. Hasonlóra van példa az Iskola (Gróf Mikó Imre) utcában is.

ÉVEKIG HALOGATTÁK

A vállalat üzletei kisebb részének eladása után végül magát a céget 1998-ban privatizálták. A dolog évekig hódódott, az Állami Vagyonalap (FPS) halogatta a cég árverésének kiírását, közben a Rasdaq börzén részvényeket azért lehetett vásárolni. Korábban a MEBO törvény – e szerint az alkalmazottak elsőbbséget élveztek a vásárlásban – hatályba lépése után együtt jelentkeztek a Secuiana konfekciógyárral²⁸ és a brassói áruházzal, hogy kiaknázzák a lehetőséget, „de nem volt elég pénzünk, hogy a FPS hetven százalékát²⁹ megvegyük, a részvényeken kívül még kellett volna egy összeg. Pedig részletre is adták volna. No, de nem sikerült. Pár kollégával megegyeztünk, kölcsönt veszünk fel, Ha megvettük volna, jól járnunk, mert eladtuk volna a faraktárakat – ahogy később meg is történt

²⁸ Kézdivásárhely elsőként magánosított első nadrágra szakosodott készruhágyára.

²⁹ Az országos magánosítás első lépéseként az állami vagyont hetven-harminc százalékarányban elosztották az Állami Vagyonalap és a Magán Vagyonalap (FPP) között, utóbbi tőkéjét pedig ún. értékpapírok formájában a lakosság kapta, s mivel ezek pár év alatt elérték telenedtek, másodsor is kuponosztásra került sor. Ezeket aztán részvényekre lehetett becsereélni a vállalati privatizáció során.

– és abból törleszthettük volna a kölcsönt. De nem volt elég meggyőző erőnk, magunk mellé állítani az embereket, és bátorságunk sem ahhoz, hogy ilyen nagy fába vágjuk a fejszénket.”

A kérdésre, hogy megbánta-e, azt felelte: nagyon! A lehetőség elúszott, a következő privatizációs törvény már csak arra teremtett módot, hogy az alkalmazottak egyesülete (PAS) részt vegyen az árverésen.

– Akkoriban kezdett el feljárni hozzánk az áruház mai tulajdonosa, Kurkó János György³⁰. Őneki akkor már tíz százalékos részesedése volt, vásárolta a részvényeket. Hihetetlenül felvilágosult, hogy ne mondjam, okos. Egyszerű fiú, 28 éves, aki ráértett a lehetőségekre. Feljött, nagy szerényen elmondta, mit szeretne. Láta, nincs pénzünk. A bankok adtak volna, mert módjukban állt segíteni az egyesületet, de mi nem mertük felvenni. Ő közben csendben vásárolta a részvényeket, nekem elmondta, mit tesz. És odajutott, hogy már 30 százalékkal rendelkezett a magánalapí részvényekből. De az állam valahogy akarta is, nem is a privatizációt. Ma sem tudok belenyugodni, mennyire más lett volna a világ, ha határozottabban alkalmazták a törvényt. De nem, húzták visszafele a szekeret. Öt évbe telt, amíg megvalósult.

– Megengedték, hogy akinek már öt százalékon felüli részesedése van, az beállhasson a vezetőtanácsba. Megéreztük, hogy Kurkó a jövő embere, pénzt szerez, nem fél a kölcsönfelvételtől. Mi mindig azt osztottuk, vissza tudjuk-e fizetni. Ő viszont nekem azt mondta: milyen jó, hogy más pénzen vehet az ember. Bátor volt, s nagyon jó tanácsadói voltak. Nekünk is voltak, de nem volt, akinek... Végül bevettük a vezetőtanácsba, őt választottuk a sok brassói, râmnicu vâlceai helyett, még egy szíriai is akadt köztük. Nem is tudtuk, milyen érdekeltségűek. S attól kezdve nyert ügyünk volt, mert neki volt pénze, méghozzá egyre több és több. Kérdeztem, honnan. Azt felelte: ne féljek attól, hogy nem tisztességes úton szerezte. Azóta is hiszek benne. Nagyon sokat fejlődött.

– Hogy megvolt a pénz, addig könyököltünk az Állami Vagyonalapnál – minden hónapban felmentem Bukarestbe és nem üres kézzel –, amíg végre elővették a dossziénkat. Eljött a pillanat, kiírtak minket is országos árverésre, mégpedig 1998. december 23–24-re.

³⁰ A kötet megjelenése idején is a Székelyföld egyik legsikeresebb üzletemberének számított, egyik tőkésegyesület vezetője volt.

AZ ÁTVÉTEL

– Karácsony este jöttünk haza. Négy cég nevezett be a licitre. Egyik kiesett az iratok átvizsgálása után, maradt két csíkszeredai vásárló. Mi nyertük meg. Miért? Nyílt árverés volt, bárki benevezhetett, de a felajánlásokat zárt borítékban kellett letennünk. Megígértük, hogy megadjuk a kért árat, nem többet, beruházunk egy bizonyos összeget, legalább öt évig nem építjük le az alkalmazottakat. Országosan még mindig védték a dolgozókat. Pénzt más is ajánlott, de mi Kurkóval a továbbfejlesztést is felajánlottuk. Nagy szerencse, hogy őt választottuk. A részleteket öt év alatt kellett törleszteniük.

– Kurkó vitte végül keresztül a dolgot?

– Fordítva, mi vittük keresztül és ő jött a pénzzel. Ő sokat tanult. Napokig benn ült az irodában, hallgatta, mit beszélünk, nézte, kik jönnek be. Fejlesztési tervei voltak, ez igaz. Utána már viszonylag könnyen ment, az épületek árai nagyot emelkedtek és tízszeresen visszajöttek a kiadott összegek. Annyira, hogy ő végül meg tudta vásárolni a csíkszeredai áruházat, pár nyugati autót, később a csíkszeredai traktorgyárat, amire ugyan azóta nem került vevő, de majd lesz. Persze átalakultunk zárt részvénytársasággá. Attól kezdve nem szólhatott senki bele az ügyvitelbe. Egy időszakban négyszáz részvényesünk volt, de a többség rövid idő alatt eladta részvényeit Kurkónak, mert jó árat kínált érte. Sajnáltam, a szívem szakadt meg, de nem tudtam befolyásolni őket. Sokaknak korábban prémiumot is azért osztottunk, csak vásároljanak részvényt, ne vehesse meg más. No, ma már nem részvényesek. Mikor 2002-ben nyugdíjba mentem, Kurkónak már 93 százaléka volt. Szóval ő megerősödött, de betartotta a vállalt kötelezettségeket. Amíg a részleteket kifizettük, öt éven át, az nagy megerőltetés volt. De Kurkónak jó ötletei voltak. Áruba bocsátott egy pár raktárat, feldarabolta az ingatlanokat és előnyösen adott túl rajtuk. Nagyon ért ezekhez. Akkora kölcsönöket vettünk fel jelzáloghitelre, hogy a hajunk az égnek állt. De azzal a pénzzel sok árut vehettünk és egyebet is, Balánbányán és a Gyilkos tónál ingatlanokat. Amikor bejött a pénz, nekilátott a beruházásoknak. Nagyon szépen rendbe van téve az épület, korszerűsítést hajtott végre. Aztán utóbb tért át az új politikára, amit ma már Csíkban is alkalmaz még szállodái esetében is: bérbe adja őket. Nem vesződik az áruval, hanem kiadja az üzletet. Nagyszerű dolog, de az már nem kereskedelem! Még az irodákat is kiadta bérbe. Idővel any-

nyira csökkent a tevékenység, a személyzetet is leépítette. Elmentek előrehozott nyugdíjba, mások elhelyezkedtek másutt. Nem mindenki kapta meg azt a jó helyecskét, amit ott élvezett, de van, aki virágot termeszt Uzonban, másik kürtöskalácsot árul, szóval nem kallódtak el. Magának a tulajdonképpeni cégnek ma alig van pár alkalmazottja.

KIS KÖZGAZDASÁGI LECKE

Az alany érdekesen számol be a szemléletváltásról, melyet a tervgazdaságban felnőtt vezetők magukon észleltek, miközben a piaczgazdasági mechanizmusa beindult minálunk is, miután az 1992-es válságból kilábalóban volt a gazdaság

– Mit tegyünk a jövedelemmel? Régen az államnak adtunk mindent nagy bután, ahelyett hogy vegyünk egy ingatlant, egy nyaralót, mint tette a bútorgyár Sugásfürdőn például. Aztán jött a FPS és már nem lehetett. De azelőtt beruházhattuk volna a saját pénzünket 1990-től úgy 1995-ig. Ehelyett mi átutaltuk az államnak, bizonyítottuk, van profitunk. Ennél nagyobb hülyeséget ma el sem tudok képzelni. Utóbb Kurkó volt az, aki ráértett: minek fizess profitadót, mikor el is költheted a pénzt? Ezért is vásárolt a cég később ingatlanokat, s azok nagyon ki-fizetődtek. Az adót is megtakarítottuk. Ha nincs profit, osztalékot sem fizethetsz a részvényeseknek. Ő főrészvényes volt, érdekében állt volna az is, de mindig egy lépéssel előre gondolkodott. Korábban adtunk az embereknek prémiumot, nem sajnáltuk rá a pénzt, vehessenek még tíz részvényt. Eldöntöttük, ennyicske pénzt erre fordítunk. De utóbb már csak a fizetést kapták ők is, mi is. Rosszul esett, hogy nincs egyéb. De beláttuk, a tőke érdeke erősebb.

Azaz a többségi tulajdonosé. Nem ok nélkül érzik úgy a kicsik, hogy méltánytalan módon kezelik őket, hiszen tulajdonosi jogaik csorbulnak. Részvényük értéke is csökkent azáltal, hogy kiszorultak a döntéshozatalból.

2010. júliusában

JOGI GUBANCOK

(ÉLELMISZER-KERESKEDELEM ÉS VENDÉGLÁTÓIPAR)

Hagyományos helyén, az Olt utca nemrég szépen felújított patinás épületeinek egyikében, székel a Comalta RT. Sepsiszentgyörgyön. Ma szinte hihetetlen: elődje a nyolcvanas években ezer embernek adott kenyeret. A cég számtalan perbe bonyolódottan él, olyik alap-, mások másod- és harmadfokon zajlanak és valóságos szemléltetőeszközként használhatóak arra nézve, milyen ellentmondások őrlik a román privatizációs törvények egymást kizáró cikkelyei folytán a régi rendszertől megörökölt javak elosztását.

A GORDIUSZI CSOMÓ ÚJRACSOMÓZÁSA

Mivel a magánosítás Romániában több hullámban zajlott le, a már egyszer magánkézbe adott javak utóbb viták pergőtüzébe kerültek, mert a parasztpárt vezette koalíció (1996–2000) idején hozott újraelosztás nem egy pontban fölülírta a korábbiakat. Hogy ki lesz a boldog vagy boldogtalan tulajdonos, annak eldöntése így végül az igazságszolgáltatásra és az évtizedek óta zajló perekre, az ügyvédi csűrés-csavarásra hárul, tegyenek ők igazságot ott, ahol maga a jog is megzavarodik, nemhogy az egymást kizáró jogcímeket bejelentő igénylők és a hol az egyik, hol a másik fél pártját fogó bírák.

Zárójelben: e perek bőségesen szemléltetik a különféle szerződésszegések nyomán támadt viták természetét is, ezzel újabb forrását fakasztván fel a csak bíróságon rendezhető ellentéteknek. Mindenekelőtt azonban arra a csigatempóra, sőt, az „egy lépést előre, kettőt hátra” munkastílusra és ritmusra nézve jellemzőek, melyen, mint lépre felragadt madár, vergődik évtizede az egész visszaszármaztatási folyamat, úgyhogy csak igazat lehet adni annak az üzletembernek, aki úgy vélekedik: Isten őrizzen e bonyodalmaktól minden befektetőt, a legjobb teljesen új vállalkozást indítani eme országban, mely az egymás kezére játszó, perről perre átnyerelő jogászok uralma alá került. Látnivaló egyúttal, mennyi vitának vette volna elejét az értékjegy-hangsúlyú (kuponos) privatizáció, mint történt pár nyugatabbra fekvő országban. A természetbeni visszaszolgáltatás sok tekintetben és esetben igazságosabb voltát itt most persze nem kívánjuk vitatni, viszont egészen biztos, hogy alkalmazásában egy önellentmondásoktól mentes, egységes szempontrendszer szerint kidolgozott jogszabály

sok nézeteltérésnek vette volna elejét. Egyelőre azonban ott tartunk, ahol azt a bizonyos csomót nemhogy megoldani nem tudják és próbálják, hanem mintha kimondottan tovább csomózni akarnák, hogy legyen még „gordiuszibb”, ha az egyáltalában lehetséges.

ELOSZTÓ „KERESKEDELEM”

Kiválóan beszél magyarul interjúalanyunk, Damian Ioan, a cég igazgatóinak egyike. „Sepsiszentgyörgyön születtem, volt időm megtanulni” – jegyzi meg ennek kapcsán a meggyerő modorú ember. Érdekes pályájának állomásait vázolni, mert bepillantást enged a cég állami előtörténetébe is. A bukaresti közgáz akadémia kereskedelmi szakán végzett 1986-ban és szülővárosába helyezték ki az Élelmiszerkereskedelmi és Vendéglátóipari Állami Vállalathoz (ICSAP), melyhez az összes akkori ún. „alimentara” (élelmiszerüzlet) és vendéglő tartozott. Az akkori kereskedelmi egységek a hiánygazdaság sajátos feltételei között tulajdonképpen elosztó szervekként működtek:

– A központilag a megyének kiutalt árualap szétosztása történt meg a városok és községek szerint a lakossági lélekszám függvényében. Egyes élelmiszereket fejadag szerint adtunk ki. Említette Bukarestet, ott más viszonyok uralkodtak, magam is, ha arra jártam, a vonatról leszállva, gyorsan sorba álltam, ha valamit épp kapni lehetett: szalámit, nescafét, vécépapírt stb... Nem egyszer megtörtént, hogy a sorban állók, maguk sem tudták, mit adnak majd, de beálltak biztos, ami biztos alapon.

– Hát aki megélte, erről sokat mesélhetne: az emberek kinn éjszakáztak a boltok előtt, listák készültek a várakozók nevével, egyesek „tartották” úgymond mások helyét, volt aki sorban állásból élt...

– Nálunk nem folyt ilyesmi, mi havonta kivettük a statisztikai igazgatóságtól az adatokat és e szerint osztottuk el az árut: ha ennyi és ennyi ezer a lakos, akkor egynek, mondjuk, hány tojás jár egy hónapban, mennyi hús, hány deka kenyér, vaj, olaj, cukor, attól függően, mit tudott felajánlani a helyi Avicola (tyúkászat), mennyit szedtek be a helyi termelőkől, mennyit állított elő a kenyérgyár, a tejgyár, a húsipari vállalat, a cukorgyár stb. Országos leosztás útján állami dekrétummal utalták ki negyedévenként a cukrot, olajat, puliszkalisztet stb. Ezt elosztották a kereskedelmi vállalatokra, azok pedig lebontva az üzletek közt. Mindenki egy körzeti üzlethez tartozott, ott vehette át a maga adagját, mellőzhető volt a sorban állás. Élelem 1975-ig több volt, még déligyümölcsöt is lehe-

tett kapni, az után vezették be a jegyrendszert, az importáru eltűnt. Ha jött szeszesital, importkávét, azt inkább a vendéglők kapták, a pártapparátus külön üzletei.

– Fennállt a hírhedt „önellátás” rendszere és a kiéheztetést „tudományosan” célszerűnek nevezett táplálkozási normákat megszabó pártapparátusok szabályozták. Az üzletek polcai konzervekkel voltak tele. Soha kietlenebb látványt bolt nem nyújtott. Emlékszik-e az itteni fejadagra?

– Egy kiló hús, öt-tíz tojás, egy fél vaj, egy kiló cukor, egy liter olaj, egy kiló liszt havonta... Magam sokat jártam szerződés-kötésre, minden évben Piatra Neamton történt például a nem kvótára, fejadagra járó élelmiszerek leszerződése: keksz, édességek, ecet stb. a nagybani lerakatok képviselőivel.

Falun a szövetkezeti boltok végezték ugyanazt, persze a falusi adagok sokkal kisebbek voltak, mint a városiak, de ott tojást, vaját, húst, kenyeret nem adtak.

ÚJ IDŐK

A régi rémes idők felidézése után tértünk rá tulajdonképpeni témánkra. Megtudom, hogy 1990-ben a Petre Roman-kormány egy rendelettel a kimondott szaküzleteket – kenyér-, tej- és húsboltok – átadta az azokat ellátó üzemeknek.

– Így veszítettünk el 15-20 üzletet a kenyérgyár, a tejgyár és a húsipar javára. Elvesztettünk továbbá rengeteg intézményi és iskolai büfét, a gyári kantinokat az alkalmazottakkal együtt. Lehetett összesen olyan 35. Ráadásul a szövetkezeti boltokon keresztül folyó tevékenységünk is megszűnt. Nem mértük fel a kárt, nem tudtuk még, mi az a barbár kapitalizmus. A kereskedőket bellérnek néző kormány intézkedése volt, állítólag azért, csökkentse az árakat azáltal, hogy a termelők birtokába adják. Az árakat azelőtt szabadították ugye fel. A második árváltozást a bérbeadások idézték elő 1990 decemberétől, az ún. locatie de gestiune bevezetése, mely átmenetet jelentett már a privatizáció fele. Én közben a minisztériumban is dolgoztam pár hónapot, utána a prefektúrán és a megyei tanácsnál, 1994-ben kerültem ide vissza. Közben a cég, tudtommal egyedülként, minden üzletét bérbe adta. Hogy jól sült-e el vagy sem, azt úgy lehetne felbecsülni, ha összeszámolnánk hány volt alkalmazott dolgozik ma is ott vagy sikerült esetleg megvásárolnia azt a boltot, s az eléggé nehéz.

– Sikerült legalább a felének?

– Nem sikerült. A tényleges magánosítás ezután következett. A bérbe-adással ugyanis csak a tevékenységet privatizáltuk, de az alapeszközök, az ingatlanok az államé maradtak. A bérlő árualap tulajdonos lett, ő foglalkozott a beszerzéssel és az eladással, a haszon az övé lett. Az árukészletet részletekben fizette ki talán egy év alatt párhuzamosan a bérrel. Mi azon voltunk, hogy volt kollégáink meg is vásárolhassák az egységeket. Miután az Állami Vagyonyügynökségtől (FPS) 1999-ben elnyertük versenytárgyaláson a minket megillető részvénycsomagot, a negyven százalékot, megadtuk bérlőinknek a lehetőséget, hogy lízingvásárlás útján megvegyék a boltokat. Előnyt jelentett, mert nem volt pénze az embereknek. Aki ügyes volt, kis erőfeszítéssel nem a bért fizette, hanem az üzlet árának részleteit törlesztette.

– Kilenc év tehát bérléssel telt el. Emlékszem a piaci Eves nevű élelmiszerüzlet fénykorára...

– Igen, akkor vették át társaival együtt a több száz alkalmazottat is. Jól mentek, megnőtt a forgalom. Hiper- és supermarketek még nem léteztek, melyek ma az élelmiszerkereskedelem túlnyomó hányadát lebonyolítják, mindenki a régi és új kisboltokban vásárolt. Aztán 1999–2000-ben megnyíltak Brassóban a cash and carry szolgáltatásra épülő Metro és Selgros áruházak. Ezek gyakorlatilag nagybani lerakatok, a termelőtől szerzik be az árut, de nem szállítják ki az üzletekbe, emiatt olcsóbban adhatják. Sok sepsiszentgyörgyinek megérte, hogy oda járjon be, köztük kiskereskedőknek is. Amíg meg nem jelentek a supermarketek, a Trident, a Penny, a Plus, a Billa stb. nálunk is és el nem nyelték a vásárlók nagyobb részét. Hatásukat jól érezzük, sok bérlőnk csupa panasz. Én úgy látom az élelmiszerkereskedelemben a lakónegyedi, körzeti kis ABC-boltok maradnak meg. Más eset a saját termelőegységgel rendelkező cégek által bérelt üzleteké, a Bertist, a Torot, mely a saját termékét árulja, nem lehet a kiskereskedők közé sorolni.

AZ RT MA

Az 1999-es magánosítást követően „behívtuk a bérlőket és felajánlottuk, megvehetik üzleteiket. Vagy 25–30-an éltek a lehetőséggel, a Snack bar az Olt negyedben, a csíki negyedi önkiszolgáló, az állomási bár, Szemerján a Golgota melletti és mások így kerültek magánkézbe.” Mai fő törekvésük, hogy megőrizték a cég megmaradt vagyonát, pilla-

natnyilag húszerbe adott üzletet. Nagy gond a konkurencia megerősödése, a térségbeli szegénység Több ingatlant hosszú pereskedés után már elvesztettek.

– Folynak a perek a régi épületek örökösivel. A tévedés szerintem ott történt, hogy a kilencvenes években nem azt tették, hogy előbb visszaadják, ami visszajár és azt privatizálják, ami maradt, hanem fordítva. Amire 2001-ben megjelent a 10-es törvény, mely a régi tulajdonosok és örököseiknek kedvez, már minden céget magánosítottak. Az örökös a törvényre hivatkozva kéri vissza, de az közben a mienk, mert kifizettük a román államnak és akkor jön a törvényszék és egy az egyben visszaítéli. Így jártunk az állomás negyedi volt Eves hotellel, végleges ítélettel visszaadták az örökösöknek. Holott megvettük, beruházást is végeztünk, ezekért most új perben kárpótlást kérünk a román államtól is. Nagy a veszteség.

– A valamikori vagyonnak csak töredékével rendelkeznek.

– Persze. És tíz alkalmazottunk van mindössze. Mai bérlőinkkel igyekszünk jó viszonyt ápolni. Egyesek még korszerűsítettek is, a Stadion vendéglőt a Bertis felújította, a Mihály Vitéz téren a bárt egy másik bérlő szintén, de vannak minimális komfortú üzleteink is sajnos.

Rátérünk a kiserészenyesek közismert panaszára: nem kapnak osztalékot, kiseremizve érzik magukat.

– 2001-ben és 2002-ben osztottunk talán utoljára valamennyit. Azóta nem, mert a profit felől a közgyűlés dönt, hogy kiadja-e vagy befekteti.

– 3200 kiserészenyessel közgyűlést tartani is bajosan lehet.

– Valóban. Hat millió részenyre oszlik a cég vagyona, egyenként tíz bani a névleges értékük. Nem vásárolja senki. Egy kupont 460 részenyre válthatott be egy kiserészenyes, zömüknek ma is ennyije van. Rádásul érdeklődés sincs részenyeink iránt, azok nem koncentrálnak. Ennek oka, hogy a vagyon, az ingatlanok sorsa bizonytalan, nem akarom felsorolni, hány van per alatt. S ezek az igazságszolgáltatás mai tempója mellett még sokáig fognak tartani.

2010. októberében

ESÉLYTELEN BEFEKTETŐK

(GABONAFELVÁSÁRLÁS)

A faipar mellett alighanem az élelmiszeripar bizonyos ágazatainak kedveznek leginkább Háromszék megye többrendbeli adottságai, nem véletlen, hogy az idők folyamán, ezeknek besegítendő, számottevő tárolási és forgalmazási kapacitások fejlődtek itt ki.

Ezek azonban ma jórészt kihasználatlanul állnak, ismételten bizonyítván, mennyire fonák módon folyt le nálunk a tulajdonváltás. Az 1995-ben Comcereal Rt.-vé alakult állami vállalatot végül csődbe vitte a változás, ennek történetét elevenítjük fel pár volt alkalmazott emlékei segítségével.

ERDÉLYT KIÜRÍTETTÉK

A cég igazgatója, majd kereskedelmi igazgatója volt a kilencvenes években Szőke György, megérte annak privatizációját is, melyet követően jobbnak látta távozni onnan. Tapasztalatai közel három évtizedre terjedő időszak tanulságait összegezik.

– A megyei gabonaforgalmazó a szocializmusban a korabeli úzusnak megfelelően a monopólium elvén épült fel. Mivel foglalkozott a rendszerváltás után, milyen alegységekkel rendelkezett?

– A magyar gabonaipari vállalatoknak felelt meg, leszámítva azt, hogy malmokkal nem bírt. Főtevékenységünk 1990 után abból állt, hogy nem átvettük, mint addig a téeszektől és állami gazdaságoktól, hanem felvásároltuk a gabonát a termelőktől, beszállítottuk azt, minőségi rostálás, szárítás stb. útján javítottuk a minőségét, majd tároltuk a magtárakban, illetve a függőleges silókban. Az új, hengeres silók mellett régi, négyszögű silókkal is rendelkezünk, melyek még a magyar világban épültek. A sepsiszentgyörgyi alegységünk mellett ide tartoztak az uzoni, a kovásznai, a kézdivásárhelyi, valamint a nagyborosnyói és a baróti magtárak is, a két utóbbit az állami tartalékalap használta. Pontos személyzeti létszámot nem tudok mondani, de emlékszem, amikor a pénzügyi osztályon dolgoztam, kétszáznál valamivel többen voltunk. Közvetlenül a rendszerváltás után még fennállt a központosítás, bukaresti kiutalásra adtuk el az árukészletet, megszabták, melyik szeszgyárnak, malomnak, keményítő-, sör- vagy takarmánygyárnak kell árut eladnunk. Ahogy szabadabb lett a piac, mi kerestük meg az üzlettársakat, újabb sörgyárakkal próbálkoz-

tunk. Egészen addig, míg azok rá nem tértek a nyugatról behozott, jóval olcsóbb sűrítményekre. Emlékszem, a csíki sörgyár igazgatónöje miként magyarázta el nekünk, hogy egyetlen cipődoboznyi sűrítmény több bála komlóval ér fel. Ezt hozta a kereskedelem szabadsága, ezt követően sörárpát már mi sem tudtunk vállalni, nem akadt vevő rá. Ma alig természetesen sörárpát a megyében. A sörgyárakat átvették a multik, s még a nyersanyag jó részét is kintről szerzik be.

– Mennyire esett vissza a tevékenységük? A parancsgazdaság megszűnt.

– Visszaesett, és adott pillanatban személyzetcsökkentésre kényszerültünk, de nem ezen múltott a magánosítás menete. Az emberek nagy része ugyanis hozzánk fektette be kuponjait, rokonokat is hoztak, mert bíztak abban, hogy a gabonatermelésre szükség lesz. Próbálkoztunk külföldi partnereket is keresni, ez végül megghiúsult a privatizáció módja miatt. A tárolókapacitásokat persze a korábbi téeszvilág termelésére méretezték – nemegyszer engem is kiküldtek, nézzük meg, mennyit lehet még behozni a termésből, legfeljebb a saját pékségek számára tarthattak meg valamennyit –, valamint az állami tartalékok felhalmozására. Ezek egy részére utóbb már nem volt szükség. De elmondanám még ezzel kapcsolatban, hogy az állami tartalék szomorú sorsra jutott. Kezdték a megyét fokozatosan kiüríteni, a 46 000 tonnás befogadóképességű nagyborosnyói és a 45 000 tonnás baróti magtárak majdnem tele voltak, de fokozatosan leépültek. Az utóbbiak ismeretében úgy tűnik, politikai irányelvvé emelték, hogy Erdélyből az állami tartalékot a csökkentés rendjén teljesen ki-söpörjék.

– Ennek újrалétesítése tehát politikai feladata lenne érdekszövetségünknek is.

– Okvetlenül. A baj az, hogy mára annyira leromlottak a kapacitások, hogy nem lenne, hova tenni sem az árut.

A PIACGAZDASÁG VIZEIN

A cégnek 1990 után mégis számottevő forgalma maradt, mert a magántermelőknek is némi biztonságot nyújtott a gabona felvásárlásával, illetve minőségének feljavításával, ha azok csak erre és a tárolásra tartottak igényt. „Amennyit behozott, rostálás, szárítás után, annyit vissza is kapott, minőségre átszámítva. Az állami gazdaságok persze lassacskán leépültek, annyit termeltek, amennyit muszáj volt, vagy amennyit ki kel-

lett osztaniuk a tulajdonosoknak. A kisebb termelőknek szerintem megérte behozniuk a gabonájukat, mert az áraink nem voltak magasak, s a padlásához vagy a régi, ún. gabonásokhoz folyamodók közül sokan jöttek vissza vegyszerért, mert megtelt a ház gabonabogárral. Hogy növeljük számukat, szerettünk volna szövetkezni a gazdákkal 1991 és 1993 között. Ők megtermelik, mi tároljuk és eladjuk – e tárgyalások azonban megszakadtak. De abban a gazdasági helyzetben lett volna jövőnk.”

Csak azt nem tudták: átmeneti a helyzet, gyorsan változik, a multinacionális vállalatok például felvásárolták, bezárták vagy külföldi nyersanyaggal táplálták a sörgyárakat. A magánosításra 2000-ben tértek rá, az a következő évben folyt le.

FÜSTBE MENT TERVEK

– A privatizáció előtt a cég két részre oszlott, maradtunk mi, az Rt., és leszakadt róla a Mezőgazdasági Termékek Országos Ügynökségének (Agenția Națională a Produselor Agricole) megyei kirendeltsége. Nagyjából ugyanaz lett volna a feladata, mint nekünk, de itt, a megyében nem kaptak raktározási területet, az irodákon velünk osztoztak, és az állami jövedelemrészét forgatták, a kifizetetlen számlákról gondoskodtak. Nálunk viszont volt munka, volt remény. Hiányzott azonban az összetartás, önös elképzelések miatt nem mertünk közösen fellépni. Milyen elképzeléseink voltak? Komoly, megbízható vevőt, üzlettársat akartunk találni, aki befektet, és folytatja, működteti ezt az egészet. Már korábban érdeklődött egy helyi vállalkozó, aki magyarországi partnerre támaszkodva meg is nyerte első menetben a versenytárgyalást. Ki is fizették az előleget, miután megnyerték a licitet. Velük versengett egy predeáli vállalkozó és a brassói Luca cég. Nos, a nyertes végül több száz milliót veszített, mert a magyar partner visszalépett, és a vásár megghiúsult. (Az illető utólag mégis birtokába jutott a baróti és a kovásznai alegységnek, de ismételten nem jött be számítása, a magyar partner nem tért vissza hozzá, és azóta eladta mindkettőt. A kovásznait egy ottani vállalkozónak, a barótit pedig talán raktáronként bukaresti és nyugati cégeknek. Barót siralmas állapotba került ma, Kovásznán pedig annyira tönkrement a vasúti pálya, hogy azt már magánember nem tudta volna kijavíttatni. 2001 után rebesgetni kezdték, hogy ún. európai intervenciók számára hasznosíthatók lettek volna a raktárak, de az a terv is füstbe ment, a feltételeket nem volt, aki teljesítse.) Kis idő múlva újraindították a folyamatot, jelentkezett egy

miskolci befektetői társaság, de visszalépett. Hogy miért, nem tudom, amikor kimentünk tárgyalni, az igazgató már nem jött velünk. Megjelent ellenben egy angol úriember az Angliában élő, brassói származású román társával, aki érdekelt lett volna a nagyborosnyói egység és a málnási farm megvételében. Málnáson ugyanis a cég megvásárolta korábban a téesz farmját, és ott állattenyésztésbe kezdett, szarvasmarháink, disznóink voltak. Híres kenyereket, melyért hosszú sorokat álltak a helyiek is, akkor sütöttük az udvaron felállított pékségünkben. Megjegyzem, hogy amit veszítettünk a gabonaforgalomból, azt pótolta e termelési tevékenység. Nos, az angolok az egyik alegység iránt érdeklődtek; ugyanis azok is átesetek már a felértékelésen, és külön is el lehetett volna őket adni.

A „VERSENYTÁRGYALÁS” ÉS GYŐZTESE

A nagy magánosítás során tehát végül a szentgyörgyi, a borosnyói, kézdivásárhelyi és uzoni egységeket bocsátották versenytárgyalásra, a málnási termelőegységgel együtt.

– Az angol úriembernek megmutattam az ingatlanokat, sikerült is felvillanyoznom azzal, hogy mennyire jó állapotban vannak. Megmagyaráztam neki, anyagilag is jobban jár, ha egy csomagban veszi meg, mint ha darabokban.

– El volt-e adósodva a cég?

– Nem volt adósságunk, de régiek lévén az épületek, így jött ki a számításokból. Borosnyót egyedül különben olyan kétmilliárdért kínálták, az egész céget viszont talán csak 1,4 milliárdot kértek. Az angol le is tette az iratcsomót, de mint üzletember, természetesen kívárt. Biztosan megvoltak az információi Bukarestből, hogy az első versenytárgyalásra nincs jelentkező. A másodikra sem jelentkezett senki, az árat tovább csökkentették. De felhívott mindenik után, nincs semmi gond, jelentkezik legközelebb. A harmadik licit előtt azonban hirtelen eltűntek az angolok. Felhívtam őket, és az innen kiszármazott társ őszintén elmondta, hogy sajnálják, de Szentgyörgyön az Állami Vagyonalapnál világosan megmondták nekik, főlőslegesen jelentkezniük, mert teljesen esélytelenek. Ezt állította telefonon, lehet, utólag ez igazolódott be. Később még találkoztunk egyszer, bocsánatot kértek, hogy reményt vesztettünk miattuk. Meglett volna az üzleti tervük Borosnyóra és Málnásra, a többit pedig átadták volna nekünk, az alkalmazottaknak, azzal a feltétellel, hogy pénzt nem kérünk, s ők sem tőlünk, a haszonnal gazdálkodhattunk volna belátásunk szerint,

fejleszthettünk volna, folytatva a munkát, és idővel meg is vásárolhattuk volna tőlük a többit, ha egy személyzeti magnak sikerül társaságot alapítania. Kár, hogy ebből sem lett semmi.

„ÖNKÉNTES” TÁVOZÓK

– Szűk volt a határidő, tíz nap alatt kellett volna komoly partnert keresnem. Végül sikerült egy másik helyi üzletemberrel megállapodnom, az vállalta a vesszőfutást, amivel a dosszié összeállítása és a belépéshez megkövetelt összeg befizetése járt. Százmilliókról volt szó. Rajta kívül még két, román vidékről származó befektetői társaság jelentkezett, és a hírhedt Erdély Ede. Mint utólag mesélték, a licit keményen folyt, felmentek hétmilliárdra, amikor Erdély elvesztette türelmét, és kijelentette, akármennyit ígérnek, a cég úgys is az övé lesz. Végül állítólag kilencmilliárdot fizetett érte.

Érdekes körülmény, hogy a versenytárgyalást lebonyolító megyei privatizációs ügynökség vezetője, Preduț Gheorghe lett hamarosan a Comcereal Rt. teljhatalmú adminisztrátora.

– A szerződés pontjaira emlékszik-e?

– A törvény előírta, hogy az új tulajdonos bizonyos ideig vállalja az üzemeltetést, nem építi le a személyzetet, beruházásokat eszközöl. A szerződést nekünk Erdély nem mutatta meg, viszont amikor megtette, nagy büszkén megrázta előttünk az iratot, és közölte: ki van fizetve, és az enyém! Hivatalos elbocsátásra nem is került sor. Még korábban leültünk a szakszervezettel, és a kollektív szerződésbe belefoglaltuk a kártérítést is. Erdély ezen kifogott, mert a szentgyörgyieket és a borosnyóiakat Kézdivásárhelyre, az ottaniakat a megyeközpontba helyezte, tetszett, nem tetszett, ingázni kényszerültek, őt nem érdekelte. Kezdődtek a nagy pénzforgatások, világossá vált: nem az volt a cél, hogy a cég rendeltetésének megfelelően működjék, hanem hogy hitelfelvételi lehetőséggel szolgáljon a bankok felé. Én akkor sok kollégával együtt, belátva kiszolgáltatottságomat, eljöttem a cégtől.

A CSÓD A CÉL

A megkaparintott szentgyörgyi Comcereal Rt. ebek harmincadjára került, pénzügyi fogások ürügye és eszköze lett az új tulajdonos kezében. Amikor a játék véget ért, kilökték a szemétdombra. Utolsó vezetője, Domokos Ferenc műszaki szakember, almérnök volt, 2003-ban ő zárta be a kaput, amikor a közben perek tucatjaiba keveredett tulaj, aki ellen az ügyészség több eljárást indított, már szabadulni akart tőle.

– 1985-től tizenkilenc éven át dolgoztam a cégnél. A magánosításkor, 2001-ben 140-en voltunk az egész megyét átfogó vállalatnál. Pár hónapra rá Erdély Ede tizenhét embert elhelyezett innen Kézdire, naponta kellett volna ingázniuk. Nyilván azért tette, hogy ne kelljen ún. tömeges elbocsátáshoz folyamodnia, ami bánatpénzzel járt volna, menjenek el az emberek „önként”. Nem is vállalta senki az ingázást – ott ráadásul nem is lett volna munka számukra –, mind otthagyták a céget. Nagyon kevesen maradtunk Szentgyörgyön. Én azért, mert karbantartással, szállítással foglalkoztam, e nélkül nem lehettek meg. Voinescu lett az igazgató.

– Nem Gheorghe Preduț?

– Ő akkor már bajban volt, mert valami gépek nyilvántartása körül szabálytalanságokat találtak, és adócsalás gyanújával perbe fogták. Azokat a csavargyár vásárolta volna meg, és felújítva a Comcerealon keresztül – mindkettő az Erdélyé volt már – használták vagy adták volna tovább, de már Kézdin leállították a dolgot. E perben engem négyszer is tanúnak idéztek be Buhuși-ba, Bákóba hordtak fel, ma sem tudom, véget ért-e azóta. Nos, 2003-ban Voinescu is jobbnak látta, ha távozik. Nem lehetett kijönni a tulajjal. Akkor nevezett ki engem adminisztrátornak Voinescu helyett. Kijelentette, Kövesdi Istvánra mint silófőnökre nincs is szükség, én az irodában úgyis csak aláírok, rendezem azontúl a silót is. Nem is lett volna baj. Szerződésünk volt a kenyérgyárral, ők hozták Magyarországról a búzát, mi leürítettük, rostáltuk, tároltuk és visszaadtuk, autóval elhordták a szentivánlaborfalvi malomba. 1800 tonnát először és 1200-at másodszor. De vásárolt Erdély búzakorpát is Buzău környékéről, azt a vízszintes raktárban tároltuk. Vett 500 tonna kukoricát Brăiláról. De volt napraforgó-utótermék is, ami a sajtolás után visszamarad, és szója. Ellenkeztem, mert azok olajosak, és a csöveken nehezen folynak le, de nekem nem volt szavam. Azelőtt sosem tároltunk ilyesmit, persze. A kukoricával azért gyűlt meg a bajunk, mert a kiváló minőségű anyag több hónapon át benn állt, és megszáradt. Amikor ki kellett adni a kézdivásárhelyi keményítőgyárnak, amíg a csöveken körben fölment a silóhoz, hogy az autóba jusson, sok szem összetörött. A gyárban pedig a törött szem idegen szemnek számít. Elutasították. Mondtam Erdélynek, az a baj, hogy ha annyi csövön és rostán átengedjük, a száraz szem összetörik. Nos, megpróbáltuk aztán pótkocsival felszállítani, ott csak átrostáltuk, és a gyárban meg voltak

elégedve. Erdély akkor nem kért bocsánatot ugyan, de elismerte, nem én vagyok a hibás. Ez ment 2003 vége feléig. Akkorra már csak tízen maradtunk az egész cégnél, mert a baróti és a kézdivásárhelyi részleget eladták, a borosnyóit bérbe vették. Erdély kezdte hangoztatni, hogy be fogja zárni a céget. Főnök, mondom, forgalmazzuk ezt a búzát, olyan jól megvagyunk, abból meg tudunk mi tízen élni. Nem, szó sem lehet róla, be kell zárni!

ÖNFELSZÁMOLÁS

A céget végül csődeljárás számolta fel. Hogyan? – kiderül az alábbiakból.

– Nem írta elő a szerződés, hogy mennyi ideig kell az embereket megtartania?

– Nem tudom, de nem számított. Márciusban végül bezáratta. De az én nevemen volt a sok áru. Adminisztrátorként nem tudtam volna eljönni, visszarendeztek irodafőnököknek, hogy munkanélküliként eljöhessek. De csak papíron, mert a termény még benn volt, azt meg kellett őriznem, nehogy vénségemre engem is bezárjanak. Három és fél hónapon keresztül mindennap bejártam tiszta egyedül. Minden fizetés nélkül, persze. Augusztus közepe tájt aztán szóltam a végrehajtónak, tegyen valamit, hogy szabaduljak. Ő akkor közbelépett, és Erdély Szépmezőről, a megkaparintott volt állami gazdaságtól kinevezett valakit, akinek átadtam, ami még benn volt, úgy szabadultam augusztusban.

– Szóval, a cég nem ment volna magától csődbe?

– Nem. És nem volt semmi adósságunk. Az akkor lett, amikor ő már nem fizette, amit kellett. A raktárak tele voltak. Amikor kezdte emlegetni, hogy bezárja, akkor persze szóltam, akinek lehetett, addig vigyék el, amijük van, amíg van, aki kiadja.

BELEBETEGEDTEK

– Utóbb hallottam, Erdély Edét Caracalban elítélték, egy évet ült is volna. Egy évet: ennyi volt az egész. Nemrég találkoztam vele. Vándorcirkusz táborozott Szentgyörgyön, s az a terület a Plus Áruházszal szemben, ahova a cirkusz települt, állítólag az övé volt egy ideig. S jött, hogy a cirkuszistáktól felvegye a pénzt. Akkor találkoztunk. Ő is meglepődött, én is. Jól néz ki, mondom. Jól vagyok, azt mondja. Nem volt egyéb mondanivalónk aztán egymásnak. Olyan 38 éves lehet most, Brassóban szép villában lakik, egyszer arra jártunkban mutatták nekünk az ottaniak.

– A kézdivásárhelyi csavargár, a szépmezői farm, az uzoni szeszgyár, a sepsiszentgyörgyi gabonaraktár – ezek csődje fűződik a nevéhez, és munkahelyek ezreinek a megszűnése. No de elbocsátás volt-e az önké? Kapott-e valami kárpótlást, végkielégítést?

– Végkielégítést? Se én, se más. De ki merte volna beperelni? Nem félt az senkitől. Mintha valaki nagy ember állt volna a háta mögött. Nem is tudom, benne volt-e a szerződésben az öt év, és hogy mi lesz, ha korábban elbocsát. Amikor innen is elszivárogtak az emberek, én sem tehettem mást, el kellett jönnöm... De nagyon megviselt. Belebetegedtünk sokan. A gabona mindig állami monopólium volt, s abban reménykedtünk, az is marad, és onnan mehetünk majd nyugdíjba. Nem sikerült, ez lett belőle, utcára kerültünk. Egy kolléga elsírta magát: Te, hány munkatársat ünnepeltünk szépen meg, búcsúztattunk el, amikor nyugalomba vonultak, s mi né, hogy jártunk: lapátra tettek...

VAN-E SZÜKSÉG RÁ?

Kérdem, akit lehet: ama kihasználatlanul álló tárolófelületekre lenne-e ma szükség, vagy megérdemlik sorsukat? A raktárak szakszerű kihasználására gondolok, és arra, hogy a mezőgazdaság honi átalakulása, mai viszonyai közt a megyében tudnák-e eredeti rendeltetésüknek megfelelően kiaknázni eme épületeket.

Szőke György szerint:

– Kettő talán burgonyaraktárként működik, tudomásom szerint egyikben juhokat is tartanak. Gabonaraktárként akkora kapacitást, mint korábban, nem lehetne üzemeltetni, de kisebb mennyiségek számára okvetlenül szükség lenne rá. Gazdaságos kihasználásához azonban alighanem szövetkezeti formát kellene létrehozni, melyet a kilencvenes években mi is megkíséreltünk. Léteznek nagygazdák, nagytermelők, akiknek valamilyen formában csak tárolniuk kellene a gabonát, s vannak kisgazdák, akik csak fájlalják a magtárak hiányát. Belátják, ilyen formában, feljavítva, piacot is könnyebben kapnának. A takarmánymalmok még működnek az országban. Amíg disznó-, tyúk- és tehénfarmok vannak, addig a táp is kell. Szóval, kisebb kapacitással, szövetkezeti formában fenn lehetne tartani, azt hiszem.

Szőke György úgy tudja, a felszerelés még használható, a berendezések egy része új, mások régiek, de működőképesek voltak.

2010. októberében

VENDÉGLŐSÖK

Angol nevén ismeri mindenki, a sepsiszentgyörgyi Snack Bar tájékozási pont is a városban. Magyarul falatozót jelent, annál azonban többet tudott nyújtani, miként az új amerikanofil divat szerinti keresztelők is bizonyára e többletet kívánták hangsúlyozni a névadáskor. Valamikor munkából jövő ezrek útjába esett, egy kis kedvoldó beszélgetés, megszuszanás kedvéért százak és százak álltak meg itt egy sörre, egy-két deci erre-arra. Ami Szemerján a Golgota, az Olt negyedben az a Snack Bar. Emiatt aztán tud róla az egész város, s ha környékbeli lakhelye felől érdeklődsz, biztosan szerepelni fog az útbaigazításban a Gál Sándor (Bálan) úti saroktömbház földszintjén található közkedvelt vendéglő is. Ezért aztán, amikor a Comalta Rt. 1991-ben egységei bérbeadásába kezdett, igazán szerencséjének tarthatta Csavar Lázár és felesége, hogy nekik pontosan e bárt sikerült kifogniuk. Hogyan alakultak az első és a későbbi évek, miként lettek végül a vendéglő tulajdonosai, mihez kezdenek a jövőben – ezekről meséltek a

PINCÉRBŐL TULAJ

Csavar Ilona Erdőszentgyörgyről került a megyeszékhelyre huszonvalahány évvel ezelőtt, itt végezte el a kereskedelmi középiskolát, és 18 évesen pincér lett a Kolcza-kertben, majd a Sugásban, ahol leendő férjével dolgozott együtt a szakmában. Nem rejti véka alá, jól kerestek a város legelőkelőbb vendéglőjében. A legérdekesebb a történetben az, ahogyan a tulajdonosi mentalitás kialakul azokban, akik korábban két kezükön kívül semmi egyébbel nem rendelkeztek.

– A Sugás volt a legmenőbb akkoriban, ha most olyan lenne a forgalom, elégedettek lehetnénk. Némi megtakarított pénzünk volt hát. 1992-ben a férjemnek kiadták bérbe a Snack Bart, én még vagy három évig a Piros bárban maradtam felszolgálni. A magánvállalkozás világa nekünk nagyon ismeretlen volt, csak tapogatóztunk az első években, hogy legyen, mint legyen. Kiadós bért fizettünk, az első nyolc évben tulajdonképpen a bérbeadónak dolgoztunk. Magas volt a bér, nehezen boldogultunk, de megvolt a forgalom, sikerült. Még ugye működtek az Olton túli nagy gyárak, a Jaja, az IMASA meg a többi, itt jártak át a vaspallón az alkalmazottak reggel is, délben is, talán tízezer ember, és még volt pénzük az embereknek, mert a gyárak jól fizettek. Jöttek hazafelé, és ittak egyet –

akkoriban tényleg ittak. Az első két évben ételt is árultunk, utána már szűkült az igény, be kellett zárni a konyhát, le kellett építeni néhány embert a kezdeti 19-ből, nem lett volna, miből fizetni őket. A Comalta nem szólt bele semmibe, havonta elvárta viszont a bért. Az első, emlékszem, 38 500 lejre rúgott.

– Jövedelem mégis maradt, mindig vissza tudtunk valamit fektetni. A kockázat megvolt, nem tudhattuk, mi vásárolhatjuk-e meg végül, de mindig reménykedtünk benne – teszi hozzá a férj. – Megépítettük a járdára a teraszt, hogy elférjenek a vendégek. Akkor annak a fejében meghosszabbították a bérleti szerződésünket pár hónappal, de a bővítést, korszerűsítést mi pénzeltük.

– A terasz a legjobb reklám. Kinyomulni a járdára! Sokak torka kezdett szomjazni már a látványtól is, ahogy a gyárakból kitóduló emberfolyam erre kanyargott, és első állomásként itt kötött ki a férfiak jó hányada...

– Most a könyvelést végzem, de korábban dolgoztam kinn is. Én voltam a báros, a főnök, én vettem át az árut, én hordtam el a szemetet, és este én takarítottam. A férjem pedig beszerezte az árut. Annak idején az áruért el kellett menni. Most idehozzák, kifizetni is két-három hét múlva kell. Hozzák ingyen is, csak adjuk el. Ismernek, megbíznak bennünk. Akkoriban mindenért azonnal és készpénzben kellett fizetni. Vettünk egy raketeres Daciát, hogy legyen mivel szállítani. Előfordult, hogy a Coca-Coláért, Pepsiért, az uzoni szeszgyár termékeiért az állomási nagybani lerakathál sorban kellett állni. De jártunk Brassóba, Bukarestbe is áruért, ha kellett. Most már nincs szükség rá.

Noha a házaspár korábban többször jelezte, megvásárolná az egyseget, a vendéglátó-ipari cég arra nem hajlott, bár hivatkoztak rá, Székelyudvarhelyen hamarabb nekifogtak a magánosításnak. Igaz, a legjobban akkor, a kilencvenes évek első felében jövedelmezett az üzlet, állítják ma. Az ajánlatot végül 1999-ben kapták meg.

KULCS VAGY LÍZING

– Választás elé állított a Comalta: vagy lízingeljük a vendéglőt, vagy a kulcsot bevisszük a székhelyre. Nekünk tehát elő kellett teremtenünk az előleget. Óriási összeg volt az akkori árakhoz képest, 165 500 lej. A bérbevételekor a bútort, csomagolóanyagot fizettették meg velünk, abból sokat újjal pótolunk, hogy tarthassunk lépést a korrallal. A konyhába felszerelés kellett, hogy beindíthassuk. No, de 1999-ben megvettük a he-

lyiséget magát. Tiszta telekkönyv, nem volt gond vele. A lízing azt jelenti azonban, hogy fizeted a részleteket, és az ingatlan akkor lesz a tied, kerül a nevedre, ha az utolsó részletet is törlesztetted. Öt év után lett a mienk, 2004-ben.

A bér és a lízingrészlet között nagy volt a különbség. Ráadásul két év alatt a dollárfolyam – annak alapján kötöttük meg a szerződést – kétszeresére nőtt az infláció miatt. Amikor aláírtuk, 15,75 lejt ért egy dollár, két év múlva már 30-at. Szerencsére vendégünk mindig volt, a forgalom nem szünetelt. Igaz, minden reggel minden vendéget végigkérdezek ma is, hogy aludt, ha nem járt nálunk tegnap, miért hiányzott. Beteg volt talán? Ahogy törlesztettük az utolsó részletet, ismét a nyakukra jártam, adják el a szomszédos cukrászdát, mert a kettő valahogy összetartozik. Azt már CEC-kölcsönnel vettük meg, hosszú lejáratú hitelből, tíz évre szólt. Igyekeztünk előre fizetni, hogy hamarabb szabaduljunk az adósságtól.

EGY NYARALÁS KILENC ÉV ALATT

– Terveik?

– Szeretnénk még üzletet venni, kereskedelmi felületet, most erre gyűjtünk.

– Ezért nem járnak külföldre?

– Sehova sem járunk. Amióta dolgozunk, tavaly mentem először külföldre nyaralni. Tavalyelőtt kilenc év után jutottunk el ismét a román tengerpartra. Tavaly pedig Görögországban jártunk. Ennyit láttunk – egyelőre! De mindkét gyerekünk egyetemen tanult, nem lehetett menni. Most, ha lesz, aki helyettesítsen, talán lesz mód rá. A mai világban idegenre nem lehet semmit rábízni, sajnos. A fiunk most végezte a közgazdaságot, és nem kapott munkát. Kiadtuk neki a konyhát, egy barátjával csinálják a pizzát, házhoz is szállítják, ha kell. Ha beáll helyettünk, juthat idő üdülésre is... Bővíteni kellene a vendéglőt, kiütni a közfalakat, mert télen a vendégek annyira beszorulnak, a reggeli kávé vendégeink sorban állnak, hogy amikor egy asztal felszabadul, leülhessenek. Beleszoktunk az új munkába, nem is hiszem, hogy tudnék másnak dolgozni. A fő különbség az, hogy amíg alkalmazott vagy, nem kell gondolkodnod. Így folyton a tizenhárom beosztott bérének kérdése foglalkoztat, azt ki kell adni, mert nekik kenyeret kell venniük.

– Mikor volt a legnehezebb?

– 1996–97 táján érezni lehetett, hogy az emberek elszegényedtek. De a legrosszabb akkor volt, amikor Remeş pénzügyminiszter kihozta a székadót. Minden férőhely után adót vetettek ki. Akkorát, hogy nem maradt pénzünk árura. Raktározni sem tudtunk, mert nem volt forgótőkénk. Oda jutottunk, hogy egyetlen láda italt hoztunk, azt eladtuk, és másnap új ládáért mentünk. Három évig tartott talán. Néha emlegetik, de reméljük, nem hozzák vissza.

*

A család tehát eredeti módját találta meg az utánpótlás nevelésének: üzleti alapon rábízta a konyhát a diplomás fiúra. A maga nemében biztosan a legjobb iskola lesz számára, s ha nem kezd valami másba, idővel belenőhet az örökös szerepbe.

2010. decemberében

HARMADIK RÉSZ

HOGYAN MŰKÖDIK A CSŐDVÉDELEM?

(MAGÁNOSÍTÁSI UTÓFEJLEMÉNYEK)

A háromszéki közvélemény nagy együttérzéssel kísérte annak idején a „dudagyárnak” becézett sepsiszentgyörgyi IAME egykori autóvillamosági és villanymotorgyár harcát a kétezres években, hogy alkalmazkodjék a megváltozott piaci viszonyokhoz. A tét a fennmaradás volt, melyet végül nem sikerült elérni. A csőd felé hanyatló üzem bukásának tanulságait több vezető beosztású alkalmazottja osztotta meg velünk, más-más szempontból közelítve a témához. A csőd 2010-ben következett be, és mint az alábbiakból kiviláglik, akár elkerülhető is lett volna.

A VÁROS ÚJ UTCÁJA

A továbbiakban a gyár posztprivatizációs történetét egy másik oldalról mutatjuk be a csődvédelem és a cégfelszámolás eljárásainak ismertetésével. A népnyelv által Jájának is nevezett gyár eme eljárások révén kapott egy utolsó esélyt a megmenekülésre, s eddig nem állt módunkban ezeket ilyen közlő szemügre venni. Hogy mennyire fontos különbségek vannak az egyszerű csődeljárás és a csődvédelem közt, azt az üzem utóélete és mai képe is bizonyítja: a nem használt csarnokok sem romosak, a gyártelepen négy, jól menő kisebb cég vert eddig tanyát, ezekhez újabbak csatlakozhatnak, s a gondosan felújított homlokzatok közt, ha az eljárás véget ér, akár új utcát is nyithat a város a nagykaputól az udvar mélyén rendezvények és lakodalmak számára bármikor megnyitható vendéglátó-ipari egységig.

CSŐDVÉDELEM MINT A KÓTYAVETYE ELLENSZERE

A modern ipari kapitalizmus nagy pusztítások árán vonult be a Székelyföldre, a magánosítás útjának pokoli bugyrait leíró sorozatunk sok példáját szolgáltatta a rozsdatemetővé züllesztett vagy éppen ócskavasként, betonhodályokként, esetleg gyári romokként, pusztá telekként kiárusított egykori nagyüzemek csődjének. (Hogy ebben milyen szerepet játszott az, hogy rendkívül rendszerfüggő és országos óriásvállalatoknak kiszolgáltató egységekről volt szó, ezt máskor bővebben tárgyaltuk már.) Tény, a felszámolásnak a totális megsemmisülést befejező apokaliptikus módja – mely tájainkon olyannyira elhatalmasodott az ezredfordulón – nem volt egyéb a pusztulást pusztításba átvezető rombolásnál.

Hogy az ettől elütő vagyonkezelői mentalitás mellett a dolgozó és tulajdonosi érdek számottevő része megóvható és kielégíthető, ez derül ki az alábbiakból. Tamás László, az évek óta kulcsszerepet játszó, székelyudvarhelyi hivatásos felszámoló saját bevallása szerint épp ezt tekintette egyik céljának a „dudagyár” maradékainak újraértékesítése során. Szinte hihetetlen, de nyereségesen működteti azt, ami még gazdára vár a régi üzemből, s egy röpkese téta is bárkit meggyőzhet arról, van élet és van remény az egykori gyártelepen, kisebb számban, de több száz új munkahely sarjadt a régiek helyett, s a vagyonmentés nem volt eredménytelen. Ez keltette fel érdeklődésünket.

– Önnek a fizetéseképtelenség beálltának utolsó szakaszára van behatóbb rálátása. Az üzem esetében a vég üdvösen elütött az uzoni szeszgyártótól például, melynek felszámolását szintén ön vezette le.

– A törvényi hátteret ugyanaz az 1995/64-es törvény – ezt 1999-ben módosították –, majd a 2007/85-ös jogszabály szolgáltatta, de a Jájával mégis teljesen más történt. E gyár ugyanis maga konstataálta, hogy fizetéseképtelenné vált, villanyszámláit nem tudta törleszteni, a béreket folyósítani, és ebből kifolyólag csődvédelmet kért. Klasszikus esetben a hitelező kéri a csődeljárás beindítását, zárolják a cég számláit és vagyontát, majd bizonyos procedúra révén értékesítik azt. Az IAME Group Rt. villanymotorjainak piaca megszűnt 2004 vége felé, 2005 januárjában először szakították meg a villanyszolgáltatást, s a gyár végül áprilisban csődvédelemért folyamodott. Miért előnyösebb ezt az utat választani? Mindenekelőtt azért, mert akkor maga nevezheti ki csődbiztosát, ami nagyon fontos lehet. Ő az ugyanis, aki vagyonkezelőként felügyeli a törvényesség betartását, óvja a hitelezői érdekeket, de egyúttal ő az, aki szakmai és jogi tapasztalatai révén olyan átszervezési tervet is össze tud állítani, mely akár egy újraindulás kiindulópontja lehet.

A választott biztos azzal kezdte 2005-ben, hogy első lépésként felmérte a megszorult cég ingó és ingatlan vagyontát, iparkodott beszámítani „a goodwillt és a még létező piaci lehetőségeket”, összeírta a kinnlevőségeket. (A goodwill üzleti jó hírnevet jelent a közgazdaság-tudományban, tőkenövelő érték a vállalatértékesítéskor.) „Amikor a vagyon nagyobb, mint az adósságállomány, az egyértelműen arra buzdít, hogy átszervezéssel próbáld megmenteni. Mert az eladósodottságon lehet segíteni, nem úgy, mint amikor a felszámolásnak valóban nincs alternatívája. Egy céget akkor kell felszámolni, amikor az adóssága meghaladja a vagyoni értéket.”

ÁTSZERVEZÉS

– A tervet magam írtam meg, és magam győztem meg a hitelezőket, hogy nem szabad csődöt kérni, jobban járnak, ha megpróbálkozunk az átszervezéssel. A csődvédelem azért is előnyösebb, mert esetében hamarabb összeáll a hitelezői kör, hamarabb lehet tárgyalni vele, és nem kezdik elpo-csékolni a cég vagyont, mint a végrehajtás esetén történik, amikor is akár-hány végrehajtó beállíthat, és darabjaira szaggatva hordja szét a tulajdont. Az átszervezés egységben kezeli az egész vagyont, és megtiltja az egyéni végrehajtásokat, ezeket ugyanis a törvény felfüggeszti, ha beindultak.

– Kik voltak az IAME fő hitelezői? Két fő tulajdonosát ismerjük, az egyik a budapesti Műszertechnika, a másik a SIF Oltenia magánalap volt. Áldatlan viszonyukról beszámoltak alanyaink. De a hitelezők?

– A többségi hitelező a budapesti Exim Bank volt, mely valamikor két évvel korábban szubsztanciális kölcsönben részesítette a már privatizált céget. A Műszertechnika felismerte, hogy fel kell fejleszteni a céget, be-ruháztak ingatlanba, új, korszerű gépekbe, leszígeztették a tetőt. Második a pénzügy volt, az állami adóhivatal, mert amikor nincs pénz, mindig az államot hívják be – elmaradnak a kifizetések –, holott az állam a legrosz-szabb hitelező, mert ő dolgozik a legnagyobb kamatlábakkal. Amikor a kereskedelmi bankok 10–12 százalékra adták a pénzt, az államé 36,5 volt, ugyanis ő napi 0,1 százalék késedelmi kamatot számít fel, azaz háromszo-ros büntető kamatlábbal dolgozik. A harmadik hitelező a Kereskedelmi Bank volt, a BCR. E három volt a nagy és garantált hitelező, ami azt jelenti, hogy nekik valamilyen eszközt felajánlottak jelzálogként az épü-letekre és kézizálogként a gépekre, az ingó javakra. Annak számítottak továbbá az alkalmazottak elmaradt béreik stb. folytán, és a beszállítók, akik az alapanyagokat gyártották, például a tárgovištėi Erdemir török cég, amelytől a legfontosabb szilíciumos vaslemez származott. A villany-motor forgó és álló részének fő alapanyaga. A rézhuzalokat egy kolozsvári cégtől kapták, a Cupromtól.

ÉRTÉKESÍTÉS

Az átszervezés a veszteséget okozó tevékenység felfüggesztésével veszi kezdetét.

– Az első, amit eladtunk, egy hétvégi ház volt, üdülő, e nagy cégek tipikusan mind rendelkeztek hasonlóval. A második pedig a cég leányvál-lalata, az IAME Trade, szemben a főépülettel, az út másik oldalán. A Jájá

ugyanis holdingszerű cégbirodalom volt bizonyos kiszervezett tevékenységekkel. A kereskedő cégre kaptam egy nagyon jó vevőt, amely a jegyzett tőkeértéken vásárolta meg. Nem temetem a székely ipart: olyan cégnek adtam oda, mely azóta is termel benne. A Ruleau Guichard azóta is fémhőmérőgyárként működik, és egy az egyben vette meg, tehát nagyon jó áron. Tudni kell, hogy kényszereladásos felszámolásakor az átlagbevétel általában 18–20 százalékra rúg. Én az átszervezésnek köszönhetően összehasonlíthatatlanul jobb árat értem el.

– A fő veszteséget persze a ráfizetéses termelés okozta.

– Egyértelművé vált, hogy a villanymotorgyár termelése csökkent, és már nem gazdaságos. A kínai konkurencia miatt önköltségi ár alatt tudták csak eladni a terméket, és akkor hol volt még a profit? Megfuttattuk a költségeket azon a szinten, nem volt piacképes, leállítottuk. A másik: egy cégnél a legnagyobb probléma a környezetvédelmi kiadás. Óriási költség, ettől is sikerült megszabadulni a motorgyár leálltával. Bezártuk a hozzá tartozó magasraktárat, a hőközpontot és a pakura raktárat. Ezeket mind el tudtuk helyi érdeklődőknek adni. Ismerős, ugye, a városban a D-Toys játékgyár, akkor a Compact, amely építkezési anyagokat forgalmaz, hátul pedig most a Santana Edile székel, mely szintén építkezési cég. Értékesítettem, amit lehetett, kifizettem a hitelezőket, és az államnak is jutott.

AZ ELADÁS MELLETT A BÉRBEADÁS HOZTA MÉG A PÉNZT

– A motorgyár épületére nem kaptam vevőt, de elől az Exim Bank hiteléből újrászigetelt tetőzetű épületet bérbe vette a volt vezérigazgató, V. Furdui által vezetett Walor francia cég. Ők több mint tízezer négyzetmétert bérelnek. A cég modern technológiát hozott be, az autóiparnak légzsákelemeket gyárt. Hihetetlen, mit tudtak ott létrehozni! Az autóiparba bekerülni iszonyatosan nehéz, kétmillió darabból legfeljebb egynek szabad hibásnak lennie, ez a megengedett hibaszázalék! Olyan 60–70 embernek ad kenyeret. Mellette bérel a Zambelli német cég, mely eredetileg esőcsatorna-alkatrészeket gyártott nyugati exportra. A válság mindkét vállalatot megviselte, de átvészelték, s ma az utóbbi fatüzelésű kazánokat gyárt Ausztriának, most 120 körüli létszámmal. Bérel a D-Toys, aztán egy műanyaggyártó kisebb cég, mely másutt becsődölt, és itt újrakezdte. És mások.

POCSÉKOLÁS NÉLKÜL

A hirtelen támadt hatalmas vagyonok és mértéktelen megtollasodások feltételeire vet fényt egy ide fűzhető történet:

– Az Erdemir török beszállító már a végrehajtóval a kapuban volt, amikor nekem sikerült egy aktívát 900 000 euróért értékesítenem. Mi történik? Ha egy eszközön stb. jelzálog, hitelgarancia van, a felszámoló nem kötelezhető arra, hogy az eszközt a valódi értékén adja el, hanem olyan áron is túladhat rajta, amennyi a jelzálog rajta. Eladja a negyedéért-feléért, kifizeti a tulajdonost, és azzal el van intézve. Haragudtak is rám az erdemiresek, hogy megakadályoztam a végrehajtást, le is akartak cseréltetni. Igaz, később – az átszervezés kezdetén – már mellénk álltak, mert rájöttek, ők is jobban járnak, ha talpra állítjuk a céget.

Az eset jól megmagyarázza, hogyan jutottak sokan értékes ingatlanokhoz potom áron. Itt a többszörös leértékelés spirálisáról is lehetne értekezni, arról, hogy „a fele felének a fele” bizony töredéke az eredeti értéknek, és a realishoz semmi köze. Mesélik, egy lakás áráért felszerelt gyárhoz lehetett bizonyos helyeken jutni...

No, de visszatérve, az IAME Group megmentése átszervezés útján az évtized végéig folytatódott, és a próbálkozás még 2009-ben is sikerrel kecsegtetett.

MÉG EGY ESÉLY

Folytatva a történetet, rájöhetünk, a csődvédelem sem csodaszer, például esetünkben magát a felszámolást – bár nem kis esélye lett volna rá – végül nem tudta elhárítani. Nem áll szándékunkban az eljárás és a döntéshozók eszményítése, de méltányolnunk kell, hogy egy őszinte csődbiztosi magyarázat bepillantást enged az ipari felszámolások mechanizmusába. Tamás Lászlónak – minden viszontagság ellenére – a román ipar látványos összeroppanása idején sikerült elérnie, hogy az IAME Group Rt. javainak számottevő része megmeneküljön a pusztulástól, s azt is érdeméül tudhatjuk be, hogy a gyár még kihasználatlan ingatlanai kellő konjunktúra sodrában és megbízható vevők kezében visszaadhatók lesznek a termelésnek.

A történések elbeszélését a csődvédelem égisze alatt beindított átszervezés 2008-as eseményeivel folytatjuk. Ígéretes fordulat következett be:

– A veszteséget termelő motorgyárat leállítása után ki kellett takarítani, a nem hatékony eszközöket eladni. Fontos volt továbbá a környe-

zetvédelmi kiadások alóli tehermentesítés. Volt ott egy festőaggregát, abban rengeteg festék, mérgező vegyi anyagok. A környezetörtség és a hivatal szeme rajtunk volt. Megszoktam már: amikor bármit eladok, a törvény előírja, hogy azt jóváhagyásukkal tehetem. Készíték egy mérleget, amely azonosítja a veszélyforrást, s amelyben előterjesztem, hogy miként adom át, vagy másik esetben, miként semmisítem meg, számolom fel. Mi úgy láttuk, sokkal jobban járunk, ha magunk számoljuk fel. Most a motorgyáron nincs is környezetvédelmi teher. Sok pénzbe került, de kitermeltük. Úgy számítottam, ezt követően sokkal előnyösebb áron tudom majd eladni. És valóban, 2008 júliusában tárgyalásokba bocsátkoztunk egy másik török céggel, amely szemet vetett a motorgyárra. Megvette volna úgy, ahogy volt, akkor még eszközökkel együtt. Már 1,8 millió eurót ajánlott. De sajnos a hitelezők és a tulajdonosok – nekik beleszólásuk van az eszközéladásba – nem mentek bele. Miért? Mert arra utaztak, hogy nekik is maradjon a pénzből, az átszervezés ugyanis erre lehetőséget teremt. Pedig 1,8 millió euró gyönyörű összeg lett volna akkor! 2008 szeptemberében azonban a vevő visszalépett, mert közeledett a pénzügyi válság.

A CSŐD ÉS AZ ELSZÁMOLÁS

A nemzetközi pénzügyi viharfellegek árnyékot vetettek az egész próbálkozásra, hasonló ajánlatra már esély sem mutatkozott. A biztos még egy éven át folytatta az átszervezést, de annak drasztikusan véget vetett 2010 januárjában a cég csődje. Hogyan és miért?

– 2005 elején, emlékszem, olyan 210 milliárd régi, azaz 21 millió új lejre rúgott az összadósság, és ebből 2010-ig hétmilliót sikerült törlesztenünk. A harmadát tehát átszervezés útján. Más esetben a csődeljárás mindennek a pénzzé tételével nem hoz harminc százalékot sem – ráadásul nálunk megmaradt a vagyon nagyobbik része is. Megadtuk a 30 százalékot, és a vagyon is megvolt még, mert az alkatrészgyárral és a villanymotorgyárral még rendelkezünk.

A biztos kiemelt még egy tételt, amit a szakszervezeti vezető korábban már hitelesített lapunkban:

– Nagyon fontos, hogy az elbocsátottaknak kifizettük nagyobbbrészt a bánatpénzeket, ami nem volt kis összeg, mert négytől nyolc hónapig terjedő bérükkel ért fel. Tehát az elmaradt fizetésüket megkapták, és azonkívül a fájdalomdíjat is. Amit akkor nem tudtunk folyósítani, azt végül

2010 végén és 2011 elején adtuk meg. Arról a hatszázról van szó, akikkel a gyárat 2005-ben átvettük. E humánus része is fontos az eljárásnak, mert szinte valamennyien szakemberek voltak.

– De ha ennyire eredményesnek tartja az átszervezést, miért ment végül mégis csődbe a cég? Tudták volna-e folytatni a törlesztést?

– Ha akkor beleegyeznek abba az eladásba, ki tudtuk volna elégténi azokat a hitelezőket, akik aztán a csődöt szorgalmazták. Mert mi történt? Párhuzamosan lefolyt Romániában a banki privatizáció. Valamikor a hitelt a BCR adta, de visszafizetni már a jogutód BCR Erstének kellett. Átkerült Brassóba az egész hitelkövetelés.

– Ahol már kevésbé voltak nagyvonalúak?

– Persze. A banki privatizáció és a pénzügyi válság, mely a bankokat nehéz helyzetbe hozta, megpecsételte a sorsunkat. A bankok türelmetlensége valóban nőtt. A másik gond: a törvény kiszabta az időintervallumot. 2006-tól 2009-ig három évet kaptunk, utóbb még egy évet engedélyeztek, de az az esztendő sem hozott változást.

Ezek után elmondható, hogy az átszervezés külső feltételei fatálisan alakultak. Tamás Lászlón látom, fáj a szíve, hiszen alighanem pályája egyik legnagyobb próbálkozása volt a mentésre, s az nem is volt teljesen eredménytelen. Aztán, hogy az értetlen hitelezők, a lehúzó tágabb hazai környezet, a világválság vagy éppen a menedzserek képtelensége, hogy munkatársaikkal szemben a termelés és a profit kisajtolásának vastörvényeit kegyetlenül alkalmazzák – ez is szóba került a beszélgetésben –, nos, hogy éppen melyik tényező nyomott többet a latban, nem tudni, de az ítéletet végül kimondták az üzem fölött.

A történetnek persze nincs vége, ami következik, abban ismét a biztos játssza az egyik meghatározó szerepet.

A CSŐDELJÁRÁS LEFOLYÁSA

– Miután a csőd beindult, át kellett gondolnunk a stratégiát. A motorgyárat már kitakarítottuk, és úgy döntöttünk, ipari felületként értékesítjük. Az első részét, mely már bérbe adható volt, kiegészítettük. A Walor francia cég dolgozik ott, s további 500 négyzetmétert szeretne bérbe venni, mert növelik a termelőkapacitást, a tulajdonosok fejleszteni kívánnak. A villanymotorgyárat gyakorlatilag kiürítettük, eladtunk minden mozgathatót, mert azok értéke csak csökken. Nagyon jó év volt a motorgyár szempontjából a 2010-es, a fémhulladék mellett a nagyon drága magyar

gépeket, számvezérlésű esztergákat, a marógépeket jó áron tudtuk értékesíteni. A szecselei villanymotorgyár ugyanis közben helyrejutott. Átvészelte a válságot, talpra állt, és a gépek nagyobb részét piaci áron vette meg. Én fél szemmel mindig azt figyeltem, mikor lesz Szecsele vásárlóképes. Megszűnt, ugye, a kínai dominancia a piacon, mert értékesítési gondok léptek fel náluk, az állami dotációt nem kapták már, lecsengett az olimpia stb., és a termelés részben visszatért Európába. A szecselevárosi gyár komoly nyugati cégnek szállít be, mely befürdött bizonyos kínai alkatrészek miatt, s azokról lemondott.

Ha ezt a Jájá megérhette volna! De nem érte meg, viszont legkorszerűbb gépeiért a valamikori versenytárs, a szecselevárosi a liciten 18. ajánlattevőként ígért többet az előzőnél, és így lett övé több gép is.

– Most ott tartunk, hogy 17 milliót kellene szétosztanunk a hitelezők közt az értékesített eszközökből plusz az egyéb tevékenységeinkből, a bérbeadásból. Van egy érdeklődő, aki ipari csarnokként venné meg a motorgyárat. Már jártak itt szakemberei, építészei, megnézték, mekkora költséggel tudnák átépíteni.

AZ UTOLSÓ TIZENHÁROM

Tamás László úgy látja, a csődeljárás még eltarthat egy-két évig. „Az jár jól, aki most vásárol, mert egyelőre még olcsón jut hozzá” – dicséri portékáját. Abban bízik, a válság lezárultára számítók lépni fognak, és akkor túlradhat azon is, ami még nem kelt el. Megfigyelte, hogyan egyensúlyoztak bérlői, a kisebb cégek. A fizetéseképtelenség határán is fenntartották a termelést, és az idő őket igazolta, úgy vette észre, újabban életmagra kaptak, sőt, bővítenének. De csak azok, amelyek exportra termelnek. Ami saját elszámolását illeti: nem tartja kizártnak, ha véget ér a csődeljárás, és minden adósságot törlesztett, a tulajdonosoknak is marad valami. „Valamikor ezt is vállaltam. Ha minden évet nyereséggel zárok, az adósságot megadom és még marad is” – mondja.

Emlékszik még az olvasó, mit állítottak az IAME korábban megszólaltatott igazgatói. A gyár nehéz helyzetének előidézésében szerepet játszott, hogy a két fő tulajdonos, a magyar Műszertechnika és a SIF Oltenia nem volt egymás megbízható partnere. A magyar fél korszerűsíteni akart, és be is ruházott, a másik nem. A kényszerházasságok pedig így szoktak végződni – mondja ma a szakértő. A volt Jájá falai közé így mások révén vonulhat be ismét a termelés, mint ahogy van már példa rá. Végigsétáltak

a hatalmas, üresen ásító csarnokokon, melyek valósággal felszippantják az apró embert mérhetetlen nagyságukkal. Ki és hogyan tölti meg ezt az űrt? – íme egy kérdés, melyre több ezernyi munkanélküli várja a választ az Olton inneni és túli negyedekben. Ők majd kisebb csoportokban csatlakozhatnak ahhoz a mai tizenhárom emberhez, aki magnak máig megmaradt a valamikori 2300-ból, a villanyáram- és egyéb szolgáltatásokra leolvadt feladatokat látják el még mindig az IAME Group alkalmazottjaiként.

TISZTELETKÖR

Eljövetelem előtt lefényképezem az egykori üzem irodistáinak bejáratánál berendezett valamikori termékei még meglévő kiállítását. Felismerik őket? Az egykori Daciákba beszerelhető műtyűrökkel meghitt, bensőséges viszonyt ápoltak egykori előállítóik, a legapróbb alkatrészekig ismerős szerkezetek voltak ezek számukra, mindenikükhöz fűződik egy-egy emlékük, történetük, szerelői fogásuk, normatелjesítő eredményük. Ha összejönnek, sörözés közben a volt kollégákkal „becenevükön” szokták említeni őket. Szénkefét, áramfejlesztőt, dudát s mi minden egyebet magam is szereltettem be egykori, idővel tragaccsá nemesedett gépkocsimba. Különös érzés lefényképezni e technikatörténeti ereklyéket. A minap még eleven alkatrészei voltak egy mozgó járműnek.

2011. október-novemberében

A KUDARC LEÍRÁSA ÉS EGY LEHETSÉGES KORREKCIÓS TERV

Az összegezés rendjén itt nézőpontot váltunk. Eddig a megye pár reprezentatív vállalatának esetében azt próbáltuk nyomon követni, mit örökölt az illető egység a nyolcvanas évekből, és a rendszerváltás után hogyan kísérelt meg talpon maradni a gazdasági zűrzavar és a piacgazdasági átállás fölöttébb ellentmondásos viszonyai közt.

E kérdéskörnek a körvonalai bontakoztak ki azok tanúskodásából, akik pl. az egykori autóvillamosági gyár, a gyümölcskertészet és a Sugás nagyáruház volt vezetőiként e cégek privatizációs folyamatairól beszámoltak az eddigiekben. A húsz éve beindult változásoknak a magánosításhoz és egy valamelyest kiegyensúlyozott piacgazdasághoz kellett volna elvezetniük, s noha a gazdasági élet ma döntő módon már magánkezekben van, a létbiztonság szavatolása dolgában a lakosság jó hányadának még adósa e radikális reform.

A TŐKE TÁRSADALMI FELELŐSSÉG

Ezért is szükséges új szempontok bevétele a vizsgálódásba. A tőke társadalmi felelősségéről van szó, arról, hogy a privatizáció nyomán létrejött új cégek mennyire társadalombarát módon működnek. Vegyük tehát szemügyre a magánosítást következményei felől nézve is, különösen, hogy az új szempontokat, pontosan megyei példákra hivatkozva, kidolgozta a háromszéki kereskedelmi kamara, mi több, azt törvénykezdeményezés formájában tárta a nyilvánosság elé. A honi privatizáció fontosságainak orvoslására szánt dokumentumot mindenképp megérdemli ismertetnünk. Ma már nyilvánvaló, a romániai privatizációnak több a kárvallottja, mint kellene, a tőke mozgásában inkább érdeket sért, mint szolgál. Válság idején különös súlyt kap e felismerés, hogy a tőke nem eléggé társadalombarát módon működik – és ezáltal az egész privatizációs folyamat értelme kérdőjeleződik meg. A magánosítás kisemmizettjeinek egy csoportját vehetjük most szemügyre, az ő megsegítésükre dolgozott ki a kamara valóban megszívlelendő jogi eljárást, melyet a törvényhozás figyelmébe ajánl.

– Szempontom az, hogy milyen tőkét vettek át, hány volt a részvényes, hány van most, és hogy a kisrészvényesek miért nem kapnak osztalékot évek óta – mondja Rosner Herman, a tervezet megalkotója.

A FELVETÉS VALÓBAN KÖZÉRDEKŰ. KÜLÖNÖSEN, HOGY HOZZÁTESZI:

– Ha pedig befektették azt a hasznot, miért nem tették hatékonyan? Miért nem fejlesztették tovább az átvett cégeket, elfogadható-e, hogy azok ma egy helyben topognak vagy éppen romosodnak?

Kisrészvényes alatt tulajdonképpen a lakosság majd egészét érti, hiszen a tömeges privatizáció folyamán jóformán mindenki kapott részvényre beváltható kupont, értékjegyet, valamilyen formában a szocializmus volt alkalmazottjaiként valamennyiünknek van vagy volt közünk ahhoz, ahogy ezek elúsztak a semmibe, lenullázódtak, s még aki okosabban döntött a kuponok beváltásakor, s valamit csak kapott értük, az is többnyire jogosan elégedetlen az eredménnyel, becsapottnak érzi magát.

CSŐD ÉS BUKÁS

Rosner Herman közgazdász, a megyei kereskedelmi és iparkamara elnöke közismerten ötletgazdag ember, én itt most tájékozottságát emelném ki. Számomra szavai hitelét csak növeli, hogy funkciójánál és intézményi pozíciójánál fogva megvan a betekintése a gazdaság működésébe, s személyes érintettsége magánvállalkozóként gyakorlati tapasztalatokkal is felruházta. In medias res azzal indítok:

– Nemrég kijelentette, a megyében csupán a Covalact tejgyár, a Seciuana konfekciógyár és a bibarcfalvi ásványvíztöltőde magánosítása tekinthető sikeresnek, a legtöbb esetben a vállalkozók csak csődbe juttatták a magánosított gyárakat, a munkanélküliek ezreit varrták az állam nyakába, és soha nem fizettek osztalékot a kisrészvényeseknek”.

– Eső után köpönyeg, mondanák sokan, szerintem azonban soha idősebb nem volt a kérdés. Nem a hibásokat kell keresni, hanem megnézni, mi megmenthető még az elkótyavetyélt értékek közül. Pár éve jeleztük a megyei tanácsnak, hogy az Olt Turisztikai Vállalat esetében mennyire elhibázott volt a módszer. Oda tartozott, ugye, a Bodok Szálló, Sugásfürdő, Előpatak, Málnásfürdő, egyebek. Aki tudja, hogy a szerb király Előpatakon üdült, Minulescu egyik regényét Málnásfürdőn írta, és Bethlen Gábor fejedelem Kovásznán kezelte magát, az történelmileg is felmérheti a háromszéki gyógyüdülőhelyek értékét. Nos, e kincseket egy olyan privatizációs módszerrel adták magánkézbe, mely semmi garanciát nem nyújtott arra, hogy az új tulajdonos ott fejleszteni, befektetni fog. Zárt borítékban benyújtott ajánlatokat bíraltak el, a legtöbb pontot

az a brassói Ioan Nicolae kapta, aki már befektetett a turizmusba 3,7 millió eurót Brassó-Pojánán. A kamara akkor azt kifogásolta, nem is az a baj, hogy olcsón adták oda – 560 000 euróért, két-három lakás áráért –, hanem hogy a fő kritérium az volt: az illető mennyit fektetett már be addig. Adhatták volna akár egy euróért is, de annak alapján: mennyit fog befektetni. Miután az észrevételünk megjelent az újságban, talán bevették azt, hogy 550 000 eurót kell a nyertesnek beruháznia, több évre elosztva. Persze bekövetkezett, amit előre láttunk: a cég nem fektetett be, eltelt hét év, és nem történt semmi. (Zárójelben megjegyezzük: Ioan Nicolae nem szenved forrásszegénységben, a Forbes magazin szerint a nemzetközileg számon tartott három román dollármilliárdos egyike.) A Bodok Szálló felújításának nekifogott, de nem fejezte be, és úgy dobta piacra. Eladta Sugásfürdőt a városnak 350 000 euróért, és eladta Bálványost a domósoknak, de a többivel nem törődik. Ott nem történik semmi.

– Dehogynem. Például az Ilona Villa Málnásfürdőn egy szép nap összeomlott, s azóta széthordták az építőanyagát is.

PÉLDA A MÁSRÁ

– Románia késett a privatizációval, például Csehországhoz képest, miként késett a tulajdon-visszaszolgáltatással is. Pedig nem kezdődött rosszul. Eredményes magánosításra nálunk a kézdivásárhelyi ruhagyár a példa. Erre a román kormány egy úttörőnek szánt akciója, ún. kísérleti projektje keretében került sor. Azért volt sikeres, mert a MEBO-módszerrel az alkalmazottak és a vezetők lettek részvényesek, s ebből kifolyólag még három céget alapítottak: újabb ruhagyárat Kézdin, egyet Bereckben, és egy saját szállítóvállalatot. Az alkalmazottak örvendhettek annak, hogy egymás közt eladhatták részvényeiket, ha valakinek pénzre volt szüksége. Osztalékot is kaptak éveken keresztül, részesültek a cég profitjából. Hogy most nehéz helyzetben vannak, az nem rajtuk múlt, hanem a konjunktúrán. Kiemelném, hogy 1992-ben megfelelő időpontban történt a lépés. Nem mindegy, mikor privatizálunk. A bútorgyár például annak lett áldozata, hogy miként a cégek zöme, 1990 után pénz és forgótőke nélkül maradt, a bankok pedig nagyon drágán adták a kölcsönt, hatalmas volt az infláció, és piacának jó részét is elvesztette, nagyon eladósodott. A kézdi ruhagyár sikere viszont oda vezetett, hogy tucatnyi új konfekcióipari cég jött még létre a megyében a kilencvenes években, a „Nadrágok völgye” a californiai Szilikon-völgy mintájára valóságos brand lett, elismertsége

idevonzotta a befektetőket. A gyárat különben 1972-ben adták át, kezdetben talán keletre szánt egyenruhákat varrtak, utóbb szakosították magukat nadrárgyártásra és váltottak át a nyugati piacra. Előnyös volt rájuk nézve, hogy e kapcsolat nem szakadt meg, de a magánosítás sikeréhez okvetlenül hozzájárult, hogy mind a munkásság, mind a műszaki gárda abban volt érdekelt: éltesse, fejlessze a céget. A magánosítással önállóságot nyertek, rugalmasan alkalmazkodtak, fel sem merült, hogy ócskavasként kiárusítsák, mely sorsra nálunk sok gyár jutott.

– Nézete szerint melyik tekinthető még sikeresnek az említetteken kívül?

– Ennyire sikeres nincs több, de ott a sepsiszentgyörgyi kenyérgyár, a Mopaco, egy magyar befektető vette meg, működik még, bár nagy gondot okoz számára a pékipar átka, a feketepiac, mely 40–45 százalékot tesz ki a statisztika szerint. Ilyen körülmények közt nehéz megőrizni a versenyképességet és a törvényeket is betartani. Működik tovább a volt gépgyár, az IMASA egy részlege. Nagy vita zajlott a sajtóban, hogyan teszi, de működik. Hogy kevés munkással? Aki ma annyinak kenyeret ad, az előtt én leveszem a kalapom.

A HOZZÁÉRTÉS ÉS A FELELŐSSÉGÉRZET

Ezt követően Rosner Herman rátért ama okok fejtegetésére, melyek nézete szerint valósággal kisiklatták a hazai magánosítást sok helyen, Kovászna megyében pedig különösen.

– A privatizálás elgondolása, az alapelvek helyesek voltak, de alkalmazáskor a történelem megcáfolta őket. Szinte az történt, mint a kommunizmussal, melynek elvei szépek voltak, de a gyakorlatban nálunk 50, Oroszországban 70 év alatt megbuktak. Abból indultunk ki, ugye, hogy az állam a legrosszabbul gazdálkodó intézmény nemcsak nálunk, hanem mindenütt a világon. A gazdaságot tehát magánkézbe kell adni, mert ezáltal nőhet a hatékonyság, nagyobb lesz a felelősség és szilárdul a létbiztonság. Igen ám, de nálunk nem sorolták a privatizációs feltételek közé a felelősségérzetet és a hozzáértést. Ha én odaadok magának egy gyárat, egy szállodát, bármit, akkor elvárhatom, hogy maga ott termeljen valamit, az államnak fizesse az adót, mert az államkassza jelenti a kórházat, az iskolát, szavatolja a nyugdíjak folyósítását stb., stb.

– Köztudomású, hogy versenytárgyalásokon lehetett elnyerni a tulajdonjogot, feltételeket tehát támasztottak.

– Szerepeltek-e a versenyfeltételek közt a posztprivatizációs mutatók? Nem szerepeltek. Utánanézttem például, hogy a mai Sugás Rt.-nél, a nagyáruháznál, melynek sok kisérszvényese van, hányszor kaptak azok osztalékot az utóbbi tíz évben, és eladhatják-e részvényeiket a piacon. Nos, kiderült, nem. Zárt Rt.-vé alakították a céget. Amíg nyitott cég vagy, részvényeid adhatók-vehetők a tőzsdén, és az országos értékpapírpiacon felügyelet arra kötelez, hogy évente jelentésben számolj be tevékenységedről. Akkor kiviláglik, hogy azért nem adsz osztalékot, mert, teszem azt, a profitot beruházásra, befektetésre fordítottad, vagy valami egyebet teszel vele. Másfelől, ugye, milyen jól fogott volna a sok nyugdíjasnak, másnak, ha jövedelmét osztalékkal egészíthette volna ki! A baj, mondom, az: a privatizálási szerződés nem kötelezte az áruháztulajdonost, hogy fejlesszen is. Pedig üzleteket is eladtak, ingatlanokat, és nem tudni, a pénzt mire fordították. Visszatérve, a hazai magánosítás nagy hibája, hogy nem támasztott a jövőre, a teljesítmény fenntartására és fejlesztésére vonatkozó feltételeket.

*

Mivel a privatizációs ügynökségek és a nyertesekkel kötött szerződések nem támasztottak kellő feltételeket a jövőbeli teljesítményekre vonatkozóan, a romániai privatizációt végrehajtók nem gondolkodtak távlatosan. Ezért állítják ma a helyzet bírálói, hogy amíg Romániának nem lesz tízhúsz évre szóló távlati gazdasági terve, melyet attól függetlenül követni kell, hogy ki van épp kormányon, a szerkezeti hibák kiküszöbölésére nem lehet számítani.

TÁVLATVESZTÉS

Rosner Herman: Több volt szocialista államban kuponokkal privatizáltak, például Cseh- vagy Magyarországon, a döntő persze az, hogy mikor és milyen érdekek szolgálatában történt az. Nálunk is magánosították a tengerparti szállodákat, de darabonként, és ez nagyfokú szétforgácsozódást eredményezett. Emiatt egy településnek sincs egységes fejlesztési stratégiája. Bulgária egész fürdőhelyeket adott magánkézbe, jöttek az angolok, a németek, és egységesen kezelték a vagyont. Nálunk attól függött az új tulajdonos kiléte, hogy az illetőnek milyen kapcsolata, nexusa volt. A nagy krízis ellenére is az angol Balcan Equity egy Oman emírségi befektetővel közösen most a bolgár hegyekben síparadicsomot épít, ezáltal a turisztika tengerparti nyári lehetőségeit téliekkel bővíti ki. Miért ott, és

miért nem nálunk? Ugye, jellemző? Arról az angol befektetői társaságról van szó, mely a Domo üzletlánc részvényeinek 75 százalékát megvásárolta korábban Szarvadiéktól. No de jól látni, hogy amikor odaadták a csavargyárat vagy a szépmezői farmot, akkor sem támasztottak megfelelő feltételeket, és ez vezetett azok csődjéhez.

Ezeket felmérve dolgoztak ki a kamarai vezetőtanács jóváhagyásával egy posztprivatizációs törvényjavaslatot, s azt még 2007-ben nyilvánosság elé tárták. Érdemes lesz alapelveit ismertetnünk, miközben azok indoklását újabb megyei vállalatok sorsából leszűrt tanulságokkal szemléltetjük.

VÁLTOZATOK A CSŐDRE ÉS SIKERRE

– A kézdivásárhelyi csavargyár Erdély Ede et co. kezébe került, évek óta áll. 2006-ban három német cég jelentkezett, újraindítaná, de a vagyon helyzete jogilag tisztázatlan. Másik példa: ott van a sepsiszentgyörgyi bútorgyár, a fafeldolgozó kombinát (CPL). Csődbe ment, de átvette Száraz úr, és a vejével, Deák úrral ott faházakat gyártanak egész Európa számára. A bázis tehát hasznosul. Hogy kisebb a volumen? Amekkora a piac, annyi az áru. Most nyertek meg különben egy pályázatot, korszerű gépekhez fognak jutni. De ott alkalmazottak vannak, ott termelés folyik, nem úgy, mint az előző példánkban. Másik eset egyes kovásznai szállodáké: megalakultak a magánvagyonalapok, az állami vagyon harminc százalékát megkapták. Ma utódaiknak, a SIF-eknek van a legtöbb szállodájuk. A kereskedelmi kamara büszke arra, hogy a megyei tanáccsal társulva három-négy éve protokollt írtunk alá a SIF Transilvania (Erdélyi Befektetési Társaság) elnökével – sikerült meggyőzőnöm, hogy a jövő nem a tengerparti, hanem a gyógyturizmusban van. Beindult ennek nyomán az Őzike Szálló korszerűsítése, megvan a terv a Szarvas Szállóra is, 45 milliót készülnek beruházni. Mihai Fercală elnök legutóbb is megerősítette: nem mondanak le róla a válság ellenére sem.

Hogy mire lesz még szükség, erre vonatkozóan Rosner Herman saját tapasztalatával egészíti ki a képet:

– 1990 és '95 között magam béreltem az állami protokollalaphoz tartozó Fenyő Szállót Kovásznán, szemben a szívkörházzal, és sikerült bevezetnem a külföldi piacra. Korábban a pártfunkcionáriusok számára szolgáló zárt egység volt. Nos, 1995-ben 1,8 millió eurós ajánlatot tettünk le megvásárlására egy külföldi partnerrel társulva, aki 51 százalékot birtokolt. Egy olyan cég lett volna, mely hozta volna a külföldi turistákat,

mint tettük korábban. Nos, hiányzott a perspektivikus szemlélet, s egy kormányrendelettel visszavettek huszonhét szállodát a bérlőktől a protokollalaphoz. De nem fektettek be, a külföldi turistákat elvesztették. Azt állították, azért veszik vissza, legyen, ahova a minisztériumbelieknek, parlamenti tagoknak stb. jönniük. Nos, nem jönnek ide, mennek külföldre, a szálloda meg pang, és leromlik. Valakire akkor bízom rá a céget, ha egy olyan menedzseri csapatot tud felmutatni, mely a pénzt gyümölcsöztetni is tudja, és az államnak adót fizet, s mely a munkahelyeket fenntartja.

Ezért nevezhető a Covalact tejgyár magánosítása több szempontból is sikeresnek. Megvették az alkalmazottak a MEBO-módszert alkalmazva, a fenti feltételek teljesültek. Majd jött egy külföldi befektető, és megvásárolta. Egy vállalkozás háromféle sorsra juthat: 1) csődbe megy, vagy 2) tovább fejlődik adott tulajdonosa irányításával. Átveszi a gyereke, van egy cél, van perspektíva. 3) Amikor pedig feltornászta egy adott szintre, el is adhatja, ha folytatni nem tudja, nem kívánja, hogy maga újabb vállalkozásba kezdhesen. Ez történt a tejgyárral. Ma is működik, márkája, neve, gazdasági súlya megmaradt.

Rosner Herman úgy véli, a legcsúnyábbnak talán az uzoni szeszgyár végzete bizonyult: „Került egy kiváló menedzser, Wagner, szépen működött a magánosításig. Akkor viszont nem kötötték ki, hogy továbbra is működtetni kell, és az adót fizetni. (Úgy tudom, azóta az inoxtartályokat, gépeket, minden berendezést eladtak ócskavasnak.) Szóval, feltételeket kellett volna szabni arra vonatkozóan, hány alkalmazottal működik, mennyit fizet be az államkasszába (persze, a piaci konjunktúra is beleszólhat, a konfekcióipart, láttuk, a kínai konkurencia taccsra teszi), de a menedzsmentet akkor is külön értékként kezelik. Mert hogyan jár el a külföldi befektetői társaság? Évekig megfigyeli azt is, hogyan működik a kiszemelt egység vezetősége. Legalább két-három évig tartják azt a vezetői csapatot, érdeklétté teszik a sikerben, és szép összeget ígérnek neki, ha eléri a kívánt paramétereket. A román állam nem tette meg, hogy a vásárlótól az árként kifizetett összeg mellett hozzáértő menedzseri csapat meglétét is megkövetelte volna.

A KORREKCIÓS JAVASLAT

A kiutkeresés a helyzetet is jól jellemző kísérletének tartjuk az alábbiakat. Rosner Herman amolyan brainstorming célzatával dolgozta ki a törvényhozás gondolkodásának élénkítésére, melyre az bizony, valljuk be,

ugyancsak rászorul. Az alapgondolatot a méltányos kárpótlás képezi, a kisrészvényesek utólagos kisemmizésének kívánja elejét venni, illetve ha már egyszer megtörtént, akkor annak korrekciójára ajánlana megoldást.

– Mi tehát azt indítványoztuk, húzzunk egy vonalat, és alkossunk egy posztprivatizációs törvényt. Megtörtént a mostani válság idején, Sarkozy francia elnök figyelmeztette a vállalkozókat, ha nem járnak el az állami érdekek megfelelően, a bankok államosításától sem riad vissza. Tehát a sok száz éves kapitalizmusban is felmerült a gondolat. Nos, mi nem ezt ajánljuk, de állami beavatkozás igazolásképpen felvethető a Nyugat előtt, hogy az itteni részvény nem azonos a nyugatival. Az itteni polgárnak jutott részvény abban különbözik amattól, hogy ő negyven-ötven évi munkája fejében kapta azokat a kuponokat, melyeket részvényekre váltott be. Nem is kezelhetők ugyanúgy, mint egy kétszáz éves vállalatéi. Ezek fedezete sok évtizednyi munka, túlórázás szombat-vasárnap alacsony bérért, ötvenévi nélkülözés, miközben az ország adósságait törlesztette. Románia ezért is került a világon első helyre a privatizációkor a részvényesek számát illetően. De mi történt az ezeknek kiosztott vagyonnal? Vegyük a volt Horticom, a gyümölcs- és zöldségkertészet példáját. Vasárnap salátát vásároltam a piacon, és megkérdeztem, honnan származik. A spenótot Török-, a salátát Magyarországról hozták, az alma spanyol. Nos, az ún. „aranykorszakban” azért hozták létre az üvegházakat, hogy a várost friss zöldséggel ellássák. A Horticomnak magáncéggé való átalakulása után hatszáz részvényese volt. A földeket persze utólag elvesztette, de mit kapott a hatszáz részvényes? A cég csődbe ment, a részvényesek jó része üres kézzel távozott.

DECENTRALIZÁCIÓ, PARTNERSÉG

– Hibája volt a privatizációnak, hogy nem kapcsolták be a helyhatóságokat a folyamatba. Ma azoknak kell adminisztrálniuk, részben eltartaniuk a nincsteleneket és a munkanélkülieket.

Más: a munkamorál. Nemrég hallottam egy figyelemre méltó észrevételt ezzel kapcsolatban. Óriási gond, ha valakinek nincs munkahelye, de még nagyobb baj, hogy az illető gyerekei nem látják apjukat, anyjukat reggel felkelni, gyárba menni, délben hazajönni. A legjobb nevelés a szülői példa. Felnő egy olyan generáció, mely nem látta szüleit munkába járni. Ez vissza fog ütni, még nem érezzük, de keservesen meg fogjuk szenvedni.

Szükség lenne tehát egy posztprivatizációs törvényre. Azt mondjuk a tulajdonosnak: maga kapott egy vagyont, melyet a nép ötven év alatt teremtett meg. Nem tudott vele célszerűen bánni. Nem veszem vissza, nem államosítom újra, ehelyett partnerséget ajánlok önnek: eddig rosszul vezette azt a gyárat, én adok két évet, és próbáljuk meg közösen a piacra vinni. Létrehozunk egy gazdasági felügyeletet. Ez most rosszul hangzik, a válság miatt nem ruház be senki, de amíg a gazdaság csúcson volt, jobban csengett volna. Amíg az új szövet létrehozuk, a gazdaság újra beindulhat. Akkor a brassói milliárdosnak azt mondhatná a helyhatóság: ott vannak Málnásfürdőn és Előpatakon a borvizek, aki oda befektet, annak én infrastruktúra létrehozásával segítek, hogy megérje neki a beruházás. A magánosításkor nem vettük figyelembe a marketing szempontjait, nem kérdezte meg senki: jó, leépítenek kétszáz vagy ezer embert, de a továbbiakban mit tesznek? Hoz gépeket, felújítja a kapacitásokat? Látjuk, nem tesz semmit, parlagon hever minden. Javasoltam, a turisztikai minisztérium tegye közzé, mely fürdőhelyek felújításához keres partnert. Tudják mindenütt a világon, mit szándékozik tenni. Herkulesfürdő például romokban hever.

– Új ügynökségre bízna mindezt?

– Ha az állam létrehoz egy szövet, annak megsegítésére a kereskedelmi kamara adatot gyűjt, azokat közzéteszi, a potenciális vállalkozók tudomására hozza.

KÜLÖNADÓ, KISRÉSZVÉNYESEK JOGAI

– Továbbá: az adózás. Amikor a minimális adót bevezették, ellemeztem, és okkal. Az lett az eredmény, hogy sok kisvállalkozó felszámolta cégét, 2009-ben először történt meg a húsz év alatt, hogy több cég szűnt meg, mint ahány alakult. Ekkor mondtuk: nem ezeket kellett volna megadóztatni, hanem azokat, akik kézhez vették az ország korábbi vagyonát. Megkapta olcsón, áron alul, és mivel fizetett? Munkanélküliek százaival, ezreivel. Kudarcok sorozatával. Nos, ha nem sikerült neki, akkor adja el. Minden cég helyzetét egyenként átvilágítani, szelektálni, ki fejlődőképes, ki nem. Ha pang a cég, mint az Olt Turisztikai Társaság, nagy adót vetek ki rá, amivel kényszerítem, hogy eladja azt, amivel nem tud bánni. Hadd kerüljön hozzáértőbb kezekbe. Ha profitot képtelen termelni, osztalékot nem ad, nem fektet be, én külön adóztatnám.

A kisértészenyesek jártak a legrosszabbul – állítja Rosner Herman. A sok munkás, kisértészenyes, a sok nyugdíjas kárpótlásként kapta meg a részesítést, de ma semmi befolyással nem rendelkezik az illető cégekben, osztalékot nem kap, pénzt soha látni nem fog. Öröndetes ellenpélda: sikerült a Petromot felvásárló külföldi tulajdonost rákényszeríteni, hogy bizonyos összeget a kisértészenyeseknek is kifizessen. De ahol az rt.-t zártta nyilvánították, ott a kisértészenyes csapdában van, mert tőzsdére sem viheti értékpapírját. Hasonlóképpen jár ott, ahol töredékét birtokolja a vagyonnak, és osztalék nem jut neki. „Kötelezni kellene a céget, hogy piaci áron vásárolja vissza a részvényt, nem az általa megszabott alacsony áron. Nyugdíjasok milliói juthatnának pénzükhöz akkor. Megérdemelten, mert évtizedek munkája fekszik értékpapírjaikban. Különbözik úgy járnak, mint azok, akiket a kommunizmus idején államosítottak.”

*

Nos, ezzel valóban bezárult a kör. A reformjavaslatra tömörebb formában még visszatérünk, mielőtt újabb cégek magánosításának lefolyását ismertetnénk.

Noha három éve készült, a háromszéki kereskedelmi és iparkamara javaslata nemcsak nem avult el, hanem kimondottan megőrizte időszerepét mellett gyakorlati hasznosíthatóságának lehetőségét is. Amiből ugyanis Herman Rosner kamaraelnök elemzésében 2007-ben kiindult, a mai napig változatlanul fennáll a régió és az ország szerencsétlenségére, mi több, az azóta bekövetkezett gazdasági válság még inkább fokozta azokat a bajokat, melyekbe nem utolsósorban az ésszerűtlen és ellenőrizetlen privatizáció taszította e megyét is.

CSAPNIVALÓ ÉS ALIG CSÖRGEDEZŐ

Ha mindehhez hozzávesszük, hogy Háromszék korábban is fennálló gazdasági elmaradottsága – mind az ország vezető, mind egyes szomszédos megyéihez képest – az átlagosan alacsony hazai színvonalnál is mélyebbre taszított minket, azt kell mondanunk, hogy az anarchikus romániai privatizáció újragondolásában és hibái kijavításában, de legalábbis kártételei enyhítésében senki inkább nem lehet érdekelt, mint pontosan a meglehetősen mostoha sorsú székelység. Lehet ugyan szépíteni a helyzetet, ilyen-olyan kétes politikai vagy ideológiai szempontokból kiindulva, de aki elfogulatlanul tekinti át a gazdasági eredményességnek a székel-földi csapnivaló szállítástól az alig csörgező önkormányzati bevételekig

terjedő széles skáláját, az megnyugtató mérleget nem állíthat fel arról, hogy évszázados felzárkózási törekvéseink mennyire voltak sikeresek. Ajánljuk tehát a kamarai posztprivatizációs reformjavaslatot ismételten a közvélemény figyelmébe, ezúttal megfogalmazójának tömör és racionális okfejtését követve.

CSŐDSOROZAT

A javaslat azzal indít, hogy a csődsorozatba, a gyárak stb. leállításába, javainak elherdálásába vagy nagyfokú visszaesésbe torkolló privatizáció olyan példáit sorolja fel, mint a volt kézdivásárhelyi csavargyár, az uzoni szeszgyár, a Comcereal gabonátározó, a szentgyörgyi dohánygyár, az autóvillamossági gyár, a Zoocomp és a Horticom mezőgazdasági vállalat, valamint az Olt Turisztikai Társaság. Ismerjük el, ebből nemhogy elvenni, mai ismereteink alapján legfeljebb hozzátenni tudnánk, kibővítve a balsorsra jutott nagyobb cégek számát újabb fél tucattal legalább, a kisebbek pedig jócskán szaporítanák a listát.

CÉLOK ÉS TÉVKÉPZETEK

A magánosítás célja nem az állami tulajdon felszámolása volt – folytatja az érvelés –, hanem a gazdaság szerkezetének olyan átalakítása, mely annak teljesítményét volt hivatott növelni, termelőerejét fokozni, és melynek az állami adóbevételek növeléséhez kellett volna vezetnie, hogy több juthasson oktatásra, infrastrukturális fejlesztésre, kutatásra, honvédelemre, rendfenntartásra, új munkahelyek létrehozására, a kis- és középvállalatok megalakításához kedvező légkör megteremtésére.

Semmi szín alatt nem lehetett a magánosítás fő rendeltetése pusztán az – szögezi le a dokumentum –, hogy lebonyolítói vagy ágensei megtollassodjanak, miközben az utcára került munkanélküliek tömegéről való gondoskodás az állam és a helyi hatóságok nyakába szakadt, s ezzel mértéktelenül felfokozódott egyes csoportok esélyegyenlőtlensége.

MÍ A TEENDŐ?

A tervezet a demokratikus rend és tulajdontisztelet alapján állva elveti az esetleges államosítás vagy elkobzás lehetőségét, de szükségesnek látja egy posztprivatizációs jogszabály megalkotását, mely a megkötött magánosítási szerződések kiegészítésének teremtené meg a jogalapját.

Mindenekelőtt a cégek gazdasági mutatóit kellene beható elemzésnek alávetni, kiindulva öt adatból: 1. hány alkalmazottja volt a magánosítás-kor, és hány később, 2. mennyi hozzáadottérték-adót (áfa) fizetett azóta,

3. profitadója mennyi volt, 4. mekkora volt az osztalék és 5. milyen beruházásokat fejezett be.

Az ezek alapján megvont mérleg kimutathatja a privatizáció hatékonyságát vagy sikertelenségét. A tervezet összeállítója úgy véli, legalább három mutatónak kedvezőnek kell lennie ahhoz, hogy ne vessék a céget hatósági beavatkozás alá. Így elvárná, hogy alkalmazottjainak legalább felét megtartotta volna, miként azt is, hogy legalább az időszak fele alatt adóit maradéktalanul törlesztette volna. Kritériuma lenne az elbírálásnak az is, hogy a cég magánosítás utáni befektetései 30 százaléknyi új munkahelyet hoztak-e létre vagy fognak-e teremteni, mely arány csökkenthető, ha a beruházásokat az európai munkabiztonsági, környezetvédelmi stb. standardokhoz való felzárkózásra fordították.

SZERZŐDÉSKIEGÉSZÍTÉS ÉS PARTNERSÉG

A szűrés eredménye egy olyan névsor lehet, mely a szerződéskiegészítésre szoruló cégeket sorolná fel. Ezek további egy-két évet kapnának arra, hogy az újonnan megállapított mutatószámoknak, pótlólagos kötelezettségeknek eleget tegyenek, vagy áruba bocsássák a céget, illetve annak egyes részeit (az ún. aktívákat), esetleg partnerségre lépjenek más cégekkel annak érdekében, hogy adóikat kifizethessék, osztalékaikat folyósíthassák, a céget fejleszthessék, munkahelyeket teremtsenek a megállapodás szerinti mértékben.

Ha a „vizsgaidőszak” nem jár sikerrel, s a posztprivatizációs szerződésnek a vállalkozó nem tud eleget tenni, a céget egy évre átmenetileg közszféra dominálta, sajátos állami–magán státusba kell besorolni, mely alatt az új tulajdonoshoz jut eladás, részeinek áruba bocsátása, fúzió vagy csőd eljárás révén.

A tervezet szükségesnek látja egyúttal, hogy a volt állami vállalatok most folyó csőd eljárásait vagy átszervezéseit felgyorsítsa, és hat hónapra lerövidítse. (Közismert, hogy azok közt van olyan megyénkben is, mely évtizede húzódik, és ma sem lehet megjósolni, mikor lesz jogerős ítélet. Az újraindításukhoz szükséges szakképzett munkaerő pedig, miközben az igazságszolgáltatás nyaklótlanul csúri-csavarja a pert és nyúvni az idegeket, szétszéled és előregszik, a vagyon pedig elherdálódik, ócskavastelepre jut.)

Egyúttal a kisrésztvényesek, a magánosítás által teremtetett milliós tömeg védelmét is elő kellene irányozni a jogszabálynak – véli a szerző –, így például ha pert kezdeményeznek az őket kisemmiző, a cégeket kifosztó

stb. többségi tulajdonos ellen, akkor illetékmentesség, ingyenes ügyvédi segítség stb. formájában kellene őket az államnak pártfogásába vennie.

CSIGATEMPÓ

A javaslat tanulságos példák felsorolásával szemlélteti a fentiek indoklását.

Így felhossa, hogy 2006-ban a kézdivásárhelyi csavargyárat három német cég újraindította volna, de a bénító jogi gubancot, melyet a zavarosban halászók teremtettek, nem tudta kioldani, a megvásárlásról hát le kellett mondaniuk.

Nyilvánvaló az is, hogy a csődeljárással megbízott felszámolócégek a folyamat elnyújtásában érdekeltek, az ugyanis nyereségforrás számukra, ezért itt hatósági nyomásra van szükség az eljárás felgyorsítására.

Az Olt Turisztikai Társaság esete a nyilvánosság előtt közismert, az ügyben a közvélemény és a helyi hatóságok vajmi keveset, úgyszólván semmit elérni nem tudtak annak érdekében, hogy a helyzet kimozduljon holtpontról, a Bodok Szálló, Málnásfürdő és Előpatak számottevő beruházáshoz jusson. Az idegenforgalom pang, holott a gyógyturizmus világszerte felkarolt ágazatnak számít, és számunkra ez lenne a járható út.

A csigatempót rója fel a megyei magánosítás egyik fő bűnéül a dokumentum, ez majd minden vállalat esetében kimutatható³¹.

*

Nem kívánjuk megismételni a tervezet időszerűségéről fent kifejtetteket. Nem lehet viszont kétséges, hogy amíg a külföldi tőkebehozatal egy helyben topog, fölöttébb szerény, és a román iparról Caragiale bön mot-ja jut eszünkbe, miszerint csodálatra méltó ugyan, de úgyszólván egyáltalán nem létezik, a saját erőből való fejlesztés és tőkefelhalmozás pedig gyermekcipőben jár még kies vidékünkön, addig bizony a még teljesen el nem pocskolt volt állami vagyonnal kellene valami okosat kezdeni, mert annak adott lehetőségei még mindig gyümölcsöztethetőek lehetnek.

2010. októberében

³¹ A tervezet része volt egy azóta is folyó országos vitának, a maga egészében ugyan nem hasznosult, de egyes pontjai fel-feltűnnek az egymást váltó kormányok törvény- és rendeleteiben, a folyamat kaotikusságát azonban sajnos nem tudtak korlátozni.

FÜGGELÉK: ÁLLAMFÜGGŐ ÁTMENET A KAPITALIZMUSBA (VLADIMIR PASTI ELEMZÉSE)

A romániai reprivatizációban a régió és a sajátos gazdasági mentalitások, a keleti szokásjog évszázadokra visszanyúló hagyományai mutathatóak ki – véli Vladimir Pasti bukaresti politológus és szociológus. Elemzésének (Noul capitalism românesc. Polirom, 2006, Bukarest) néhány olyan tételére térünk ki az alábbiakban, mely a sorozatunkban szereplő esetek megértésében is segít, s egyúttal jobb megvilágításba helyezi azt, ami közös volt a székellyöldi és az összromán magánosítás folyamatában.

A kapitalizmus hazai restaurálásában a spontán tőkeképződés mellett éppen a privatizáció lett volna az „a királyi út”, véli Pasti, melynek a leginkább hozzá kellett volna járulnia egy célszerű modell kialakításához. A magánosítás mikéntje valóban meghatározta a mai társadalmi állapotot, de nem úgy, ahogy kívánatos lett volna, hanem ahogy a keleti tradíció feléledése megszabta, mintegy önmagát reprodukálva a szocialista köztulajdon uralta pár évtizedes kimaradás után.

A KEZDETI NAGY OSZTOZKODÁS

Pasti az amerikai szociológus, Pareto által feltárt törvényszerűségből indul ki, mely szerint minden társadalomban a tulajdon 90 százaléka előbb-utóbb a lakosság 10 százalékának birtokába kerül. Ennek mai formája még kirívóbb aránytalansághoz vezet a kortárs nyugati társadalomban, ahol a népesség 1–2 százaléka a tulajdon 40 százalékának megfelelő hányadot is ellenőrizhet.

A magánosítás fő kérdése az volt – állítja a szerző –, hogyan jut az állami és köztulajdon e tíz százalék kezébe. A birtoklásért kialakult versenyben legalább három fő érdekcsoportosulás vetélkedett, mely tagolódás a folyamat szakaszosságának is kulcsát adja. Az elsőt az 1990-es és az 1992-es választásokat is megnyerő, az ipari vállalatok vezetői és az ipari proletariátus szövetségét képező koalíció jelentette, mely a privatizációban a menedzserek álláspontját támogatta. E csoport korlátozott magánosítást kívánt, és főleg a gazdaság újjászervezésében, technológiai korszerűsítésében, új nemzetközi piacok meghódításában látta a kiutat. A magánosításban az ingyenes kiosztásban látta a megoldást, persze úgy, hogy az csak a javak kisebb hányadára essék (30 százalék), mintegy kielégítve ezzel a

„népség-katonaságot”, a közemberek tömegét. Együttal ügyelt arra, hogy a külföldi tőke csak kisebb mértékben jöhessen be, mert ugye, „nem adjuk el az országot!” Úgy gondolták tehát, hogy egy olyan vegyes gazdaság jön létre, melyben az állami szektor marad az erősebb, amolyan skandináv példára (például Ion Iliescu említette ezt). Az elit második, liberálisnak nevezett csoportja gyors, azonnali, mindenre kiterjedő magánosítást szeretett volna, a piaci mechanizmusok azonnali felszabadítását, tehát a javak elosztását kivették volna az állam kezéből, de ehhez hiányzott a tőkéje és befolyása (Dinu Patriciu stb.). Egy harmadik csoport mindekelőtt az államosított javak visszaszolgáltatását tartotta elsődlegesnek, és kész volt bármelyik más csoporttal összefogni ennek érdekében. Egy negyedik pedig, az agrárpárt köré csoportosuló az állami gazdaságok, pártfarmok fenntartásában voltak érdekeltek.

AZ IPARI FOLYAMAT

Vladimir Pasti szerint még a nyolcvanas években kialakult, és később az Iliescu által vezetett mindhárom párt (FDSN, PDSR és PSD) által a kilencvenes években is vallott ideológia szerint a kommunizmus gazdasági csődjét az idézte elő, hogy az ipari technokratákat, igazgatókat, szakembereket alárendelték a pártaktivisták osztályának. Pasti úgy látja, eme felfogás hatalmas népszerűsége és elterjedtsége ellenére több ponton hibás. A szerző szerint a nyolcvanas évekre nálunk is a technokraták nézetei válnak uralkodókká, s meg is határozták döntő módon azt, ahogy a kapitalizmusra történő átmenet nálunk megtörtént. Mindjárt a hatalomátvétel után nem a tulajdonváltás, hanem az átszervezés követelményét támasztották, mivel az irányítás új módszerére való áttérést tartották elsődlegesnek.

Pasti úgy látja, Románia a többi keleti államnál nagyobb szabadságfokkal futott neki az új világnak, kevésbé függött ugyanis gazdaságilag a Nyugattól és egészen az európai integrációig, amikor is e szabadságától a nemzetközi tőke megfosztotta, maga választhatta meg a követendő utat. Ezt meg is tette, méghozzá „forradalmak” (fordulatok) egész sorát produkálva anélkül, hogy elégedettek lehetnének az eredménnyel – véli.

Az elsőként hatalomra került Nemzeti Megmentési Front (FSN) amolyan államkapitalizmust kívánt meghonosítani kezdetben anélkül, hogy így nevezte volna. A politikum úgymond kivonult a gazdaságból, amelyet kétfelé osztottak: egy részének önellátóvá kellett volna alakulnia, a másikat továbbra is az állam pénzelte. 1991 után kereskedelmi társaságokká

alakultak a vállalatok, ezek 60 százaléka saját javai magánbirtokosává vált. Noha sokat bírálták, Pasti e lépést tartja a legfontosabbnak az ipari magánosítás útján. Megjegyzi, hogy a gazdasági adminisztráció ugyan kiharcolta a maga számára is egy részt, így születtek az ún. ipari egyedáruságok.

ELSŐ ÉS UTOLSÓ MOHIKÁK

A lakosságot a folyamatból nem lehetett kihagyni, végső soron őrát hivatkoztak valahányszor legitimálni kellett egy-egy új lépést, emiatt minden új kormány valamit juttatott a közembernek is. Az ún. tömeges privatizáció keretében két ízben is értékjegyeket és értékkuponokat osztottak ki körében, utólag pedig egy új fázisban ez leszűkült egy-egy cég alkalmazottjaira, erre épült az ún. MEBO-módszerrel végrehajtott vállalati magánosítás. A proletariátust egészen az 1995–97-es fordulatig figyelmen kívül hagyni nem lehetett, mi több, némely helyeken még az európai csatlakozás küszöbén is számolni kellett vele, mint például a kőolajiparban, amikor is a feldolgozó cég eladásakor a cég részvényeinek 8 százalékát az alkalmazottak között osztották ki (akik háta mögött különben hazai tőkések álltak, de jellemző módon, úgy érezték, még előtérbe kell tolniuk a „népet”, hogy igazolják tettüket; ők e tekintetben utolsó mohikánjaivá váltak a népi részesedésnek).

PIÓCACÉGEK

A magánosítás a széleken kezdődött, a perifériához tartozónak vélt szolgáltatásokkal – holott Nyugaton már az volt a fő szektor –, és csak utóbb érte el a gazdaság kemény magjának tartott nehézipart, néha túl későn, annak ócskavas állapotában. Így tapadtak rá a nagy üzemekre mindenfelé az ún. piócacégek, melyek gyakran kevésbé ortodox módszerekkel csapolták meg az állami ipart. Az első lépések éppen az addig legszentebb állami monopóliumnak nevezett külkereskedelem átengedésével történtek, s ebben születtek az első mesés vagyonok. Mindezt a közvélemény észre sem vette kezdetben, annyira nem volt e tevékenység szem előtt. A nexusok, szerződések jelentették itt a fő vagyontárgyat, az pedig úgyszólván láthatatlan volt.

Jó fél évtizednek kellett eltelnie, amíg a tulajdonképpeni ipar is sorra került. A vállalatok azonban jórészt már annyira el voltak adósodva, hogy magánosításuk nagyon lassan bontakozott ki. Az új rendszer első évtizedének végére egy becslés szerint az állami vagyonnak alig negyede került magánkezekbe. Hihetetlen mértékű pusztulás is lefolyt közben, sok korábbi értéket elpocsékolnak. Ha nem erősödik fel a nemzetközi nyomás

és a külföldi tőke offenzívája, az állami ipar alighanem elvegetált volna még egy ideig – véli Pasti –, de a körülmények változtak, Románia bekerült az unió vonzás- és érdekkörzetébe, és nem állhatott ellen annak. Romániára a nyugatabbra fekvő országok után terelődött a nemzetközi tőke figyelme. Az európai és ázsiai nagytőke mindenekelőtt a piaci megszorításoktól, adóktól akarta megtisztítani az országot, hogy versenyképebb áruit szabadon adhassa itt el. Ebben a Világbankra és a Nemzetközi Valutaalapra támaszkodhatott, ezek pénzelték ugyanis már részben az átalakulást. Ekkor következett be a váltás: az addig a menedzsment átalakításáról beszélő gazdaságpolitika a mindenáron való tulajdonváltás (eladni bármi áron) irányvonalára nyergelt át, a korszerűsítést rábízva az új tulajdonosokra. A folyamatban a belső állami gyárvezetők tőkeerejük elégtelen volta miatt is alulmaradtak a külföldi tőkével szemben.

E tőke azonban máig nem tanúsítja az elvárt érdeklődést a román gazdaság iránt. Emiatt könnyítésekkel csalogatják, de ez sem hozta meg a kívánt eredményt. Az állami privatizációs bevételek is visszaestek. Hatalmas, két, majd három milliósra duzzadt, utcára került tömegek voltak ezért kénytelenek külföldi vándormunkát keresni, e fejlemény máig tart, és beláthatatlan következményekkel fog járni.

CSALÉTKÉK BEVETÉSE

1997 után hozzáálltak az egyedáruságok eladásához, előbb kereskedelmi társaságokká változtatva azokat. Mivel ún. stratégiai befektetőket kerestek, gyakorlatilag a külföldi tőkének tartották fenn őket. Ennek köszönhetően nőtt meg a külföldi tőkebehozatal 1999-től. Pasti szerint a 2007-es uniós csatlakozásig a román ipar magánosítása nagy vonalakban befejezettnek tekinthető.

Kezdődtek a valódi vagy művi csődök – tesszük mi hozzá, és sorozatunk sok szomorú példával szolgált e tekintetben. A kevés kivételre, a sikeres privatizációra szintén tudtunk példát felhozni, de sajnálatosan kis számban. Tükröződik mindez egy fontos ipari mutatóban is. 1990-ben a román ipar 3,8 millió alkalmazottja a nemzeti össztermék 46,2 százalékát állította elő, ez 2004-re 28 százalékra csökkent, melyet a maradék 1,8 millió alkalmazott termelt meg. Az ipari foglalkoztatottak száma tehát felére esett másfél évtized alatt. Ekkora árat kellett fizetnie az iparnak az átalakulásért, és mint napjaink nehézségei mutatják, a megpróbáltatásoknak még koránt sincs végük.

ELVÉTELT KÜLÖNÚT

A privatizáció tőlünk nyugatra, Csehországban vagy akár Magyarországon is kevesebb veszteséggel járt. A román különút – az államgépezet nagyobb szerepe a folyamatok levezénylésében – jóval költségesebbnek bizonyult, s bár a szabadság illúziójával ajándékozott meg, évtizedes késéshez vezetett. Ezért joggal tehetjük fel a kérdést: iparunk, útjaink, „jólétünk” mai állapotát nézve: megérte-e?

Tegyük hozzá: Pesti 2005-ös mérlege ennél is pesszimistább. Szerinte a mutatók arra vallanak, hogy a romániai ipar, benne a külföldi tőkével működő is, alapvetően élörsdi maradt. Ahelyett, hogy a nyugati ipar módjára értéket teremtené, tulajdonképpen az állami bevételeket szívja el, mintegy eltartatja magát a társadalommal, például eladósítja az államot.

Meg kellene hát nézni, mennyire áll eme állítás a 2011-es év Romániájára is. Példaként kínálkozik egy nemrég napvilágot látott hír. Nem a legjobb ómen, hogy az amerikai Bechtel multiról bebizonyosodott: hajlandó az eddigi ár feléért is folytatni a sztrádaépítést. Az észak-erdélyi autópályáról kisült, a világ legdrágább ilyen létesítménye, a Bechtel évek óta átlag 14 millió eurót inkasszál kilométeréért, mely tétel a miniszter szerint valóságos rákbetegséggé emészt a román költségvetést. Magyarán: a rosszul megkötött szerződés miatt az amerikai óriáscég éveken át kénye-kedve szerint fosztogathatta a közkiadások fejlesztésre szánt büdzsáját, míg az idén új alkukötésre kényszerítették. Különben a kialakult hétmillió eurós kilométerenkénti ár még mindig a legmagasabbak közül való a világon. A sikerpropagandára beállított híradások fel sem teszik a felelősség kérdését, holott az igazi kérdés nyilván az lenne: hogyan volt lehetséges ennyire előnytelen szerződést kötni a Bechtellel, illetve miként tudott az ennyire visszaélni vele? Hiszen most elismeri: legalább kétszer annyit kért és kapott, mint amennyi tisztességes körülmények közt megillette volna. Történelmi léptékű hibát követtek el a felelősök (szociáldemokrata kormány volt hatalmon), a létfontosságú autópálya átadása jó fél évtizeddel vagy többel is csúszhat miatta, és ennek egy egész nagyrégió, több tízezer négyzetkilométeren élő több millió ember, végső soron egy egész ország látja kárát³².

2011. szeptemberében

³² A Bechtel azóta kivonult az országból, hatalmas kártérítést is bezsebelve a szerződésbontó államtól. A sztrádaépítés más alapokon folytatódik, de annak lassúsága szinte jelképezi a felemás viszonyulást az EU-s integrációhoz.

UTÓSZÓ

NE FELEDJÜK, SZABADRABLÁS FOLYT

Tízezrek munkahelye bánja a módot ahogy a privatizáció annak idején megyénkben lefolyt. Azóta sorra omlottak össze, mint a kártyavárak a háromszéki ipar korábban agyonajnározott „fellegvárai”. Oda a gépgyár (IMASA), magával rántotta a brassói ipar rozsdametetővé válása, de saját túlélési különstratégiájának rövidlátása is, beadta a kulcsot a bútorgyár ott, ahol nyersanyag és munkáskéz pedig bőségesen állt rendelkezésére, leállt a leggyanúsabb panamáktól kísérve a szeszgyár Uzonban, megbénultak a kézdivásárhelyi ipartelep legvirágzóbbank tartott üzei, legutóbb utolsó mohikánként az villanymotorgyár futott zátonyra a megyeszékhelyen – s ennek kudarca sem mentes, mint hírlik, a privatizáció folyamat természetétől.

Visszatérve a korábban tízezreknek kenyeret adó nagyiparra: mivel magyarázható, hogy Háromszéken komolyabb vizsgálat nem indult a nyilvánvalóan kudarcot szülő folyamatot illetően, mivel magyarázható, hogy némi homályos fény csupán az Erdély Ede-féle birodalom üzelmeire vetült, de azokat sem sikerült lényegében még tisztázni?

Nem merült még feledésbe, hogy a privatizációs hatóság – főnöke ellen azóta bűnper is folyt – központi pártok ellenőrzése alatt állt, míg dicstelen ténykedését be nem fejezve, meg nem szűnt. Az első földtörvény alkalmazásához hasonlóan olyan politikai felépítmény érdekeit érvényesítette, mely a legidegenebb módon e tájak lakosságával, például a magyar érdekképviseléssel állt szemben. Nemigen lehet vitás, aki továbbra sem iparkodik legalább post festum fellebbenteni a fátylat a valamikori állami vagyon csődbe vivő ún. privatizációs folyamatáról, az mára bizony bűnszövetkezetnek nevezhető társaság üzelmeit leplezi el, óvja a nyilvánosság kerüléstől.

Rendőrség, ügyészség, igazságszolgáltatás, önkormányzatok, pártok kellene hogy szorgalmazzák a magánosítási botrány, a sok hamis pályázat, megjátszott versenytárgyalás titkának felderítését, azt, hogyan játszották ki a számukra nemkívánatos partnert és hozták gólhelyzetbe azt, aki íme rosszabb gazdának már nem is bizonyulhatott, bár hetet-havat megígérhetett első szerződésében. A tízezreket utcá-

ra küldő csődök felelőseinek kilétét sem firtatják ma az illetékesek (ugyan miben illetékesek ezek után?), nemhogy a felelősségrevonás beindulhatott volna.

2015

INTERJÚALANYOK

Ambrus Attila pénzügyi igazgató
Asztalos István technológus
Bartók Gyula mester
Bokor Zoltán gépipari technikus, polgármester, gyárigazgató
Bong Vilmos szakszervezeti vezető
Csavar Lázár és Ilona pincérek, vendéglőtulajdonosok
Dálnoki Lajos polgármester
Damian Ioan kereskedelmi igazgató
Demeter Antal főkönyvelő
Demeter Klára közgazdász igazgató
Dobolyi Botond gyárigazgató
Domokos Ferenc almérnök
Domokos Tibor agrármérnök, egységvezető
egy Bács Mihály jeligéjű olvasó
Fazekas Enyed György gyárigazgató
Furdui Vladimir gyárigazgató
Fülöp Kálmán építész-mérnök
Ilyés Ferenc technikus
Isacovici Vlastimir gyárigazgató
Jakabos Csaba vezérigazgató
Kiss Lőrinc gazdasági igazgató
Majorán István gyárigazgató
Névtelen (a keményítőgyár utolsó igazgatója)
Névtelen, topográfus
Péter Rózália főmérnök, gyárigazgató
Pozsgay Imre egyetemi tanár, politikus
Rosner Herman kereskedelmi kamarai igazgató
Șerban Horia textilmérnök
Smazenska Ferenc gyárigazgató
Szén Zoltán gyárigazgató
Szőke György kereskedelmi igazgató
Tamás Dénes agrármérnök gyárigazgató
Tamás László csődbiztos
Veress Emőd jogász

Készült a Charta Print Kiadó nyomdájában
Felelős vezető Kisgyörgy Tamás, igazgató
Sepsiszentgyörgy, Csíki utca 130/A. szám
Formátum: B5
Nyomdai ívek száma: 15
Papír: 80 gr. offszet
Példányszám: 300
Megjelenés ideje: 2017
Telefon/Fax: 00-40-267 315 279
E-mail: office@charta.ro
www.charta.ro

Több tízezer ember sorsába szólt bele és okozott nem kis szenvedést a kommunizmus idején létrehozott ipari (és egyéb) nagyvállalatok magánosítása a Székelyföldön is. A privatizáció tőlünk nyugatra a volt szocialista országokban kimutathatóan kevesebb veszteséggel járt. A román különút – az államgépezet nagyobb szerepe a folyamatok levezénylésében – jóval költségesebbnek bizonyult, s bár a szabadság illúziójával ajándékozott meg, évtizedes késéshez vezetett. A nagyjából lefolyt nagyvállalati magánosítás kérdéseit ismerteti bennfentes szakemberek és résztvevők dokumentum értékű, hiteles vallomásai segítségével B. Kovács András új könyve, kiemelve, hogy az egyedülálló történelmi fordulat kiértékelése korántsem tekinthető lezártnak.